

גיליון מקיף לבירורי הלכה ומנהג

אליבא דהלכתא

גיליון רשת כוללי הערב "אליבא דהלכתא" שעל ידי ישיבת "חברת אהבת שלום"

רמת בית שמש, ביתר עילית, אלעד, ברנפלד, רמות, בית וגן, רוממה, תל ציון, נוה יעקב, רמת שלמה, גאולה, ארזי הבירה, גבעת שאול, בני ברק, רכסים, קרית ספר

בגיליון:

בירור הלכה

בירורי הלכות אליבא דהלכתא

הוראת הלכה

שאלות אקטואליות ובירורי הלכות

עיון הלכה

פלפולים וחקירות בהלכה

תשובות ופסקים

בירור דעת גדולי הפוסקים וחיידושיהם

פניני הלכה

ליקוט פנינים בהלכה

שיי"ח הלכה

שו"ת הגר"ח קנייבסקי שליט"א

המנהג ועעמו

בירור שרשי מנהגים ועעמיהם

האיר המזרח

מראי מקומות בפסקי רבותינו הספרדים זיע"א

מדרש הלכה

המדרש והאגדה בהלכה

מקור ההלכה

בירור ההלכה במקורותיה

גנזי הלכה

גנזות בהלכה מכת"י גדולי הפוסקים ז"ל

עוד יוסף חי

בירור וליבון במשנתו של מרן ה"בן איש חי"

הערות והארות

הערותיהם של אברני ורבני הכוללים

מכתבים ותגובות

מכתביהם ותגובותיהם של צורבי מרבנן

ביני עמודי

עיונים בהלכה מחכמי ורבני בית המדרש "אהבת שלום"

לאמתה של הלכה

בירורי ענינים ומקורות בכתבי הארי"ז ז"ל מאת הגרי"מ הלל שליט"א

בירור הלכה

חובת מצות תפילין א. פ"א ביום ב. כל היום ג. כל הזמן ובדבריו המחודשים של הגרי"ז בזה

לשמור גופו בטהרה ובנקיות כל היום, לא נהגו להניחן אלא בבוקר וקורין בהן קר"ש ותפילה, ובה יוצאין ידי חובת מצוותן מן התורה שאמרה סתם וקשרתם קשריה כל דהו, ועל כל פנים יזהר שלא יקרא קר"ש ולא יתפלל בבוקר זולתם, שכן אר"ל כל הקורא קר"ש בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו וכו', עכ"ל.

וכן כתב הלבוש סי' ל"ז ס"ב וז"ל, מצוות להיות עליו כל היום דהא סתם כתיב וקשרתם וגו' משמע קשריה תמידית וכו', אבל מפני שצריכין גוף נקי שלא יפיח בהן מפני קדושתן וכו', ע"כ נהגו שלא להניחן כלל כל היום כי סגי להו בקשריה פעם אחת בכל יום, אע"פ שיסירים מיד נמי יצא ידי זכירה וקשריה, ומ"מ אמרו חז"ל צריך כל אדם לזהר בהן להיותן עליו לכל הפחות בשעת קר"ש ותפילה וכו', יעו"ש.

ובישועות יעקב סי' ל"ז סק"א הוכיח כדעת הלבוש, ממה שמברך בכל פעם שלובש תפילין [כמבואר במנחות מג. וסוכה מו.], ע"כ דחובתו כל היום כולו, דאל"כ היאך יברך אחר שכבר נטל הלולב. [ודבריו תמוהין לכאורה, דאף לדעת הפמ"ג דאין חיוב להניחן כל היום, מ"מ דאי שיש מצוה מדאורייתא להניחן כל היום, וגדר הדבר יבואר לקמן בארוכה]. ודחה שהרי אף על מצוה דרבנן מברכין, וא"כ דאי שיש לברך בכל פעם.

עוד כתב בישועות יעקב, שיש להוכיח בראיה ברורה כדעת הלבוש, ממה שאמרו בסנהדרין פח דזקן ממרה שהורה שבתפילין יש ה' טוטפות חיוב, ואם הורה להוסיף מין חמישי באגד הלולב פטור, משום דבלולב מנדגביה נפיק ביה, ואינו חייב אא"כ בא להוסיף ולגרע מחיובא דגרבא, וביארו בתוס' דתפילין שאני, דמצוותן כל היום, ונמצא שמגרע מחיובו המוטל עליו, הרי להדיא דחייבו כל היום.

אכן לענינתי יש לתמוה בדברי הלבוש, דאם חייב מדאורייתא להניח תפילין כל היום כולו, א"כ היאך כתב שיוצא ידי חובתו בקשריה כל דהו לשעה אחת כל יום ויום, והרי כל שעה ושעה חייב במצות עשה דתפילין, ואך שביטלו החממים מצות התפילין כל היום, א"כ מהיכן נולד החיוב לשעה אחת כל יום ויום, ומפורש בדבריו דחובו זו להניחה כל יום מדאורייתא אינה בשעת קר"ש, אלא שעה אחת ליום, וזו תמיהה גדולה.

ביאור נפלא בגדר שני המצוות שבתפילין

א. חובת כל שעה ושעה ב. חובה אחת להיותו עליו כל היום

אשר נראה מבואר מזה, דאף למה שכתב הלבוש שמדאורייתא חייב שיהיו עליו כל היום, אין החיוב כל שעה ושעה כמו מצות מזוזה שמצוותה כל שעה ושעה, כי אם שעיקר חובתה היא חובת היום להניח תפילין כל יום ויום, ומה שהוא מחויב במצות תפילין כל היום, אין זה מצות כל שעה, אלא שהמצוה היא בריבוי שיעורים, שיקיים מצות תפילין בריבוי כל היום, וכל היום מצות תפילין אחת היא.

ודוגמא לזה, דהנה תנ בפאה [פ"א מ"א] אלו דברים שאין להם שיעור וכו' ותלמוד תורה, ובשנות אליהו להגר"א ריש פאה, שכ' בביאור המשנה דתלמוד תורה אין לה שיעור, דמ"מ מעיקר חובת ת"ת הוא לכל הפחות תיבה אחת ביום ותיבה אחת בלילה, ואף מי שטרוד כל היום לפרנסתו הרי זה מחויב לתלמוד לכל הפחות תיבה אחת ביום ואחת בלילה, ומצוה זו אין לה שיעור למעלה וצריך לתלמוד כל היש כולו.

ובברכת שמואל סי' כ"ז הקשה בביאור המשנה הג"ל. [דתלמוד תורה אין לה שיעור למטה, כיון דאם קרא תיבה אחת בבוקר ותיבה אחת בערב יצא יד"ח], והרי באמת חובה איכא לתלמוד כל שעה, ואם למד ברגע זו ולא למד במשנתו ביטל מצוות ת"ת בזה הרגע שלא למד, וכמו בציצית דכל שעה ושעה הוא מחוייב להטיל ציצית, ואף שיש היתר לצאת לעסקיו או לקיים מצוה, מ"מ כל שאר הזמן שלא למד הרי"ז ביטל עשה.

וביאר בברכ"ש, דהנה ב' כתובים באו לתלמדו מצות וחובת ת"ת, חדא דכתיב בשכבך ובקומך, ועוד כתיב והגית בו יומם ולילה, וכל אחד משלים את חבריו, דמקרא דכתיב ובשכבך ובקומך למדנו דאם קרא קר"ש שחרית וערבית הוי קיום של ת"ת, ובקרא דוהגית בו נאמר דצריך לתלמוד כל היום והלילה, וע"כ ת"ת מחייבתו לתלמוד כל היום כולו.

ונמצא לפ"ז, דחובת ת"ת למי שטרוד בפרנסתו, לעומת חובת ת"ת למי שזמנו פנוי כל היום, חייבם שוה, זה מחויב לתלמוד תיבה א' ביום ואו בלילה, וזה מחוייב כל היום וכל הלילה, והוא אותו קיום מצוה לתלמוד בהיום, לזה בשיעור מועט ולזה בשיעור מרובה, דאין חובת ת"ת חובה בכל רגע, אלא דת"ת של כל היום מצוה אחת היא, ואם לא למד כלל ביטל העשה לגמרי, ואם למד מעט, ביטל תורה, אך לא נתבטל העשה.

הלא מעתה כתב בברכ"ש לבאר, דחלוק חובת ציצית ושאר המצוות שחייבים כל שעה ושעה, דכל רגע ורגע מחייבו בחיוב בפנ"ע, ולא שייכא חובת מצות שעה זו למצות שעה זו, אבל בתורה חובה אחת היא לתלמוד כל היום, ואם שנה תיבה אחת בתורה והפסיק לצורך מצוה וכו', אזי בזה נתקיימה כל המצוה בשלמות ע"י תיבה אחת. כחובתו של מי שלומד כל היום, וא"כ נמצא דאותה מצות ת"ת אין לה שיעור למטה, עכ"ז.

הלא מעתה נראה דכדוותה לענין מצות תפילין, דכל יום ויום מצוה מסוימת היא לעצמה, ואף דמצוותן לקיימו בכל היום, וצריך להשתדל לקיימו כל היום, מ"מ אם הניחה רגע אחד לא ביטל את המצוה.

ולכשנדקדק בדברי הלבוש, נמצא דבאמת ב' מצוות נאמרו במצות התפילין,

איתבדרא בשם מרן הגרי"ז שאמר דבר חדש, דחויבא דמצות תפילין אינה חיוב בכל יום ויום, כי אם מצוותה כל שעה ושעה, ואמר הגרי"ז דדרך משל מי שניח תפילין שעה ליום שבוע מסוים, שכרו שוה למי שהניח תפילין פעם אחת בשבוע למשך ו' שעות, ולא נזכר בתורה כלל ענין חובתה בכל יום ויום, אלא חיובו כל שעה ושעה כל היום כולו כל ימי חייו, והדברים מושכלים מסבבא,

ומחודשים לדינא.

ואמר להגר"מ שך [אשר חשש לחובת הנחת תפילין בחול המועד דבמשכנתי האריך לדינא דחוה"מ זמן תפילין], שאם חושש לביטול מצות תפילין בחול המועד, הרי שיוכל להניח אחר חול המועד למשך כמה שעות כנגד מה שלא הניח בחול המועד, עכ"ז, [אמנם מדרבנן איכא מצוה כל יום ויום להניח תפילין עם קר"ש, והוא מחמת לתא דקבלת עול מלכות שמים, מ"מ מדאורייתא אין שום דין מסוים בכל יום].

והנה נחלקו במנחות האם לילה זמן תפילין, והנה למ"ד לילה זמן תפילין הרי בוודאי שמסתברים דברי הגרי"ז, שהרי אין שום הפסק בין חובת יום זה לחובת יום המחרת, ומה"ת לומר שיש חיוב מסוים לכל יום לעצמו, ואף למ"ד לילה לאו זמן תפילין, הרי ד"ל דהיינו שאינו זמן קיום המצוה [דכתיב מימים ימימה], אך אין שום הכרח לומר דחובת תפילין היא חובת כל יום, ורק דלילה אינו זמן לקיום המצוה.

ודברי הגרי"ז תלויין בפלוגתת הפוסקים בחובת מצוות התפילין, דלהפוסקים דהמצוה היא שעה אחת ביום, הרי בודאי מוכרח דחובת מצות תפילין היא חובה מסוימת לכל יום ויום לעצמו, אכן דעת הגרי"ז דחויב תפילין הוא להניחן כל שעה ושעה שהאדם חי על פני האדמה, וביטלו חכמים מצוה זו כדי שלא יניחו תפילין בגוף שאינו נקי, הא מיהת ליכא שום חובה להניח כל היום, דאינה חובת יום כלל, וכמש"נ.

[ובארצות החיים להמלבי"ם סי' כ"ז בארץ יהודה סק"א (ד"ה אחרי הבחינה) דן בדין מי שאין לו יד, דכל שמתחילת זמן המצוה אין לו יד דינו חלוק יעו"ש, והעלה שם דלמ"ד לילה לאו זמן תפילין כל יום הוא חיוב בפני עצמו (יעו"ש ד"ה ועתה), וכל בוקר הוא תחילת הזמן, ולדידן דלילה זמן תפילין אין חיוב כל יום לעצמו, אך כל מוצאי שבת מתחלת זמן חיוב המצוה מחודש, ודבריו אלו מחודשים להפלא].

אכן לענינתי נראה, דכל דברי הגרי"ז נאמרו רק בשיטת הר"מ, שלא הוזכר בדבריו כלל שיש דין תפילין כל יום, אך דעת הרבה מן הראשונים דחובת תפילין חובה היא מדאורייתא כל יום ויום, [אף למה דק"ל דלילה זמן תפילין הוא]. כפי שיבואר, ואף לדעת הפוסקים שיש חיוב להניחן כל שעה ושעה, מ"מ דאי דחובת כל יום ויום הוא זה, וביטול מצות עשה דתפילין ליתא אלא בביטול הנחתן כל היום, וכפי שיבואר.

והנה חקרו האחרונים כן לענין כמה מצוות האם חייבים כל יום ויום, דהנה לשון הר"מ בפ"א תפילה ה"א דמצות עשה להתפלל בכל יום וכו', ולא הוזכר בש"ס דרשא דחיוב התפילה היא בכל יום, ובקריית ספר כתב דהוא נלמד מדכתיב ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימך, והם צורך כל יום. וכן נשיאות כפים חייבה כל יום, והראוני בקריית ספר פ"ד תפילה ילפותא מחודשת לזה דחייבה בכל יום.

[ובר"מ פ"א מילה ה"ב כתב דמי שלא מל עצמו כל יום ויום עובר בעשה, וכתבו באבני נזר יו"ד סי' תקי"ו סק"י דכל יום שלם זמן אחד הוא, ובמרחשת ח"א סי' מ"ג סק"ב כתב באופ"א, דכל יום ויום חיוב בפנ"ע הוא. (וכתב שם דה"ה בתפילין כיון דלילה לאו זמן תפילין, ותמוה דהלא קי"ל דזמן תפילין מדאורייתא), אכן בדבר אברהם ח"א סי' ל"ג ובשי ר"ש מכות אות ת"ב ובענין פרי סי' ל' כתבו דכל רגע מבטל מ"ע, וכן מציוו ברה"ו דכיון שאיחר קרבן ג' רגלים, כל יום ויום עובר בכל תאחר, ונחלקו האחרונים האם כל יום ויום עובר, או כל רגע, אלא דהתם הנידון הוא בגדרי איחור, וכאן בתפילין הנידון בעיקר חובת המצוה].

בפלוגתת רבנותא הפוסקים האם מצות תפילין חובתה כל שעה

נהג לשון הר"מ בפ"ד תפילין הכ"ה, קדושת תפילין קדושתן גדולה היא, כ"ז שהשתפילין בראשו של אדם ועל זרועו, הוא עני וירא שמים ואינו נמשך בשחוק ובשיחה בטילה ואינו מהרהר מחשבות רעות, אלא מפנה לבו בדברי האמת והצדק, לפיכך צריך אדם להשתדל להיותן עליו כל היום שמצוותן כך היא, אמרו עליו על רב תלמידו של רבינו הקדוש שכל ימיו לא ראוהו שהלך ד"א בלא תורה או בלא ציצית או בלא תפילין.

ובפמ"ג א' י"ז בא"א סק"ב כתב וז"ל מסופקני אם מן התורה חייב כל היום בתפילין, או מן התורה די ברגע אחד שמנית, ומדרבנן כל היום, ובטלוה עכשיו שאין לנו גוף נקי כל היום, ובלבוש מבואר לאות על דרך צריך כל היום מן התורה, ובר"מ פ"ד תפלין הכ"ה וכו', ועיקרן של דברים, דאם לא הניח יום אחד כלל לתפילין ביטל מ"ע, ובהניח רגע עליו קיים המצוה, אבל מצוה מן המובחר מן התורה להיותן עליו כל היום.

ונמצאתי כן בדברי הריטב"א בשבת מט. וז"ל, מצות תפילין בחיוב תורה אינו אלא בשעה שמקבל עליו עול מלכות שמים, ולהניח כל היום הוא מדת חסידות, וכן משמע ברבינו ירוחם, וכפי שיבואר לקמן.

אמנם לשון השבט או"ח סי' כ"ה ס"א כך הוא, מן הדין היה שיהיו התפילין על האדם כל היום, כי בכל עת ובכל רגע מחוייב האדם להעלות כל הדברים הנזכרים על לבו ומחשבתו, אבל מפני שאין כל אדם יכול לעשות זה כל היום, מפני רוב טרדותיו ומחשבותיו והיסח דעתו בעסקיו וצרכיו, גם שלא יוכל

רשת כוללי ערב

אליבא דהלכתא

שעי"י ישיבת חברת אהבת שלום

הרה"ח ר' נחום יואל

ברה"ה חיים יעקב ע"ה

הלפרין

מגוע המהרש"ל ובעל סדר הדורות

נלב"ע בשם טוב

ביום ה' בכסלו תשס"ז

מוהר"ר פרץ

כן מוהר"ר שמואל נטע ע"ה גראס נלב"ע כ"ב בטבת תשנ"ז

ו'וי' החשובה מרת יענטא

בת מוהר"ר אשר ע"ה

נלב"ע י"א ניסן תשס"ד

המרוחם

אברהם בן אלטון הררי ז"ל

נלב"ע כ"ז טבת תשכ"ב

ו'וי' המרוחמת

שרה עליזה טובה בת מ'זל הררי נ"ע

נלב"ע ו' טבת תש"ן

גנזי הלכה

הגאון רבי רפאל חיים מרדכי סורנאגה זלה"ה

אב"ד ירושלים ת"ו

רבי רפאל חיים מרדכי סורנאגה

ה**רבי הגדול רבי רפאל חיים מרדכי סורנאגה**, הוא וחבירו הרב רבי **בנימין בן הגאון רבי יונה נבון**, היו תמיד חברים אהובים, מקשיבים ברנה של תורה אצל מורם רבי יונה נבון בעל ספר נחפה בכסף, כמובא בספר גט מקושר להרב ז"ל, וחברו יחד ספר פי שנים, ביאור על ספר טור אורח חיים, ושם ג"כ דרושים לסדר הפרשיות. הרב ר' בנימין נפטר יום כ"ט טבת תקמ"ח, והרב סורנאגה נפטר בז"ך אדר תקנ"ט. וזה מה שכתוב על ציוניהם: "מצבת קבורת הרב הכולל בנן של קדושים כמוהר"ר בנימין נבון תנצב"ה, יום כ"ט טבת התקמ"ח". "קברת ארץ אחד המיוחד המאיר לארץ ולדרים, עודנו באבו, המלך במסבו, קראו רבו עלה ראש הפסגה, ויעל הכורת במבחר ימיו, הרב המובהק המדוכה ביסורים מר ונאנח מרביץ תורה בתלמידים אשר הוגה, כמוהר"ר רפאל חיים מרדכי סורנאגה, תנצב"ה בערן גן אלקים בסתר המדרגה, יום ז"ך אדר ד'ל'פ"ה נ'פ"ש"י מתוגה (תקנ"ט)". והגאון בעל שער המים הספיד את הרח"מ סורנאגה והפליג בשבחו ואמר שגם מחידושו במילי דאגדתא איכא למשמע הלכתא ברבורתא, שדרשן כנתינתן מסיני". – תולדות חכמי ירושלים' להגרא"ל פרומקין ז"ל, ירושלים תרפ"ט, ח"ג פ"ג אות ט'.

רבי רפאל חיים מרדכי סורנאגה, רב בית המדרש הגדול בירושלים

שני הגאונים הנ"ל קבלו תורה כאמור מפי רבם הגאון הנודע רבי **יונה נבון זלה"ה**, וכך ברבות השנים נתקשרו השניים יחד בעבודות אהבה באופן מפליא ביותר, עד שהעלו את חידושי תורתם על הכתב יחדיו ללא כל חלוקה וסימו היכר בגוף הדברים. מחידושם אלו נדפס בתחילה 'קונטרס בענין כל תוסף' נספח לספרו של רבם 'גט מקושר' (ליוורנו תקמ"ה), ובראשו נכתב: 'קונטרס מהחכמים השלמים הדיינים המצויינים כמוהר"ר חיים מרדכי סורנאגה ה"י וכן הרב המחבר כמוהר"ר בנימין נבון הי"ר'. לאחר פטירתם נדפס בשאלוניקי בשנת תקס"ו חיבורם האחר של השניים, הוא ספר **פי שנים**, וענינו **חידושים וביאורים על הטור ובית יוסף**1. והנה שם בסי' כ' (דף ל"ב סוף ע"א), נפסקו הדברים באמצע הענין, ובאה הודעת המדפיסים ע"כ נמצא וחבל על דאברדן'. בספריית אאמור"ר הגאון שליט"א נשתמר כת"י של חלק מהספר פי שנים, עיין בו העלה כי אינו אותו עותק חסר אשר עמד לפני המדפיסים, וע"כ כת"י זה ניתן להשלים החסרון מכל אשר נשטט. לפנינו חידושיה של תפילין אשר נשמטו מדפו"ר ורואים בזה אור לראשונה מכת"י תולדותיו להר"ר בצלאל דבליצקי שליט"א על עריכת כתה"י והתקנתו לדפוס.

נתחיל לכתוב על הלכות תפילין וחפץ ה' בידינו יצליח **[בדן קדימת ציצית לתפילין ובשאר דיני קדימות]**

סי' כ"ה. וז"ל הטור, ואחר שנתעטף בציצית ניוח תפילין מיד כדי וכו' יע"ש. וכתב מר"ן בית יוסף וז"ל מתוך דבריו רבינו נראה שבתחילה מתעטף בציצית ואח"כ מניח תפילין, וכן כתוב בנמקי יוסף בהל' ציצית דמצות ציצית שהיא שקולה כנגד כל המצות ראוי להקדים. ועוד שהיא תדירה יותר שנוהגת בין בחול בין בשבת וי"ט, ותדיר ושאינו תדיר תדיר קודם וכו', יע"ש.

ולפכ"ד קשה דהרי תפילין יש בהם קדושה, ותדיר ומקודש הוא בעייא דלא איפשטא בגמי ובבחים דף צ"ו, איבעינא להו תדיר ומקודש איזה מהם קודם. תדיר משום דתדיר, או דילמא מקודש קדים דקדיש וכו'. ולא נפשטה. ופסק הרמב"ם בפ"ט מהל' תמידין דין ב' דיקדים איזה מהן שירצה. וא"כ היכי קא פשטי לה הכא דציצית קודמת מפני שהיא תדירה, לו יהיה שהיא תדירה, לא יש לו מעלה לגבי תפילין לאקדומי, אלא הרי הם שווים'.

וראינו להר"ע מברטנורא במס' זבחים משנה ו פ"י, כתב ר"ע בהא מילתא דתדיר ומקודש, הא מילתא מבעינא בגמי ולא איפשטא ונראה דתדיר קודם. עכ"ל. ועיין להרב תו"ט. וכן ראינו להר"ב ט"ז בהל' תנוכה סי' תרפ"א שכתב דתדיר קודם, וז"ל הצריך לעניינו: ועוד יש ראהה דאפי' במקום דאיכא למעלת אחוריי יומא יש' לדחות התדיר וכו', דהא בפ' כל התדיר מיעביא לן בתדיר ומקודש איזה מהם קודם וכו', עד ואע"ג דנשארה הבעיא בספק, משמע שיש לנו לפסוק דתדיר עדיף כיון שהוא כלל בתורה ואין לנו דבר ברור להוציא מן הכלל וכו', עכ"ל. ומה מאד נתמהא איך קפשיט הרב דתדיר עדיף והרי הדבר במחלוקת שני בין גדולי הפוסקים, והרמב"ם ס"ל דיקדים איזה מהן שירצה, והרב לא הזכיר שום דבר מזה, וצ"י.

ומידי עורביוו בלשון הר"ב ט"ז ראינו מה שרעה לתת טעם לספירת העומר דקודמת להבדלה אף דהבדלה היא תדירה, וז"ל: ובוזה נסתלקו כל מ"ש במעלת אפוקי יומא רק מספירה יש עדיין ראהה וכו'. אלא ד"ל בדספירה שאני דהיא מתחלת בתחילת הלילה תכף דתמימיו זמנ בעינן, והבדלה מתחלת אחר קצת שעה מהלילה דבעינן להוסיף מחול על הקודש, וא"כ ודאי חביבה מצוה בשעתה, משא"כ בנר תנוכה וכו' יע"ש, עכ"ל. ולפכ"ד לכאורה נראה דהוא היפך הגמי, דבגמי [זבחים] אייתא דף צ"א ת"ש דבר אחר ברכת היין תדירה ברכת היום אינה תדירה, תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. ה"נ כיוון דאתיין, כמאן דשחיטי תריוויה דמי. ת"ש דאמר ר' יוחנן הלכה מתפלל אדם של מנחה ואח"כ של מוספיין, ותי ה"נ כיוון דמטי זמן תפלת מנחה כמאן דשחיטי תריוויהו דמי, ע"כ. הרי לך מהסוגיא דאף דזמן האחד בא מקודם כמו מוספיין כיון דבשעת שבא לעשות המצוה הוא זמן שניהם הוי כמאן דשחיטי תריוויהו ומתפלל התדיר, וא"כ הכא נמי אף הדספירה מתחלת קודם ההבדלה כיון דבשעה שסופר הוי זמן ההבדלה יאמר הבדלה דהוי תדיר. ואי'ת דבשעה שסופר העומר אכתי לא הוי זמן תדירה, זה אינו, חדא דסתמא קא תני דלעולם יספור העומר קודם הבדלה, ועוד דבעיקר הדדן שאומרי יספור קודם הבדלה, משמע דכבר יאתא זמנה להבדלה ובא ללמנוה דיספור תחילה, דאם לא כן מה שייכות קודם הבדלה הלא הבדלה לא אתא זמנה, וא"כ הוי רק סוגיין הפך דברי הר"ב.

ונראה לפכ"ד לתרץ בהקדים לתת לב להש"ס, דמתחילה הביא הש"ס ראהה מהא דברכת היום וברכת הגין, ותי' לו כמאן דאתיין תריוויהו כמאן דשחיטי תריוויהו דמי. אי"כ למה חזר ובא לו להביא ראהה מהא דמתפלל מנחה ומוספיין, דמה שאמר לברכת היום וברכת היין נאמר לזה. ולזה נראה לפכ"ד דלא דמי מנחה ומוספיין לברכת היום וברכת היין, דבברכת היין ששלקח הכוס בידו אזי הנה בא לידו ב' הענינים, הן ברכת היום שבא לו מקודם הן ברכת היין, וע"כ דמי כמאן דשחיטה לתריוויהו. אבל במנחה ומוספיין דאינו בא על שום דבר ולא שייך לומר דאתיין תריוויהו, וא"כ מי שבא הזמן מקודם הוה ס"ד דהוי כמו עבר ושחט. ותירץ כיון דמטא זמן מנחה נמי כמאן דשחיטה לתריוויהו דמי. וא"כ נחזור לנדון דידן דהבדלה וספירת העומר, דלא דמי אלא למוספיין ומנחה דהוי כדמותה, ולזה נראה לפכ"ד דשאני מנחה מהבדלה, דהמנחה מפני התדירות קדים למוספיין אע"ג דבא מקודם. יען כיון שהגיע זמן המנחה כל הוריו לעשות המצוה שעה אחת קודם הוי מעלי דזריזין מקדימין למצוות, וע"כ כיון שהיא תדירה וריוויתה בה מצוה, היא קודמת (לא) כן גבי ספירת העומר, דבמצות ספירת העומר הוי כשאר מצות דכשהגיע זמנה כל הוריו ה"ז משובת. אבל בהבדלה לא כן דאע"ג דתחילת זמנה הוי אחר שיעבור קצת מהלילה, מ"מ המתאחר יותר ומוסיף מחול על הקדש הרי זה משובת. וע"כ ספירת העומר אשר באיה זמן וכל מה שנתאחר בה לא טוב עשה, קודם להבדלה, אף שהיא תדירה, דכשמתאחר בה עשה יפה. זה נראה לפכ"ד.

וראינו להר"ב יד אליהו בסי' מ"א שהקשה על הך טעמא דתדיר דכתב הנמקי יוסף וז"ל, אבל צ"ע דנלע"ד דלא שייך בציצית שהם תדיר נגד תפילין, ואדברא איפכא נראה ל' דתפילין הם תדיר נגד ציצית, משום דציצית הוא רק חובת מנא, ואי לא הוה ליה בגד דחייב בציצית פטור, אבל תפילין חובת גברא, ולא סגי ליה בלאו הכי וכו'. ואין לומר דציצית יש להם מעלה שהם מצויים יותר מתפילין, דבתפילין אינו יכול להניח רק מזוג א' ויותר בכמה בגדים עם ציצית וכו', זה אינו, דהא אמרינן בזבחים דף צ"א^א מצוי קאמרת תדיר קא מבעינא לן וכו'. הרי לפנינו עם היות שלמים דמצוה בהבאתן, והם מצויים יותר מאשם, מקרי אשם תדיר וקודם לשלמים, משום שהוא חובה ועדיף ממצוה אף על פי שהוא מצוי, ומכל שכן ציצית וכו' וצ"ע עכ"ל.

ולפכ"ד לא ידענו היכן מצא דקדימת אשם לשלמים הוא משום תדיר, דהמעיין יראה בריהטא דסוגיא דהתם מורה דקדימת אשם לשלמים הוא משום קדושה דקדוש יותר. וכן איתא ברש"י בפ' ד"ה טעמא דבאו מאמש"ו ז"ל, טעמא דבאו מאמש הא אידי ואידי וקדים שחטינהו לשלמים ברישא אמרי' שחיתת חטאת ואשם קדמה לשלמים, אלמא מקודש ושאינו מקודש וקדים ושחטיה לשאינו מקודש היא אחד ממרס בדמו ויזרוק את המקודש וה"ה לתדיר ושאינו תדיר, עכ"ל. הרי לך בבירור דמעלת אשם להיותו מקודש, ואין הכי נמי דאם היה מעלתו משום חובה לבד ולא היה מקודש, איפשר דלגבי שלמים דהם מצוי לא היה קודם, ומה ראיא מייתי! באופן דדברי הרב צריכין ישוב.

עוד ראינו להרב הנז' שהקשה לטעם אחר דכתב מרן בספר הקצ"ה להך קדימת ציצית לתפילין, משום מעלין בקדש ולא מורדיין, וז"ל, אך צ"ע למה אמרינו כל המקודש מחבירו קודם לחבירו הוה ליה למימר איפכא דמעלין בקדש כמ"ש גבי ציצית ותפילין כמ"ש בש"ע וכו'. או קשה איפכא. דנימא גבי ציצית ותפילין כל המקודש לחבירו וכו', יע"ש. ולפכ"ד נראה כונת מר"ן ברורה, והוא דיותר יש מעלה לקדש שהם תפילין, שאדם שהוא מעוטף בטליתו לובש אותם, משאדם לובש אותם בלא טעיית טלית. דומה למה דאמרינן בלחם הפנים^א דבכניסתו היו נותנים אותו על שולחן של כסף וביציאתו היו נותנים אותו על שלחן של זהב משום דמעלין בקדש דהוא לעשות מעלה לקדש. וכן בכל מקום דאמרינן מעלין בקדש הוא כך, לעשות מעלה בקדש דמי, והכי שייך הכא בנדון דידן דציצית ותפילין אם לא כמו שאמרנא', וא"כ לא קשה מידי מכל המקודש לחבירו קודם לחבירו, דהתם לא שייך מעלה במה שנאחר, וא"כ אדבריה מי שהוא גדול קודם. אבל בכאן בתפילין דיש מעלה לתפילין במה שנאחר אותם אמרינן מעלין בקדש. זה נראה לפכ"ד.

עוד הקשה הרב הנז' בסי' הנז' וז"ל, ושונית קשה ל"ל באמת תרי לימודים, הא אי אסור להוריד ממילא צריך להעלות ואי אתי לאשמועינן דאפילו בשוה אסור, זהו בעינא דלא איפשטא וכו', עכ"ל הצ"ל. והנה הך דקאמר דבשוה הוא בעייא דלא איפשטא, לא רמז לנו מקומו היכן הוא. ואדברא מסוגיא דמגילה נראה להיפך, וז"ל הש"ס בדף כ"א^א איבעינא להו מהו למכור ס"ת ישן ליקח בו חדש כיון דלא מעלי ליה אסור או דילמא כיון דליכא לעלויי אחריתא שפיר דמי, עכ"ל. נראה דדוקא משום דליכא לעלויי עילוייא אחריתא הוא דמספקא ליה אי מותר או לא, אבל אי איכא לעלויי עילוייא אחריתא פשיטא לן דאסור. ואין הכי נמי דאם הבעינא דמביא הרב איתא במקום אחר נוכל ליישב הגמי ואף דהוא דוחק כמו שיראה המעיין^א.

עוד הקשה הרב הנז' בסי' הנז' להר"ב ט"א^א דכתב דאם פגע בתפילין דיניח תפילין משום דהך קדימה דציצית אינו אלא אסמכתא^א. והקשה מסוגיא ערוכה ריש פרק כל הזבחים לתריץ הך קדימה דתדיר ומקד, וכן הר"ב שמע' עיקב בספר ארעא דרבנן באות התרי"ה הקשה זאת הקושיא למרן בית יוסף יע"ש. ולפכ"ד נראה לתרץ, והוא דכי קאמר בגמי דתדיר קודם הוא מקרא, הוא דוקא כמו תדיר דתמיד דהוא מחוייב לעשותו בכל יום, ואם רוצה שלא לעשותו אינו יכול דעובר על ד"ת. וכן מוספי ר"ח דקדומין מקודמי ר"ה משום תדיר, דהוא חביב דבכל ר"ח ור"ח עיבור מלהקריב מוספים, זהו דילפינן מקרא דתדיר קודם. אבל תדיר דוצצית דהוא דלא ירצה אף לו ללבוש טלית בת ד' כנפות בכל יום יכול ואפילו בשבת לאפוקי תפילין דאינו יכול ללבושו בשבת, אבל כל זה הוא אם ירצה, אבל אם אינו רוצה אינו לובש ולא קעביר איסורא. בככון תדיר זה, ודאי דלא ילפינן מקרא. ומפני זה כתבו דאינו אלא אסמכתא בעלמא, זה נראה לפכ"ד^א.

עוד הקשה הר"ב יד אליהו בס' הנז' להגמני ארץ^א דלמה נתנו טעם למה דקודם קידוש לעומר משום עיולי יומא, ותיפוק לי משום תדיר, זהו תורף דבריו יע"ש. ולפכ"ד נראה לתרץ ולומר דע"כ לא קאמרי דתדיר קודם, אלא היכא דב' המצוות לפניו ועדיין לא התחיל בשום אחת מהם, אז אמרינן דתדיר קודם. אבל הכא בספירת העומר דכל הלילות חדא מצוה הוא, ונמצא דכבר התחיל במצוה והוי כמו עבר ושחט את שאינו תדיר דהוא בעייא דלא אפשטיטא בש"ס, וק"ל דגומר את שאינו תדיר ואח"כ שוחט את התדיר, הכן פסק הרמב"ם בהל' תמידין ומוספיין פ"ט דין ג', ומשום זה לא נקטו טעמא דתדיר משום דבספירת העומר הוי כמו עבר ושכח וכו' ונקטו טעמא דעיולי יומא^א. ואי'ת אי"כ למה נקטי דספירת העומר הקדים להבדלה משום אפוקי יומא, ותיפוק ליה דכך היא המידה כיון דכבר התחיל במצות ספירת העומר כאמור. ונראה לזה דהא דכולהו לילות חדא מצוה, מחלוקת שנוי בין הפוסקים כאשר יראה המעיין^א, ולכן בין בקידוש והבדלה נקטי טעמא דאתי לכו"ע ועיין להר"ב ט"ז בהל' תנוכה סי' תרפ"ב שנתן טעם למה ספירת העומר קודם להבדלה אף דהיא תדירה משום אפוקי יומא. הבדלה ה"ל לאקדומי משום תדיר ואף דאיכא אפוקי יומא, ונתן טעם משום חביבה מצוה וכו' יע"ש.ב. כנראה דסותר מאי דאמרנו, דאם איתא דס"ל הך סברא לק"מ אבל לדעת הר"ב מגן אברהם נוכל לאומרו לפכ"ד. ואיפשר לומר לדעת הט"ז דמאי דלא נקט הך סברה דתכיבנא, משום ספרת הפוסקים דס"ל דכל לילה מצוה בפני עצמה ולידיתהו הקשה הט"ז קושייתו ותירץ כמו שכתב.

הדרן למאי דאתאן עלה לדעת הנמקי יוסף דכתב דציצית קודמת לתפילין משום דהיא תדירה, דנראה דקאי כדעת רבינו עובדיה דסבירא ליה דאף דאיבעינא לן איזה מהם קודם תדיר קודם או מקודש קודם אפ"ה תדיר קודם אף למקודש. עוד נראה לפכ"ד לומר בדעת הנמקי יוסף דלעולם ס"ל כהרמב"ם דאיזה שירצה יקדים. אלא דס"ל דע"כ לא קמבעינא ליה להש"ס אלא דוקא כמו חטאת ואשם וכיוצא דבמעשה שהוא עושה מביא הקדושה, לזה מספקא ליה להש"ס אם קודם לתדיר כדי שיחיל הקדושה שעה אחת קודם, אבל בתפילין דקדושתן בלאו הכי דבמעשה שלו אינו מוסיף עליהן קדושה דקדושתן היא היא, ובכגון דא ודאי דתדיר קודם, דבשלמא היאה דבמעשה מביא קדושה אז איכא דהספוקי דכדי להביא אחת לשתיהן, בין אליבא דיד"ת^א דס"ל דמבכרינן על מצות בשל ראשן, עכ"פ כבר הדבר מקודשת מצד עצמה, כמו תפילין דכבר הם קדושים מצד עצמם, אזי אמרינן דתדיר קודם^א. זה נראה לפכ"ד ליישב דעת הנמקי יוסף עם דעת הרמב"ם ותו לא מיד^א.

[בטעם נוסח ברכת התפילין]

טור סי' כ"ה. וז"ל הטור, ויניח של יד תחילה ויברך אשר קדשנו במצותיו וציונו להניח תפילין וכו' יע"ש. וראינו להר"ב ב"ח שהקשה וז"ל, ואי'ת מפני מה תיקנו ברכה להניח תפילין ולא לקשור תפילין דכדתיב וקשרתם, וכמו שתיתקנו ליישב בסוכה משום דתניב בסוכות תשבו וכו' יע"ש. ועיין למוהר"ט ח"ב א"ח סי' ז מה שיישב לזה^א. ולפכ"ד נראה ליישב בדכאן אינים יכולים חכמים לתקן בהך ברכה לקשור, משום דאליבא דכ"ע בין אליבא דרש"י^א דס"ל דברכה אחת לשתיהן, בין אליבא דיד"ת^א דס"ל דמבכרינן על מצות בשל ראשן, עכ"פ ברכת להניח חוורת על של ראש^א ובשל ראש לא שייך קשירה ולפיכך הוצרכו חכמים לתקן לשון אחר דשייך לשתיהם.

[בדן שח בין תפש"י לתפש"ר]

עוד כתב הטור לענין אם הפסיק בדיבור בין תפילין של יד לשל ראש, דלדעת הר"ף והרבה מהגאונים מברך על מצות תפילין לבד, ולדעת הרא"ש אם לא הפסיק מברך על מצות על של ראש, ואם הפסיק מברך ב' להניח ועל מצות הנה עיקרה דהיא מילתא היא שניה פרק הקומץ דף ל"ז^א מימרא דרב חסדא סח מברך אחד לא סח מברך שתיים. והתוס' שם^א עמדו אם יש ללמוד מזה לסח בין שחיתת עוף לעוף אי דמאי לתפילין או לא. וכמו כן עמדו בזה בפרק כיסוי הדם^א. והרא"ש ג"כ באותו פרק^א עמד בזה, וכתב וז"ל, היא דסח בין עוף לעוף

תשובות וחיידושים מכת"י רבותינו נ"ע

עורך: הרב שלום הלל

הגאון רבי בנימין נבון זלה"ה

בן הגר"ר יונה נבון ז"ל

היה נראה דחזור ומברך כמו גבי תפילין דאמרינן בהקומץ וכו'. ושמא בתפילין הוא עבירה טפי לפי שהן מצוה אחת אבל בשחיטה כמי ירצה ישוחט ויתר ואם ירצה לא ישוחט וכו'. ומיהו מסתבר דכל היכא שיכול לפטור עצמו בברכה אחת אסור הוא לדבר כדי שלא יהא זקוק לברכה אחרת וכו'. ובעל הלכות כתב היכא דבעי למשחט עשר זוגיותא ושחט חדא מנייהו ואשתעי לכסייה והדר מברך ולשחוט וכו', לכך טוב לזהרר שלא לדבר בין שחיטה לשחיטה וכו', יע"ש. ומרן בית יוסף בטור סי' יד י"ט כתב דמה שכתב הרא"ש טוב להזהר שלא לדבר היינו דספוקי מספקא ליה אי כמר לא כמר לכך הזהיר שלא לדבר, ואעפ"כ הטור פסק בפשיטות דחזור ומברך שכמה גדולים סוברים כן, יע"ש. והר"ב ב"ח והר"ב דמשק אליעזר^א דחו דבריו ורוח אחרת איתם בכונת דברי הרא"ש, דפשיטא ליה דחזור ומברך, ומה שכתב טוב לזהרר שלא לדבר היינו משום ברכה שאינה צריכה דכיון שנפטרם בברכה אחת למה לו לדבר ולהצריך ברכה אחרת, זה תורף דבריהם יע"ש.

ולפכ"ד נראה דכונת מרן קושטא קאי דלא כמו שכתבו הם, דהלל הרא"ש תחילת דיבר קאמר אסור לדבר במקום שיכול לפטור עצמו בברכה אחת כנוכזר לעיל, ואם זו היא כונתו מהו זה דקאמר טוב לזהרר בדרך עצה והזהירות הלא איסורא קא רמיא והיה לו לומר דאסור לדבר כי כך היא המדה במידי דאיסורא לומר בו אסור, ועל כן האמות יורה דרכו דספוקי מספקא ליה בענין הברכה אם צריך לברך או לא, ועל כן אמר טוב לזהרר שלא להכנס בסלע המחלוקת זה נראה לפכ"ד בפשיטא בכונת הרא"ש.

והר"ב ט"ז בהל' תפילין בסי' זה^א הביא תשובת אחיו ועמד מרעיד הן על דברי התוס' הן על דברי הרא"ש דנקטי לתפילין של ראש ושל יד מצוה אחת הן, דהם ב' מצות כאשר הוכיח במישור, ותירץ לזה יע"ש. ולפכ"ד נראה קושט דברי אמת דהך מצוה אחת שלא בדקדוק, וכונת דבריהם הוא מ"ש הר"ן בחולין^א לחלק בין תפילין לשחיטה, ועיין להר"ב מעדני מלך^א. ועוד הקשה הר"ב ט"ז בתשובה הנז' דאם נאמר מצוה א' איך מברך על מצות וגם על ר"ת קשה בין הכי ובין הכי דמברך על של ראש שתיים דאין עושין מצות חבילות חבילות יע"ש. ולפכ"ד לא זכינן להבינן מה זו סמיכה דאין עושין מצות חבילות להכא, דלא נאמר זה אלא בענין שאני הייתי חייב לומר ב' דברים ובמאמר אחד הנני רוצה לפטור עצמי. הדימיון לזה אין חותמין בשתיים^א, דיש לי לשבח להשם יתברך בב' שבחים ולכל שבח ושבח ראוי לברך עליו וחזתם בשניהם בברכה אחת, וכמו כן ההיא דאין אומרים ב' קדושות על כוס אחת, וכן כולם אשר שלט עינינו דנגעי בה מטעם אין עושין חבילות חבילות. והעד על זה טעמו של דבר, או משום דמיחזי כמשאויו^א, או שאין לבו פנוי לדבר אחד ומיטריד^א, אבל כנון זה דעל מצוה אחת אומר ב' ברכות אין בו חבילות כלל, ודבריו ז"ל שגבו ממנו.

[בדן שהיה או הליכה בין תפש"י לתפש"ר]

עוד כתב הטור, ואם דיבר עבירה הוא ביזו וצריך לברך, יע"ש. וראינו להר"ב כנה"ג^א שכתב וז"ל בסי' הנז' אות ג' בהגהת הטור, לאו דוקא דיבר אלא אפילו הניח תפילין של יד בבית אחד והלך להניח של ראש בבית אחר אעפ"י שבשעת היה דעתו בכך צריך לחזור ולברך, עכ"ל יע"ש. ולפע"ד נראה דכפי מה שכתב הר"ב מ"א בסי' קס"א^א דהתוס' סבירא להו דאפילו מפניה לפניה הוי הפסק דלא גרע מדיבור בעלמא יע"ש, אלא הוה דין דאין תפילין אפילו מפניה לפניה יהיה הפסק דלא גרע מדיבור בעלמא. ולפכ"ד נראה דהך דינא דהניח תפילין של יד בבית אחד והלך להניח של ראש במקום אחר דמי למ"ש מרן בסי' ח' ס"ק י"ג למי שלושב טלית קטן בביתו וכשהולך לב"ה מתעטף בטלית גדול דצריך לברך עליו דהליכה מביתו לב"ה חשיבא הפסק יע"ש^א. והנה הר"ב ט"ז ז"ל ס"ק י"א הקשה דמדבריי התוס' פרק אלו הקשרה דף ל"ט^א כמאן בהדיא דס"ל דהליכה לא הוי הפסק, דאז"כ לא מוכחי מידי מההיא דאשם מצורע דשהיה כדי כ"ב אמות הוי הפסקה, דדילמא משום הילוך הוא, וא"כ כאן בענין ברכת הציצית דלא איכפת לן בשהייה אפילו הרבה וכו' יע"ש.ב.

והר"ב לשון לימודים^א עמד על כל דבריו ככל הצורך, ובדרך אגב ראינו מה שהקשה על הר"ב פרח שושן ז"ל, וראיתי לבעל פרח שושן כלל א' סי' א^א שכתב דלאו פלגי כי גם השבלי הלקט מודה דהיכא דהשהייה לא לצורך המצוה כהניא דמי ק"מ שהשהייה היתה לגלול הס"ת למקום הראוי לקרות לא חשיבא הפסקה דלא גרע מגביל לתוריי הנז' בסי' קס"ז דלא חשיבא הפסקה. וכן כתב העולת תמיאל^א וכו' יע"ש. ולע"ד איכא למישיד ביה שרגא מדבריי התוס' פרק אלו נאמרין שהזכרנו, דילפי שיעור השהייה מההיא דתנךק לסמיכה נחמה דהיינו ז"ל, אמות. ומשמע אפילו שהייה שלא לצורך, והרי ההיא דאשם מצורע לצורך היתה דאי איפשר לשחיטה אלא במרחק צפון, עכ"ל הצ"ל.

ולפכ"ד נראה דלא דמי ענין התוספות למה שכתב הר"ב פרח שושן, דבשלמא בענין דמאי אם דאיפתת לן הוא דלא יסיח דעתו לענינים אחרים, התם הוא דמחלקינן בין ענין דלצורך לענין שלא לצורך, דענין דהוא לצורך אינו הסח הדעת, אבל במאי דבעינן תפן, מה ית ומה יוסיף מה שהוא לא צורך, כיון שזה השיעור במה שאינו לצורך אינו נקרא תכף מה מעלה ומה מוריד במה שהוא לצורך הרי אינו תכף. אלא אי קשיא על הר"ב פרח שושן הא קשיא דאין הכי נמי דהשבלי הלקט יודה להאבודרהם אבל האבודרהם אי איפשר שיודה להשבלי הלקט דבפירושא קאמר דהך ירושלמי^א אינו עיקר דהלכה כרבא^א דמברך ואח"כ בוצע דלא חשבינן שתיהך להפסקה וכו' יע"ש. ואם איתא כפי דבריו אמאי קאמר דהוי אלא כהלכתא אלא היה לו לומר דשאני הכא דלא כמו בגמי דלא תירא^א, אלא ודאי מוכרח דפלגי דאין שבלי הלקט ואז"כ יפה כתב הר"ב מ"א בסי' כ"ז שהאבודרהם חולק על שבלי הלקט. וצ"י.

עוד כתב הר"ב לשון לימודים וז"ל, עוד ראיתי לעמוד במה שהקשה הר"ב מ"א סי' קס"א^א לדברי התוס' דפרק אלו נאמרין, דבבבחים דף ל"ג פריך מזה ברייתא למ"ד ביאה במקצת לא שמה ביאה ליעייל ידיה לליסמוך ולשחטיה שם אצל הפתח, דס"ד דקי"ל כרבי דס"ל דכל העזרה כשרה לשחיטה, ומשני דמי רבי יוסי בר יאודה דאמר מרחק צפון ואסור לשחוט כי אם בצד המזובת. והשתא קשה לפי מאי דס"ד דקי"ל כרבי א"כ אפילו למ"ד שמה ביאה ליסמוך לפני הפתח ולישחטיה אצל הפתח מבפנים, אלא על כרחך כשהולך במקום למקום חשיבא הפסק אפילו הליכה מועטת, וכ"מ במשנה ס"ב ב' מידות^א במקום שסומכים שוחטים שתנך לסמיכה שחיטה וצ"ע, עכ"ד הרב מ"א. וכתב הר"ב לשון לימודים וז"ל, ולע"ד נראה דלא קשיא מידי ודואי מילתא דשחיטתא הוא דמקום למקום אפילו בהליכה מועטת חשיבא הפסק משום שינוי מקום, דהלכה רוחות היא שינוי מקום צריך לברך וכו', והילכך למ"ד ביאה במקצת שמה ביאה לא מצי פריך דליסמוך בשער ניקנור ולישחטיה סמוך לפתח מבפנים, דזה כיון דשינוי מקום הוא דשער ניקנור לחוד ועזרה לחוד והוי חילוק רשות דהמצורע עומד שם ואינו יכול ליכנס שם, ואפילו אגף עצמו כלחוף דמי כנראה בהיא וכו'. אמנם המאי דליכא שינוי מקום לא הוי הפסק אלא משום דכ"ב אמות כנראה בהדיא דפרקי תלמודא למ"ד לא שמה ביאה ליעייל ידיה וליסמוך בעזרה ולישחטיה אצל הפתח וכו' עד ולא חשיב הפסק כיון שהכל היה בעזרה וכו', עכ"ל הצ"ל.

ולפכ"ד לא ידענו היכי חשיב שינוי מקום משער ניקנור לעזרה דאטו משום דזה נתקדש וזה לא נתקדש חשוב שינוי מקום, דשינוי מקום תלוי במחיצות דאם מחיצות מבדילין הוי שינוי מקום ואי לא לא, ואז"כ הכא בשער ניקנור דליכא מחיצות למה יקרא שינוי מקום, והיה יכול הש"ס להקשות אפילו למ"ד ביאה במקצת שמה ביאה דליסמוך לפני הפתח ולישחטיה אצל הפתח (אע"פ) [אע"כ] דהליכה הוא הפסק אפילו הליכה מועטת, ואיך קאמרי התוס' דעד כ"ב אמה לא חשיב הפסק ואלא אפילו הליכה מועטת משמע דהוי הפסק, והו כונת קושית הר"ב מ"א. באופן דדברי הר"ב למה לי לימודים אינו מובנים.

ולפכ"ד נראה לתרץ לקושיא הנז' לכשנעמיד בשיעור דברי התוס' דהם אמרו ושיעור תכיפה איכא למשמע מתכיפה סמיכה לשחיטה וכו', אלמא כדי מהלך משער ניקנור עד בית המטבחינים לא חשיבה תכף וכו'. דכל כונתם אינו לומר דפחות מכ"ב אמה מיקרי תכף או לא מקרי תכף, אלא להורות דכ"ב אמה לא מיקרי תכף, מדלא קאמרו אלמא עד כדי מהלך וכו' הוא דלא חשיבא תכף, אלא כל מגמתם הוא מאי דאיכא למשמע מהמבריתא הזאת דבמקום אחר לא מצינו דבר המעכב בו תכף ומפני איזה שיעור שיהיה לא נקרא תכף. ברם זאת מצאנו בתנך לסמיכה שחיטה דלסמיכות מצורע לא נקראת תכף, ומעתה בברייתא הזאת אם נרצה לומר דאתיא כרבי הא ודאי באר הטב דבהליכה מועטת מעכב התנך כפי קושיית הר"ב מ"א, אבל הך לאו פסיקא היא למשמע מזאת הברייתא, דהברייתא נוכל לומר דאתיא כר"י בר יאודה ואלביא דרבי היא נקראת תכף, דדוקא לר"י בר יאודה

תשובות ופסקים

ברכת שהחיינו על הנחת תפילין בפעם הראשונה

בשו"ע (סימן כ"ב סעיף א') איתא: קנה טלית ועשה בו ציצית מברך שהחיינו דלא גרע מכלים חדשים.

ובמשנה ברורה (ס"ק ב') כתב: אבל אין מברך שהחיינו על המצוה כיון דאינו בא מזמן לזמן לפי זה אם עשה ציצית בבגד שהיה לו מכבר אף שלא היה בו ציצית מעולם אין צריך לברך שהחיינו והוא הדין אם עשה תפילין לעצמו אינו מברך שהחיינו ועיין בביאור הלכה.

ובביאור הלכה (שם ד"ה קנה) כתב: עיין במשנה ברורה ס"ק ב' ועיין בבית יוסף דכל זה הוא דעת בעל העיטור. ודע דאף דלכתחילה בודאי יש לנהוג כן אחרי דדעת השו"ע ועוד כמה מהאחרונים דפסקו כן כהעיסור מכל מקום לאו מילתא דפסיקתא היא דהעולת תמיד והט"ז פסקו כהרמב"ם והביאם האליהו רבה, והגר"א בביאורו פוסק גם כן כהרמב"ם דצריך לברך שהחיינו גם על תפילין מחדש [וכל זה אם עשה אותם בעצמו אבל אם קנה התפילין מהסופר וכן לענין הציצית אם הטילם אחר בבגדו משמע מהגר"א שם דאף לדעת הרמב"ם אין צריך לברך שהחיינו אם לא שקנה עתה הטלית מחדש דצריך לברך מחמת כלים חדשים] על כן מהנכון שיכניס עצמו להתחייב שהחיינו מצד אחר ויכוין לפטור גם את זה בפרט אם הוא לובש עתה התפילין פעם ראשונה בימי חייו בודאי יראה לעשות עצה זו דיש פוסקים שסוברים דעל כל מצוה שאדם עושה פעם ראשונה בימי חייו יברך שהחיינו ועיין בתבואות שור ביו"ד בסימן י"ח ובפרי מגדים שם ובאליהו רבה בסימן זה.

וכן בכף החיים (ס"ק ב') כתב: דלא גרע מכלים חדשים. אבל אינו מברך מטעם המצוה לברך מברך שהחיינו אלא על מצוה הבאה מזמן לזמן, ומשום הכא אין לדון שהחיינו על התפילין. בית יוסף בשם מהר"א ובעל העיטור. וכן כתב בשיירי כנסת הגדולה בהגהות בית יוסף סוף אות א' שדעת התוס' ז"ל ורבינו בעל הטורים ורבינו ירוחם ז"ל שלא לברך שהחיינו בברכת תפילין עכ"ל, מיהו דעת הרמב"ם ז"ל בפרק י"א מהלכות ברכות הלכה ט' דמשום המצוה הוא מברך שהחיינו וגם בתפילין מברך, וכן כתב בעולת תמיד אות א' והט"ז ס"ק ג' כתב דבין בציצית בין בתפילין יש לברך בפעם הראשון שמברך עליהם שהחיינו כמו שכתב הרמ"א ביו"ד סימן כ"ח לענין כיסוי הדם יעוין שם, והביאו היד אהרן בהגהות הטור, אבל המאמר מרדכי אות א' אחר שהביא דברי הרמב"ם ז"ל הנזכר והט"ז והעולת תמיד, כתב וז"ל אמנם שאר האחרונים פסקו כמרו' ז"ל עכ"ל, וכן כתב המחזיק ברכה אות ב' וז"ל לדעת מרו' ז"ל נראה דלא יברך שהחיינו כשמניח תפילין חדשים וכן המנהג עכ"ל, והביאו הזכ"ל ח"א בהלכות ברכות אות ש', שערי תשובה אות ב' כף החיים לרבי חיים פלאגרי סימן יו"ד אות ב' וכן כתב הפרי מגדים באשל אברהם אות א' וכן כתב בשלמי ציבור דף ל"ג ע"ב וכן כתב בשתילי זיתים אות ב' בשם כמה פוסקים דאפילו בפעם הראשון שעושה המצוה שאינה מזמן לזמן כגון ציצית [רצה לומר שעשה ציצית בטלית ישן שיש לו] ותפילין אין לברך שהחיינו ודלא כהט"ז ומגן אברהם יעוין שם וכן כתב בחיי אדם כלל ס"ב אות יו"ד בשם האחרונים יעוין שם. ואם כן יצא לנו לענין דינא דאין לברך שהחיינו על תפילין חדשים ואפילו בפעם הראשון שבא לקיים המצוה כגון שלא לבש עדיין מימיו תפילין ועכשיו התחיל ללבוש דספק ברכות להקל ובפרט שכן הוא דעת רוב הפוסקים וגם שכן דעת מרו' ז"ל מיהו טוב ללבוש בגד חדש ולברך עליו שהחיינו ולפטור את התפילין כדי לצאת אליבא דכולי עלמא, וכן כתב במסגרת זהב על קיצור שו"ע סימן י' אות ז' ויברך תחלה על בגד חדש כשהתפילין לפניו וילבש אותו הבגד ואחר כך יברך על התפילין וילבש אותו דהכא אי אפשר בענין אחר כדי שיהא עובר לעשייתן.

[ובספר הקטן והלכותיו (פרק ט' ס"ק ט"ו) כתב שבספר החיים סימן ל"ז כתב שילבש הבגד חדש ואחר כך יברך ברכת התפילין ואחר כך יברך שהחיינו כיון שברכת שהחיינו שייכת כל זמן שהוא לבוש בהם, וכן כתב בשו"ת בית היוצר סימן ד']

ובליקוטי מנחת יצחק (סימן י"ח) כתב דאין לברך שהחיינו על תפילין חדשים. ומוסיף שם: רק במשנה ברורה שם בסימן כ"ב בביאור הלכה כתב דמהנכון שיכניס עצמו לחיוב שהחיינו מצד אחר, ויכוין לפטור גם את זה.

וכן כתב בשו"ת משנה הלכות (ח"ו סימן ו'): בדבר שאלתו אי לעשות שהחיינו מי שנעשה בר מצוה והניח תפילין ראשונה, באמת כי מאד קשה לומר בזה ברורות כיון שבדבר זה נחלקו גדולי הראשונים והאחרונים ומה אדע שלא ידעו הם ולהכריע ח"ו אינני כדאי ולא אבוא רק להעתיק המחלוקת הבית יוסף בסימן כ"ב סבירא ליה כדעת הטור דאין לברך וכן פסק בשו"ע וכן דעת המגן אברהם סימן כ"ב וסימן רכ"ג ס"ק ה'. והט"ז שם חולק דצריך לברך והש"ך יו"ד סימן כ"ח כתב דלא לברך ועיין ש"ך סימן רס"ה ס"ק ז' והתבואות שור יו"ד הנ"ל האריך הרבה וכתב גם כן דהתפילין לא יברך וכן דעת הפי חדש דלא לברך. והרמב"ם פרק י"א מהלכות ברכות הלכה ב' כתב דמברך שהחיינו במצות שהם קנין לו כגון ציצית ותפילין ומזוזה ומעקה וכתבו האחרונים ז"ל דדעת הרמב"ם לברך על תפילין כשמניח פעם ראשון ומפרשים דעתו מהא דאמרינן במנחות מ"ה היה עומד ומקריב מנחות ואומר שהחיינו שנתחזק לעבודת הזמן וכפירוש רש"י שם וכמו שכתב הרוקח סימן שע"א בשם ריב"ק הביאו הש"ך דכל מצוה שעל האדם לעשות ולא עשאה ומתחנך לכתחלה בה צריך לברך שהחיינו ודלא כמו שפירש התוס' והרשב"א דברי הגמ' שם דף כ"ד משמורות היו שם וכל משמר אינה משמרת אלא פעמיים בשנה והוה ליה מזמן לזמן אבל לענין חינוך המצוה לא שמענו. והנה מרו' בשו"ת בית שערים או"ח סי' ל' האריך בהא מילתא ומיהו לדינא העלה גם כן דלא לברך אלא מי שרצה לצאת ידי הרמב"ם יברך בלי שם ומלכות או שילמוד דין זה דמברך ברוך אתה ד' אלקינו מלך העולם שהחיינו וכו' עיין שם. שוב מצאתי בספר החיים להגר"ש קלוגר או"ח סי' כ"ה שהאריך גם כן דאין לברך ומאן יקיל ראשו נגד כל הני אריות במקום ספק ברכה לבטלה ובפרט כי ברכות שהחיינו רשות הם כמו שכתב הרשב"א בתשובה ובד"ח וכן כתבו האחרונים ז"ל לכן פשוט דאין לברך שהחיינו. ומיהו מה שכתב בשם משנה ברורה שילבוש מלבוש חדש הנה ודאי מהיות טוב

תשובות ופסקים מגדולי דורנו

הרוצה ללבוש מלבוש חדש ולברך שהחיינו הרי זה זריז ונשכר וכן כתב בספר החיים הנ"ל שהוא עצה טובה או שיעשה כמו שכתב מרו' ק"ז ז"ל למי שאין לו בגד חדש.

ובתבואות שור (יור"ד סימן כ"ח ס"ק ד') כתב: נלענ"ד דשפיר סמכין אדעת רש"י והרוקח ז"ל סימן שע"א הביאם הש"ך דסבירא ליה דכל מצוה שאדם מתחנך לה בתחלה מברך שהחיינו ומה שהקשה הש"ך מציצית ותפלין יש ליישב כיון דקיימא לן דקטן היודע להתעטף אביו חייב לחנכו בציצית וכמו שכתב הטור או"ח סימן י"ז וכן קטן היודע לשמור תפיליו אביו חייב לקנות לו תפילין כמו שכתב בטור או"ח סימן ל"ז וכן נהגו כמו שכתבו האחרונים ז"ל שם ואם כן אימת יברך שהחיינו אי בשעת לבישה ראשונה לא תקנו חז"ל חיובא לדרדקי כמו שכתוב בפ' ע"פ ואחר שנעשו בני י"ג האי שעתא לאו שעת חינוך היא שכבר נתחנך בה בקטנותו.

ובשו"ת ציץ אליעזר (חי"ג סימן כ"ד) מביא את דברי התבואות שור וכתב על זה: ונר"נ בזה כמה וכמה אחרונים והסכימו שיש לומר שאין לברך אליבא דכולי אלמא להנוהגים להתחיל להניח תפילין חדש או חדשיים וג' קודם שנעשה בן י"ג שנים. עיין שו"ת בית היוצר (מחוסטת או"ח סימנים ג' ד') שו"ת זכרון יהודה (גרינוואלד ח"א סימן ג'), מהר"ם בריסק (ח"א סימן צ"ד) פתח הדביר, ואחרון אחרון בשו"ת קרן לדוד (תאו"ח סימן נ"ז) יעוין שם.

וכן כתב באשל אברהם להגה"ק מבוטשטש (תנינא סימן ל"ז): צריך לעיין כעת אם יברך קטן שהחיינו ביום שמתחיל להניח תפילין (כמו שכתב הט"ז בסימן כ"ב). הבאר היטב בסימן ל"ח כתב בשם הגאון חוות יאיר ז"ל שמי שביטל יותר משלושים יום תפילין על ידי אונס אינו מברך שהחיינו כשמניח, מצד שאינו מזמן לזמן קבוע ובהנ"ל הרי יש קביעות אימתי יתחיל מהתורה הקדושה ובפרט שזוכה אז להכנס לכל המצוות שגדול מצווה ועושה כו'. ומכל מקום המנהג מכריע שלא שמענו מי שיברך כנ"ל. ואולי הטעם מצד שנוהגים לחנך קטנים קודם י"ג שנים בתפילין במגן אברהם ז"ל כתב כמה חדשים והמנהג הוא רק כמה ימים מקודם מתחילין בהנחת תפילין ועל כל פנים כיון שהניח תפילין קודם י"ג שנה, אי אפשר לו לברך שהחיינו ביום תחלת י"ד וביום שמתחיל להניח תפילין אי אפשר לו לברך כיון שאין זה זמן קבוע, ואין מסוים באיזה יום קודם י"ג יתחיל להניח, ועל שנכנס לחיוב מצוה מהתורה הקדושה גם כן אין מסוים לברך על זה רק בשעה שמקיים מצוות דאורייתא וצריך לעיין עוד.

וכן כתב בשו"ת להורות נתן (ח"ב סימן ט') לגבי יתום המתחיל להניח תפילין קודם שנעשה בן י"ג שנה דלא יברך שהחיינו.

ובמנחת שלמה (ח"ב סימן ד' אות ל"ג ס"ק ג') כתב מרו' זצוק"ל: לענין שהחיינו בתפילין התנהגתי עם בניי שיחיו, שלפני י"ג שנה רק הניחו אבל לא נתתי להם את התפילין במתנה רק במלאת להם י"ג שנה. והברכה היא על ההנחה וגם על המתנה של התפילין. ואף שמצוות לאו ליהנות ניתנו היינו בקונה במעותיו אבל לא במתנה שזה ממש רכוש.

[ואמר לי הרה"ג ר' ברוך רקובסקי שליט"א דהורה לו מרו' זצוק"ל דמי שנעשה בר מצוה בבין המצרים דלא יברך שהחיינו כשמניח תפילין].

ומהגאון רבי נסים קרליץ שליט"א שמעתי דיכולים לברך שהחיינו ביום שמתחיל להניח תפילין אף קודם שנעשה בן י"ג על קבלת התפילין במתנה ולכוין גם על מצות תפילין ויברך אחרי שהניח את התפילין של ראש כדי שלא להפסיק בין הברכה על התפילין להנחת התפילין. ומהגאון רבי אברהם קופשיץ שליט"א שמעתי לברך שהחיינו על בגד חדש ביום שמתחיל להניח תפילין אף קודם שנעשה בן י"ג ולכוון גם על קבלת התפילין במתנה ועל מצות תפילין, ועדיף טפי שיתן התפילין להם במתנה רק ביום הבר מצוה ואז יברכו שהחיינו על בגד חדש ויכוונו על קבלת התפילין במתנה ועל מצות תפילין.

ומהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א שמעתי דרוב העולם אינם נוהגים לברך שהחיינו על הנחת תפילין בפעם הראשונה. אמנם יש מחמירים לברך שהחיינו על בגד חדש וכמו שכתב בביאור הלכה. והנוהגים להניח

תפילין מחודש קודם הבר מצוה דכל החודש מניח תפילין רק משום חינוך יברכו על בגד חדש בין ביום התחלת הנחת תפילין ובין ביום הבר מצוה. ועדיף לברך שהחיינו על בגד חדש מלברך שהחיינו על קבלת התפילין במתנה.

וממרו הגרי"ש אלישיב שליט"א שמעתי דאין מברכים ברכת שהחיינו על מצוה שאינו בא מזמן לזמן ולכן אין מברכים שהחיינו כשמניחים תפילין בפעם הראשון ואף על קבלת התפילין במתנה מאביו אין מברכים שהחיינו כיון שאביו חייב לקנות לו תפילין ולא חשיב מתנה. וכן שמעתי מהגאון בעל המשנה הלכות שליט"א דאין מברכים שהחיינו על קבלת התפילין במתנה.

נטילת ידיים לנוגע בזרוע בשעת הנחת תפילין

בשו"ע (סימן כ"ז סעיף א') איתא: מקום הנחתן של יד בזרוע שמאל בבשר התפוח שבין הקובדו' [הנקרא עלינבויגין (מרפק) - משנה ברורה ס"ק ג'] ובית השחי.

ובשו"ע (סימן ד' סעיף י"ח) מבואר דהנוגע במקומות המכוסים צריך ליטול ידיו.

ובמשנה ברורה (ס"ק נ"ד) מבואר דמקום המגולה שבזרועותיו היינו עד הפרק הנקרא אייל"ן בוג"ן - מרפק.

ובקובץ אגרות חזון איש (ח"א ד') כתב למעלה מפרק הזרוע של יד (הוא בכלל מקום מכוסה (והנוגע שם בעי נטילה), אף שרבו (בני אדם ההולכים) מגולי כל היד, בטלה דעתם.

בבן איש חי (שנה ראשונה פרשת תולדות סעיף י"ז) כתב: ויד שמאל, אפילו אם נוגע בפרק הסמוך לזרוע, שמניח שם תפילין עד אחר שני שלישי הפרק ההוא חשיב בכלל מקומות המגולים, ואין צריך רחיצה כלל, אבל יד ימין שאין מניחים בה תפילין של יד, אם נגע באותו פרק שאחר פרק הזרוע צריך רחיצה, דחשיב ממקומות המכוסין כיון דאין דרך למשמש שם, הובא דבריו בכף החיים (סימן ד' ס"ק צ"ט).

וכן במור קציעה סוף סימן צ"ב כתב: בזרוע עד הקובדו (שהוא עלינבויגין) נראה לדלדין נמי ליכא קפיידא בהא, ולית חדש לה, אף על פי שבתי יד

הרה"ג יוסף זונדל שוב קריית ספר

שבכתנותינו גם כן מצומצמים ומכוונים מאד לסגרן כל היום, אף על פי כן אין שם זיעה מצויה, כמו בצואר המעולף וצנוף בבגד הדוק היטב מעל הכתונת, על כן הזיעה רבה שם יותר מבשאר מקומות מכוסים, מה שאין כן בבתי יד כנראה לעין, ובזה מצאנו ידינו נקיים להנחת תפלין.

[ויש לעיין דבסידור בית יעקב להגאון בעל המור וקציעה כתוב ולא יגע שם (בקיבורת בשעת הנחת תפילין) וכן בשער הראש ואם נגע יטול ידיו, וצ"ע].

וכן בארחות חיים (ספינקא סימן צ"ב ס"ק ו) דן מה חשיב מקומות המכוסים באדם וכתב בשם ספר מאורי אור (בחלק באר שבע דף כ"ח): דמסתברא בזרוע שמאל עם כל הקובד"ו סוף מקום תפילין אורחא לגלות.

וכן כתב באשל אברהם להגה"ק מבוטשטש (סימן ט"ז סעיף א') שקיימא לן שעד מקום הנחת תפילין אינו מקום זיעה לענין נקיון כפים. וכן מבואר שם גם בסימן ד' סעיף כ"א.

ובשו"ת שלמת חיים (סימן ל"ט) נשאל מרו' הגרי"ח זוננפלד זצוק"ל: מי שאינו יכול לזיהר בקשירת תפילין של יד והוא נוגע בבשר הזרוע בדרך הקשירה אם הוא צריך אחר כך לילך וליטול ידיו, ובשלמא לענין ברכת על מצוות תפילין אפשר לסמוך אם מחכך היד בכותל וכדומה לנקיון, אבל לתפלה הרי בענין מים דוקא. והשיב מרו' זצוק"ל: נראה הכל מה ששייך להמצוה אין בהנגיעה צורך נטילה ומכל מקום המחמירים תבוא עליהם ברכה.

ובשו"ת רבבות אפרים (חלק ב' סימן כ"ז אות י"א) כתב: נשאלתי אם נגע בבשר הזרוע כשקושר את התפילין אם יטול ידיו. ואמרתי דראיתי שכן נוטלין. וכעת ראיתי בשלמת חיים שכתב נראה הכל מה ששייך להמצוה אין בהנגיעה צורך נטילה ומכל מקום המחמירים תבוא עליהם ברכה. עכ"ל. והוא הדין בנוגע בראשו בעת הנחת תפילין. ועיין בפרי מגדים סימן צ"א באשל אברהם ס"ק ג' וסימן קס"ב באשל אברהם ס"ק י"ג שלא יגע בשעת הנחת תפילין בשערות ראשו. ועיין שו"ת שארית יהודה (בלום או"ח סימן ט') דנותן טעם לאלו שאין מדקדקין בזה.

וכן שמעתי למעשה ממרו' הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל דהנוגע בזרועו במקום הנחת תפילין אינו צריך ליטול את ידיו. וכן שמעתי ממרו' הגרי"ש אלישיב שליט"א דהנוגע בזרועו במקום הנחת תפילין אם לא היה שם זיעה אינו צריך ליטול את ידיו. ועיין בשו"ת מנחת יצחק (חלק ד' סימן קי"ד אות ב').

וכן שמעתי מהגאון רבי אברהם קופשיץ שליט"א דהזרוע בשעת הנחת תפילין חשיב ממקומות המגולים ולכן אין צריך ליטול את הידים אם נגע בזרוע בשעת הנחת תפילין.

ובספר מעורר ישנים (סימן כ"ו אות י"א) כתב: יש לזיהר בשעת הנחת תפילין של יד, שלא יגע בבשרו שם, ועל כל פנים שלא יגע למעלה ממקום ההנחה, ויש נוהגים ליטול ידיו אחר הנחת התפילין.

ובבית ברוך (על החיי אדם כלל ב' ס"ק נ') כתב: ומה דמביא הכף החיים דבידו השמאלית יש להקל משום דמניחין עליה תפילין אין לזה יסוד, ובזמן הנחת תפילין אפשר להזהר שלא לנגוע בזרוע ולחכך בראש. ומרו' החזו"א זצ"ל היה נוהג ליטול ידיו לאחר הנחת תפילין מחשש נגיעה במקומות המכוסים [ובידינים והנהגות חזו"א פרק ג' סעיף י' כתב: בהנחת השל יד היה נזהר מלנגוע בזרוע, ובשל ראש לא היה מהדק הרצועות בידיו אלא בהפסקת הכיפה].

ובתשובות והנהגות (חלק א' סימן נ"ב) כתב: נגע בקיבורת בעת הנחת תפילין של יד מהו. בספר בן איש חי מיקל שנקרא מקום מגולה, וכן הוא גם בתשובת שלמת חיים סימן ל"ב, וכן בשלמת יוסף מהגאון הירוגוצ'ובי זצ"ל סימן ט"ז, אבל רבינו החזו"א זצ"ל וכן ראיתי הרבה אדמורי"ם נהגו ליטול היד אחר הנחת תפילין שמא נגעו, וכן ראיתי שנהג כן הגה"ק האדמו"ר מסאטמר זצ"ל, ואי אפשר לחלק דבמקום מצוה לא מזיע כיון שמגלה רק לשעת מצוה לבד. ובספר הלכות הגר"א ומנהגיו הבאתי מכתב יד הגרי"ש מאלצאן זצ"ל שנוקט בפשיטות דנחשב מקום מטונף ואם נגע שם חייב ליטול ומה שמדמין לנוגע בערלת תינוק ומברך, התם מצותה כן אבל כאן אין המצוה לנגוע בקיבורת, [ועיין בשו"ת חתם סופר או"ח סימן י"ח]. והחזו"א זצ"ל אמר דמי שמיקל בנטילה עובר בלאו דלא תשכח, שחז"ל אמרו דמי שאינו נוטל במקום שצריך אם תלמיד חכם הוא יוצא מדעתו והיינו ששוכח, ואם כן במה שאינו נזהר בידיים גורם לשכחה ועובר בלאו,ואין להקל בחובת נטילה, ובפרט לפני התפילה, ולכן אם נגע בקבורת יטול ידיו כדין שהרי נוטל כעת לתפלה.

ומהגאון רבי נסים קרליץ שליט"א דהנוגע בזרועו בשעת הנחת תפילין של יד יחכך ידיו בכותל וכדומה קודם הנחת תפילין של ראש ואחרי הנחת תפילין של ראש קודם התפילה יטול את ידיו.

וכן שמעתי מהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א דהנוגע בזרועו במקום הנחת תפילין בשעת ההנחה יש להחמיר ליטול ידיו.

ומהגאון בעל המשנה הלכות שליט"א שמעתי שהוא נוהג לטבול ידיו במעט מים לאחר הנחת התפילין.

האם אמרינן רובו ככולו בשחרות הרצועות

בשו"ע (סימן ל"ג סעיף ג') איתא: הלכה למשה מסיני שיהיו הרצועות שחורות.

ובדעת קדושים (סימן ל"ג סעיף ג') כתב: בשחרות הרצועות אולי מועיל רובו ככולו גם בהרוחב בשעורה וגם בהאורך.

ובשו"ת מהרש"ג (או"ח סימן ז' אות ב') כתב: בנידון שאלתו דגם מתחילה היו הרצועות רובן שחורות רק שהיו מקצת מקומות דקפצה מהן השחרות כמו שהוא הדרך שבמשך הזמן קופץ השחרות ממועט מקומות. ולפענ"ד נראה דבכהאי גוונא הן כשרות גם קודם שצבע אותן עוד הפעם כדי שיהיו שחורות בכל המקומות, ומשום דבזה אזלינן בתר רובא, ועל כהאי גוונא אמרינן בנזיר דף מ"ב רובו ככולו מדגלי קרא גבי נזיר דבעינן שיגלח לגמרי מוכח הא במקום דלא גלי אמרינן רובו ככולו, וכן גבי פרה אדומה אמרינן מדכתבה התורה אדומה תמימה לכן שתי שערות שחורות פוסלות בה, הא אי לא הוי כתוב תמימה הוי די ברובו, ולכן ברצועות שחורות דלא נאמר הלכה למשה מסיני דבעינן שיהיו דוקא שחורות תמימות, אמרינן

נטילת ידיו ערב

וכן בשלחן ערוך המקוצר להגר"י רצאבי שליט"א (ח"א סימן ט' ס"ק ע"ג) כתב שבני תימן לא נהגו להשחיר אחורי הרצועות (דלא כהרמב"ם). וסיפר לי הרה"ג אליהו ראובן גיטמן שליט"א דכשהחליף מרן הגר"ש אלישיב שליט"א את הרצועות של התפילין לא הסכים שיצבעו את הרצועות החדשות מב' הצדדים.

האם יש להשחיר את חודי הרצועות

בקסת הסופר (סימן כ"ג סעיף ב') כתב: ונראה לי דיש לדקדק להשחיר גם החודים דהיינו מקום החתך.

ובלשכת הסופר (ס"ק ב') כתב לבאר דבריו: הנה הרמב"ם כתב דאחורי הרצועה תהיה כעין הקציצה וכתב עוד ונוי היא לתפילין שיהיו כולן שחורות הקציצה והרצועה כולה. וכבר כתבו הבית יוסף והדרכי משה בשם האור זרוע דלפי זה יש להשחיר את הרצועות גם מצד פנים אלא שלא נהגו כן. אבל מקום החתך שנראה מבחוץ (בפרט כשהעור עב ומשחירין תחלה כל העור ואחר כך חותכין אותו לרצועות) נראה לפע"ד דודאי יש לדקדק להשחירו שם. ואולי בכלל הלכה למשה מסיני היא כיון שנראה מבחוץ. הובא דבריו בקול יעקב (סימן ל"ג ס"ק י"ב).

ובשו"ת אור לציון (ח"ב פרק מ"ד סעיף ל"ח) כתב: עיקר דין צביעת הרצועות הוא מלמעלה, ויש מחמירים לצבוע אף בצדדים במקום החתך. אמנם בארחות רבינו (ח"א עמוד ל"ו סעיף צ"ב) כתב: מרן החזו"א זצוק"ל וכן מו"ר זצוק"ל לא השחירו את חודי הרצועות (הכונה למקום החתך) ואמר מו"ר שמרן הביא ראיה לדבר מהברוך שאמר בסדר עשיית תפילין, שכתב תחלה יש להשחיר את העורות ואחר כך כתב דיש לחתוך מהעור רצועות ואם היה צריך להשחיר את הצדדים מקום החתך היה צריך להזכיר מזה. וכן כתב במשנת הסופר (שם ס"ק ח') דלא נהגו להשחיר את החודים ומביא את הברוך שאמר הנ"ל בסדר תיקון תפילין דף מ"א ע"א דמשמע מדבריו שאין צריך לצבוע החודים.

וכן כתב בספר זכרון אליהו (פרק כ' סימן ב') והוסיף: דכן משמע גם ממה שכתב הפרי מגדים (סימן ל"ג אשל אברהם ס"ק ז' מובא במשנה ברורה שם ס"ק כ"ז) שאם צבעו הרצועות שלא לשמה אפשר להפוך הרצועה ולצבוע אותה שחור בצד הפנימי וישתמש בה לצד חיצון, מוכח מדבריו דאין צריך שישחיר את עובי צדי הרצועות, דאם צריך להשחירם מה מועיל מה שיהפכם לצד השני אחרי שצדי הרצועה עדיין צבועים שלא לשמה. ומסיים שם: ולמעשה לא נהגו כן ואין מקפידים לצבוע את צדי הרצועה. ובתשובות והנהגות (ח"ב סימן כ"ב) כתב: צדדי הרצועות אם צריכים להשחיר. בקסת הסופר מצדד שזהו בכלל הלכה למשה מסיני, ומרן הגריז"ס זצ"ל הגאב"ד דבריסק לא הקפיד על זה. ולע"ד נראה שתלוי למה לא צריכים להשחיר שני הצדדין, שבביאור הלכה (סימן ל"ג) מביא מפרי מגדים שאם עכ"ל נהגו להשחיר צד אחד, שחירי ישראל צד שני וכשר, וכתב על זה הביאור הלכה שכונתו שלפרי מגדים דין שחורות אינו מצד השער אלא שדין שחורות הוא הרצועה לצד חוץ, ולדבריו עיקר החיוב שחורות תלוי בנראה, ועיין שם בביאור הלכה שזהו חומרא גדולה, שתלוי בנראה שאם נתהפך והנראה לא שחור אין יוצאין מצות תפילין, ומסתברא לדידיה שגם בצדדין כיון שנראה שחיביבן להשחיר הצדדין, אבל להרבה מגדולי הפוסקים דין שחורות הוא דווקא בצד החלק, ולא מועיל כלל בצד שני אם השחירו עכ"ל, [עיין שם בביאור הלכה שהביא שיטות הראשונים בזה], ואם כן חיוב השחרה הוא במקום חלק שהוא בצד שער, ואם כן בצדדין נמי אין צורך להשחיר הצדדין.

וכן רבותינו מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל ומרן הגר"ש אלישיב שליט"א לא צבעו את חודי הרצועות.

וכן בבית ברוך (על החיי אדם כלל י"ד ס"ק מ') כתב: ויש אומרים שצריך גם להשחיר חודי הרצועות דהיינו מקום החתך ויש אומרים דגם מצד פנים צריך להשחיר ואין המנהג כן דנתקבלה ההילכתא דמצד חוץ צריך להשחיר לפיכך אין החודין בכלל. והמחמיר יחמיר במקום שאין רואין. וכן כתב בשו"ת רבבות אפרים (ח"ח סימן שפ"ח אות י'): דעתי שאין צריך להשחיר מקום החתך בתפילין.

וכן שמעתי מהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א דאין נוהגין להשחיר את חודי הרצועות.

ומהגאון בעל המשנה הלכות שליט"א שמעתי דכוונת הקסת הסופר זה אם רוחב הרצועה הוא בדיוק כשיעור דאז יש להשחיר גם את הצדדים. והיינו לשיטתו לעיל דאין צריך להשחיר את חלק הרצועה שהוא יותר מכשיעור ולכן רק אם הרצועה רוחבו בדיוק כשיעור יש להשחיר את הצדדים גם כן דהם בתוך שיעור הרצועה. ולפי זה אין להביא ראיה מהברוך שאמר והפרי מגדים הנ"ל דאין צריך להשחיר את צדי הרצועות כיון דהם מדברים ברצועות רגילות שבדרך כלל רוחבם יותר מכשיעור ולכן אין צריך להשחיר את הצדדים דהם מחוץ לשיעור הרצועה.

[ושמעתי שיש מגדולי הדור שליט"א שמשחירים את חודי הרצועות ויש לברר אם רק לעצמם הם מחמירים בזה או שגם מורים כן לאחרים].

חליצת התפילין בפני רבו

בשו"ע (סימן ל"ח סעיף י"א) איתא: לא יחלוץ תפילין בפני רבו אלא יפנה לצד אחר מפני אימתו ויחלוץ שלא בפניו.

ובמשנה ברורה (ס"ק ל"ה) כתב: בפני רבו היינו רבו מובהק דרוב חכמתו הימנו.

ובמשנה ברורה (ס"ק ל"ו) כתב: מפני אימתו. רצה לומר דזלזול הוא שמגלה ראשו בפניו ולפי זה אפילו אם כבר חלץ רבו תחלה אסור ואם מטה עצמו קצת לצד אחר וזהיר מלגלות ראשו בפניו נראה דיש להקל בכל גווני כן כתב הפרי מגדים.

ובברכי יוסף (סימן ל"ח ס"ק י') כתב: דדעת מרן לחוש לטעם רש"י (סנהדרין ק"א, ב') שהוא זלזול לגלות ראשו, ומכל מקום אפשר דזה היה בזמנם דלפי סדר ומנהג צניפת ראשם היה צריך לגלות ראשו בחליצת תפילין, אבל לדידן בנקל יכול לחלוץ בלי שום גילוי. ועיין בכף החיים (סימן כ"ה ס"ק צ"א).

וממרן הגר"ש אלישיב שליט"א שמעתי דבזמנינו מותר לחלוץ תפילין בפני רבו דהרב מוחל על כבודו להוריד את התפילין בפניו כיון שכך היא הרגילות ולכן אין בזה משום בזיון.

וכן שמעתי מהגאון רבי נסים קרליץ שליט"א והגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א דבזמנינו אין מקפידים על זה שלא לחלוץ את התפילין בפני רבו כיון שאין זה נראה כבזיון לרבו בזמנינו.

הרצועה בחלק שהוא יותר מכשיעור אם בתוך השיעור כולו שחור. ולמעשה שמעתי ממרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל והגאון בעל המשנה הלכות שליט"א להקל בשחורות בחלק הרצועה שיותר משיעורו. וכן מבואר בשו"ת אור לציון (ח"ב פרק מ"ד סעיף ל"ט) הובא דבריו לעיל. ומהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א שמעתי דברוחב הרצועות בחלק שזה יותר מכשיעור יש להחמיר שיהיה כולו שחור אולם באורך הרצועות לאחר שיעור אורכה אין צריך להחמיר שיהיה שחור.

ובמשנת הסופר (סימן כ"ג ס"ק ז') כתב: ויש לדקדק להשחיר הרצועה גם אחר השיעור. ועיין שם בשער הציון (ס"ק ח') לענין דיעבד.

ובספר זכרון אליהו (פרק כ' בסיכום ההלכות אות ט') כתב: רצועות שהרוב צבוע שחור והמועט אינו צבוע אין להכשירם מדין רובו ככולו ואין הבדל אם המקום שאינו צבוע הוא בתוך השיעור המעכב ברצועה או בסוף הרצועה. וכן מורה מרן הגר"ש אלישיב שליט"א.

האם יש להשחיר את הצד הפנימי של הרצועות

בשו"ע (סימן ל"ג סעיף ג') איתא: הלכה למשה מסיני שיהיו הרצועות שחורות מבחוץ אבל מצד פנים יעשה מאיה צבע שירצה חוץ מאדום שמא יאמרו שמדם חטטיו נצבעו והאדימו.

ובמשנה ברורה (ס"ק כ"א) כתב: מצד פנים יעשה מאיה צבע שירצה. רצונו לומר אם ירצה לצבוע אותן אבל אין מחוייב לצבען בשום צבע דאף דלהרמב"ם צריך להשחירין גם מבפנים כמו שהבתיים הם שחורין אין אנו נוהגין כהרמב"ם בזה כמבואר בבית יוסף ודרכי משה.

ובעקרי הד"ט (סימן ב' סעיף י"ז) כתב בשם יכין ובוועז ח"א סימן ק"צ דרצועות התפילין צריך להשחירן בפנים שנוי הוא להן כמו שכתבו הרמב"ם וספר התרומה והריב"ה ז"ל.

ובבן איש חי (שנה ראשונה פרשת חיי שרה סעיף ד') כתב ואף על גב דעל פי הסוד משחירין הרצועות פנים ואחור שחורות כעורב כנזכר בשער הכונות לרבינו האר"י ז"ל, לא נהגנו בכך ושאלתי על מנהג החסידים בעיה"ק תוב"ב ואמרו לי שיש נזהרין להשחיר פנים ואחור, ויש שאין מדקדקין בזה.

וכן בקול יעקב (סימן ל"ג ס"ק י"ג) כתב דבספר הכוונות כתב וז"ל דצריך שישחירם פנים ואחור שחורות כעורב עכ"ל. והגם שלא נהגו כן, כתבתי למדקדקים.

וכן כתב בשו"ת אור לציון (ח"ב פרק מ"ד סעיף ל"ח): ויש מחמירים לפי הקבלה לצבוע אף מלמטה.

ובלקט הקמח החדש (סימן ל"ג ס"ק ט"ו) כתב בשם ספר חיי עולם: על כל פנים כשעשה כן שגם מבפנים שחור ליכא משום יוהרא.

[בכף החיים סימן כ"ז ס"ק נ"א כתב: ואפילו הנוהגים להשחיר הרצועות מבפנים ומחוץ צריך ליזהר שהצד החיצון המבהיק יהיה לעולם לצד חוץ].

ובשו"ת מהר"ם בריסק (ח"ב סימן פ"ז) כתב: דהא דכתב הרמב"ם ז"ל ונוי הוא שיהיו שחורות גם מבפנים לאו לקפיידא כו' רק לאשמעינן דהעושה כן הוא משובח ועל כן לא החמירו בזה. ועיין בשו"ת לבושי מרדכי (ח"ד סימן קל"ט).

ובתשובות והנהגות (ח"ב סימן כ"ב) כתב: והרמב"ם כתב (בפרק ג' דתפילין הלכה י"ד) וז"ל הרצועות של תפילין של ראש בין של יד 'פניהם החיצונים שחורים" וזהו הלכה למשה מסיני אבל אחורי הרצועות "הואיל ומבפנים הם" אם היו ירוקות או לבנות כשרות וכו' ונוי הוא לתפילין שיהיו כולם שחורות הקציצה והרצועה כולה, עכ"ל. וכפי הנראה דקדק 'פניהם" שרק הפנים חייבין להשחיר ולא הצדדין, אף שנוי לשיטת הרמב"ם להשחיר שני הצדדין, וכן בכתבי הקדוש הארז"ל להשחיר כעורב שני הצדדין, וכן ראינו רצועות מתפילין של הגה"ק הגרי"ל דיסקין זצ"ל משני הצדדין שחור כעורב, אבל הבנתי מדבריו מרן הגריז"ס זצ"ל שלא להחמיר בזה כרמב"ם, שגם לדברי הרמב"ם אינו אלא נוי, ובדידן בשחורות שבצד השער לא נראה נוי, ויש לחשוש שמקלקל שדיו יבש חוצץ, ולכן מרן זצ"ל הניח כעיקר הדין וכמנהג כל ישראל להשחיר רק צד אחד.

ובאות חיים ושולם (סימן ל"ג ס"ק ב') כתב: הנה נפלאת בעיני בראותי הלשון בשער הכוונות להארז"ל (ענין תפילין סוף דרוש ד') וז"ל (בד"ה ענין הרצועות) גם צריך שישחרם פנים ואחור שחורות כעורב עכ"ל. והיינו משני הצדדים ישחירם, והרי זה היפך דברי הטוש"ע בזה שמצד פנים יוכל לעשות מאיה צבע שירצה, ועל כל פנים אין צריך שישחירם שם כלל וכמפורש בש"ס מנחות (ל"ה ע"א) דמחלק בין מבפנים לחוץ דהיינו שישחירם רק מבחוץ וכו'. ומסיים שם: ולפלא שלא הזכירוהו המפרשים והנושאי כלים בשום מקום שיהיו הרצועות שחורות גם מבפנים ולא ראינו ולא שמענו כלל מעולם מן שנהג זה כלל להחמיר כדברי השער הכוונות על כן בודאי אין לעשות חדשות עד יערה עלינו רוח ממרום במהרה בימינו.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ט סימן ט"ז) כתב: לנכון קבלתי מכתבו ואשר הציע לי אודות שחורות רצועות דתפילין שיש מהדרין שרוצים להנהיג לעשות לכתחלה שחור מבחוץ ומבפנים, ושלח לן תשובתו של מחו' הה"ג בנש"ק ר' אליהו כץ שליט"א שמחזק לנהוג כן על פי תשובת הרדב"ז בלשונות הרמב"ם סימן נ"ו (אלף תכ"ו) ומה שכתב הדרכי משה בשם האור זרוע ועוד מספר אחרונים וממה שהובא בשם האר"י זי"ע בזה דיש להדר כן לנוי. ידידי כ"ת, הנה הכל אמת נכון וגם מרבותינו ואבותינו לא נעלם כל זה, וכבר הבאתי גם אני עני דברי הרדב"ז בס' הלקט שנדפס זה יותר מחמישים שנה, אבל כיון שבעל השו"ע הבית יוסף והרמ"א בדרכי משה, הולבוש, וכל הבאים אחריהם לא כתבו כן אפילו להזיזו בעלמא וכאשר העיד הרדב"ז בעצמו דלא צובעין אחורי רצועות שחור, ובכנסת הגדולה אחרי שהביא דברי הרדב"ז סיים, ואין אנו נוהגין כן, על כן היות שגם הרדב"ז לא כתב רק להתנאה במצוה, מכלל דגדולי ישראל פוסקי הדורות לא חששו להנהיג אפילו לנוי בעלמא, וכן מוכח בשו"ע הרב שם, ובודאי היה להם טעם מדוע לא הנהיגו כן בדבר קל כזה, ואם כן למה לן לשנות פני ההלכה אף על פי שכל מה שכתב הג' ר"א כץ שליט"א הוא אמת ונכון במקורו, מכל מקום סתימת הפוסקים יותר כמפורש שלא נהגו כן גם המדקדקים על כן אומר בטח דאם יחידים ינהגו כן תבא עליהם ברכה, אבל להנהיג דרך הוראה לא ראיתי צורך, והנח להם לישראל כי בני נביאים הם.

וכן שמעתי מהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א דרצועות של תפילין נוהגים להשחיר רק מבחוץ אף דלשיטת הרמב"ם והאר"י ז"ל יש להשחיר גם מצד הפנימי מכל מקום לא נהגו לחשוש לזה.

שפיר שכל שרובן שחורות כשרות ואף על גב דרוחב הרצועות הוא כשיעור שעורה כמבואר באו"ח סימן ל"ג מכל מקום כל שרוב שיעור הרצועות הן שחורות כשרות ולא אמרינן דנחסר מהשיעור דמה שאינו שחור לא חשוב כאילו הוי חסר, וכהאי גוונא מצינו בכמה דוכתי. ומסיים שם: ואם כן הוא הדין בנידון שלנו לענין רצועות שחורות כל שרוב שיעור הכשירן הוא שחור גם מה שאינו שחור מצטרף שיהיו הרצועות כשרות.

וכן בשו"ת שלמת חיים (סימן מ"ג) שאל הגר"ש סובל זצ"ל את מרן הגר"ח זוננפלד זצוק"ל: נסתפקתי לענין רצועות שחורות אם אמרינן בזה רובו ככולו אף על פי שעל ידי זה הוה מנומר, דרק גבי אתרוג [סוכה דף ל"ה ע"ב] שייך לפסול מטעם שאינו הדר מה שאין כן בתפילין שגם באינם מהודרים כשרים מדינא על כל פנים. והשיב מרן זצוק"ל: לכתחלה וודאי צריך שיהיה כולם שחורות היינו השיעור האמור בשו"ע לגבי הרצועות, ומכל מקום אם לא ימצא רצועות כי אם באופן הנ"ל שתהיה רק רובה שחורה בודאי שהיא כשרה.

וכן בשו"ת אור לציון (ח"ב פרק מ"ד סעיף ל"ט) כתב אם רוב רוחב הרצועה שחור, די בכך וכשר. ובלבד שלא יהא מקום שהוא לבן לגמרי אם אין שיעור רצועה עד המקום ההוא. ובביאורים שם כתב: דאמרינן לענין השחרות רובו ככולו, ונראה שאם במקום אחד לבן לגמרי, חשובה הרצועה כמו שפסוקה, וצריך שיהא שיעור רצועה עד למקום ההוא.

אולם במשנה ברורה (סימן ל"ג ס"ק י"ט) משמע דלא אמרינן בשחורות הרצועות רובו ככולו דכתב שם ובמקום הידוק הקשר מצוי מאד להתמערך השחרות ויש ליזהר בזה מאד. ואם אמרינן רובו ככולו בשחורות הרצועות הרי מקום הידוק הקשר הוא רק מיעוט הרצועה. וכן משמע בביאור הלכה שם ד"ה הרצועות דדן שם אם ההלכה למשה מסיני קאי גם כן על חתיכת הרצועה שנכנסת בהמעברתא. [ויעוין בהסכמת הגאון בעל האמרי יושר הגר"מ אריק זצ"ל על ספר קול סופרים שכתב שגם הרצועה שבתוך המעברתא היא בכלל הלכה למשה מסיני שתהיה שחורה. ובדעת קדושים (שם) כתב: ומה שבתוך המעברתא נוטה דקיל וצריך לעין עוד בהנ"ל. וכתב לבאר במקדש מעט שם ס"ק י' כיון שבלאו הכי אין מקום זה ברצועה נראה לחוץ].

ולמעשה כתב בהגהות ביצחק יקרא על המשנה ברורה להגר"א נבנצל שליט"א (סימן ל"ג סעיף ג') בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל דאם יש מקום שירד הצבע כל שניכר לעין פסול, ואפילו במיעוטו.

וכן כתב בתשובות והנהגות (ח"ב סימן כ"ב) דצ"ע טובא לומר בזה רובו ככולו, ויש להכשיר רק כשנראה כולו שחור, אף שבעיני פה ושם חסר שחרות, אבל להקל ברובו תמוה, ולכתחילה ראוי להחמיר כולו ממש, ובדיעבד כשנראה כולו, ובשם הגאון רבי יעקב קניבסקי זצ"ל שמעתי שהקפיד מאד על שחרות בכולו ממש ברצועות.

האם יש לדקדק להשחיר הרצועות אחר שיעור אורכם

בשו"ע (סימן כ"ז סעיף ח') איתא: אורך רצועה של יד כדי שיקיף את הזרוע ויקשור ממנה הקשר ותמתח על אצבע אמצעית ויכרוך ממנה על אצבעו שלשה כריכות ויקשור.

ובקסת הסופר (סימן כ"ג סעיף ד') כתב דהשיעור לכתחלה הוא כדי שיהדקה על הזרוע ויעשה בה ז' כריכות וימתחה עד האצבע האמצעי ויכרוך ממנה על האצבע שלש כריכות ויקשור. ובדיעבד אפילו אין בה כדי לעשות את ז' הכריכות אלא להדקה על הזרוע ולמתחא עד האצבע ולעשות שם ג' כריכות ויקשור גם כן סגי.

בשו"ע (שם סעיף י"א) כתב: של ראש ישלשל הרצועות שיהיו תלולים לפניו ויגיעו עד הטבור או למעלה ממנו מעט.

ובמשנה ברורה (ס"ק מ"א) כתב ועיין בחידושי רבי עקיבא איגר וכן בארצות החיים דשל ימין עד הטבור ושל שמאל עד החזה ובטור כתב עוד ויש אומרים דשל ימין עד המילה ושל שמאל עד הטבור.

ובביאור הלכה (סימן ל"ג סעיף ג' ד"ה הרצועות שחורות) כתב: ומסתפקנא אם מן התורה די בכל אחד עד כדי שיעורו והשאר הוא למצוה ולנוי בעלמא או דילמא כיון דהיא מחוברת כולה כחדא צריכה להיות כולה שחור, וצ"ע.

ובספר פי כהן (שער ג' כלל כ"ב פרק ד') כתב בשם הגאון רבי מאיר סאלאווייציק שליט"א להעיר על ספיקו של הביאור הלכה דלמה לא נימא דל מהכא על חלק הרצועה שאינו שחור, וכמו לענין חסרון שיעור ברוחב הרצועה שרגיל להיות בסוף הרצועה, דאין בכך כלום, והיינו משום דאמרינן דל מהכא. ואם כן הוא הדין כמו כן נימא לענין שחרות הרצועה. וכן בביאור הסופר (סימן כ"ג סעיף ב' ד"ה שחורות) כתב על הביאור הלכה: ויש להעיר מדברי החיי אדם בהלכות לולב סימן קמ"ט סעיף ט"ו, שכתב דכל הפסולים שנמנו בלולב, הוא דוקא בתוך שיעור הד' טפחים, ומעתיקו המשנה ברורה בשער הציון סימן תרנ"ס ס"ק ג', וכתב על זה דהוא פשוט, ומוכח דאף שהכל מחובר מכל מקום כיוון שהוא אחר השיעור אין זה פוסל דאחר השיעור כמאן דניטל דמי, ואם כן לכאורה גם הכא יש לומר כן ועיין.

ובמקדש מעט (סימן לג ס"ק י') כתב: ועיין במגן אברהם סימן כ"ז ס"ק י"ז דמה שמשלשל לפניו מצועה של ראש ומה שכורך אחר כך מהשל יד אין קפיידא בנתהפך עם הלבן לחוץ. מזה משמע דמה שחוץ להיקף הראש והיקף הזרוע אין השחרות מעכב בו, ויש לדחות וצ"ע.

ובשלחן שלמה (סימן ל"ג סעיף ב') כתב: הלכה למשה מסיני שיהיו הרצועות שחורים מבחוץ. ונראה לי שאם נתקלקלו השחרות ברצועות אפילו מעט שנקרעו השחרות מלמעלה פסולין, ועל כל פנים לא יברך עליהם אם הוא בשל יד עד שימתח עד אצבע אמצעית לכרוך ג' פעמים, ובשל ראש עד הטבור והחזה, וצריך ליזהר בזה מאוד. ופשיטא אם נתקלקל עד הקשר של ראש ובשל יד מה שמקיף הזרוע דפסולין.

ובספר פי כהן (שם) הביא את דברי השלחן שלמה וכתב על זה: הרי מבואר מדבריו דכל שהוא יותר מהשיעור רצועה אין בה קפיידא של שחרות.

וכן בספר דרכי חיים ושולם (אות ע"ז) כתב: ואם הרצועה באמצעתה כשיעור אורך שעורה הוא שחורה אך בצדדים (לאשר הוא רצועה רחבה) הוא כאדומה ואינו שחורה אז כשר דחושבין הצדדים כמאן דליתא, ואם השחורה שברצועה כמו מנומר ואינו במקום אחד אך יש לצרף יחד לשיעור כשעורה אז הולכין לחומרא וצריך להיות שיעור במקום אחד.

ויש להוסיף ולדון דאם חלק הרצועה שהוא יותר מכשיעורו הוא מיעוט כלפי חלק הרצועה שבתוך השיעור אולי יכולים לצרף את הדעות הנ"ל דסבירא ליה דאמרינן רובו ככולו בשחרות הרצועות ולהקל בשחרות

לאמתה של הלכה

בדבר צורת האותיות להארי" ז"ל אם הם רק לתפלין או גם לס"ת ומזוזה, ופרטי צורת האותיות

שאלה

למע"כ ידידנו הנעלה המפורסם לשם טוב ולתהילה החו"ב בחד"ת כש"ת הרה"ג רבי יעקב הלל שליט"א ראש ישיבת אהבת שלום בעיה"ק ירושלים ת"ו.

אחדשה"ט ושלו"ת כיאות.

ידוע הדבר ומפורסם הענין שיש שינויים רבים בצורת האותיות בכתב האר"י ז"ל. ולדעת הרבה מגדולי וגאוני אשכנז, שינויים אלו צריכים להיות הן בתפילין והן במזוזה וס"ת. עיין בזה בספר ילקוט צורת האותיות (עמוד 697). וכ"כ גם בספר קול סופרים (עניינים שונים אות ב') וז"ל: ביררתי עפ"י דעת גדולי המקובלים שיש לכתוב תמונות האר"י ז"ל גם בס"ת ומגילה ומזוזה, ודלא כמו שהרעיש על זה, ושכן כתבו הסופרים המקובלים, וכן נכתבו הס"ת להמקובלים האמיתיים תלמידי הבעש"ט זי"ע וכו', עיי"ש.

אלא שלאחרונה ראיתי כתב של תפילין ומזוזה שנכתבו ע"י סופר מומחה ספרדי מירושלים, וראיתי שלא דקדק בשינויים הנ"ל שהביא רבינו האר"י ז"ל, רק בתפילין דוקא. וכששאלתיו מדוע אינו מדקדק לעשותם כן גם במזוזה, ענה לי שנאמר לו מפי כמה ת"ח מובהקים מירושלים שנשאו ונתנו בדבר, והעלו שאין לדקדק בשינויים שכתב רבינו האר"י ז"ל במזוזה וס"ת, ששינויים אלו נאמרו בתפילין דוקא. וכן נראה גם דעת הרב קול יעקב, שהרי באות אל"ף וכן באות עי"ן, אחרי שהביא צורת אותיות אלו עפ"י רבינו האר"י ז"ל, כתב: היינו בתפילין, ומשמע בתפילין דוקא. אבל באות צד"י הביא הרב קול יעקב שתמונתה לדעת רבינו האר"י ז"ל ראשה הימיני כעין יו"ד הפוכה, וכן הוא בספר הכוונות בדרוש הנזכר, והיינו בכתיבת תפילין, ע"כ. ובזה הוסיף הרב קול יעקב: ומנהגנו לעשות היי"ד של הימין הפוכה אף בס"ת עיי"ש. ומשמע שרק באות צד"י המנהג לעשותה הפוכה גם בס"ת, אבל בשאר האותיות אין לשנות במזוזות וס"ת מכתב הב"י או כתב המור וקציעה. ועיין שם עוד באות טי"ת שהביא הקול יעקב בשם מהרח"ו שראשה השמאלי כזי"י אף בתפילין.

אבקש ממעכ"ת לברר לן דין זה לאשורו כיד ה' הטובה עליו, ומה דעתם של גדולי המקובלים הספרדים בזה, ואיך נוהגים כיום למעשה החכמים המקובלים. בצפיה לתשובתו, כי הענין נחוץ מאוד למעשה.

והנני בזה דוש"ת, ביקרא דאורייתא פנחס טולידאנו מח"ס הדר תפילין

תשובה

בענין צורת האותיות בכתיבת סת"ם לדעת רבינו האר"י ז"ל, ואם יש הבדל לדעתו בין צורת האותיות של כתיבת ספרי תורה ומזוזות, לבין כתיבת פרשיות לתפילין, או לא.

לשון האר"י ז"ל בנידון זה

א. הנה בדברי רבינו האר"י ז"ל בזה אינם ברורים, וכמעט שאין פשט דבריו מובנים כלל, ולכן אמרתי תחילה להעתיק כאן דבריו, ושוב נעיר איזה הערות שצריכים לעמוד עליהם, ומזה נבוא בס"ד לביאור ויישוב דבריו.

עוד אמרתי להקדים, כי הגם שבהרבה מקומות בכתביו ביאר רבינו האר"י ז"ל סודות ורמזים בצורת האותיות ובקוציהם ותניהם, מכל מקום רוב אותם המקומות אינם באים ללמד ציור כתיבת האותיות למעשה, אלא הם כוונות ורמזים לחוד, שאפשר לרמוז אותם בצורת האות, כפי שצורתה מקובלת, אבל לא כיון לחדש צורות חדשות". אבל דבריו האמורים בשער הכוונות (בסוף דרוש ב' מדרושי התפילין) הם להדיא באים לבאר צורת האותיות ממש, ואופן כתיבתם למעשה, ולא לענין כוונה ורמז לחוד, כאשר פשט דבריו מורים ובאים.

וז"ל הרה"ו ז"ל שם (בדף ח' ע"ד): (וחילקתי לשונו לסעיפים לתועלת ההבנה).

א) גם בצורת האותיות של כתיבת תפילין יש קצת שינויים, ואלו הם: באות א' יכוין' כי כל האלפ"ן יהיו בציור יו"ד מלמעלה, כנזכר בתיקונים סוף תיקון י"ט, ומלמטה תהיה בצורת דל"ת, כנזכר בתיקונים שם שצורת א' היא יו"ד [כזה: **א**]. וטעם הדבר הוא לפי שהתפילין של ראש הן אמא על ברא כנזכר בתיקונים, ולכן כל צורת האלפ"ן שבתפילין הן כצורה הנזכרת, מה שאין כן בשאר כל האותיות כמו השינ"ן והעינ"ן והצד"ן וכיוצא בהם, כי כולם הם בבחינת יוד"ן ולא צורת זינינ"ן.

ב) באות ה' ראשונה של שם ההוי"ה כולם יהיה להם כעין קוץ אחד קטן מאד למטה בסיום רגל ו' זעירא שבתוך אות ה', והוא הנזכר בזוהר בשם פסיעה לבר, בזוהר בלק דף ר"ג ע"ב, כמבואר שם אצלי, וזה צורתה**ה**.

ג) באות ו' כולם יהיו להם גוף וראש וקוץ קטן על הראש, וזה צורתה**ו**.

ד) באות י' כולם יהיו להם שלשה קוצין, אחד למעלה ואחד למטה ואחד באמצעיתה, וזה צורתה**י**.

ה) באות ט' כולם יהיו קו שמאלי שבהם כעין ז' וזה צורתה**ט**.

ו) באות ע' כולם יהיו הקוין שבהם כעין וו"ן ולא כעין זינינ"ן, וזה צורתה**ע**. (ז) באות צ' כולם יהיו שני ראשים כעין שני יוד"ן, והימיני יהיה כעין י' הפוכה לאחוריה, והשמאלי כעין נ' נכופה למטה, וי' ישרה על ראש הנ' כופה, וזה צורתה**צ**.

ח) באות ש' כולם יהיו השלשה קוים שבהם כעין שלשה וו"ן, ולא כעין שלשה זינינ"ן, וזה צורתה**ש**.

ט) ושאלתי את פי מורי ז"ל בענין צורת האותיות אשר כמה שינויים וחילוקים יש בין כתיבת הספרדים לכתיבת האשכנזים, ואמר לי כי לכולם יש רמז וסוד נרמז למעלה, כי לכמה ציורים ושונים משתנים צורת האותיות.

י) ואמר לי כי בפרט בענין צורת האל"ף שכותבים האשכנזים שעושים יו"ד ראשונה שבאל"ף כעין זי"ן, שיש בזה רמז בספר התיקונים, עכ"ל.

תמיהות בדברי האר"י ז"ל

והנה יש להתעורר בדבריו בכמה שאלות, מהם כלליות ומהם פרטיות, ונפתח בשאלות הכוללות, ושוב נתעורר בשאלות הפרטיות. הנה דבריו לכאורה סותרים מן הקצה להקצה, והוא שתחילה הודיענו צורת כמה מן האותיות איך צריכים להיות צורתן בכתיבת פרשיות התפילין, ושוב כתב לאשר ולקיים

חילוקי מנהגי הספרדים והאשכנזים בצורת כתיבת האותיות, שאלו ואלו דברי אלהים חיים, ולשניהם שורש במקום נאמן למעלה.

ומבואר מדבריו שיש לכל אחד להחזיק במנהג אבותיו בענין מסורת הכתיבה, אם כשיטת הספרדים, או כשיטת האשכנזים ולא ישנו. וכעין מה שכתב כן רבינו האר"י ז"ל בענין נוסח התפילה (בשער הכוונות דף נ' ע"ד) וז"ל: ואמנם בעיקרי המנהגים עצמם שיש הפרשים רבים ושינויים רבים בענין נוסח התפילות בעצמם, חוץ מענין הפזמונים והפיוטים הנוספים בתוך התפילות, אלא בנוסח הברכות והתפילות עצמם יש שינויים רבים בין סידורי התפילות, בין מנהג ספרד, ובין מנהג קאטלוניא, ובין מנהג אשכנז, וכיוצא בזה. הנה בענין הזה אמר לי מורי ז"ל שיש ברקיע י"ב חלונות כנגד י"ב שבטים, וכל שבט ושבט עולה תפילתו דרך שער אחד מיוחד לו, והם סוד י"ב שערים הנזכרים בסוף יחזקאל. והנה אין ספק כי אם תפילות כל השבטים היו שוות, לא היה צורך לי"ב חלונות ושערים, וכל שער יש לו דרך בפני עצמו, אלא ודאי מוכרח הוא שכיון שתפילותיהם משונות, לכן צריכים שערים מיוחדים לכל שבט ושבט, כי כפי שורש ומקור נשמות השבט ההוא, כך צריך להיות סדר תפילתו, ולכן ראוי לכל אחד ואחד להחזיק כמנהג סדר תפילתו כמנהג אבותיו, לפי שאין אתנו יודע מי הוא משבט זה, ומי הוא משבט זה, וכיון שאבותיו החזיקו במנהג ההוא, אולי הוא מן השבט ההוא הראוי לו אותו המנהג, ועתה בא לבטלו, ואין תפילתו עולה למעלה אם לא בדרך הסדר ההוא וכו', עכ"ל לעניינינו. ולפינו עוד דון ונפלפל בזה בס"ד, עיי"ש.

ומאחר שגם בענין צורת האותיות אישר וקיים רבינו האר"י ז"ל את שני המנהגים לאשכנזים ולספרדים, למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, איך כתב בפתח דבריו כאן שבתפילין צריכין לכתוב צורת אותן אותיות באופנים שביאר, והרי יש מהם צורות שהם כמנהג הספרדים, ויש שהם כמנהג האשכנזים, ויש שהם דלא כמאן, אלא שיטה שלישית בפני עצמה, ולמי ציוה בסדר כתיבה זו, מאחר שהן הספרדים והן האשכנזים צריכים לכתוב כל אחד לפי מנהגו דוקא בלי שינוי, והדברים תמוהים לכאורה.

דברי האר"י ז"ל בצורת האותיות הם רק בתפילין ולא בס"ת ומזוזה

ונראה ליישב קושיא זו, דלעולם סבירא ליה לרבינו האר"י ז"ל דבכתיבת ספרי תורה ומזוזות יעשו הספרדים והאשכנזים כל אחד כמנהגו, ורק בכתיבת פרשיות של תפילין סבירא ליה שגם הספרדים וגם האשכנזים צריכים על דרך הסוד לכותבם באותם אותיות שהזכיר ציורם, ובשאר אותיות אין הכי נמי יעשו כמנהגם, ובזה מתיישבת השאלה הנזכרת.

והנה לפי זה יוצא שדוקא בכתיבת פרשיות התפילין יש לכתוב כציור האותיות הנזכרים בדברי רבינו האר"י ז"ל, אבל לא בכתיבת ספרי תורה ומזוזות. ואם לא נסבור לחלק כן, אזי תחזור הקושיא הנזכרת לדוכתא ולתוספה, וככל האמור.

והנה מלבד הכרח זה, עוד מוכח חילוק הנזכר מפשטי לשונות האר"י ז"ל הנזכרים, שלהדיא כתב שהשינויים שיש באותם אותיות אינם אלא בכתיבת התפילין, ומוכח ממה שקרא אותם שינויים, שרצונו לומר שרק בפרשיות התפילין נכתבים כן, ולא בספרי תורה ומזוזות, וזה ברור. והוא שכתב וז"ל: גם בצורת האותיות של כתיבת תפילין יש קצת שינויים וכו', וטעם הדבר הוא לפי שהתפילין של ראש הם אמא על ברא כנזכר בתיקונים, ולכן כל צורת האלפ"ן שבתפילין הם כצורה הנזכרת וכו' עכ"ל. הרי שדבריו מבוארים כמ"ש בס"ד, שדוקא בפרשיות התפילין יש לכתוב האותיות הנזכרים בשינויים שהזכיר בהם, ומוכח דהיינו כנ"ל, הן לספרדים והן לאשכנזים, שבתפילין צריכים כולם לכתוב דוקא באופן זה על דרך הסוד.

ואין לדחות ולומר שזהו דוקא בצורת אות האל"ף, שעליה נקט התם בשם התיקונים שהתפילין של ראש הם אמא על ברא, אבל בשאר האותיות, השינויים דנקט הם גם לכתיבת ספרי תורה ומזוזות, מאחר דלא שייך גביהו טעם הנ"ל. דיש להוכיח מנוסח השמועה הזאת, כפי שהיא מובאת בספר עולת תמיד ופרי עץ חיים, דהאמת כמ"ש. והוא ששם הביא תחילה בפני עצמה השמועה בענין האלפ"ן שבתפילין, עם טעמה בצידה כנ"ל, וז"ל (בער"ת דף כ"ה ע"א): והנה נתבאר לעיל כי כל צורות היוד"ין תתאין של אותיות אלפ"ין אשר נכתבים בצורתן הם צורת דלת"ן, כנזכר בתיקונים סוף תיקון י"ט, דאית אל"ף, שהיא צורת: **א** ואית אלף שהיא צורת: **א**, ולפי שהתפילה של ראש הם אמא על ברא, על כן כל האלפ"ן שבהם צורת: **א**, מה שאין כן שאר כל האותיות כגון שי"ן ועי"ן וצד"י, כי כולם סוד יוד"ין ולא זינינ"ן, עכ"ל. והיינו שכל כוונתו להודיע שבתפילין צריך להיות היו"ד התחתונה של האל"ף בציור דל"ת, והוא קשור עם סוד התפלה של ראש שהיא אמא על ברא, ואמא היא בחינת נקט סוד דל"ת.

אולם שוב כתב שם (בדף ל"ח ע"ב) כעין מ"ש בשער הכוונות הנ"ל שינוי האותיות שבכתיבת התפילין, וכלל גם צורת האלפ"ין הנ"ל בכלל שאר האותיות המשתנות, בלי נתינת טעמו של דבר כמ"ש לפני זה (בדף כ"ה), וז"ל: גם בצורת האותיות של כתיבת התפילין יש קצת שינויים שהם אלו: כי כל האלפ"ין יהיו בצורת יו"ד, כנזכר בתיקונים שצורתן כך: **א**, וכל צורת ההה"ן וכו', וכל צורת הוו"ן וכו', עכ"ל, וכנעתק כבר לעיל מספר שער הכוונות. הרי רואים בעליל ממה שחזר וכלל האלפ"ין בכלל שאר האותיות המשתנות בפרשיות של תפילין, ולא חזר לכתוב הטעם הנ"ל דאמא על ברא, מוכח שבכל האותיות הנזכרות צריכין בפרשיות של תפילין לכותבם בסדר שהזכיר, הגם שלא שייך בהם הטעם ההוא, ודו"ק.

והנה לאחר כותבי כל הנזכר בא לידי לפי שעה ספר שער הכוונות מעצם כתי"ק של מחברו הוא מין הרה"ו ז"ל, וראיתי שם שחילק השמועות כנ"ל בספר עו"ת ובפרי עץ חיים. ומסימיני העריכה שעשה שם בנו הרש"ו ז"ל בגליון, נראה בעליל שהוא ז"ל אסף וקיבץ שני המקומות ביחד בסדר העתקתו ועריכתו. וששתי על המציאה כמש"ה. ועוד יש לדקדק בזה בעו"ת שם, שכשהביא בתחילה לבדו סוד האלפ"ין שבתפילין, לא כתב אלא שהיו"ד התחתונה צריכה להיות בצורת דל"ת, כי היא סוד אמא על ברא וכנזכר, ולא הזכיר מפורש צורת היו"ד העליונה, אולם כששוב הביא צורת האל"ף שבתפילין בכלל שאר האותיות הנזכרות, כתב שהיו"ד העליונה צריכה שתהיה בצורת יו"ד ולא זי"ן, והביא לכך ראיה מהתיקונים, הרי שאין טעם השינויים שבאותיות הנ"ל של פרשיות התפילין מפני הטעם דאמא על ברא לבד, דכמו שלא שייך טעם זה בכל הפרטים

הגאון רבי יעקב משה הלל שליט"א

ראש ישיבת "חברת אהבת שלום"

שבצורת האל"ף, כן לא שייך לגבי שאר האותיות שהזכיר כלל, ובכל זאת כתב שבתפילין צריך לכתוב כל אותן האותיות באופן ההוא שהזכיר, הרי מוכח שאין טעם זה כלל טעם כעיקר לסיבת השינויים. וטעם השינויים הנ"ל בפרשיות של תפילין בכל שאר האותיות לא גילה לנו, ובודאי לפי טעמו ונמוקו של הרב האר"י ז"ל אשר השכיל וידע הוא, מוכרח להיות על דרך הסוד סיבה והכרח לעיכובא לשינוי כל אותן אותיות בכתיבת פרשיות התפילין, וזה ברור.

אלא דעדיין אין בכל זה הכרח גמור, דיש לומר דלעולם מה שכתב אותם השינויים באותיות ההם, הם גם לס"ת ולמזוזות, ומה שאמר האר"י ז"ל להרח"ו ז"ל דיש מקור לכל המנהגים, שגם הספרדים וגם האשכנזים אין להם לשנות ממנהג וסדר הכתיבה המקובלת אצלם, היינו לגבי כללות צורת הכתב (וכנזכר בדברינו לפנינו), וכן לגבי שינויים אחרים בשאר אותיות, מלבד האותיות הנ"ל שהזכיר האר"י ז"ל צורתם לעיכובא. ואין לדחות דלפי מ"ש בסמוך בענין צורת אות אל"ף וז"ל: ואמר לי כי בפרט בענין צורת האל"ף שכותבים האשכנזים, שעושים יו"ד ראשונה שבאל"ף כעין זי"ן, שיש בזה רמז בספר התיקונים, עכ"ל, והרי אם לעיל דיבר בסת"ם כולם, והורה בהם לכתוב האל"ף בציור יו"ד, אם כן איך חזר וקיים מנהג האשכנזים לכתוב יו"ד עליונה של האל"ף בציור זי"ן. אלא מוכרח שלעיל דיבר רק בתפלין, וכאן דיבר לגבי ס"ת ומזוזות וכחילוקנו הנ"ל, ואתי הכל שפיר. אין לומר כן, דהרי כשדיבר לענין שינוי צורת האל"ף להיות ציורו עם דל"ת למטה, זהו ודאי רק בתפלין דוקא, וכמבואר לפי טעמו דנקט דהוא סוד אימא על ברא, ובזה הורה גם לאשכנזים וגם לספרדים לעשות כך, ולעולם מ"ש לקיים מנהג האשכנזים הכותבים יו"ד עליונה דאל"ף בצורת זי"ן, זהו בס"ת ומזוזות, ויכתבו אל"ף בציור זו"י. ולעולם שאר האותיות שהזכיר האר"י מלבד אות אל"ף הם שייכים לסת"ם כולם, וחזרה קושיא לדוכתא. ועיין לפנינו מ"ש עוד בענין צורת היו"ד העליונה באל"ף לפי שני המנהגים. ועל כל פנים כבר כתבנו דלפי פשט ריהטת לשון הרב ז"ל נראה דחילוקנו הנ"ל נכון, ולכן כדאי סליקנא ובדא נחיתנא, דאין שינויים הנ"ל אלא בתפלין דוקא ולכל המנהגים, וככל הנ"ל.

דברי המשנת חסידים בזה

והנה למעשה כבר נתעורר בשאלה זו הרב המקובל בעל ספר משנת חסידים, ויישב כמ"ש אנו בעניותין לעיל, וז"ל (במסכת תיקון תפילין פרק א' משנה ז'): ומלכת הדנים הידועים שצריך להזהר בכתיתבן ועשייתן, והחסרות והיתרות כולם שהם כדעת הרמב"ם, יצייר אותיותיהם בריבוע כמנהג האשכנזים, או בעיגול כמנהג הספרדים, ולא ישנה ממנהגו אם אפשר לו, כי שורש יש לכל המנהגים האלה למעלה. ועוד לו שם (במשנה ח') וז"ל: ולכל המנהגים אותיות אלה אשר נצייר עתה כך ציורם בתפילין לכולם, ואין לשנות, כיצד וכו' עכ"ל. וע"ש שהביא האותיות הנ"ל שהזכיר שינויהם האר"י ז"ל בקצת וסופסת ומגרעת עי"ע.

יוצא לנו מדבריו: א) שפירש כוונת האר"י ז"ל במ"ש שישנם שינויים בין צורת הכתב הנהוג אצל הספרדים להכתב הנהוג אצל האשכנזים, דעיקר השינוי בדרך כלל הוא שהאשכנזים כותבים ציור האותיות ברבוע, ואילו הספרדים כותבים בעגול. ב) שהבין דכל אחד צריך לעשות דוקא כמנהגו ולא לשנות. ומ"ש: אם אפשר לו, נראה כוונתו שר"ל, שאם אין לו ס"ת תפילין ומזוזה כפי מנהגו, שפיר יוצא בס"ת תפילין ומזוזה כפי מנהג האחרת, דכולם יש להם יסוד ושורש למעלה. ג) שלכל המנהגים הן לספרדים והן לאשכנזים, צריכים לכתוב בפרשיות של תפילין כל אותן האותיות הן האלפ"ין והן שאר האותיות שהזכיר שם, כפי הציור שביאר הרב האר"י ז"ל.

והרי לנו על כל פנים שחילק כנ"ל בדברינו בין צורת הכתיבה של ס"ת ומזוזות, שבהם כל אחד יעשה כמנהגו ולא ישנה, לבין כתיבת פרשיות של תפילין שכולם צריכים לכתבן באופן אחד שוה, והוא בציור אותם אותיות הנ"ל על דרך שהזכיר האר"י ז"ל. ומוכרח שחילק כן מחמת הטעמים שכתבנו לעיל, הן משום הסתירה שבדברי האר"י ז"ל, והן משום דיוק רהיטת ופשטות, לשונו, וככל הנזכר. ועיין בש"ע להר"ז (סימן ל"ו באותיות א' ו' ט' ע' צ' ש'), ובפרט גם באות ו' שכתב וז"ל: על פי קבלת האר"י ז"ל צריך להיות עוקץ קטן מצד שמאל בראש כל הוו"ן שבתפילין ולא בספר תורה עכ"ל, עיי"ש. דמוכח שהבין כנ"ל. והעתיקו להלכה בספר קסת הסופר. וכן כתב בספר כתוב לחיים (כתיבה תמה וברורה), ובקונטרס דקדוקי סופרים הנספח לספר מאיר עיני סופרים, וכן בספר ערוך השולחן. וכן כתב להדיא הרב קול יעקב (סימן ל"ו אות ב') וז"ל: השינויים שיש באותיות בין הספרדים לאשכנזים, יש סמך לכולם בסתרי תורה, מהרח"ו בשם האר"י ז"ל, שער הכוונות שם, לדוד אמת שם. אבל האותיות שיש בהם שינוי בכתיבת תפילין הכתובים בשער הכוונות בדרוש הנזכר, הם שווים לכל המנהגים, בין לכתיבת הספרדים בין לכתיבת האשכנזים, עיין משנת חסידים בתיקון תפילין (פ"א משנה ח'), וכן כתב לנו הרה"ג עט"ר רי"ח טוב הי"ו עכ"ל. הרי לנו להדיא שחילוקן ושיטתן של הרב משנת חסידים בביאור דברי האר"י ז"ל נתקבל להלכה ברוב פשיטות בדברי הפוסקים האחרונים, ודבריו נאמנו מאד, ולאורם מבוארים ומיושבים הטיב דברי רבנו האר"י ז"ל הנזכרים.

שו"ר בשר"ת השיב משה (חלק יו"ד סימן נ"א) להגה"ק ר"מ טייטלבוים זצ"ל שכתב ברוב פשיטות כנ"ל, שכל השינויים שהזכיר האר"י ז"ל, כולל הצ' ביו"ד ימנית הפוכה, הם בתפילין דוקא, אבל בס"ת יכתבו כל אחד כמנהגו עי"ש. (וכתב בפירוש שם דסופרי אשכנז בס"ת צריכין לכתוב גם הצד"י יו"ד ישרה, ורק הספרדים עושין יו"ד הפוכה אפילו בס"ת על פי מנהג סדר כתיבתם בעלמא, ולא משום דעת האר"י ז"ל, שקפידת האר"י ז"ל הוא בתפילין דוקא וכנ"ל, עיש"ב).

יוצא לנו מזה ביורד דעתו ושיטתו של רבינו האר"י ז"ל, הן לגבי הספרדים והן לגבי האשכנזים, הן בכתיבת ספרי תורה ומזוזות, והן לגבי פרשיות של תפילין. והוא דהסופרים הספרדים צריכים לכתוב כמנהגם וכמסורת שבידיהם בענין צורת האותיות, שהם צורות "עגולות" כמ"ש הרב משנת חסידים, ושעליהן העיד הרב מור וקציעה, וכאשר נכתוב לפנינו, וזהו הן בכתיבת ספרי תורה ומזוזות, והן בפרשיות של תפילין, אלא שבפרשיות של תפילין עוד צריכים לדקדק לכתוב באותן אותיות שהזכיר האר"י ז"ל שינויי ציורם, איך שהם בפרשיות של תפילין. וכן על דרך זה הסופרים האשכנזים צריכין לכתוב

א. וכן כתב בשו"ת חתם סופר (חלק יו"ד סימן רע"א) וז"ל: ועל דבר ספר תורה שנכתבו כל ההי"ן שבשם הקדוש ית"ש בשינויים, כדמות וי"ו וקו רחב מחובר בראשו קצת, ונקודה בתוכה כזה: **ה**, מהנראה שהסופר הזה לקח לו דרך המקובלים כמבואר בספר עטרת זקנים (באו"ח סימן ל"ב), והוא גם כן בספר לחם פנים (בהלכות ספר תורה), וביתר שאת במשנת חסידים מסכת תפלין (פרק ב' משנה ד' ואילך) עיי"ש. ואמנם נ"ל דלא היתה כוונת המחברים הנ"ל לשנות בצורת האותיות כלל, רק בשעת כתיבה יכוין כך, וימשוך האותיות בידו כך, אמנם כשגמר הכתיבה לא יריגש אדם בזה כלל, ולא יהיה שום שינוי באותיות השם הקדוש משאר

כן גם בשמות הוי"ה דס"ת ומזוזות.

ועיין בשער מאמרי רשב"י פרשת ויקרא (דף ל"ה ע"א) שביאר לשון הזוהר שם (דף י"א ע"ב) איך הוא סדר כתיבת שם הוי"ה וכוונת כתיבתה עיי"ש, ולא הזכיר ענין הפסיעה לבר. ושם בפרשת בלק (דף מ"ה ע"ב) ביאר לשון הזוהר בענין סוד הפסיעה לבר, וכתב וז"ל: ולכן צריך הסופר לכתוב ציור ה' ראשונה של הוי"ה באופן זה, שאותה הוא"ו אשר בתוך אות ה' ה' תהיה ברגלה פסיעה אחת בולטת לחוץ מן האות ה', ולא לפנים ממש בתוך ה' כלפי פנים, אלא כלפי חוץ עכ"ל. ומסתמות לשונו נראה שכן צריך לכתוב בכל ההי"ן ראשונים דשמות הוי"ה בס"ת.מ. ועיין באורך סדר כתיבת שם הוי"ה וכוונתה בספר עולת תמיד (מדף ט"ל ע"א עד מ' ע"ב), וכן הוא בפרי עץ חיים (פרק י"ד ט"ו וט"ז), שהזכיר הן בסדר כוונת כתיבת ה', והן בדרך השני לכוונתה, ענין הפסיעה לבר. והגם שנסדרו דרושים אלו בעו"ת ובפרי עץ חיים שם בכלל הדרושים העוסקים בענין התפילין, מסתמות לשונם נראה דשייכים לכל מקום.

וכן מוכח משער המצוות (פרשת וילך) בענין מצוות כתיבת ספר תורה, שהעיד הרח"ו ז"ל שרבו האר"י ז"ל צויה לסופר שיכתוב עבורו ס"ת, ויניה מקום האזכרות חלק כדי שיכתבם הוא בעצמו בכוונה שנתבאר (בשער מאמרי רשב"י הנ"ל). ובליקוטי תורה (פרשת האזינו) הביא עדות הנ"ל, וסיים כך וז"ל: לפי שהוא ז"ל היה רוצה לכתוב אותם בידו בתענית ובטבילה, ובכוונות שנתבארו בשער התפילין, עכ"ל. הרי מוכח מזה להדיא שלגבי כתיבת השמות הוי"ה בספר תורה גם כן היה כותב רבנו האר"י ז"ל כפי הסדר והכוונה שביאר בענין השמות שבפרשיות התפילה. מוכח מזה דגם בס"ת בעינין בה' ראשונה לעשות פסיעה לבר, והדברים ברורים בס"ת. וזה דאל כפי שהעלה בתשובה להלכה ולמעשה הבר חיים שמואל הלוי בספרו הורא החשמל"י הנדפס בסוף ספר זמרת הארץ (סימן ח'). וכבר העיר עליו הגר"י קצין שליט"א בהגתו לשם, הגם שסמך עצמו על עדויות המנהגים, יותר מעל ראיות והוכחות

על תמונת וועל"ש שככה נהגו מימי עולם זמן הרבה קודם מרן הרב בית יוסף, והראיה כעת הוא ספרו של הגאון מוהר"י אבובב רבו של הרב בית יוסף, אשר לשמע און שמענו שהוא בכתב וועל"ש, שהוא עודנו כהיום בעי"ק צפת תובב"א, ואין ספק שכך קבל מוהר"י אבובב ז"ל מרבותיו, ועיניו הקדושים המה ראו ספרי תורה קדמונים גם כן בכתב וועל"ש, וא"כ אין לנו להניח קבלתנו בתמונת אותיותינו שהוא וועל"ש משום תמונות קונטרס ברוך שאמר. וגם מרנא הרב בית יוסף לא הכריחנו שנעשה כתמונת הרב ברוך שאמר. ומה שיש לתמוה הוא מה שתמה הגאון היעב"ץ ז"ל בספר מור וקציעה (בסימן ל"ו) על הרב המשביר הוא הרב בית יוסף, מדוע העלים עינו מלהודיענו תמונות ספרדיות כיע"ש. אלא דגם לזה אפשר לומר, דאילו הרב בית יוסף היה מוצא איהז קונטרס ג"כ שמדבר על תמונות ספרדית, בודאי היה מאסף אותו הביתה בית יוסף. ומה שלא נטפל הרב בית יוסף עצמו מדי"לה, על זה, היינו משום דכיון דאין תמונות הרב ברוך שאמר מעכב, וכמ"ש הגאון הרב נודע ביהודה (ח"א ביו"ד סימן פ', ובמ"ב ליו"ד סימן ק"ט), דכל שאינו סותר הש"ס אינו מעכב בשום שינוי, ועין הקדוש ראהה דאיכא בספרד מתמונות אשכנזית, וכן להפך, וא"כ דכיון דהשינוי בין שני המכתבים אינו מעכב, משום הכי לא נטפל עצמו הרב בית יוסף להורות כתב וועל"ש, כיון דאלו ואלו דברי אלהי"ם חיים, וכמ"ש הרב חיד"א ז"ל בספר לודא שם בסוף תמונת האותיות מה האור האלהי לקדוש הרב האר"י זל"ה, דהשינויים שיש באותיות בין ספרדים לאשכנזים יש סמך לכולם בסתרי תורה עיי"ש. כך נלע"ד להשיבו כעת אגב טירדא וכו', עכ"ל עיי"ש"ב. והרי דבריו ביישובו הם כעין שכתבנו אנו בענייתין לעיל.

אלא דלכל הדעות והאמירות מאחר שלא מצאנו לשום פוסק המתאר ומציייר לנו תמונות אותיות של כתב הספרדים, עדיין לא מצאנו ידינו ורגלינו אנו עדות הספרדים לדעת מהו בעצם כתיבה תמה לפי מנהגנו, וגם כשנתבונן בס"ת ישנים גם חדשים, רבו כמו רבו השינויים ביניהם, ואין אתנו יודע עד מה להכריע מהו צורת הכתב המהושרת לפי מנהגו.

נמצא בסיכום, שהבדל גדול יש בין מצב הכתיבה אצל סופרי האשכנזים להספרדים, כי מי שניגש למלאכת הכתיבה והוא אשכנזי, הרי פתוחים לפניו כמה וכמה מקורות מפורטים בסדר צורת האותיות, בדקדוק ובפרטות עצום על כל תג וקוץ, כי האחרונים הוסיפו על הראשונים כהנה וכהנה, מאחר שמצאו לפניהם דברים שבכתב, והיה להם על מה להתבסס ולהתפלפל כדרכה של תורה, לבנות ולסתור, לברר וללכך לאסוקי שמעתיא איליבא דהלכתא. אמנם אצל המחברים הספרדים לא מצאנו כלום מכל זה, כי נשאר הנושא חתום וסתום, מלבד מה שהעתיקו המחברים האחרונים דבריו של המור וקציעה, מה שהשכיל על פי חוש הראות, ולא על פי הקבלה והעיון במקור המוסמך להעיד בדבר. וזה מלבד זעיר שם זעיר שם מה שנמצא מפורז בחיבורי השו"ת על איהז פרטים מסויימים שדנו הפוסקים להלכה ולמעשה איך צריך לנהוג ולעשות, ותול"מ. עד כאן יצא נתק מדברי שם בקובץ מקבציאל הנ"ל. ועל כל פנים את זה מצאנו לג"ע החיד"א ז"ל עצה טובה קמשמע לן, שהסופרים הספרדים יבחנו את רשימת צורת האותיות שהעיד עליהם היעב"ץ ז"ל, לאור צורת הכתיבה הנמצאת בספרי תורה לסופרי ספרדים מובהקים וקדמונים, וכנ"ל, ועל פיהם יקום דבר.

ד. דאפילו אם נאמר דחלוקים הם, כי תש"ר הם סוד אימא על ברא, ותש"י הם סוד המלכות נוק' דז"א, על כל פנים גם המלכות היא סוד ד', וכאימא כן ברתא, וק"ל.

והגם שבספר מצת שמורים (שער התפילין), ומובא בהגהה שבספר פרי עץ חיים (דף כ"ו ע"ב), רצה לחלק שהאלפ"יין דתפלין דר"ת יצייירו יו"י שהם באבא. כבר כתב שם שחלוק עליו הרמ"ז בזה למעשה, עיי"ש. ועיין בספר ברכת אליהו (מני) שרצה להכריע דאין לשנות, לפי דברי הרש"ש בנהר שלום (הקדמת ברכת התורה דף כ"ד ע"ב) שגם תפילין דר"ת לובשם האבל כיון שהם באימא דכללות, עיי"ש. ועיין בספר פרי קודש הלולים (בשער התפילין) שהסכים שאין לשנות. ועיי"ש עוד מה שכתב בענין האלפ"יין שבס"ת, ודבריו בן מחדשים, ואכמ"ל.

ו. מ"ש בפנים: משתפע באלכסון לצד חוץ, כוונתי לאפוקי שלא יעשה הפסיעה לבר באופן שיוצא ישר כלפי חוץ כמו רגל הת, וכפי שעושיין איהז מן הסופרים, כי חוששני בזה דחשיב שינוי בצורת האות. וכן נראה לי לדייק בלשון האר"י ז"ל בשער הכוונות שם שכתב וז"ל: באות ה' ראשונה של שם הוי"ה, כולם יהיה להם כעין קוץ אחד קטן מאד למטה מסיום רגל ו' זעירא שבתוך אות ה', עכ"ל. דמה דנקט למטה מסיום, נ"ל שר"ל שישתפע למטה וקצת לחוץ, דאם כוונתו לומר שהוא למטה בסוף הו', א"כ למה כתב שוב: מסיום רגל הו', דהיה די בזה, אלא מוכח דמ"ש "למטה" הכוונה כנ"ל שיוצא הפסיעה מסיום הו' ומתפשט לצד מטה וקצת לחוץ. שו"ר לשון האר"י ז"א ז"ל בספר עולת תמיד (דף ל"ח ע"ב) וז"ל: כעין קוץ קטן מאד, יוצא לחוץ לקדוש רבגל ו' זעירא, ע"כ, ונלע"ד לפרשו כנ"ל. וצריך להזהיר להסופרים לצמצם בשיעור הפסיעה לבר ככל האפשר, שלא תשתנה צורת האות, וכמדוקדק בלשון רבנו האר"י ז"ל שכתב "קוץ קטן מאד".

ובדרך אמרת ענה להעיר בסדר כתיבת ה' ראשונה דהוי"ה לדעת האר"י ז"ל, באשר שאלוני כמה סופרים וחכמים בדבר. תחילה יעשה הקדוש קטן כעין יו"ד שבאותו גגה, שהיא רמז ליש"ס יסוד וחכם בבינה. ושבו יכתוב הגג כולו, ומישוך הקולמוס משמאל לימין נקודה, עד שיכסה אותה נקודה וישלים הקו העליון. ושבו יעשה הרגל הימני, ושבו הרגל השמאלי. וכל קו מהם מיד יחברנו אל מקומו, באופן שלא תשאיר ה' כתובה נקודות וקוין כלל, כי כל הנאמר בכתבי האר"י ז"ל הוא לענין הכוונה שבעת הכתיבה, אבל האות נכתבת מעיקרה שלימה ומחוברת, מלבד נקודת היו"ד שכותב בתחילה לבדה, אלא שמיד כאשר יכתוב הגג תעלמת תחת קו כנ"ל. ומה שאמר שוקי ה' יוצאים מהיו"ד, גם הוא לענין הכוונה בלבד, ור"ל שהבינה שהיא ה' יוצאת מהחכמה שהיא י', וכן הוא סוד הכותב בספר יצירה "חכם בבינה", ולא שימשוך הגג בכתביה מימין לשמאל. ונראה שרגל הימין דהה' הוא רמז לחסד ונצח, ורגל שמאל לגבורה והוד, והגג לת"ת ויסוד. וכמוכן שכל זה מלבד הפסיעה לבר שיעשה אותה לבסוף בסיום הרגל השמאלי.

ז. וצריכין סופרי אשכנז גם באות ה' השניה דשם הוי"ה לעשותה בצורת ד"ו, וכמ"ש בשער הכוונות שם לפני זה וז"ל: וכשכותב אות ה' אחרונה וכו' וצוירה היא ד"ו שהם עשר, עכ"ל. אבל סופרי הספרדים בלאו הכי עושיין כך וכנ"ל בכל ההי"ן.

ח. ובענין תפילין לשם, אם צריך להוסיף פסיעה לבר היאך שהסופר כתב ההוי"ת בלי זה, והעלה שם הרב החשמל" ז"ל דבתפילין צריך להוסיף, ובס"ת אסור להוסיף מפני דאינו צריך מעיקרא. וחלק עליו הגר"י קצין ה"יו בהגהתו לשם דגם בס"ת צריך ויכול להוסיף, עיי"ש"ב. ונלע"ד דתיקון זה אינו מועיל, כיון שאין חסרון הפסיעה לבר רק חסרון במעשה הכתיבה, אלא גם חסרון בסדר הכתיבה ובכוונתו. והוא כי לפי הכוונה המבוארת בסדר הכתיבה, הרי אנו רומזים סדר השתלשלות העולמות מהאין סוף עד סופא דכל דרגין בסדר כתיבת אותיות ההוי"ה. וא"כ כשכותב אות יו"ד, יש מקום לכיון באותיות י"ד של תולדות הרומזים לאימא ולזו"ן. וכשכותב אות ה', יש מקום לכוין בנקודה שבסוף גגה לאבא, ולצויר דל"ת וא"ו הרומזים לזו"ן, וכן בסוד הפסיעה לבר לזו"ן שבעיבור באימא, וכן בכתיבת הוא"ו ללית הז"א, ובכתיבת הה"א אחרונה לתיקון המלכות נוק' דז"א. וכל אלו הכוונות ופרטי רמזיהם שבסדר הכתיבה אין להם שום ערך כשבאים שלא כסדרן. א"כ הרי ברור שסופר זה שלא עשה מעיקרא פסיעה לבר, בודאי לא כיון גם בשאר כוונות הנ"ל על סדר כתיבת האותיות, וא"כ אין שום משמעות בפעולה זו דהוספת הפסיעה לבר גרידא שלא כסדרה, כיון שהעיקר חסר מן הספר הוא הכוונה על סדר הכתיבה ממש. ומאחר שאין בו תועלת, אין בו צורך וטעם, ושם ואל תעשה עדיף. אלא דאפשר דאם חוזר המתקן וכותב על גבי אותיות שם הוי"ה מרישא לסיפא עם הכוונות על סדרן ומקומן, דשפיר יועיל גם להוסיף הפסיעה לבר. וראהי לזה עיין שער הכוונות בדרוש ב' דתפילין (דף ח' ע"ב). ועיין להרב קול יעקב מה שפקפק בזה, ועיין מ"ש בספרי גלי הים (עמוד ל"ג) ליישב. ועיין טור יורה דעה (סימן רע"ו) בבדק הבית דבין העברת קולמוס על שם הוי"ה שלא קדשו מעיקרא, דאינו מועיל. ואפשר דחיבור הפרשיות וכוונות השם על דרך סוד קיל טפי מכונות קדשות השם, ויועיל לתקן בהעברת קולמוס, ובזהירות כמ"ש בגלי הים שם, וצ"ע. ועיין בספר נר יצחק הנד"מ להר"י ארדיט זלה"ה (בחלק השו"ת סימן א') מ"ש בזה באורך, ואכמ"ל.

ואין קושיא מהה דבן קמצר (ביומא דף ל"ח ע"א במשנה, ושם ע"ב בגמרא, ועיין רש"י שם במשנה) שהיה יודע לכתוב כל אותיות שם הוי"ה ב"ה בבת אחת, וגינו אותו על שלא רצה ללמד, דמשמע דיש בזה מעלייותא, ואיך היה מכוין ההשתלשלות על הסדר, את ה' את אחרי זה. דייב ליישב, דמסתמות הדברים דחתם של חילקו, משמע שלא כותב כנ"ל בסת"מ כולם, והרי בתפלין ומזוזות בעינן כסדרן. אלא מוכרח שלא היה מקדים לסיים שום אות מהמאוחרות עד שייסיים הקודמת לה, או על כל פנים היה מסיימן כאחת. ומתחילת הכתיבה היה מתחיל לכיון על הסדר, תחילה כונת י', ושבו ה' ראשונה, ושבו הו', ושבו ה' אחרונה, וק"ל. שו"ר מ"ש בזה הרב יעקב פראג"י ז"ל בתשובתו שבספר גינת ורדים (חאו"ח כלל ב' סימן י'), ושמתחי שכיוונתי לדעת גדול. ועיי"ש עוד בתשובה הרב המחבר ר"ח (בסימן י"א) דפשיטא ליה שהיה מעשה הכתיבה דבן קמצר גם כסדר האר"י ז"ל. ובתשובה אחרת הארכתיו בזה (עין להלן סימן ח').

לחלק בין תפילין דרש"י לתפילין דר"ת? ואולי דזהו המדוקדק בדבריו במ"ש "כל האלפ"יין", וק"ל.

והנה אל"ף זו שצוירה יו"ד, היא שינוי הן לכתיבת האשכנזים שעושים כמ"ש בספר ברוך שאמר המובא בבית יוסף שצויר האל"ף יו"י, והן לכתיבת הספרדים וכעדות הרב מור קציעה, שצויר האל"ף הוא זו"י. ונמצינו למדים לפי זה שבספרי תורה ומזוזות צריכים הסופרים האשכנזים לכתוב צויר האל"ף כמנהגן, דהיינו בצויר יו"י, ובפרשיות של תפילין בלבד יכתבו לדעת האר"י ז"ל בצויר יו"ד. ואילו הספרדים בס"ת ומזוזות יכתבו בצויר זו"י, ובתפילין רגל לדעת האר"י ז"ל בצויר יו"ד. נמצא שבתפילין למנהג האשכנזים שינוי אחד, והוא הדל"ת במקום הוי"ד התחתונה של האל"ף, ולספרדים שני שינויים, דהיינו יו"ד העליונה בצויר יו"ד ולא זי"ן, והתחתונה בצויר דל"ת ולא יו"ד. ועיין לפנינו (סוף אות ד') מ"ש עוד בזה.

אות ה' ראשונה של שם הוי"ה

כתב האר"י ז"ל לעשות בה פסיעה לבר, שהוא כעין קוץ קטן מאד למטה בסיום רגל השמאל של ה' שהוא כצויר וא"ו זעירא, ובסופו יעשה הפסיעה לבר כנ"ל, משתפע באלכסון לצד חוץ, קטן ודק מאד'. והנה יוצא לנו מזה דיש כאן שני שינויים בכתב אשכנזי, ושינוי אחד לכתב הספרדי, והוא דצורת ה' בעלמא לפי מנהג סופרי אשכנז הוא ד", ובכתב הספרדי ד"ו, נמצא שבאות ה' ראשונה דשם הוי"ה ישנו סופרי אשכנז לדעת האר"י ז"ל לעשות רגל השמאלי בצורת וא"ו ולא בצורת יו"ד, ועוד יוסיפו בסוף הוא"ו הפסיעה לבר. אבל סופרי ספרד שבלאו הכי בכל הההי"ן כותבים צויר ד"ו, אין להם אלא שינוי אחד, והוא תוספת הפסיעה לבר'.

והנה מפשט לשון רבנו האר"י ז"ל בכאן נראה ששינויים אלו שבה' הראשונה דהוי"ה הם רק בכתיבת תפילין. וכן הבין בפשיטות בדעת האר"י ז"ל בספר אמרי שפר (כלל א' אות י"ט). וזה תמוה לכאורה, כי המדקדקים בזה נוהגים

ג. והוא בקובץ מקבציאל (גליון ז), ששם עמדנו על גודל התקלות שישנם בענין כתיבת סת"ם בדורנו, וז"ל שם: והנה למעשה הבעיה אצלנו אנו עדות הספרדים היא קשה ביותר, ובפרט לגבי ענין צורת האותיות, כי הרי ידיעת צורת האותיות כהלכתן היא אחת הדברים שנשארה בקבלה במסורת הסופרים מדור דור, והגם שאיהז פרטים מזה נזכרו בש"ס (במסכת שבת פרק הבונה, ובמנחות פרק התכלת), וכן במדרשי חז"ל באותיות דרבי עקיבא וכדומה, ובזה"ק, מ"מ לא היה אפשר לנו ללמוד את צורת האותיות בשלמות מתוך המקורות שלפנינו בחז"ל, שלא ערכו וסידרו תבנית צורת האותיות בפרטות אחת לאחת, לולי קבלת הסופרים מדור דור.

והנה בענין קבלה זו דבר ברור הוא שהיו לפחות שתי קבלות, וכנזכר בקריית ספר להמאירי וז"ל: והרי צורת האותיות משתנית ממחוז למחוז, כגון מצרפת לספרד ודומיהם, ואין שינויין פוסל מזה לזה עכ"ל. וכן נמצא כעדות זו בדברי עוד ראשונים, ולא עת האסף בכאן, וכבר העיד מי שגדול שר הקבלה מרן הרח"ו ז"ל משם רבו האר"י ז"ל ששני מיני צורות הכתיבה של הספרדים והאשכנזים, לשניהם שורש רמז וסוד למעלה, ואלו ואלו דברי אלהים חיים. אמנם דבר ברור הוא שבמשך הדורות ובפרט מחמת תוקף קושי הגלויות וטלטולא דגברא הקשה מכולם, שחלו שינויים בסדר כתיבת צורת האותיות לשתי הכסיות הנ"ל. וממילא אם באנו לסמוך על מסורת הסופרים בלבד, קשה הענין להחליט מה היא המסורת הנכונה והמדויקת, ואם נשתיירה בידינו באמיתות, כי עינינו הוראות צורת האותיות משתנות מסופר לסופר, ולא מבעיא ממקום למקום, אלא אפילו במקום אחד לא ראי זה כראי זה, ותהי האמת נעדרת.

והנה מלבד המפרשים והפוסקים הראשונים שנשאו ונתנו בדברי רבותינו ז"ל בש"ס באיהז פרטים מסויימים, לא מצאנו רשימה מפורטת ומסודרת מכל צורת האותיות אחת לאחת, עד סוף תקופת בעלי התוספות, שאז קם רבנו אברהם מזונשהיים שהיה תלמידו של מהר"מ מרוטנבורג וחיבר ספר תיקון תפילין על צורת האותיות בפרטות, עם מקורות מחז"ל ומסורת הסופרים. ואחריו קם רבנו שמשון ב"ר אליעזר המכונה ברוך שאמר, והוסיף לכתוב הגהות על ספר תקון תפלין הנ"ל. וכן עשה תלמידיו רבנו יו"ט ליפמאן מילהוין, וחיבר ספר אלפא ביתא. ושלשתם התאוננו מרה על העזובה הגדולה בשטח זה, שנשתכחה הקבלה מפיי הסופרים וכו', כיעו"ש בספריהם, והחזירו בפלפולם את עטרת מסורת סופרי אשכנז ליושנה ולתפארתה.

והנה מרן הבית יוסף ז"ל, הוא המשביר הגדול שמפיו אנו חיים, כתב (בסימן ל"ו) וז"ל: דע שמצאית קונטרס לחכם אחרון, שמו הר' יצחק ברוך שאמר, (עיינ שם הגדולים שכתב: ונראה שהיה נכדו של רבנו שמשון הנ"ל, וכנראה העתיק וסידר הספר ברוך שאמר הנזכר), מדבר בדרך ארוכה בצורת האותיות, וייטבו דבריו בעיני, ולכן ראיתי להעתיקו פה וכו'. והעתיק שם ביתה יוסף את כל לשון ספר ברוך שאמר, ועיין ודקדק במקורותיו, ושבו הוסיף לעיין ולדון בדבריו עוד מגדולי הראשונים המדברים בענין צורת האותיות, שם נזכרו בספר ברוך שאמר כיעו"ש"ב. אמנם בשלחן הטהור (שם) לא נחת להפרט כלל בענין זה, רק כתב וז"ל: צריך לדקדק בכתיבת האותיות שלא תשתנה צורת שום אחת מהן, ולא תדמה לאחרת, עכ"ל.

והנה הדבר תמוה לכאורה, שבבית יוסף העתיק רק את מסורת האשכנזים בענין צורת האותיות. ונראה פשוט ללא ספק שהיה הוא ז"ל נוהג לעצמו בכתיבת סת"מ לפי מסורת כתיבת הספרדים, וא"כ למה לא העיר מזה כלום, והיה לו לכתוב צורת האותיות גם כפי מסורת סופרי הספרדים, או להעיר על ההבדלים הקיימים ביניהם.

ונראה שמה שהעתיק מרן ז"ל דיני צורת האותיות, מספר ברוך שאמר דוקא, הוא מפני שמצא בו מן המוכן סדר נאה ומפורט, מנומק ממקורות חז"ל, דבר שלא מצא דוגמתו מסופרי הספרדים, לכן עשה דברי הברוך שאמר יסוד, ומסביב לדבריו הוסיף לציין כמה פרטים נוספים, וכמ"ש בב"י עיי"ש. אבל בודאי שלדעתו קבלת מנהג ומסורת סופרי הספרדים במקומה היא עומדת להלכה ולמעשה, וכמו שאישר דבר זה מרן האר"י ז"ל ששתי המסורות ממקום קדוש יתלכון בקבלה אשכנז וכונ"ל, ולכן בשלחנו

הטהור לא אבינו מכל זה מאומה וכנ"ל, וזה ברור.

והנה לא מצאנו עדות מפורשת ומפורטת על מסורת כתיבת סופרי הספרדים, עד שקם הרב הגדול רבנו יעקב עמדין ז"ל וכתב בספר מור וקציעה (סימן ל"ו) צורת האותיות לפי מה שראה והתבונן מתוך ספרי תורה של הספרדים שראה. וגם הוא תמה כנ"ל על מרן הב"י למה סגר עליו המדבר בנושא זה, וז"ל: הנה נא נדבה רוחי אותי לדעת לרדוף ולחקור החילופים והשינויים שבין הכתיבה האשכנזית המבוארת כאן בבית יוסף מספר ברוך שאמר, ובין הספרדית, ונפלאתי עד שלא זכר אותה הרב המשביר בהיותה הוכחה גמורה לביור כללות מסורת הספרדים. ועינינו הוראות כמה שינויים בין סדר כתיבת הספרדית הנהוג, למה אע"פ כן ארשום לי פה על כל אות ואות בתוך דבריו של הברוך שאמר, השינוי שישנו בזכרוני מאותה כתיבה מאושרת, ודאי בלי קבלה, רק ממשפט החוש בלבד, וה' יתברך יעזור לי שלא אכשל, ואם יגזור ה' עלי ויגמור בעדי אחפש אחר הספרים המדברים בצורות האותיות הספרדיות ובטעמיהם, עכ"ל.

הרי קמן שמש"ש הוא ז"ל בענין צורת האותיות כתב לא על פי מסורת וקבלה, אלא על פי חוש הראיה מה שראה בספרי תורה של הספרדים. ולמעשה נראה שקשה לסמוך בזה על דבריו מבוחלט שישמשו כהמקור המוסמך והבסיס הנאמן למסורת הספרדים בזה, מפני שיש להניח שכתב מה שכתב לפי הסת"ם שראה בעיניו, ואפשר שלא ראה אלא הספרי תורה הנמצאים במחוזו ובשער מקומו. וכן שמעתי ממומחים בנושאים אלו שכנראה ראה כתיבת ס"ת הספרדיים שבעיר אמסטערדם בלבד. ומאחר שלא ראה סדר כתיבת כל גלויות הספרדים בכל מקומות מושבותיהם שבצפון אפריקה למיניהם, ושבארץ ישראל וטורקיה ארם צובא תימן ובבל, אין מדבריו הוכחה גמורה לביור כללות מסורת הספרדים. ועינינו הוראות כמה שינויים בין סדר כתיבת הספרדית הנהוג, למה שהעיד הוא ז"ל. ומ"מ דבריו נעשו עטרה בראש כל הפוסקים הבאים אחריו, שכולם העתיקו ממנו מסורת הספרדים, והקבילוה למסורת האשכנזים שהעתיקוהו מספר ברוך שאמר, כידוע לכל בקי ורגיל בנושאים אלו.

וג"ע החיד"א ז"ל בספרו לידו אמת כתב על זה וז"ל: תמונת האותיות, הרב המחבר הביא מדבריו מרן מקונדרס הר' יצחק ברוך שאמר ושאר פוסקים. ודע שיש בתמונות ההם דברים שהם מכתב אשכנזי, שן חילוק מכתיבת ספרדית לכתיבת אשכנזים, וכ"כ נודע ביהודה (יו"ד סימן פ'), שכתב ספרדי חלוק, ברוך מור וקציעה כתב תמונת האותיות מספרד, ולכן בכל אות ואות אחר קיצור דברי הרב המחבר, אביא תמונת ספרד כאשר כתבן הרב מור וקציעה. והסופרים הספרדים יבחנו אם הם כספרים (פירוש ספרי תורה) קדמונים הנמצאים, כגון ספרי הרב משה זאבארו מהגרוש, שבתנו שלא נמצא שום טעות כלל בספריו, וספרי הרב מהר"ר אברהם מונסון, וספרי הרב עזריה פיגיו, שהם מומחים וכיוצא, ולזכות הרבים אעתיק התמונות ספרדיות מספר מו"ק שאינו מצוי, כי כעת לא ראיתי מי שהעיד על זה. והוא תימע על מרן ורבוותא בתראי איך סגר עליהם המדבר, וכמו שתמה הרב מו"ק בעי"ד והמדקדק בלשונו יראה שלא רצה להכניס ראשו להיות מכריע בענין זה, והגם שלבו היה נוקפס לסמוך בהחלט על עדות הרב מור וקציעה, הניח הדבר להכרעת הספרים המומחים שיבחנו צורות האותיות שהעיד עליהם הרב יעב"ץ ז"ל, על פי הספרי תורה שנכתבו על ידי סופרים הספרדים הדווקנים המפורסמים והמובהקים שמדור דור.

ובספר פחד יצחק (ערך מזוזה בהגהה) כתב בזה וז"ל: וממילא רווחא תמימהת הרב מור וקציעה והרב לדוד אמת למה מרן ורבוותא בתראי לא כתבו צורת האותיות הספרדים, שהוא משונה מהאשכנזים, דלפי דברי הגדולים הנ"ל דצורת האותיות לא היא לעיובא, מותרים הסתו"מ של האשכנזים לספרדים וכן איפכא, אם כן נוכל לומר דגם מרן ושאר רבני האחרונים סבירא להו הכי אחר שראו דברי הרא"ש [בתשובה הביאו טהור (יו"ד סימן רע"ד)], שכתב דאין פוסל בשינוי צורת האות אלא אם כן הפסיד צורת האות], והבינו אותם כפשטותם, או חשו להאריך בזה עכ"ל.

גם הגאון הגדול כמזה"ר חיים פאלאג'י ז"ל בספרו חיים ביד (סימן פ"ג) נתעורר בכל זה, לעומת מערער אחד על כתב ספרדי הנקרא וועל"ש, ומחה בתוקף נגדו שפקפק בכתב מקודש זה אשר שורשו פתוח למעלה, וסמכו עליו ונהגו על פיו מדורות קדמונים עד לאחרוני האחרונים, וסיים שם וז"ל: הנה כי כן כל המוציא דיבה על כתב ספרדי הנקרא וועל"ש הן בספרי תורה ותו"מ, ראוי לרודפו עד חרמה, כיון דהכתב מצד עצמו הוא כתוב בתמונות שכתבו הרב הגדול היעב"ץ והחיד"א זלה"ה כנזכר וכו' עכ"ל.

עוד כתב שם בהמשך וז"ל: ועל דבר שאלתו מדוע לא נתנה בתמונת אותיות על פי מרן הבית יוסף ז"ל, יקבל תשובתו מעבר לדף מנכדי, חתן בני הגדול, שגם הוא נר"ו עוסק במלאכת שמים, והוא סופר מהיר הי"ן, והרשיתי לנכדי הנזכר הלא הוא הרב השלם וכו' כמזה"ר משה הכהן וכו' שיעיין בשאלתו זאת. כי לו נאה, וז"ל: ראיתי מכתבו ע"ד כסילות האיש המערער ההוא על ענין תמונת ספרדית וכו', ברם עד לבר שאלתו נר"ו מדוע לא נכתוב אנחנו הספרדים כתמונת הרב בית יוסף אשר על פיו אנחנו בני ספרד מתנהגים וכו', כי הדבר הקשה בשאלתו מאחר דזה ידוע דתמונות שבהיא הרב בית יוסף מהקונטרס ברוך שאמר הן הנה תמונות אשכנזיות, א"כ לא יצדק לחקור איך לא נכתוב אנחנו הספרדים כתמונה אשכנזית, כי דאי אנחנו בני ספרד קבלה בידינו

המשך בעמוד הבא

(דף ס"ג ע"ד מהספר), ולא תירץ, והניח בקושיא.

והנה תמיהא זו תתול גם על כל הבאים אחריו הן מעדות הספרדים והן מעדות האשכנזים, והן שאר כל העדות, שאצל רובם נתפשטו ונתקבלו נוסחאות ומנהגי האר"י ז"ל לנהוג על פיהם, ואיך שינו והמירו מנהג אבותם, בהיפך ממש מאזהרת האר"י ז"ל הנ"ל.

והנלע"ד ליישב בזה, והוא כשנדקדק בלשונו הנ"ל שם בדרוש נוסח התפלה וז"ל: והנה אין ספק כי אם תפלות כל השבטים היו שוות, לא היה צורך ל"ב חלונות ושערים וכו', אלא ודאי מוכרח הוא שכיון שתפלותיהם משונות, לכן צריכים שערים מיוחדים לכל שבט ושבט וכו', ולכן ראוי לכל אחד ואחד להחזיק כמנהג סדר תפלתו כמנהג אבותיו, ולפי שאין אתנו יודע מי הוא משבט זה, ומי הוא משבט זה, וכיון שאבותיו החזיקו במנהג ההוא, אולי הוא מן השבט ההוא הראוי לו אותו מנהג, ועתה בא לבטלו, ואין תפלתו עולה למעלה וכו' עכ"ל.

נמצינו למדים מזה דכל אזהרתו של רבנו האר"י ז"ל הנ"ל, היא מבוססת על הספק, דשמהו הוא משבט ההוא, ואם ישנה נוסח תפילת אבותיו שמה לא תתקבל תפלתו.

והנה יש להתבונן עוד בזה. דלפי האמת מעת חורבן בית ראשון, לרוב, כבר אין אתנו יודע בדיוק מי הוא משבט זה, ומי שבט אחר. גם חילוקי הנוסחאות שבין העדות והקהלות השונות הנפוצות מאז, אינם עוד מתייחסים לשבטים, אלא לארצות ולמחוזים. וכמה וכמה נוסחאות ומנהגים הכריעום והחליטום הפוסקים וחכמי הדורות, ושינו והחליפו, הוסיפו וגרעו בנוסחאות המקובלות, עד שאי אפשר לדעת ולהכיר בבירור שורש שום מנהג או נוסח להיותו כולו סולת נקיה השייך לשבט מסויים, שלא חל בו שינוי ותמורה משך הדורות. ומה גם שיתכן דיש יותר מ"ב נוסחאות הנמצאים בדורות האחרונים, ומי ילד לי אלה, בתמיה. באופן שאין אפשרות בזמן הזה לדעת ולהכיר חילוקי בחינות י"ב הנוסחאות השורשיים על בוריים ודיוקם. לכן גם ראה רבנו האר"י ז"ל להזהיר בדבר זה רק מכח הספק, דשמה המנהג ההוא שנהג בו אביו הוא מנהג מקורי השייך לאחד השבטים, ואין לו לשונות.

אולם יותר מזה הבין ופעל האר"י ז"ל, ברוח הקודש ששרתה עליו, לתקן ולייסד נוסח כולל לכל השבטים, שעולה ומתקבל בכל השערים והחלונות שבשמים ממעל, ושכל אדם שאין ברור לו שבטו ומנהג אבותיו, אם יתפוס לנהוג כמנהג ונוסח זה של השער הכולל, יעלה תפלתו למעלה בכל השערים, ויעשה פרי טוב בתיקון העליונים והתחתונים. והבין שהוא דבר הכרחי לצורך השעה, לרוב בבלול הגלויות וטשטוש הגבולות, ושכחת התורה, ושינויי המנהגים והנוסחאות, לתקן דבר זה, והוא הוא מנהג נוסח תפלת האר"י ז"ל הידוע ומפורסם שנהג בו, והנהיג בו תלמידיו, ונתקבל ברוב תפוצות ישראל בהסכמת גדולי המורים והפוסקים, כמנהג השווה והטוב לכל נפש מ ישראל. והנה דברים אלה מצאנו ראינו שכבר נאמרו ונכתבו ברוב פשיטות בכמה מספרי רבותינו המפורסמים. עיין במשנת חסידים (במסכת הבריאה דערבית פרק א' משנה ב' וג') וז"ל: אין לשנות מנהג אבות בעיקר התפלה, לפי שחילוקי המנהגים באו מחילוק שורשי הנשמות, ולכל מנהג יש לו שורש מסילה שמורה לו למעלה להעלותו. ואין אדם נוגע במוכן לחבירו. ואם לא ידע אם בנפשו הוא המנהג שתפסו אבותיו, נוח לו שיתנהג במנהג המוכרח שקבל הרחו"ו ז"ל כוונותיו עליו מהאר"י זלה"ה, שרובו הוא על סדר תפלת הספרדים, לתקן תיקון הצריך למעלה, עכ"ל. הרי להדיא שהבין כמ"ש לעיל שמנהג ונוסח המחודש של האר"י ז"ל הוא שער הכולל ושווה לכל נפש מ ישראל, למי שלא ידע בבירור אם בנפשו הוא המנהג שנהגו בו אבותיו. וכן כתב הרב שלמי ציבור (דף ק"ח סוף ע"א) וז"ל: והרב [האר"י] זלה"ה כתב שסדר תפלת הספרדים עולה בכל י"ב שערים שבשמים הנזכרים לעיל, עכ"ל. וכוונתו על פי מ"ש בספר משנת חסידים הנ"ל. והא דנקט דסדר תפלת הספרדים עולה בכל הי"ב שערים, כוונה לנוסח האר"י ז"ל, אלא כיון שרובו על סדר תפלת הספרדים וכמ"ש שברך במנ"ח שם, לכן כתב כנ"ל, וק"ל. וכן יש לפרש בכוונת ג"ע החיד"א ז"ל בספרו עבודת הקודש, בקשר גודל (סימן י"ב אות ט') וז"ל: מנהגי שורשי התפלות, אין לשנות ממנהג הקדום, כי י"ב שערים כנגד י"ב שבטים, ותפלות כל אחד עולה בדרך אחד, ותפלת נוסח הספרדים עולה בכל אחד מ"ב שערים, עכ"ל.

הוראת הלכה המשך מעמי י"ח

בכל פרטי הלכות קדושת תפילין. ואגב עיין רעק"א שהקשה על רמ"א דכתב דהאי קטן דוקא כשהוא בן י"ג הא זה מדינא חייב בתפילין כיוון דהגיע לשנותיו, ואף אם בדקוהו, הא מדאורייתא חיישין שמא נשרו, ותירץ דצריך לומר דדוקא לעבור איסור בידים חיישין לשמא נשרו אבל לא לחייבו במצות עשה. ולכאורה אם החשש מדאורייתא א"כ הוא ככל הספיקות כמו טומטום דחייב בתפילין. וצריך לומר דאיכא כהאי גוונא שאינו ספק גמור ובשב ואל תעשה לא מחייבינן ליה וצ"ע.

מה הדין מקומות קטנים ברצועה שנקלף מעט הצבע, ובענין המנהג עפ"י סוד להטחיר הרצועות פנים ואחור

שאלה: בשו"ע סי' ל"ג ס"ג כתב דהלכה למשה מסיני שיהיו הרצועות שחורות מבחוץ אבל מצד פנים יעשה מאיזה צבע שירצה. ויל"ע במה שמצוי דאיכא מקומות קטנים ברצועה שנקלף מעט הצבע האם יש להקפיד בזה בכל שהוא או דאיכא שיעורא בזה. וכן יל"ע איך צריך לנהוג בענין המנהג שנהגו עפ"י הסוד לצבוע הרצועות שחור פנים ואחור.

תשובה: בסימן ל"ג ס"ג בביאור הלכה ד"ה הרצועות שחורות נסתפק אם מן התורה בעינן שיהיו שחורות עד כדי שיעורין והשאר למצוה ולנוי בעלמא או דילמא כיוון דמחוברת כולה כחדא חשיבא וצריכה להיות כולה שחורה, ומ"מ מדרבנן ודאי בעינן כולה שחורה ולא שיצבענה בצבע אחר דמיחזי כמנומר. ולכאורה אם לא יצבע השאר אין כאן מנומר, ומוכח מדבריו דאף דבכל התורה אמרינן רובו ככולו הכא לא אמרינן הכי דהיכא דבעינן שיעור ודאי לא אמרינן, ולהצד דכולה כחדא חשיבא נידון כאילו כולו חשיב מהשיעור. ויש להסתפק בספק שנסתפקתם במה שמצוי דאיכא מקומות קטנים ברצועה שנקלף מעט האם יש להקפיד בכל שהוא כיוון דלא אמרינן רובו ככולו בזה. ובהליכות שלמה נקט דכל שנראה כשחור כולו אף שבעינן יפה כהא נראה שחור במקומות קטנים שחורות שפיר דמי, עיין שם בפ"ד אות כ"ח, ובהם הגר"ש אלישיב שליט"א שמענו שיש להקפיד בכל שהוא. ובאור לציון פרק מ"ד אות ל"ט הביא דהמהרש"ג ושלמת חיים פליגי על הביאור הלכה וסברי דאמרינן לענין השחרות של הרצועות רובו ככולו, אלא שפסק שם דאם במקום אחד לבן לגמרי חשובה הרצועה כפסוקה וצריך שיהיה שיעור רצועה עד למקום ההוא. ולדינא נראה כיוון דהשלמת חיים ומהרש"ג פשיטא להו דאמרינן רובו ככולו אף בתוך השיעור, והביאור הלכה פליג, ובהליכות שלמה נקט דכל

ונתפרשו הדברים ביתר שאת ועוז בספר מגיד דבריו ליעקב של האדמו"ר הגה"ק המגיד ממעזריטש זיע"א (סימן קמ"א, דף מ"ג ע"א בהנד"מ) וז"ל: בנדון מה שיש נוסחאות שונות בענין התפלה, ונסתפק השואל איך לנהוג בנפשו בדברים כאלו. אמרתי דברים כאלו אי אפשר לבאר בכתב. אמנם זאת כבר נודע שאמרו רז"ל (שקלים פ"ו מ"א): י"ג השתחויות היו במקדש, נגד י"ג שערים, ונרמזו ביחזקאל לעתיד אי"ה (מ"ח ל"א), שער ראובן אחד וגו', כי אז יהיה קדושת ירושלם כקדושת המקדש העבר. והנה הי"ב שערים הם שער לכל שבט. וידוע (זוהר בשלח דף נ"ט ע"ב) שבית המקדש [של מטה] מכון נגד בית המקדש של מעלה, ונמצא שיש לבית המקדש של מעלה גם כן שער לכל שבט, כמובא בכתבי האר"י זלה"ה (שער הכוונות ענין נוסח התפלה דף נ' ע"ד), וכנגדן היו [י"ג] השתחויות, שהם המשכות כנודע לבאים בשערי כתבי האר"י זלה"ה (שם ענין כוונת העמידה דף נ"ט סוע"ב). והנה ענין התפלה היא כדי שיוכל כל אחד לעלות בשער שלו, כי התפלה היא סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, ויש לכל שער צירופים מיוחדים, לכן יש נוסחאות שונות. והנה השער הי"ג הוא למי שאינו זוכר את שבטו, ואינו יודע באיזה שער יבוא לחצ'ל המלך, לזה מכון השער הי"ג, והוא כנגד תיקון הי"ג שהוא נוקה, שהוא מקבל מכל הי"ג תיקונים, ודי למבין. והנה האלהי האר"י ז"ל בהיות נהירין ליה שבילי דרקייע, לימד דעת את העם, למי שאינו מכיר את שבטו, ותיקן סדר מלוקט מכמה נוסחאות כידוע לבקשיים. ואם ישאל השואל, לאיזה צורך הם י"ג שערים, הלא הי"ג הוא הכולל כולם, היה די בזה. התשובה, בזמן שהיו יודעים כל שבט ושבט הנוסח השייך לכל שבט ושבט, בודאי היה יותר טוב ליכנס כל אחד בשער שלו, והטעם כמוס עמדי, ונרמז קצת ע"י נעים זמירות ישראל בתפלה לעני כי יעטוף. אמנם בזמן הזה שאינם יודעים השבטים, ואין ידוע הנוסח השייך לכל שבט ושבט, והראיה שיש כהנים ולויים בינינו, ואיך יהיה לכולנו נוסחא אחת, על כן כל אחד יאחז דרכו של האר"י ז"ל השווה לכל נפש. ולכן יהיה לעתיד לבוא רק י"ב שערים בירושלם, כמפורש ביחזקאל, כי יהיה ידוע לכל שבט ושבט וכו' עכ"ל.

הרי נתבארו הדברים הנ"ל ככל צורכם, וידענו שבענין נוסחי התפלה גילה ותיקן האר"י ז"ל נוסח חדש הכולל ושוה לכל נפש.

ומהשתא הדרן למילתין, ליישב הדעות הסבורות דצורת האותיות שלימד האר"י ז"ל הם שינויים השייכים לסת"ח כולם. והוא שהבינו, שכמו שבענין נוסח התפלה גילה ותיקן האר"י ז"ל נוסח חדש וכולל לכל, כן הוא בענין הכתב וצורת האותיות. ומחמת הבנה זו נדחקו לפרש דמ"ש האר"י ז"ל דשינויים אלו הם דוקא בפרשיות של תפילין, דלאו דוקא כיוון לזה, אלא כיון שהזכיר השינויים בדרושי התפילין נקט הכי, ולעולם הם שינויים השווים לסת"ח כולם.

אולם פשט לשון האר"י ז"ל בענין צורת האותיות אינו מורה כן, דהרי כתב להדיא שלכל מין כתיבה יש שורש למעלה, והזכיר בפרטות מנהגי האשכנזים והספרדים השונים בזה, דמשמע דכל אחד צריך להחזיק במנהגו. ושוב לימד כמה שינויי צורות בפרשיות של תפילין, דמשמע שדוקא בתפילין הוא כן. באופן שלא יתכן לפרש דבא לחדש צורה חדשה של כתב, דאם כן לא היה לו מעיקרא לקיים ולאשר מנהגי האשכנזים והספרדים, למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, אלא יאמר שעל דרך הסוד כולי עלמא צריכין לכתוב כך בסת"ח כולם, ומדעשה כנ"ל, ושוב הזכיר שינויים בפרשיות של תפילין דוקא, מוכח דבא להורות סדר מיוחד בכתיבת תפילין דוקא השווה והכרחי לשני המנהגים. ובפרט דהרי מה שהכריח אותנו להבין שחידש האר"י ז"ל נוסח תפלה חדש העולה בכל השערים וכנ"ל, הוא מהסתירה בסדר התנהגותו, שלא הלך בדרך שער אחד דוקא, והוא שער אבותיו, ועוד דהרי נוסחת תפלתו מחודש, ומשונה הן מנוסח האשכנזים והן מנוסח הספרדים. אבל בענין הכתיבה, הרי לא ראינו ולא שמענו שהמציא כתב חדש ונהג גם בס"ת ומזוזות כפי אותו כתב, וגם הבאים אחריו לא נהגו כך לשנות סדר הכתב בסת"ח כולם על פי שיטת האר"י ז"ל, דמוכח מזה דחילוק הנ"ל הוא דוקא בענין נוסח התפלה, וכמ"ש רוב ככל מעתיקי שמועות האר"י ז"ל.

והגם שיש הרוצים לדחוק ולפרש דתיבת "שינויים" דנקט שם האר"י ז"ל, היינו לגבי צורת האותיות שכתבו הפוסקים, וכאילו לא כיון לחלק בין ס"ת ומזוזות לתפילין, וככל הנ"ל, לא העיילו כלום בדחוק זה, מאחר שעדיין כתוב

בפירוש שכל זה הוא בכתיבת תפילין דוקא. ולפרש דנקט האר"י ז"ל תפילין, כיון דבהא קעסיק, זהו דחוק על גבי דוחק. באופן דפשט דבריו מורים ובאים להדיא שלא כיון אלא להזהיר כל הסופרים הן האשכנזים והן הספרדים לשנות לפי הצורך ולכתוב בפרשיות של תפילין כפי אותן צורות שביאר שם. וזה פשוט וברור לכל מבקש האמת.

סיכום העולה למעשה:

א) יוצא לנו מכל האמור שבירור דעת האר"י ז"ל בענין צורת האותיות בכתיבת ספרי תורה תפילין ומזוזות לאשכנזים ולספרדים הוא זה. שבספרי תורה ומזוזות צריכין האשכנזים לכתוב לפי מנהגם, שהוא כפי דברי הרב ברוך שאמר. וכן הספרדים יכתבו לפי המסורת שלהם, שהוא בעיקר כעדות הרב מור וקציעה וכנ"ל. ובתפילין דרך כלל יעשו כנ"ל, כל אחד לפי מנהג כתיבתו, זולת באותיות מסויימות שכולם צריכין לשנות ולכתובם באופן אחד (בדרך כלל). ואין חילוק בין תפילין דרש"י לר"ת, ובין של ראש לשל יד.

ב) והוא דהספרדים צריכין לשנות **באות אל"ף**, לכתוב היו"ד העליונה בצורת יו"ד ולא זי"ן כמו שעושין בעלמא. והיו"ד התחתונה בצורת דל"ת ולא יו"ד. הרי שני שינויים באות אל"ף. והאשכנזים, שבעלמא עושין ציור האל"ף יו"י, בתפילין יעשו ציורו יו"ד, דהיינו בשינוי אחד בלבד.

ג) באות ה' ראשונה דהו"ה צריכין כולם לעשות פסיעה לבר וכנ"ל. אבל בכתב האשכנזים יש עוד שינוי שצריכין לצייר רגל השמאלי בציור וא"ו, ולא בציור יו"ד כמו שעושין בהה"ן בעלמא, והוא הדין בציור רגל דה' אחרונה דשם הו"ה. יעשו רגל השמאלי בצורת וא"ו ולא יו"ד, וכל זה בספרי תורה ובתפילין ובמזוזות.

ד) אות וא"ו אין בו שינוי לשיטת הספרדים. דגם בספרי תורה ומזוזות מנהגם לכתוב צורת הוא"ו גוף ראש וקוץ. אבל סופרי אשכנז שבספרי תורה ומזוזות כותבים הוא"ו בלי קוץ, צריכין לשנות ולכתוב צורת אות וא"ו בתפילין גוף וראש וקוץ, וזה בכל הוו"ן, לאו דוקא בוא"ו דשם הו"ה.

ה) אות יו"ד הן בשם הו"ה הן בכל היודי"ן על דרך הסוד צריכין להקפיד סופרים הספרדים בתפילין לעשות קוץ דר"ת, באופן שתהיה צורת היו"ד תלת קוצין. (ונכון להזהר כן גם בספרי תורה ומזוזות על פי עיקר הדין כדעת רבינו תם, ובפרט שכן העלה בגו"ר על פי הזוהר). וסופרים האשכנזים בלאו הכי כותבים כן בכל היודי"ן בכל מקום.

ו) אות טי"ת, גם הספרדים וגם האשכנזים כותבים בכל מקום בסת"ם בצורת אות טי"ת ראשה השמאלי בצורת זי"ן, וכן צריכין לדקדק לעשות בתפילין גם כן, ודלא כהרב מצת שמורים שכתב לעשות צורתו בתפילין יו"ד. וגם לכותבי מנהג וועל"ש, יש קפיда על כל פנים בטיית"ן שבתפילין שיכתבו ראש השמאלי בציור זי"ן ולא יו"ד כפי שנוהגים במנהגם.

ז) אות עז"ו, בעלמא בספרי תורה ומזוזות כותבים האשכנזים והספרדים צורת הראש השמאלי בציור זי"ן, ובתפילין לשני המנהגים צריכין לעשות אותן בציור יו"ד.

ח) אות צד"י, להספרדים שכותבים צורתה בעלמא שני הראשים שבה, שני יודי"ן, והימיני הפוכה, גם בתפילין יעשו כן, ויש קפיда בדבר על דרך הסוד. והאשכנזים שבעלמא כותבים ראש הימיני בצורת יו"ד ישרה, והשמאלי זי"ן, בתפילין צריכין לעשות שני שינויים, א' ראש הימיני בצורת יו"ד הפוכה, ב') ראש השמאלי בצורת יו"ד ישרה ולא זי"ן.

ט) אות שי"ן, הספרדים כותבים בכל מקום צורתה תלת ווי"ן, וכן יעשו גם בתפילין בלי שינוי. אבל האשכנזים שבעלמא כותבים ראש השמאלי דשי"ן בצורת זי"ן, בתפילין צריכין לכתוב ראשה בצורת יו"ד דוקא.

י) אותיות גימ"ל ונו"ו, בתפילין צריכין כולם לכתוב צורת ראשיהם יו"ד ולא זי"ן. והשינוי יהיה רק לאשכנזים שבעלמא כותבים צורת הראש שלהם זי"ן, אבל להספרדים הנוהגים כמ"ש הרדב"ז במגן דוד לעשות ראשיהם לעולם בציור יודי"ן, ממילא אין שינוי בין ס"ת ומזוזות לתפילין.

יא) אות ח' לא גילה בה האר"י ז"ל שום שינוי בתפילין, ולכן כולם יעשו בציור שתי זייני"ן וחטוטרת באין שינוי.

וה' יאיר עינינו לכיון לאמתה של תורה, ולא תצא שום תקלה מתחת ידי לעולם, אכ"ר.

זו במנודה ומצורע להניח בתנאי שאם אינו חייב יהא כרצועות בעלמא כמ"ש בתפילין דר"ת, ועל כרחך לומר כמ"ש לעיל בשם השערי תשובה דבשאר מחלוקת הפוסקים אין לעשות שני תפילין מחשש יוהרא הכא נמי אין לעשות תנאי מטעם זה ורק בתפילין דר"ת דיש לו יסוד בדברי הזוהר ורבינו האר"י שרי לעשות כן לכן נראה דהעיקר להלכה שלא להניח כיוון דבספק יש לפסוק שלא להניח אין להניח בתנאי.

אי כיס המכנסיים חשיב כיס בתוך כיס

ולהקל להיכנס עם ד"ת המונחים בתוכו

שאלה: בענין להיכנס לבית הכסא כשד"ת מונחים בכיס אחד, במ"ב סי' מ"ג ססכ"ה הביא פלוגתת הפוסקים האם שרי בכיס אחד או דצריך דוקא כיס בתוך כיס, ויל"ע בכיס המכנסיים המצוי בנינו דהכיס הפנימי תפור בבגד האם איכא עליו שם כיס בתוך כיס, וכן דאולי אפשר להקל כהשיטות דסגי בכיס אחד דנראה דכן דעת הרבה פוסקים.

תשובה: נראה דזה חשיב כשני כיסויים דלא גרע מפירס סדין ע"ג ארגז, ואין לומר דהכיס בטל, דהרי בשבת אם יש מוקצה בכיס התפור בבגד אין הבגד נעשה בסיס משמע דלא אמרינן דהכיס בטל. וכן כתב בשו"ת מחזה אליהו דחשיב כשני כיסויים.

בענין לבישת התפילין בר"ח לאחר תפלת המוסף

שאלה: בענין לבישת התפילין בר"ח לאחר תפלת המוסף, במ"ב סי' כ"ה ס"ק ס' כתב דמי שרגיל ללבוש התפילין כל היום שרי ללובשם לאחר מוסף, ובפוסקים מצינו בזה כמה דעות ויל"ע היכן הדרך ישכון אור, יורונו המורים ושכמ"ה.

תשובה: בבא"ח פרשת ויקרא שנה ב' י"ח כתב דאין להניחם אחר תפלת מוסף ודלא כהחיד"א משום שדעת הרש"ש שלאחר שנתנוצצו האורות ע"י תפלת מוסף שוב אין להניחם, וכ"כ בכף החיים אות צ"ו.

אמנם בתפלת המנחה דעת הרש"ש דבעינן להניחן. ומשמע מלשון הרש"ש בנה"ש דף י"ח ע"ג וי"ט ע"ב, ובהקדמת הרש"ש לסעודת פורים שעיקר הקפיда הוא שלא להניחם עד חצות, אך מחצות ואילך שרי. והיינו שכתב הרב דשרי בתפלת מנחה, והיינו משעה שמתחלת זמן תפלה זו, וכן העלה מרן ראש הישיבה הגר"י הלל שליט"א בקונטרס עטרת שלום שבסוף ספר מכשירי מצוה עיי"ש ותרו"ץ.

הביא לדברי האחרונים (שלמי ציבור, זכ"ל, סידור בית עובד, חס"ל, שע"ת) שהביאו לדברי השער הכוונות. וע"ע בספר כסא אליהו (סימן כ"ה אות ז).

שאינ מניחין תפילין לאחר מוסף בר"ח

כתב המ"ב (סימן כ"ה ס"ק ס') שהנוהג ללבוש תפילין כל היום בראש חודש שחולצים אותם קודם תפילת מוסף יחזור וילבוש לאחר תפלת מוסף, ע"ש. אמנם רבינו הרש"ש (נהר שלום) כתב שאין להניח אותם עוד כל היום מפני הרשימו דמוחין דמוסף שנשארו כל היום. אמנם כתב שבתפילת מנחה יניח אותם. והנה הרב חיד"א בספרו מחזיק ברכה (אות י"ג) הביא לדברי הרמ"ע מפאנו בתשובה (סימן ק"ח) שהרוצה ללבשן כל היום יחזיר התפילין למקומם לאחר תפלת מוסף, עע"ש משי"כ בזה בשם האור צדיקים להמהר"ם פאפירש ומה שהגיה בדבריו. עכ"פ מדבריו ניכר שלא ראה לדברי רבינו הרש"ש אשר בכל ביתו של רבינו האר"י ז"ל נאמן הוא ועל פיו אנו נוהגים בכל עינינו התפילה כנודע. וכ"כ הגרי"ח זצ"ל בספרו בן איש חי (ש"ש פרשת ויקרא הלכה י"ח) לדברי הרש"ש, וכתב שהגם דרבינו החיד"א ז"ל כתב להניח תפילין אחר מוסף לא ראה דברי רבינו הרש"ש ז"ל. וכ"כ הכף החיים (אות צ"ו) דאילו הרב חיד"א היה רואה לדברי רבינו הרש"ש ז"ל לא היה כותב כן. ע"כ כתב שביום המילה שנוהגים שאבי הבן, המוהל, והסנדק לובשים ציצית ותפילין בשעת המילה אם אירע בר"ח לא יחזרו להניח תפילין אחר מוסף רק ילבושו הציצית לבד. מ"מ כבר כתבנו לדברי הרש"ש שבתפילת המנחה יניח אותם. וכ"כ הבא"ח (שם), וכ"כ הכף החיים (אות צ"ז) ושכן מנהג בית אל יכב"ץ שבתפילת מנחה של ר"ח כל אחד לובש התפילין כדרכו בשאר הימים אם תפילין דר"ת אם תפילין דשמושא רבא.

אודות המנהג לקשור היו"ד של התפילין עם חוט של גיד עם התפילה

כתב המ"ב (סימן כ"ז ס"ק י') שבזוהר (פרשת פנחס) מחמיר מאוד שלא תזוז היו"ד של הקשר מהתפילה, ושיש מחמירין דגם כשהן בתוך כיסן צריכים לזיהר בזה שלא תזוז כלל היו"ד ושטטעם זה נוהגים לקשור היו"ד עם חוט של גיד עם התפילה, וכתב על זה שראוי לבטל זה דע"י הקשירה יהיה החוט של הגיד סביב התיטורא חוצץ בין הזרוע לתפילין, ע"ש. אמנם הרב חיד"א בספרו קשר גודל (י"א הלכה י"ג) הביא לדברי המהר"י צמח שיזחר שלא תזוז היו"ד של הקשר מהתפילה אפילו בהיותם תוך הכיס, וכ"כ הכף החיים (אות י"ב) בשם השלמי ציבור, הבית עובד, השע"ת, והחסד לאלפים, ע"ש. והנה המהר"י צמח ז"ל לא הזכיר כלל שהיה קושרם בגיד והיה אפשר להבין שהיה קושרם ומהדקם ע"י רצועה. אמנם השלמי ציבור לאחר שהביא לדברי המהר"י צמח ז"ל כתב וז"ל "על כן נוהגים רבים מייראי ה' וחושבי שמו לקשור היו"ד עם חוט של גיד" עכ"ל. וכ"כ הגרי"ח זצ"ל בספרו בא"ח (ש"ר פרשת וירא הלכה ט"ו) שהיו"ד היא קשורה בחוט של גיד עם הבית משום דאין להפריד התתורא לעולם, ע"ש. וכ"כ הכף החיים (שם) שעל כן נהגו העולם עכשיו דמשעת עשיית התפילין אחר שמכניסין הרצועה בהמעברתא קושרין היו"ד עם התפילה בחוט של גיד כדי שלא תזוז לעולם ואפילו כשהיא מונחת בתוך הכיס. וכ"כ ראש הישיבה הגרי"מ הלל שליט"א בשו"ת וישב הים (ח"א סימן ד') בשם הרב המקובל כמוהר"ר מסעוד הכהן אלחדד ז"ל בספרו הבהיר שמחת כהן (סוף סימן כ"ט) וז"ל "ומה ששאל עוד על מה שכתב הרב שלמי ציבור (דף מ' ע"א אזהרה י"א) וז"ל "על כן נוהגים רבים מייראי השם וחושבי שמו לקשור היו"ד עם חוט של גיד עם התפלה ואין קושרים אותה עם הרצועה בשעת ההנחה, עכ"ל. ידע רומ"י כי כן מנהגינו בבית מדרשינו בית אל יכב"ץ מימי קדם כי תמיד היו"ד קשורה בחוט של גיד עם התפילה ואין קושרים אותה עם הרצועה בעת ההנחה. אבל בסדר הכוונה אין נגרע דבר עכ"ל. וכ"כ הגרי"מ הלל שליט"א שנתפשט המנהג כפי הסכמת האחרונים ז"ל לקושרו בגיד כנזכר בדברי הרב שלמי צבור הנ"ל. אמנם מה שכתב השלמי צבור שאין קושרים אותה עם הרצועה בעת ההנחה, בזה לא קי"ל כוותיה אלא שבעת הנחת התפילין של יד צריך לקשור היו"ד להבית ע"י הרצועה כמבואר בבא"ח (שם), בכף החיים (אות יג), באור לציון (ח"ב פ"ג שאלה א'), ובוישב הים (שם) ע"ש באורך. וע"ע לקמן. והנה מה שטען המ"ב שראוי לבטל זה מצד חציצה. כבר כתב הכף החיים (אות י"ב) שהקשירה תהיה עם הגיד שתפור בו הבית והתתורא ותהיה מצד התפר שלמעלה כדי שלא יהיה שום חציצה בין תפילין לבשרו, ע"ש.

דין הנחת תפילין לאטר יד

אומרת הגמ' (מנחות ל"ז ע"א) "ת"ר אטר מניח תפילין בימינו שהוא שמאלו" ע"כ. כתב הסמ"ק שאדם השולט בשתי ידיו מניח ביד שמאלו כדרך כל אדם, וכ"כ מרן בשו"ע (סימן כ"ז סעיף ו'). ואם כותב בימינו ושאר כל מעשיו עושה בשמאלו, או כותב בשמאלו ושאר כל מעשיו עושה בימינו איכא פלוגתא. דעת ספר התרומה המובא ברא"ש שיניח תפילין ביד שתש כח דבעינן יד כהה ולא אזלינן בתר הכתיבה, דעת ההגהות הסמ"ק שהיד שכותב בה היא חשובה ימין לענין זה ומניח תפילין ביד שכנגדה. מרן בשו"ע (סימן כ"ז סעיף ו') הביא לדברי ספר התרומה ביש אומרים קמא, ולדעת הגהות הסמ"ק ביש אומרים בתרא. א"כ לפי מאי דקד"ל יש ויש הלכה כיש בתרא א"כ דעת מרן כדעת ההגהות סמ"ק שאזלינן בתר יד שכותב בה, ע"ע בבה"ל (ד"ה "והכי נהוג") דעות הפוסקים בזה. אמנם הגאון רבינו יוסף חיים זיע"א בספרו בן איש חי (ש"ר פרשת חיי שרה אות ז') הביא לדברי השלמי ציבור (דף מ' ע"ג) שכתב שהרב המקובל מהר"י צמח ז"ל בספ"זר זהב" האריך והרבה בראיות דאטר יד ימינו אינו רשאי לשנות משאר כל אדם שלא לשנות הסדר העליון. ושהביאו דבריו הפתחי תשובה והמאיר לארץ. וכתב ע"ז הגרי"ח זצ"ל שבאמת דברי הרב מהר"י צמח ז"ל נכונים בטעמים על פי הסוד, וגבירא רבא אמר מלתא דמסתבר טעמה. על כן כתב שהעלה בסיעתא דשמיא בספרו (מקבצאל" דלעולם אטר יד יעשה כסברת מרן ז"ל וכל הפוסקים הפשטנים דסבירא להו אם עושה כל מלאכתו בשמאל יניח תפילין של יד בשמאלו שהוא ימין כל אדם ויתפכל בתפילין זה, אך איחר התפלה ילבש תפילין בשמאל כל אדם ולא יברך עליהם בשם ומלכות אלא יהרהר שם ומלכות בלבו, ויקרא קריאת שמע בלא ברכות ויכוין לצאת ידי חובת המהר"י צמח ז"ל. אך זה צריך לעשות שתי תפילין של יד, אחד כפי הנחת יד ימין ואחד כפי הנחת יד שמאל, דאי אפשר להשתמש באחד לשתי ידים מפני הקשר של היו"ד שלא יצא לחוץ אם יתהפך, וכתב שאע"פ ששאל למנהג ירושלים עיר הקודש תבנה ותכונן במהרה בימינו ואמרו לו שאין מנהגם לחוש לסברת מהר"י צמח ז"ל הנזכר, עם כל זה כתב שירא שמים יצא ידי חובת מצוה זו אליבא דכולי עלמא כי היא מצוה יקרה. ומה גם דסברא זו מסתבר טעמא על פי הסוד. וציין לדברי החסד לאלפים (סימן כ"ז

אות ה') שכתב לגבי העושה מלאכתו ביד אחת וכותב בידו האחרת שיניח תפילין בשתי ידיו בשעת ק"ש, וכתב ששם פקפק בדבריו, ע"ש. (וע"ע בכף החיים (אות ל"א) שגם הוא פקפק בדברי החס"ל ומצד חשש בל תוסיף, ע"ש). א"כ דעת הגרי"ח זצ"ל כדעת מרן ורק חשש לחומרא לדעת המהר"י צמח ז"ל, וכ"כ כ"ז בספרו רב פעלים (או"ח חלק ב' סימן ט'). (וע"ש שבירר שיחותיו במה שהשיג על החס"ל מדין בל תוסיף ומדין לא אתי מחשבה ומבטל מעשה). והכף החיים (שם) כתב באטר שגם עושה כל מלאכתו וגם כותב ביד שמאל כהכרעת הבא"ח. ובאטר הכותב בשמאלו ועושה כל שאר מלאכתו בימין כתב שדעת המקובלים תכריע ושלא חישינן לסב"ל וכתב דגם מרן ז"ל אם היה רואה דברי האר"י ז"ל גם הוא היה פוסק כן וכתב שהרוצה להחמיר ולהניח גם ביד ימין דכל אדם אחר התפילה תע". והנה ראש הישיבה הגרי"מ הלל שליט"א בספרו וישב הים (ח"ב סימן ב') העיר שהרבה מגדולי האחרונים וגם אותם שזרכם תדיר להזכיר דעת האר"י ז"ל כאן התעלמו מלהביא דעת המהר"י צמח ז"ל הלא המה הרב חיד"א ז"ל הגר"ח פלאגי ז"ל, החסד לאלפים, הפתח הדביר, והבית עובד. והביא שכבר העיד מורינו ר' אליהו מני ז"ל בתשובתו להגרי"ח זצ"ל בזה שאין המנהג לחוש לדעת המהר"י צמח וכנזכר בבא"ח (שם). ושאין ספק שטעמם ונימוקם הוא דס"ל דאין שום הכרח להבין שכן הוא דעת האר"י ז"ל מדלא כתב כן בהדיא. ולסמוך על שיטת חכם מקובל אחר היכא דהוא היפך הש"ס והיפך קביעת כל הפוסקים לכן התעלמו מדעתו בזה. ובכחאי גונא לא שייך לומר הכלל דהקבלה תכריע במחלוקת הפוסקים (וכמו שס"ל לכה"ח בנדון ידון) כיון שאין גילוי להדיא מדברי האר"י ז"ל להז' ולגבי המהר"י צמח ודאי לא נאמרו כללים אלו ובפרט בנידון זה שהש"ס והפוסקים ס"ל היפך ממש והוא בכלל הנמנע שתחלוק הקבלה על ההלכה. והביא שכבר השיב הגאון רבי כלפון משה הכהן ז"ל בשו"ת שואל ונסאל (ח"א סימן ג') על הכף החיים בזה מטעם זה ושכיון שלענין עיקר הדין נדחה שיטת הקבלה אין לה תוקף להכריע אפלו באותן הפרטים שבדין זה שיש בו מחלוקת פוסקים כגון אם אזלינן בתר הכתיבה או המלאכות, עע"ש ובספרו ברית כהונה (מערכת האלף אות ב'). ומסקנת הגרי"מ הלל שליט"א כדעת מרן ז"ל בש"ע. וסיים שהרוצים להחמיר בזה כדעת מרן הרי"ח טוב ז"ל בספרו בן איש חי להניח תפילין כשיטת הר"י צמח ז"ל לאחר התפלה יש להם אילן גדול לסמוך עליו והבוחר יבחר, ע"ש.

אודות כריכת רצועות התפילין סביב האצבע האמצעית

כתב המ"ב (סימן כ"ז ס"ק ל'): סדר כריכת רצועת התפילין על האצבע האמצעית שני כריכות בפרק התחתון ואחד בפרק האמצעי, ושי"א דתחילה אחד בפרק אמצעי ואח"כ שתיים בפרק התחתון, ושאותן הכריכות יעשה אחר הנחת התפילין של ראש ע"ש. הנה כתב רבינו האר"י בשער הכונות (דרוש ה' מדרושי התפילין) בסדר הנחת התפילין וז"ל "ואחר שכבר הניח תפילין של ראש וכו' וצריך לכורך שם ג' כריכות, והכריכה העליונה תהיה בפרק האמצעי של האצבע הזה, וב' כריכות תחתונות בפרק התחתון המחובר אל כף היד שלא כדברי המתייירים לכורך כל הג' כריכות בפרק התחתון ושיבוש הוא בידם" עכ"ל. הביאו דבריו הט"ז (ס"ק ח'), המ"א (ס"ק י"ב), הא"ר (ס"ק ח') והגר"ז (סעיף י"ב). וידוע שבכל הנהגות התפילה אנו בתר רבינו האר"י ז"ל גררינן. וכן הביאו לדבריו הרב חיד"א בספרו קשר גודל (סימן ג' אות י"ד) והגרי"ח זצ"ל בספרו בן איש חי (ש"ר פרשת וירא אות ט"ו). וכ"כ לדברי רבינו האר"י בכף החיים (סימן כ"ה אות ע').

בדין כריכת הרצועה על התיטורא

כתב הרמ"א בהגה (סימן כ"ז סעיף ח') "ואין לכורך הרצועה על התיטורא כדי לחזקה על היד" ע"כ. אמנם כתב ע"ז הרב חיד"א ז"ל בספרו מחזיק ברכה (אות ה') שהעולם נוהגין להפך כמשי"כ האחרונים ושכתבו שכן מוכח מדברי גורי האר"י ז"ל, ושגם הרב מור וקציעה העיד שהגאון מר אביו זצ"ל היה כורך הרצועה על התיטורא, ע"ש. וכן השיירי כנה"ג כתב דלית דחש למהרי"ל ז"ל (שהוא מקור דברי הרמ"א) ושאם הלכה רופפת בידך פוק חזי מאי עמא דבר שכל העולם נוהגים לקשור המעברתא עם הרצועה. וכ"כ הכף החיים (אותיות י"ג, ל"ו) בשם האור צדיקים והיפה ללב ושכן דעת רבינו האר"י ז"ל. וכ"כ הבא"ח (פרשת וירא אות ט"ו) וז"ל "ולא יעשה כריכה בקבורת אלא אחר שיהדק היטב יקשור היו"ד ברצועה עם התפילין, ואע"פ שבלאו הכי היו"ד קשורה בחוט של גיד עם הבית משום דאין להפריד התתורא לעולם כנזכר בזוהר (פרשת פנחס דף קל"ו) עם כל זה יש סוד בדבר לקשור היו"ד ברצועה לכוין להמשיך להיו"ד ש"ע נהורין כמננין רצועה וכו'. ואחר שקשר היו"ד ימשוך הרצועה לזרוע ויכורך אותה סביב הזרוע שבעה כריכות שלמות ומה שנמשכת הרצועה בתחלת הזרוע מצד אחד של הזרוע אין זה נחשב כריכה וכו', ע"ש. ועע"ב בשו"ת וישב הים (ח"א סימן ד') שאופן הקשירה על דרך הסוד היא לקשור את היו"ד אל הבית ברצועה בעת הנחת התפילין והיינו שיסמך את היו"ד ממש אל הקציעה מעל להתיטורא ויקשור אותה בסיבוב הרצועה סביב הקציעה והיו"ד, וזה אפילו אם היו"ד קשורה כבר מקודם אל הבית בגיד (וכנ"ל), ושהנכון לעשות סיבוב שלם וקשר אמיץ ולא רק חצי סיבוב. ושלכתחילה טוב להקפיד שברצועה הסובבת התפילה לא יהיה דבר חוצץ בינה לבין התפילה. ע"ש באורך. וע"ע בשו"ת אור לציון (ח"ב פ"ג שאלה א').

מקום נתינת רצועות התפילין של ראש

כתב מרן (סימן כ"ז סעיף י"א) "ישלשל הרצועות שיהיו תלויים לפניו ויגיעו עד הטבור או למעלה ממנו מעט" ע"כ. וכתב המ"ב (ס"ק מ"א) שהגרעק"א והארה"ח הסיקו דשל ימין עד הטבור ושל שמאל עד החזה, ושהטור כתב שי"א דשל ימין עד המילה ושל שמאל עד הטבור, ע"כ. הנה ז"ל הגרי"ח זצ"ל בספרו בן איש חי (ש"ר פרשת וירא הלכה י"ז) "אחר שעשה שלשה כריכות והזכורות על האצבע וגמור תפלין של יד אז יכניס הרצועות של תפילין של ראש באבנטו בסדר זה דהיינו רצועה של שמאל יכניסנה בקצה העליון של האבנט כנגד החזה שלו ורצועות הימין יכניסנה באבנט למטה בקצה התחתון של האבנט כדי שתהיה כנגד הטבור שלו בסוד "והאחת גבוהה מן השנית" (דניאל ח', ג'). וכו' וכל זה יעשה מעומד. ויזהר להשים סופי קצוות של הרצועות גם כן באבנט שיכניסם כולם שלא יהיו משולשלים לארץ, וכנזכר במצת שמורים ובמשנת חסידים. ומה שכתבתי לעשות הכנסת הרצועות באבנט אחר שלשה כריכות של אצבע, כן נראה מלשון מורינו הרב חיים ויטאל ז"ל בעולת תמיד דף מ"ד עיוין שם. וכן העליתי בספרי הק' מקבצאל, אף על גב דדבר זה אינו מפורש בספר הכונות לרבינו האר"י ז"ל" עכ"ל. וכן הכף החיים (סימן כ"ה אות ס"ט, וסימן כ"ז אות נ"ב) הביא לדברי זוהר"ק (פי' פנחס דף רכ"ח ע"ב) וז"ל "ושיעור רצועתהון אמאי אינון עד לבא לשמאלו

ועד טבורא לימינא" ע"כ. ושכתב בעץ חיים דעל המניח קאמרו, וכתב שכיון שיש סוד בדבר ראוי הוא שלא יהיו משולשלין יותר מזה השיעור, ע"ש.

שיש לכסות תפילין של ראש בטלית

כתב מרן (סימן כ"ז סעיף י"א) "תפילין של ראש טוב להיותם גלויים ונראים" ע"ש. אמנם לפי דעת רבינו האר"י בשער הכוונות (דרושי הציצית דרוש ה' ודרוש ו') צריך לכסות התפילין ש"ר בטלית גדול. וכ"כ הרב חיד"א בספרו ברכי יוסף (אות ה') בשם זקנו מורינו הרב אברהם אזולאי ז"ל שלדעת רבינו האר"י ז"ל גם תפלה של ראש צריך לכסותה. וכ"כ בספרו קשר גודל (סימן ג' אות י"ב) שתפילה של ראש צריך לכסותה. וכ"כ הגאון ר' חיים פלאגי בספרו כף החיים (סימן י' אות י"ח). וכ"כ הגרי"ח זצ"ל בספרו בן איש חי (ש"ר פרשת וירא הלכה י"ח) לדברי המקובלים ז"ל שסבירא להו לכסות בטלית שיוריד הטלית עד סוף המצח וכתב שטעמם ונמוקם עמם על פי הסוד ושזה עיקר. וכ"כ הכף החיים (סופר) (סימן ח' אות י"א) ושכן הוא בפרי עץ חיים, בעולת תמיד, במצת שמורים, בסולת בלולה, ועוד, ע"ש.

סדר חליצת התפילין

כתב המ"ב (סימן כ"ח ס"ק ה') שחולץ את התפילין של ראש לאחר שהסיר את ג' הכריכות מהאצבע. וכתב (ס"ק ו') שבין תפילין של יד בין תפילין של ראש חולצן מעומד, ע"ש. הנה הרב שמואל ויטאל ז"ל בהגהתו לשער הכוונות (סוף דרוש ה' תפילין) ובספרו יומדת ישראל כתב שיסיר תחילה הכריכות של האצבע, ויסיר גם כן שתיים ושלוש כריכות מעל זרועו ורק אח"כ יסיר התפילין של ראש, והכריח כן כדי להשוות דברי רבינו האר"י ז"ל עם דברי הגמרא. וכתב כמדומה שכן ראה את אביו רבינו חיים ויטאל ז"ל שכך נוהג. הביא דבריו הרב חיד"א בספרו מחזיק ברכה (סימן כ"ה אות י' וסימן כ"ח אות ד'). אמנם בספרו צפורן שמיר (סימן ב' אות ז') כתב כדברי המ"ב שקודם יסיר שלש כריכות של האצבע ואח"כ יסיר התפילין של ראש, ע"ש. עכ"פ לדינא הגרי"ח זצ"ל בספרו בן איש חי (ש"ר פרשת חיי שרה אות ט') הביא לדברי הרב שמואל ויטל ז"ל וכתב שיש הכרח לזה מדברי רבינו האר"י ז"ל עצמו בשער הכוונות (סוף נוסח התפלה דף נ"א ע"ד) שכתב שהיה מורי ז"ל מסיר תפילין של ראש מעל ראשו וכו' ואח"כ מסיר תפילין של יד. וכן הכף החיים (סימן כ"ח אות ה') לאחר שהביא לדברי הרב שמואל ויטאל ז"ל הביא שכ"כ השלמי ציבור, הזכ"ל, הקיצור השל"ה, הנוה שלום, החסד לאלפים, הכף החיים (פלאגי'), הקיצור ש"ע והשע"ת, ע"ש.

ולענין אם החליצה צריכה להיות מעומד או מיושב, כתב בשער הכוונות (דף נ"א ע"ד) יסיר תפילין של ראש מעומד ויניחנה בכיס ואח"כ ישב ויסיר תפילין של יד מיושב כמו שהוא בעת החזה ויניחנה בכיס ואח"כ יסיר הטלית. וכ"כ הרב חיד"א ז"ל בספריו צפורן שמיר (סימן ב' אות ז'), קשר גודל (סימן ד' אותיות ד', ה') ובמחזיק ברכה (סימן כ"ה אות י'), וכ"כ בספר חסד לאלפים (אות ג'), וכ"כ הגרי"ח זצ"ל בספרו בן איש חי (שם), וכ"כ הכף החיים (סימן כ"ח אות ז') לדברי רבינו האר"י והביא שכ"כ האחרונים ז"ל. וכ"כ הכף החיים פלאגי' (סימן י' אות מ').

בדין הנחת תפילין בחול המועד

כתב הרמ"א בהגה (סימן ל"א סעיף ב') וז"ל "ויש אומרים שחול המועד חייב בתפילין, וכן נוהגין בכל גלילות אלו להניחם במועד ולברך עליהם אלא שאין מברכים עליהם בקול רם בבהכ"ס כמו שאר ימות השנה", ע"כ. ע"ע בזה במ"ב (ס"ק ח'). הנה מרן בב"י (סימן ל"א ד"ה "ועכשיו") כתב שעכשיו נהגו כל בני ספרד שלא להניחם בחול המועד, וששמע שמקודם היו מניחים אותם בחול המועד וכדברי הרא"ש ושאח"כ מצאו שכתב רבי שמעון ב"ר יוחאי במאמר אחד שאסור להניחם בחול המועד ועל כן נמנעו מלהניחם בחול המועד. והביא שכ"כ מורו דודו ה"ר יצחק קארו ז"ל. ושהמאמר ההוא מובא במדרש הנעלם לשיר השירים (זוהר חדש שה"ש ח'). על הפסוק (שה"ש א', ג') לריח שמניך טובים. וז"ל "רב המנונא סבא הכי אמר אלין אינון ימים דאיקרונ טובים ואינון תפילין דרישא דקדושא בריך הוא מנח להון ועל דא איקרונ טובים בגין דאינון נהרין ברישא דקדושא עילאה ובכל אתר ימים טובים אינון תפילין דרישא דקב"ה מנח להון, חולו של מועד דלא איקרי יום טוב אלין תפילין דדרועא דהא לית לה לסיהרא מגרמא כלום אלא מנהירו דיום טוב תפילין דדרועא דאיהו תפילין של יד לא נהירו אלא מגו נהירו דתפילין של ראש תפלה דרישא יום טוב, תפלה דדרועא חולו של מועד ושפיר קאמר. והכי איהו ועל דא חולו של מועד אינון לענין עבידתא בגוונא דיום טוב ואיצטריך חדוא בגוונא דיליה ובגנין כן באלין יומין דאינון תפילין דמארי עלמא אסור לאנחא שאר תפילין דהא אלין יומין דאינון תפילין עילאין שראן על רישיהון דישראל קדישין. רבי אלעזר שאיל לרבי שמעון אבוי תינח תפילין דרישא דשריין על רישיהון דישראל קדישין ביום טוב תפילין דדרועא דאיהו חולו של מועד היך אנון אחידן לה. א"ל בגין דאנון אחידן לה ואיהי יד כהה אסור למיעבד עבידתא בסטרא דילה ואיצטריך למעבד חדוא בסטרא דתפילין דרישא ועמא קדישא אחידן תפילין ושראי עלייהו ביום טוב ובחולו של מועד ואסיר לאעברא תפילין דמארי עלמא לאנחא תפילין אחרנין דאינון דוגמא דיונקא לתתא למלכא דבעי לנטרא לעבדיה א"ל עביד דיוקנא דחותמא דילי כל זימנא דהווא דיוקנא יתחוי עלך כולי עלמא יזועון ויתחלון מינך לבתר מגו רחימו עילאה דקא רחים ליה מלכא יהב בידיה חותמא דגושפנקא עילאה דיליה כיוון דאחיד חותמא עילאה דמלכא בידיה שביק מיניה ההוא דיוקנא דאיהו עבד אי ההוא עבדא דחי חותמא עילאה דמלכא בגין ההוא חותמא דאיהו עבד ודאי בר קטולא הוא ההוא עבדא בגין דאיהו עבד קלנא בחותמא דמלכא ולא חייש ליה ובגנין כן אסיר לעמא קדישא לדחיה חותמא דמלכא עילאה דשרא עלן בגין דיוקנא דאנון עבדין האי במועד ובחולו של מועד וכל שכן בשבת דכולא שרא עלן" עכ"ל. וכתב ע"ז מרן בב"י שמאחר שבתלמודא דידן לא נתבאר דין זה בפירושו מי יערב לבו לגשת לעבור בקום עשה על דברי רבי שמעון בן יוחאי המפליג כל כך באיסור הנחתן. וכ"כ בשו"ע (סימן ל"ב סעיף ב') שגם בחוה"מ אסור להניח תפילין שימי חוה"מ גם הם אות והוי לזלזל באות שלהם. וכן כתב הרמ"ע מפאנו ז"ל (סימן ק"ח) שאסור להניח תפילין בחול המועד. וכ"כ הרדב"ז בתשובה (ח"א סימן ח') שאין מניחין תפילין בחוה"מ. וכ"כ לדבריהם השיירי כנה"ג (סימן ל"א בהגהות ב"י). והכסא אליהו (סימן ל"א אות ב'). וכ"כ מהר"ע ריקי זלה"ה לאסור להניחם בחול המועד בספר חושבנות וחרז והדפיסו בספרו אדרת אליהו, הביאו לדבריו הרב חיד"א בספרו ברכי יוסף (סימן ל"א אות ג'). והכסא אליהו (שם). וכ"כ הכה"ח (אות ו') לדברי רבינו האר"י ז"ל (שה"כ דרוש ב' דחזרת העמידה, ובפרע"ח שער מקראי קודש פ"ה) דאין להניח תפילין בחה"מ, ושכ"כ בביאורי הגר"א, ע"ש.

בני עמודי

בענין חציצה בתפילין

(לסימן כ"ז ס"ד)

א. הנה לענין חציצה בתפילין כתב הרא"ש (הלכות תפילין סו"ס י"ח) שיש לזיזהר מחציצה בין בתפילין של יד ובין בשל ראש. ולמד כן ממה שאמרו בערכין (ג:) שהכהנים אינם מצווים במצות תפילין של יד כיוון שאינם יכולים לקיים את המצוה כתיקנה, שהרי צריך שילבשו את הכתנות על בשרם ולא יהיה דבר החוצץ בין בשרם לכתנות, ואם ילבשו תפילין של יד יהיה חציצה בין בשרם לכתנות, עיי"ש. הרי שיש לזיזהר מחציצה. וכן אמרו בזבחים י"ט. לענין כהן הגדול שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין, משמע שאין להניח התפילין על המצנפת. וכתב הרא"ש שדין זה נלמד ממה שכתוב בתפילין של יד לאות על ידך שלא יהא דבר חוצץ בינו לידו, וכן דורשים ממה שכתוב והיו לטוטפות בין עיניך שלא יהא דבר החוצץ בין תפילין לבין עיניך, עיי"ש. אמנם הרשב"א במגילה (כ"ד:) למד ממה שאמרה המשנה נתנם על בית יד אונקלי (היינו על חלוקן) הרי זה דרך החיצונים, דמשמע דתפילה של ראש מותר לתת אותה על כובע או על כיסוי הראש, שהרי לא אסרו על החלוק אלא משום דכתיב בשל יד לך לאות ולא לאחרים, דהיינו שצריך לכסותם, הא לאו הכי שרי, ואילו בתפילין של ראש אדרבא כתיב בה וראו כל עמי הארץ אלו תפילין שבראש, והא דאמרינן מקום יש בין ציץ למצנפת להניח בו תפילין, אפשר דהיינו משום דאסור לתת כלי אחר של מצוה על המצנפת, עיי"ש.

ופסק מרן בסי' כ"ז ס"ד כהרא"ש שלא יהיה דבר החוצץ בין בשרו לתפילין, אבל מי שמצונן וצריך להניח על ראשו כובע לחממו ואינו יכול להסירו פן יזיק לו הקור, יש להתיר לו להניח תפילה של ראש על כובע דק הסמוך לראש ויכסם מפני הרואים. דהיינו כיון שהוא אנוס יכול לסמוך על הרשב"א שאין דין חציצה בשל ראש.

וכתב המ"א שאם יש לו מכה על ידו ויש עליה תחבושת אינו יכול להניח תפילין על הבגד משום לך לאות ולא לאחרים לאות דהיינו שאסור להניח תפילין של יד באופן שהם נראים מבחוץ, אבל מותר להניח על התחבושת שעל המכה אם א"א בענין אחר, שהרי לבוש הוא בבגד אחר על התפילין, ומה שלא הניחו הכהנים תפילין על הכתנות, זה משום שהוא היה הבגד העליון שלהם ואסור להוסיף עוד בגד על הכתנות, עיי"ש. [ונראה מהמ"א שהבין שמה שאמרו שתפילין של יד לא יניח על חלוקו אינו משום חציצה, אלא שאסור שיהיה ניכר לאחרים, ולפיכך התיר המ"א להניח על סמרטוטים כיון שהתפילין מכוסות. וצ"ל דאין הכוונה שחייב לכסות את התפילין של יד שלא יראה לאחרים גם אם מניחם על ידו, דלא נשמע דבר זה מעולם שאסור להניח תפילין של יד מגולים, אלא רק בענין שיהיה במקום שדרכו להיות מכוסה, ולכן לא ילבש על חלוקו דדרכו לעולם להיות מגולה, ועל הסמרטוטים מותר דלעולם במקום זה מכוסה בחולצה או כתונת. ולפי זה יש לומר שבימינו שהדרך ללבוש חליפה על החולצה א"כ אם אינו יכול להניח על בשרו יהיה מותר להניח על החולצה אם אי אפשר להרים את השרוול מחשש התקררות. אמנם יש לדחות דכיון דבביתו אינו לובש חליפה לא חשיב מקום זה מכוסה. ומ"מ נראה שעל גופיה ארוכה יכול להניח אם אינו יכול להרים את השרוול מחשש התקררות, דהא לעולם הגופיה מכוסה].

ויש לדון אדם שהניח תפילין וחלקו היה על החולצה באופן שבשעת הקשירה לא קיים המצוה מחמת החציצה, ואח"כ משך את חולצתו וכעת התפילין מונחים על היד, האם יש לפסול הנחה זו מדין תעשה ולא מן העשוי או לא, ושרש הספק הוא האם הקשירה היא גם בכלל מעשה המצוה וממילא אם נעשתה הקשירה בפסול א"כ לא קיים את המצוה וצריך לחזור ולקשור שנית, או שהמצוה היא רק שיהיו התפילין מונחים עליו והקשירה היא היכי תמצוי שיהיו מונחים ומהודקים היטב וממילא גם אם משך החולצה ולא קשר מקיים מצוה כעת שהתפילין מונחים ומהודקים עליו היטב. וכן יש לדון אם הניח תפילין בלילה למ"ד לילה לאו זמן תפילין שהקשירה נעשתה בפסול האם כשמגיע היום צריך להתיר הקשירה ולחזור ולקשור או לא, וצדדי הספק הם כנ"ל.

ב. ועיין בפמ"ג בסי' י"ח שכתב באחד שקשר ציצית בכסות לילה בלילה שבגד זה היה פטור לכל השיטות בשעת הקשירה, ואח"כ החליט לעשותו כסות יום, שצריך לחזור ולהתיר ולקשור מחדש כיון שבשעת הקשירה היתה הטלית פטורה, וא"כ יש בזה משום תעומה"ע עיי"ש. ועל דרך זה יש לנו להסתפק בתפילין על הצד שמעשה המצוה היא גם הקשירה יש לפסול קשירה זו שהיתה בשעה שלא קיים המצוה.

והנה האחרונים דנים האם אשה יכולה להניח תפילין לאיש, והספק כנ"ל שאם המצוה היא הקשירה א"כ אינה יכולה לקשור לו דכיון שאיננה במצות קשירה אינה יכולה לקשור, אבל אם המצוה היא רק שהתפילין יהיו מונחים על ידו יכולה לקשור. והנה בגמ' ע"ז ל"ט מספרת הגמ' על אשת עם הארץ שנשאה לחבר והיתה קושרת על ידו. וא"כ יש ראייה שאשה יכולה לקשור לאיש. אמנם עיין בתוס' מנחות ל"ה: ד"ה משעת, שפירשו שהיתה קושרת לו את הקשר של יד [כשיטת רבינו אליהו שצריך לקשור קשר של יד בכל יום] והוכיחו פרוש זה ממה שאמרו שהיתה קושרת על ידו ולא על ראשו, ומשמע שרק היתה קושרת את הקשר של יד ולא שמהדקת לו את התפילין על ידו, עיי"ש. וא"כ לפי התוס' אין לנו ראייה מגמ' זו שאשה יכולה להניח תפילין לאיש. ואף ליתר הראשונים דס"ל דאין צריך לקשור בכל יום וא"כ לכאורה הביאור בגמ' "קושרת על ידו" כפשוטו שמניחה לו תפילין על היד וא"כ יש להוכיח מהם שאין הקשירה בכלל המצוה, יש לדחות שגם לדבריהם הפרוש שהיתה רק מסייעת לו שפותחת לו את הרצועות ומניחה לו על היד בלא להדק והוא היה מהדק.

ועיין במהר"ם שיי"ק או"ח סי' ט"ו שכתב שאשה יכולה להניח תפילין

לאיש כיון שיכולה להכניס עצמה לחיוב [ומה שלא מניחות תפילין כתב המ"א משום שצריכים גוף נקין] א"כ היא גם בכלל המצוה ויכולה להיות שליח לקשור לאיש, עיי"ש. ואפילו לדעת המחבר שאינם יכולות לברך מ"מ אם תניח תפילין היא מקיימת מצוה אלא שאינה יכולה לברך אבל שכן יש לה כמי שאינו מצווה ועושה, וממילא היא בתורת קשירה ויכולה להיות שליח לקשור לאיש. ומבואר ממנו שגם הקשירה היא מעשה המצוה וצריך להגיע לדין שליחות, וחיידש שאף מי שאינו מצווה בפועל אלא יכול להכניס את עצמו לחיוב המצוה יכול להיות שליח למצוה זו דהוא גם בכלל בר חיובא. אמנם עצם חידושו קשה שלכאורה כל שאינו חייב ממש אינו יכול להיות שליח. [ולכאורה יש להוכיח דלא כמותו, ממה שר"ת אסר לאשה לקשור ציציות בבגד, וכן בעשיית שאר המצוות כגון לולב סוכה, (עיין באה"ל ריש סי' י"ד) ולא חילק אם עושה לעצמה או עושה לאיש, ולמהר"ם שיי"ק מדוע פסולה אם עושה לאיש תיפוק ליה שיכולה להיות שליח שלו כיון שהיא בתורת המצוה שהרי יכולה להכניס עצמה לכלל חיוב, אלא ודאי דכל שאינו חייב ממש חשיב אינו בתורת ואינו יכול להיות שליח]

ויש להביא ראייה מהב"י סי' ל' ס"ג שאין מעשה הקשירה מגוף המצוה, שכתב הטור [והוא מברייטא] ואם צריך לילך מוקדם יניחם קודם זמנן בלא ברכה ולכשיגיע זמנם ימשמש בהם ויברך, והר"פ כתב כיון דקיימא לן דלילה זמן תפילין הוא אלא שאין להניחן בלילה משום גזרה שמא יישן בהן, מי שרוצה לצאת לדרך יכול להניחן קודם זמנן ולברך עליהם מיד, ע"כ. וביאר הב"י שר"פ ס"ל שהברייטא שאמרה שלא יברך בלילה אלא ביום, היא רק למ"ד לילה לאו זמן תפילין, אבל לדין שלילה זמן תפילין ורק לא יניחם שמא ישן אם יוצא לדרך יכול גם לברך, ע"כ. וא"כ מוכח שאף למ"ד לילה לאו זמן תפילין כשמגיע הבוקר אינו צריך להתירם ולחזור לקושרם, אלא ממשמש בהם ומברך, ועל כרחך משום שאין הקשירה בכלל מעשה המצוה, אלא ההנחה בלבד היא המצוה, ולפיכך אף שקשר שלא בזמן המצוה כשיגיע זמן המצוה א"צ לקשור שנית.

ג. בעצם דין חציצה בתפילין יש לעיין האם מין במינו חוצץ או לא חוצץ, וצדדי הספק הוא דהנה בראשונים כתוב שבמקום שצריך לגנוע ממש אף מין במינו חוצץ דסוף סוף אינו נוגע, וכמו שמצינו בגמ' לענין בגדי כהונה שאפילו אויר חוצץ משום שצריך שהבגדים יהיו על בשרו ממש וכ"ש שמב"מ חוצץ. וכן מבואר בגמ' לענין נימה שאם היא תלושה ודאי חוצצת ומשום דבעינן שיהיו ממש על בשרו. וא"כ יש לעיין בתפילין האם צריך נגיעה ממש או שהעיקר הוא שלא יהיה חציצה וככל דיני חציצה, ועיין בלבו"ש סי' כ"ז אות י"ח על המ"א סק"ה שכתב שלא יעביר את הרצועה מתחת התפלין, עיי"ש. הרי שאף מב"מ חוצץ והטעם משום דבתפלין צריך נגיעה ממש בבשר כבגדי כהונה. ובתהל"ד וכן הביא המ"ב סקי"ד משם רביד הזהב שאין הרצועה חוצצת משום דמב"מ אינו חוצץ. והביא ראייה שאין צריך שיגע בבשר מהא דבבגדי כהונה אף אויר חוצץ ואילו בתפילין אויר אינו חוצץ שהרי כשמונחים על הראש שהוא עגול אין כל התפילין נוגעים בבשר הראש. ולכן אומר התהל"ד עצה שמי שיש לו קרירות בראשו ואינו יכול להוריד הכובע מחמת הקרירות, יש לו עצה ללבוש כובע מעור דק ויכול להניח עליו תפילין ולברך דמב"מ אינו חוצץ.

ועיין בפ"ת יו"ד סי' קצ"ח שאם מניח פודרא על שערותיו לא הוי חציצה משום דכל לנאותו אינו חוצץ, עיי"ש. וא"כ נראה דס"ל דלא בעינן נגיעה ממש, וממילא ס"ל גם כהתהל"ד שגם מב"מ אינו חוצץ. [ומיהו יש לדחות דהנה קימ"ל בסי' קצ"ח סכ"ח שאם החזיקה חברתה בידה בחוק חוצצת, אפילו שידה היא מב"מ, וכן כתוב שם בסל"ה שלא תזקוף ולא תשחה יותר מדי שלא ידבקו מקומות הגלויים, הרי דאף מב"מ חוצץ. ואילו בסי"ז שם מבואר דצבע שצובעות הנשים פניהן ידיהם ושער ראשן אינו חוצץ משום דכל לנאותו אינו חוצץ, עיי"ש. וקשה מאי שנא חציצת מב"מ לחציצת דבר שנעשה לנוי, ועי"כ צ"ל דדוקא מב"מ לא חשיב שהמים נוגעים בגופו, ולכן אף שבעלמא מב"מ אינו חוצץ, בטבילה שצריך שהמים יגעו בבשר חוצץ, משא"כ חציצת דבר שנעשה לנוי כיון שהוא ממש לגוף ליפותו בטל לגוף וחשוב כגופו, וממילא נחשב שהמים באו על בשרו. וכן צ"ל בחציצת מיעוטו שאינו מקפיד דקימ"ל שאינו חוצץ, וקשה הרי אין המים נוגעים בבשרו, וצ"ל דהנה רש"י פירש בסוכה שאינו חוצץ משום דכיון שאינו מקפיד עליו א"כ ישאר עליו לעולם והוי כגופו, עיי"ש. וכיון דחשיב כגופו נחשב כאילו המים נוגעים בבשרו. ולפי זה אין הכרח שהמחצית השקל סובר כהתהל"ד]

ועיין בפ"ת סי' ל"ב סק"ו שכתב משם הפנים מאירות על אותן המחליקין ומושחין את הקלף בצבע לבן כדי שיהא חלק ולבן ביותר, וקצת סופרים רצו לאסור מפני שאינו כותב על הקלף רק על אותו צבע ומפסיק בין הקלף לכתב, ודחה דבריהם דכל לנאותו אינו חוצץ, עיי"ש. וכן מצינו במסכת סוטה דף ל"ב שסדו את האבנים וכתבו עליהם את התורה אפילו שהיה ציווי לכתוב על האבנים, הרי שמותר לכתוב על דבר שנעשה לנאותו. וא"כ רואים כהתהל"ד שאין צריך שיגע בבשר [ולפי מה שכתבנו בהערה הקודמת אין זה ראייה לתהל"ד]

ועיין במ"א בשם השל"ה שצריך לרחוץ את מקום התפילין, ויש מי שכתב שהיו מניחים אפר בתיקון חצות וצריך לרחוץ את מקום האפר. והנה איתא במשניות ביומא לשון עלה "ונסתפג" ודן המש"ל בהלכות עבודת יום הכיפורים האם זו חובה להסתפג או שזה אורחא דמילתא שמסתפג. ובמשנה בתענית לענין קידוש ידים ורגלים שעושים הכהנים בכל יום לאחר גמר עבודתם וחוזרים לאחיהם להכניס גם כתוב עלה "ונסתפג" והרמב"ם בהלכות יו"כ לענין כהן גדול כתב "ונסתפג" אבל בסתם כהן שמוקדש דייו ורגליו לאחר עבודתו לא כתב "ונסתפג" וכתב המש"ל דטעם הדבר הוא משום שבעבודת יו"כ כיון שהוא באמצע עבודתו וצריך ללבוש בגדי כהונה צריך שיגעו בבשרו ולכן אף מים חוצץ ומה שאומרת הגמ' בפסחים ס"ה שהיו הכהנים הולכים בדם עד ארכובותיהם משום דדבר לח

הגאון רבי נפתלי נוסכונים שליט"א

ראש מדרש בית ההוראה ואב"ד "אהבת שלום"

אינו חוצץ, זה דוקא לילך על הרצפה שאין דין נגיעה, אבל בבגדי כהונה שצריך שיגעו בבשרו אף מים לחים חוצץ וה"נסתפג" הוא לעיכובא, אבל בקידוש ידיים ורגלים בגמר העבודה הוא רק אורחא דמילתא ולפיכך לא כתבו הרמב"ם, עיי"ש. וא"כ יש לשאול בתפילין האם מים חוצצים, וזה תלוי בספק הנ"ל שאם בתפילין יש דין שיגעו בבשר כבגדי כהונה א"כ אף מים לחים חוצצים כמ"ש המש"ל בבגדי כהונה, אבל אם אין צריך שיגע בבשר אינו חוצץ. וא"כ מה שכתב המ"א שירחץ את מקום התפילין יש להקפיד גם שינגב וייבש את המים.

בענין הנחת תפילין בלילה

(לסי' ל' ס"ב)

א. שנינו במסכת מנחות ל"ו: ושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה, ימים ולא לילות וכו', דברי רבי יוסי הגלילי, ר"ע אומר לא נאמרה חוקה זו אלא לפסח בלבד, ע"כ. דהיינו שלר"י הגלילי כוונת התורה "החוקה" היינו חוקת התפילין, שצריך להניח רק ביום ולא בלילה, ולר"ע "החוקה" היינו חוקת הפסח, שצריך להקריבו במועדו. ונחלקו שם בגמ' ר' אליעזר אומר כל המניח תפילין אחר שקיעת החמה עובר בעשה, ור' יוחנן אמר עובר בלאו. ומבארת הגמ' את מחלוקתם שר' אליעזר סובר השמר דעשה עשה, והשמר דלאו לאו, ור' יוחנן סובר שאף השמר דעשה לאו. ומביאה הגמ' מעשה ברב אשי שהניח תפילין בלילה משום שסבר הלכה [שמותר להניח תפילין בלילה] ואין מורין כן, ע"כ. והמחבר בסי' ל' ס"ב פסק אסור להניח תפילין בלילה שמא ישכחם וישן בהם. ומבואר בב"י שפסק כרב אשי, וכוונת רב אשי שמותר מדאורייתא להניח משום דלילה זמן תפילין כר"ע, ורק מדרבנן אסור שמא ישן בהן ויפית, וזהו כוונת הגמ' ואין מורין כן שמדרבנן אסור, וצ"ל דלא הוי גזירה לגזירה משום דמצוי מאוד שמפיח בשינה והוי חדא גזירה. וגם צ"ל לכאורה דאיסור הפחה בתפילין הוא מדאורייתא דאם היה מדרבנן לא היו גוזרים, וכעת לא ראיתי מי שמדבר בזה. ודעת רש"י שאף לכתחילה מותר להניח בלילה, וס"ל דמה שאמרו הלכה ואין מורין כן היינו שאין מורים כן ברבים כדי שלא יבואו לידי שינה, אבל כל יחיד שרוצה להניח מותר.

והרמב"ם פ"ד ה"י כתב זמן הנחת התפילין ביום ולא בלילה שנאמר מימים ימימה חוקה זו היא מצות תפילין, ע"כ. פסק שלילה לאו זמן תפילין כר' יוסי הגלילי, וממה שהרמב"ם מביא את הדרשה מימים ימימה משמע דס"ל שהוא לאו דאורייתא. ובספר שאגת אריה סי' מ"ג הקשה לדעת הרמב"ם שהמניח תפילין בלילה עובר בלאו, מדוע לא מנה הרמב"ם לאו זה בפיי"ט מהלכות סנהדרין שמנה שם את כל הלאוין שלוקין עליהם, והניח בקושיא.

והנה הגמ' בעירובין צ"ו. שואלת לר"ע שושמרת הולך על פסח מדוע מי שלא הביא קרבן פסח בשוגג אינו חייב קרבן חטאת משום שעובר רק בעשה, הרי יש גם לאו שכל מקום שכתוב השמר הרי זה לאו. ומתרתצ הגמ' שסובר ר"ע השמר דעשה עשה השמר דלאו לאו, וממילא ושמרת יוחנן סובר שהמניח תפילין בלילה עובר בלאו משום שאף השמר דעשה לאו, א"כ מדוע לר"ע אינו חייב קרבן חטאת. ותירצו שאף לר"י יש לחלק שדוקא אם מניח בלילה עובר בלאו כי הושמרת הוא שישמור שלא יניח בלילה ולפיכך הוי לאו, אבל אם לא יניח תפילין ביום עובר רק בעשה, כי הושמרת הוא שתשמור לקיים את המצוה, וממילא גם בפסח ושמרת היינו שתשמור להקריב קרבן, וזה עשה.

ובתוס' בר"ה ו. גם שואלים שאלה זו אלא ששם הבינו בתחילה שהלאו הוא גם על מי שלא מניח תפילין ולא רק למי שמניח בלילה, והקשו מדוע לא חייב קרבן לר"ע דושמרת קאי על פסח וכתבו שצריך לחלק, וכתב רע"א בגליון הש"ס שהחילוק מפורש בעירובין. דהיינו שאף לר"י רק השמר שלא להניח בלילה הוא לאו אבל השמר להניח ביום הוא עשה וממילא גם השמר להקריב קרבן הוא עשה.

ובדעת הרמב"ם אומר השער המלך פ"ד שצריך לומר שסובר כדברי התוס' בר"ה בהו"א שהשמר דעשה לאו הוא אף על ביטול מצות תפילין, שהרמב"ם בהלכות בית הבחירה פ"ח ה"ג כתב על מצות שמירת המקדש ואם ביטלו שמירה זו עברו בלא תעשה שנאמר ושמרתם את משמרת הקודש ולשון שמירה אזהרה, עיי"ש. נמצא לדעת הרמב"ם בין המניח תפילין בלילה בין לא הניח כלל עובר בלאו.

ועיין בשו"ת רע"א בתשובה קס"ט שמעיר באמת למה נשים פטורות מתפילין לר"י שפסק כמותו הרמב"ם שהשמר דעשה לאו וא"כ בלאו חייבות אף שהזמן גרמא, עיי"ש. והיבין שמועה רוצה לתרץ שמה שכתוב שנשים חייבות בלאו שהזמן גרמא זה רק בדברים שעשו והן לא עשו אינן פטורות עשו, אבל בדברים שצריך לעשות בקום עשה והן לא עשו אינן פטורות בלאו אפילו שיש בזה לאו אינן מצוות, ולכן בתפילין אפילו שיש לאו על אי קיום המצוה נשים פטורות, דכל מה שעוברות בשב ואל תעשה הם פטורות אפילו שיש לאו. ודבריו הם פלא וכי נשים פטורות מלאו דלא תותירו או מלאו דלא תלך רכיל שהלאו הוא בשב ואל תעשה.

וצריך לומר דהנה שנינו בגמ' קידושין ל"ד. ואיזהו מצות עשה שלא הזמן גרמא [שאף נשים חייבות] מזוזה מעקה אבידה ושילוח הקן. והקשו התוס' הרי במעקה יש לאו לא תשים דמים בביתך, ובאבידה יש לאו לא תוכל להתעלם, ובשילוח הקן לא תיקח, ובלאו חייבות אף שהזמן גרמא. ותיצרו התוס' שיש אופנים שיש רק עשה בלא לאו ודוקא באופנים אלו נשים פטורות, עיי"ש. והרמב"ן תירץ שהלאו הוא לחזק את העשה, וממילא רק למי שיש עשה יש לו גם לאו אבל לנשים שאין עשה אין גם לאו, עיי"ש. וכן יש ראייה גם ליסוד זה מהנתיבות בספרו בית יעקב, ששואל הרי ידוע ששומר אבידה לר"י הוא ש"ש משום שמרויח פרוטה שנפטר מלתת לעני משום שהוא עוסק במצוה, וקשה הרי בצדקה יש גם

נפתלי נוסכי

אהבת שלום

שטייטש חבורה אהבת שלום

נפתלי נוסכי

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

אהבת שלום

לאו א"כ אפילו שעוסק במצוה מדוע פטור מלתת צדקה הרי אין היתר לעבור על לאו משום שעוסק במצוה. ותירץ הנהניכות שהלאו הוא לחזק את העשה וכיון שפטור מהמצוה גם לאו אין, עיי"ש. וא"כ יכול להיות שאפילו התוס' בקידושין שחולקים על יסוד הרמב"ן וס"ל שהלאו במעקה אבידה ושלוח הקן, לא בא לחזק את העשה [מדלא תירצו כהרמב"ן] י"ל שדוקא שם אינו בא לחזק אלא הוא לאו בפני עצמו, אבל בתפילין שהלאו נאמר בלשון השמר דהיינו לשמור את העשה כו"ע מודים שהלאו בא רק לחזק את העשה. ועיין ברע"א שם בסוף התשובה שאכן יישב את הערתו ע"פ יסוד זה, דכיון שהלאו בא רק לחזק את העשה ממילא לנשים שאין עשה אין גם לאו.

ולענין קושית הש"א על הרמב"ם מדוע לא מנה את הלאו דהמניח תפילין בלילה שלוקה עליו בהלכות סנהדרין, אולי יש לישב ע"פ מה שביאר השער המלך בדעת הרמב"ם דס"ל שיש לאו גם על מי שמבטל מצות תפילין ודלא כהתוס' בעירובין, ממילא י"ל דכיון שהלאו הזה דהשמר כולל גם את החלק של ביטול מצות תפילין ביום, ועל חלק זה אינו לוקה כיון שאין בו מעשה, גם לגבי החלק של האיסור להניח בלילה שיש בו מעשה לא לוקה.

ב. הנה נחלקו המ"א והפמ"ג לפי מה שפסק מרן שהאיסור להניח תפילין הוא רק מדרבנן, האם מותר להניח תפילין בביה"ש. המ"א מתיר, והפמ"ג הביאו המ"ב מסתפק בזה, ורק אם לא הניח כלל באותו יום ניח בביה"ש, אבל בלא ברכה. וקשה לי מדוע לא יברך הרי האיסור להניח בלילה הוא רק מדרבנן וספק דרבנן לקולא, וכיון שמותר להניח יהיה מותר גם לברך. [ומה שבביה"ש מותר לברך על ספירת העומר כמ"ש התוס', י"ל ששם מעיקרא כך תיקנו שיכול לספור ולברך] ונראה בעוד מקום שהמ"ב הולך עם הפמ"ג בסי' רע"א ס"ח כתב המחבר אם לא קידש בלילה בין בשוגג בין במזיד יש לו תשלומים למחר כל היום, וכתב המ"ב כל היום היינו עד ביה"ט, ובביה"ש מצדד הפמ"ג שייאמר הנוסח של קידוש בלי הזכרת שם, לא בפתיחה ולא בחתומה. וכתב בשעה"צ שזה דוקא אם כבר התפלל שיצא ידי חובת קידוש מדאורייתא, וכל חיובו הוא רק מדרבנן לכן לא יברך שמה כבר לילה כעת, אבל אם לא התפלל יברך ברכה גמורה דהוי ספק דאורייתא, והקשה השעה"צ הרי אסור לאכול בלילה בלא בהבדלה ואף יטעם מהכוס ויאכל כדי שיהיה קידוש במקום סעודה. ומתוך שמדובר שהוא באמצע סעודה שלישית, א"נ קידוש שמקורו מדאורייתא דוחה לאיסור הטעימה שקודם הבדלה שהוא דרבנן, עיי"ש. וגם שם קשה לי מה קשה לשעה"צ הרי האיסור לאכול קודם הבדלה הוא רק מדרבנן, וא"כ כיון שיש לנו ספק אם זה לילה מותר לאכול כיון שיש בזה צורך. ועוד קשה לי שיקדש וימתין מלשתות עד מוצ"ש, ואע"פ שהסעודה במוצאי שבת, הרי כתבו התוס' בפסחים שאם אדם אכל מבעו"י וקידש ביום שבת חשיב קידוש במקום סעודה במה שסעד קודם הקידוש, ונחלקו בזה המחבר והרמ"א ברע"ב אם לפסוק כהתוס' עכ"פ להפוסקים כהתוס' קשה.

ונחזור לעניננו מדוע לא יוכל להניח תפילין לכתחילה בביה"ש וגם שיברך ע"י. ואולי הפמ"ג ס"ל שחז"ל עקרו את המצוה ולא שהטילו איסור, ורק בספק איסור דרבנן אמרינן ספק דר"ל שמספק לא אסור אבל אם יש לנו ספק על עצם קיום המצוה אם בכלל יש מצוה אין זה בגדר ספק דרבנן שמותר וממילא יש מצוה אלא כיון שיש ספק אם יש חיוב אין כאן מצוה, ונשאר האיסור להניח תפילין בביה"ש. וחשבתיו עוד דוגמא אם אדם מסופק בסוכות אם היום שבת או חול האם חייב ליטול לולב מחמת ספק דרבנן וגם לברך, ואולי גם בזה יש לומר שחכמים עקרו את המצוה בשבת וממילא גם בספק לא יטול, וכ"ש שלא יברך.

בענין פרשיות פתוחות וסתומות בתפילין

(לסי' ל"ב סל"ו)

א. הנה ישנם ג' שיטות בעשיית פרשיות התפילין דעת מרן כהרמב"ם שג' פרשיות הראשונות יהיו פתוחות והאחרונה סתומה, דהיינו שפרשת קדש יתחיל בתחילת השורה וישאיר בסוף הפרשה כשיעור ט' אותיות, פרשת והכ"י מתחיל מתחילת השורה ומשאיר כשיעור ט' אותיות בסוף, שמע מתחיל בתחילה ולא מניח חלק כלל ואם מניח לא יניח יותר מט' אותיות, ובתחילת וא"ש מניח כשיעור ט' אותיות ואח"כ מתחיל ומסיים עד הסוף. דעת הרמ"א לעשות את כל הפרשיות פתוחות, דהיינו שתיים הראשונות כהרמב"ם, ושמע מתחיל בתחילת שורה ומניח כשיעור ט' אותיות, ומתחיל והא"ש מתחילת השורה. וכתב המ"א שכיון שלא מצא הרמ"א עצה לעשותה סתומה אליבא דכו"ע שהרי בציור הסתומה של הרמב"ם היא פתוחה להרא"ש, לפיכך הכריע לעשות גם את האחרונה פתוחה. [ולא הבנתי מה הרויח הרמ"א לעשותה באופן זה, דאם בין כך מסתמך על האומרים שגם וא"ש פתוחה א"כ עדיף לעשותה כהרמב"ם ואז כשרה לרמב"ם משום שהיא סתומה, וגם לרא"ש דס"ל שהיא פתוחה כשרה משום שגם פתוחה כשרה בדיעבד, אבל כשיעשנה פתוחה לכו"ע תהיה כשרה רק למכשירים פתוחה, אבל לרמב"ם תהיה פסולה].

ודעת הט"ז שיניח פחות מט' אותיות בסוף שמע וכן יניח פחות מט' אותיות בתחילת וא"ש ובצירוף שניהם יהיה ט' אותיות דכיון שאין בכל פרשה שיעור ט' אותיות אלא בצירוף שניהם הוי סתומה לכו"ע. ויש בדבריו חידוש שמצרפים שני מקומות דלדברי הב"י אין כאן פרשה כלל ופסולה לכו"ע. ויש שהביאו ראיה מלשונות הרמב"ם כדברי הט"ז, ויש שנהגו כמותו, והגר"ז לא הסכים לחידושו של הט"ז ולפיכך כתב שיעשו כמחבר.

ב. כתב הפמ"ג, סופר שסיים פרשה הראשונה או השניה קרוב לסוף הפרשה ואם יכתוב את המלה האחרונה של הפרשה לא ישאר עד סוף הפרשה כשיעור ט' אותיות, יראה שיכול לתלות את המלה האחרונה מעל השורה ואז ישאר חלק ט' אותיות מהמלה הקודמת עד סוף הפרשה, עיי"ש. וחדש בזה שני חידושים. א'. דאף בתפילין מותר לתלות את אין בעיה של כסדרן. ב'. שלא אומרים רואים כאילו התליה היא למטה בהמשך השורה ונמדוד ממנה אלא השורה מסתיימת במלה האחרונה בשורה ומשם מודדים.

ובספר שער אפרים גם דן בשאלה זו האם מודדים מלמטה או מלמעלה,

והביא שח"א שרצה לדמות דין זה למה שאמרו במסכת אהלות שאם יש שני קרשים המאהילים על המת ויש ריוח בניהם ויש למעלה מעליהם בניהם קורה, אומרים חבוט רמי וכאילו הקורה יורדת למטה בניהם וסותמת את הריוח שבניהם, וממילא גם כאן רואים כאילו המילה התלויה יורדת למטה ומודדים ממנה. ואיני מבין כ"כ איך אפשר להביא ראיה מדין חבוט רמי שהוא הלכה למשה מסיני בענין מחיצות לנידון של פרשיות פתוחות וסתומות שזה תלוי במציאות אם יש ריוח בין פרשה לפרשה. ועיין שם עוד שמובא הגה מבן המחבר שהוא מתיר ולא מודדים מהמלה התלויה אלא מהמלה האחרונה בשורה, והביא ראיה ממה שאמרו תולין בין שיטה לשיטה ולא בין דף לדף, ואם נאמר שבכל תליה רואים את המלה התלויה כאילו היא למטה א"כ היא דחפה את שאר המלים קדימה ויצאו מחוץ לשיטה ועומדים בין דף לדף, עיי"ש. וגם סברא זו לא כ"כ מובנת דאף שהמלה יורדת מה שייך לומר שהמלה האחרונה בשורה יצאה מחוץ לדף.

אמנם מהבאה"ל לא משמע כך, שכתב משם הא"ר שאם שכח להניח כשיעור ט' אותיות בסוף הפרשה הראשונה או השניה והתחיל פרשה שניה או שלישית בתחילת העמוד פסולה דאינה לא סתומה ולא פתוחה, אבל אם עוד לא התחיל ניח שורה הראשונה כולה ריקה ובשורה השניה יתחיל מתחילת השורה ואז היא פתוחה לרמב"ם, ואף שלרא"ש היא סתומה ופסולה, מ"מ יסמוך על הרמב"ם דלעיקר ההלכה נקטינן כהרמב"ם, עיי"ש. ומשמע ממנו דלא ס"ל כהפמ"ג, דאם היה סובר כמותו היה לו לתת עצה זו שימחוק את המלה האחרונה של סוף הפרשה ויתלה אותה ואז יוכל להתחיל בעמוד הבא בתחילת השורה הראשונה ותהיה פתוחה אליבא דכו"ע, ועצה זו עדיפה מעצתו של הא"ר כי עצתו היא רק אליבא דהרמב"ם ואם יעשה כהפמ"ג יצא גם אליבא דהרא"ש, אלא ודאי דלא ס"ל כהפמ"ג, או משום דס"ל כהצד של השער אפרים שהתליה לא עושה אותה לפתוחה משום שאנו רואים את המלה כאילו היא למטה ולא נשאר ממנה ט' אותיות, או שסובר שאין תולין בתפילין אפילו שאין בעיה של שלא כסדרן וכמ"ש בש"ת אות י"ז שיש שסוברים שאין לתלות בין השיטין אפילו שכתבן כסדרן, או משום שכיון שאינה בשורה חשיבא שלא כסדרן שהרי אינה במקומה, או משום שיצטרך לכתוב כתיבה דקה להכניסה בין השיטין, עיי"ש. [ויש לדחות דבאמת הא"ר ס"ל כהפמ"ג, ומה שלא נתן את עצתו אפשר משום שהביאור בפמ"ג הוא שבאמת גם הוא מסכים שמודדים מהמלה שתלה, אלא שהתליה הועילה שכיון שהוא מכניס חצי המלה האחרונה מעל המלה הקודמת וחציה בולט ממילא נשאר שיעור ט' אותיות מהמלה האחרונה התלויה, והא"ר דן על אופן שעומד לגמור בסוף הפרשה ואם ירצה לתלות יצטרך לתלות כמה מלים, וכשתולה אינו יכול להכניס יותר מחצי מלה מעל המלה האחרונה, כי אם יכניס יותר לא תהיה נקראת עימה, וממילא אף אם יתלה לא ירויח דעדיין לא ישאר חלק ט' אותיות]

ג. הגרע"א במהדורא תניינא סי' ה' דן בשאלה שבתפילין של יד עשו כהרמ"א שכולן פתוחות ובתפילין של ראש עשו כהט"ז שלדעתו לכו"ע היא סתומה האם התפילין כשרות, דלכאורה יש לפסול משום תרתי דסתרי, וכתב דיש לומר דהרמ"א רק הכשיר גם פתוחה אבל ודאי שמסכים שגם סתומה כשר, א"כ התפלין כשרות לכו"ע בין פתוחות בין סתומות, ולא שייך בזה תרתי דסתרי, ולא דמי למה שהביא הב"י מה"ר יצחק ליאון שפסל כל התפילין בספרד שהיו פרשיותיהן על פי דעת הרא"ש והס"ת על פי הרמב"ם, משום ששם יש באמת תרתי דסתרי כי הם עשו ג' פרשיות ראשונות פתוחות כהרא"ש דהיינו שהתחילו מהאמצע, ולהרמב"ם תפילין אלו פסולות כי לדעתו הם סתומות, ובס"ת עשו סתומות כהרמב"ם דהיינו גם שהתחילו מאמצע השורה ולרא"ש הס"ת פסול כי לדעתו צורה זו היא פתוחה, א"כ הוי תרתי דסתרי, אבל בציור זה שעשה את הפרשה האחרונה של יד פתוחה והאחרונה של ראש סתומה לא הוי תרתי דסתרי, דלהרמ"א שניהם כשרים.

ועל פי דברי רע"א אלו יש ליישב מה שיש להקשות על מי שנוהג כהרמ"א שעושה כולם פתוחות איך יכול להניח כך, הרי ס"ת שלנו הם סתומה אליבא דכו"ע, וא"כ לפי אותו גדול יש לפסול התפילין משום שפרשת והיה אם שמוע בתפילין עושה אותה פתוחה ובס"ת עושה אותה סתומה. ולפי דברי רעק"א לא קשה משום שפרשית וא"ש כשרה לדבריהם אף בסתומה ולא הוי תרתי דסתרי מה שבתפילין עושה פתוחה ובס"ת עושה סתומה.

ד. הפמ"ג מסתפק אם השאיר חלק ט' אותיות ואח"כ אכלוהו עכברים ולא נשאר חלק כשיעור ט' אותיות, האם סגי מה שבשעת הכתיבה השאיר ט' אותיות, או דבעינן שכל הזמן ישאר חלק ט' אותיות ונשאר בספק. וצ"ל שגם ט' אותיות קטנות לא נשארו. ויש לעיין על ספיקו דמדוע אין להכשיר מדין גרדומי כשם שחוטי הציצית שנפסקו כשרים, וי"ל דלא נאמר דין גרדומי אלא בציצית שיש שיעור ובזה אמרינן דשיעור בעינן רק בתחילת העשיה, משא"כ בתפילין דאינו דין שיעור אלא דכך בעינן שתהיה פרשה פתוחה או סתומה וזה רק כשיש ריוח ט' אותיות וצריך שישאיר ריוח זה לעולם, והצד שכשר הוא שאולי זה דין שנאמר בכתביה, שיכתוב פרשה פתוחה או סתומה וכיון שבשעת הכתיבה היתה פתוחה או סתומה כשרה אף שעתה אינה לא פתוחה ולא סתומה, וכמו שמצינו בענין היקף גויל שהוא דין בכתביה שיהיה מוקף גויל בשעת הכתיבה בלבד.

בענין צבע הבתים

(לסימן ל"ב ס"מ)

כתב השו"ע עור הבתים מצוה לעשותו שחור. וכתב המ"ב והשחרות טוב יותר שיהיה בצבע שחור שאין בו ממש כלל, והתפילין יהיו שחורים רק בחזותה בעלמא, ומ"מ המשחירים במין גלאנץ שא"א לקלפו אע"פ שיכולו להסיר מן הקלף ע"י פורוין דקין אין להחמיר בדיעבד, ועיין בבאה"ל בשם הפמ"ג שדעתו ג"כ דאין להחמיר בזה, אכן מה שחדשו סופרי זמנינו שמשחירין בטיחה שיכולין לקלוף בשלימות מכל צד מן התפילין וצורתו כמו נייר שחור זהו פסול. [מספר נשמת אדם והסכים עימו הבית מאיר דלא כנוב"ן] עכ"ל.

ונרחיב את הדברים, הנה הנוב"י או"ח סי' א' דן בשאלה זו שהיו נוהגים להשחיר את הבית בשכבה עבה כדי שיצא הצבע יפה ומבריק. ודעת השואל לאסור שאין הבית רואה את האויר ודימה זאת להא דאמרינן בברייתא מנחות מ"ב: ציפן זהב או שתלה עליהם עור בהמה טמאה פסול. וכתב הב"י דהכוונה ציפה על הבית זהב. וממילא כמו שציפן זהב פסול כך גם ציפן בצבע שחור עבה פסול, דאין הבית רואה את האויר. והנוב"י דחה את דברי השואל שהפרוש ציפן זהב היינו שעשה את הבית עצמו מזהב, וא"כ אין ראיה לדין של השואל. והביא את רש"י שכתב שם ציפן זהב דתיק (ווי"ג דבית) של עור בעינן דאפילו קשירתן אינו אלא ברצועות במינם. וכן כתב רש"י בתלה עליהן עור בהמה טמאה שעשה הבתים מעור בהמה טמאה. ומשמע מרש"י שהכוונה ציפן שעשה בית מזהב או מעור בהמה טמאה, ואין לנו ראיה לדינו של השואל לפסול אם עשה מריחה עבה של צבע על הבית.

וממשיך הנוב"י שאפילו אם נפרש כהב"י, מ"מ יש לדחות את הראיה שהכוונה ציפן הוא שלקח טס של זהב וציפה את הבית, שהטס עומד בפני עצמו קודם חיבורו לבית, אבל הטיח שעל הבתים אינה מציאות בפני עצמה קודם שצבע, אלא שהשחיר עוד ועוד עד שנעשה עבה, והוא ודאי בטל לעור דנעשה לנאותו ואינו חוצץ, דאל"כ איזה שיעור תתן לעובי הצבע, עיי"ש.

אבל המ"ב פסק כהנש"א והב"מ שפסלו ונבאר טעמם דהנה איתא בר"ה כ"ז: ציפה זהב על פה השופר במקום הנחתו בפה פסול. וכתבו האחרונים משום שאינו תוקע בשופר אלא בזהב. ושואל האב"נ מדוע חוצץ הרי כל לנאותו אינו חוצץ. ותירץ האבני נזר סי' תל"ב ותל"ה דכמו שכתב הרמב"ן בפרק ג' דבכורות שאם יצאו שני זכרים יחד למסקנת הגמ' אין אחד מהם קדוש אפילו מי שיצא ראשון דאינו פטר רחם דאחיו חוצץ בינו לרחם, ואע"ג דמב"מ אינו חוצץ מ"מ בדבר שצריך שיגע לא מועיל מב"מ, כך יש לומר גם לענין כל לנאותו, דאע"ג דאמרינן בעלמא כל לנאותו אינו חוצץ, בדבר דבעי נגיעה אף לנאותו חוצץ. והביא ראיה מהרמב"ן שכתב שאם הרחיק מעט את השופר ותקע דלא מהני, ולמד כן הרמב"ן מציפהו זהב. ולכאורה איך למד הרי בציפהו זהב יש חציצה אבל בהרחיק השופר אין חציצה ומדוע פסול, אלא ודאי ס"ל לרמב"ן דמצד חציצה אין כאן בעיה כיון שהוא לנאותו, ומ"מ פסול משום דסוף סוף לא נוגע, ומזה למד שאם הרחיק השופר ואינו נוגע בו לא יצא.

ועוד תירץ האבני נזר שבעת שהוא תוקע הזהב מכוסה וא"כ אין כאן נוי בשעת התקיעה ולא שייך לומר כל לנאותו אינו חוצץ. ומה שבלולב אמרו שהחוט שאוגד בו אינו חוצץ משום שנעשה לנוי, והרי החוט מכוסה בידו כתב האב"נ שבלולב הנוי הוא מצד שהכל נחשב לקיחה אחת.

והחלקת יואב סי' ג' חולק על האב"נ ונוקט שגם במקום שצריך נגיעה מב"מ לא הוי חציצה דכיון שהוא מינו מתבטל לגוף ונחשב כאילו נוגע בו ממש. ומוכיח כן מגמ' ביומא נ"ח שדנה אם הכניס מזרק בתוך מזרק וקיבל הדם מב"מ חוצץ או לא. ומביאה הגמ' פסוק שכשר. וקשה הרי בעינן שיגע הדם בכלי שאוחז כהן, אלא מוכח דכיון שאמרינן מב"מ אינו חוצץ חשיב שהדם נוגע בכלי החיצון או שיזו של כהן תופסת את הכלי הפנימי. וענה לו האבני נזר בסי' תל"ג אות ה' שלא צריך שהדם יגע בכלי, שהרי הגמ' בזבחים כ"ה: שאלה קיבל דם במזרק ונפחתו שולי מזרק קודם שהגיע דם לאויר כלי מהו, אויר שאין ספו לנוח כמונח דמי או לא, וכתב רש"י שם שאם נפחת לאחר שנכנס לכלי לא מבעיא דמשכנס לתוכו הוה קבלה, ע"כ. הרי שאין צריך שהדם יגע בכלי. ומביא שהמבי"ט כתב שהדין שמב"מ אינו חוצץ לומדים מהפסוק שהביאה הגמ' שמזרק בתוך מזרק לא חוצץ. וא"כ דוקא בקבלת הדם שאין דין נגיעה בזה אמרינן דמב"מ אינו חוצץ, אבל במקום שצריך נגיעה גם מב"מ חוצץ.

והחלקת יואב מתרץ מדוע ציפה זהב את השופר לא יצא, דכיון דקימ"ל שצריך לתקוע דרך העברתו ממקום הצר, ולכן אם דיבק חתיכות שופר פסול דאינו דרך העברתו, לכן גם אם ציפה זהב פסול דאינו כדרך העברתו.

עכ"פ יוצא שיש לנו מחלוקת יסודית במקום שצריך נגיעה האם כל לנאותו חוצץ, ועתה נחזור לתפילין דדעת הנוב"י שאין הצבע חוצץ הוא משום שהוא בטל לתפילין ולא חשיב חציצה בין הבית לאויר, והחלקת יואב גם ס"ל כהנוב"י להכשיר, אמנם מטעם אחר שבכל דבר יש לילך אחר השם שלו והביא דוגמאות מהשולחן שבמשכן שכתוב בגמ' סוף חגיגה שאני שולחן שאפילו שהוא זהב התורה קראתו עץ, וממילא אם ציפה זהב פסול משום שנשתנה שם התפילין שנקראים תפילין מצופות זהב והוי חציצה בין הבית לאויר, אבל כשצבע בצבע עבה נשאר שם התפילין כמו שהיה ואין כאן חציצת דבר אחר. אבל הנש"א והב"מ ס"ל דכמו שבדבר שצריך נגיעה לא חשיב נוגע כל שיש חציצה אפילו שנעשתה לנאותו, גם הדין דרואה פני האויר לא מהני אם יש חציצה אפילו שנעשה לנאותו, דסוף סוף אין הבית רואה את האויר. ויש לומר עוד סברא [בתפילין של יד] דלנאותו לא מהני כיון שהתפילין של יד מכוסות לפי הסברא השניה של האבני נזר שאם הנוי לא ניכר בשעת קיום המצוה אין את הקולא כל לנאותו אינו חוצץ.

ויוצא לנו נפק"מ לדینא מה הדין אם צבע את הבית מלמטה האם הוי חציצה בין הבית לגוף דלפי האבני נזר הוי חציצה שצריך שיגע בבשר ואפילו לנאותו הוי חציצה דסוף סוף לא נוגע בבשר. אבל לפי החלקת יואב כיון שנעשה לנאותו ונשאר שמו תפילין לא חוצץ.

ונושא זה קשור גם לענין משיחת הקלף בחומרים מבריקים כדי לנאותו, ויש לעיין אם חוצץ, ולכאורה לפי האבני נזר צריך שתהיה כתיבה ממש על הקלף וממילא המשחחה הוי חציצה, אבל לפי החלקת יואב לא הוי חציצה דאין שם הקלף משתנה ונחשב שכותב על הקלף.

נערך ונסדר ע"י הרה"ג חיים כהן שליט"א

מרבני בית ההוראה שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

[התוספות בסוגר המרובע הם מהעורך שליט"א]

ביני עמודי

א. בסי' ח' ס"ה כתב השו"ע, וז"ל, אם שנים או שלושה מתעטפים בטלית כאחת [דהיינו בזמן אחד] כולם מברכים ואם רצו אחד מברך והאחרים יענו אמן, ע"כ. וכתב במ"ב ס"ק י"ד שאפילו אם המברך כבר יצא לעצמו או שאינו מתעטף כלל, יכול להוציא אחרים בברכתו דכל ישראל ערבים זה בזה, וכו'. ואח"כ כתב בשם הפמ"ג שאם כמה אנשים קנו טליתות חדשות ועשו בהם ציצית ולא ברכו שהחיינו וכו', נהי שאחד יכול לברך להתעטף בשביל כולם, אבל ברכת שהחיינו כל אחד בעצמו יברך, ע"כ. והפמ"ג בס"ק ח' כתב שמקורו מהרמב"ם הל' ברכות פ"א ה"י, וז"ל, אחד העושה מצוה לעצמו ואחד העושה אותה לאחרים מברך קודם עשייתה אשר קדשנו במצוותיו וצונו לעשות, אבל אינו מברך שהחיינו, אלא על מצוה שעושה אותה לעצמו, עכ"ל.

וא"כ פה לבישת הטלית היא מעשה, ולא יברך שהחיינו עבור אחרים על מעשה מצוה, ודברי הפמ"ג צ"ע דהרמב"ם מדבר באופן שהאחד שמברך שהחיינו אינו מקיים המצוה ההיא, כגון שכבר יצא יד"ח, או שאינו לובש טלית, ורק מברך שהחיינו בשביל אחרים, ובכה"ג סובר הרמב"ם שלא יברך שהחיינו בשביל אחרים, אבל בנדון דהפמ"ג מדובר שהמברך עצמו ג"כ לובש טלית חדשה בעצמו, וא"כ בלא"ה מברך שהחיינו גם בשביל עצמו ומכוין גם בשביל אחרים, ובכה"ג מדוע לא יכול להוציא אחרים בברכת שהחיינו גם לרמב"ם, וצ"ע.

וידידנו הגר"מ רצה להגיה בפמ"ג במקום שאחד לכתוב שאחר, דהיינו אחר שאינו מתוך העשרה והוא אינו לובש טלית עתה ולכן לא יכול להוציא אחרים לרמב"ם בברכת שהחיינו, אבל לשון הפמ"ג לא משמע כך.

ב. והנה הכס"מ על הרמב"ם בפ"א ה"י מברכות הביא שם את הרמ"ך שהקשה על הרמב"ם וז"ל, נראה מדבריו שהמקדש בבית אחד להוציא הנשים [דהיינו שהוא כבר יצא יד"ח] אינו מברך שהחיינו, ומנהגנו לברך, וכן ראוי לעשות דכיון דחובה היא לאשה לברך אותה ברכה, מברך אותה בעבורה, וחשבינן נמי שמברכת היא דשומע כעונה, עכ"ל, וכתב שם הכס"מ וגם רבינו יסבור כן, ע"כ. וצ"ב איך רבינו סובר כן הרי הרמב"ם כותב שאינו מברך שהחיינו אלא על מצוה שעושה אותה לעצמו, ובקידוש הרי מדובר שעושה לאחרים ולא לעצמו ואיך יברך שהחיינו בשביל אחרים. ואח"כ ראיתי שהב"י בסי' תקפ"ה לגבי תקיעת שופר מביא את דברי הרמב"ם הנ"ל ואומר שלפי הרמב"ם אם התוקע כבר יצא יד"ח מקודם, ואח"כ תוקע להוציא אחרים יד"ח לא יברך שהחיינו, וכן מי שיצא כבר ידי קריאת מגילה, וכן מי שאומר קידוש להוציא אחרים והוא אינו רוצה לצאת ידי אותו קידוש לא יברך שהחיינו בשביל האחרים, כ"כ המהר"י וייל בסי' ע"א וזה כדעת תרוה"ד בסי' ק"מ שכתב שהתוקע שכבר יצא יד"ח ובא לתקוע לאחרים דמן הדין לא יברך התוקע [ברכת לשמוע וכו'] אלא השומע יברך, אלא שאין נוהגין כן, ומוסיף הבי" שגם בשהחיינו אין נוהגין כן ואח"כ כותב הבי" שאפשר שגם הרמב"ם יודה שיברך התוקע שהחיינו וכן המקדש והקורא מגילה, וטעם הדבר דהרמב"ם לא איירי אלא במצוה שיש בה מעשה אבל מצוה שאין בה מעשה, אלא דיבור או קול מברך שהחיינו אפילו כשעושה אותה לאחרים, ע"כ. וכנראה שזוהי כוונתו במשכ"ת בהל' ברכות שגם הרמב"ם מודה לרמ"ך בקידוש.

עדיין צ"ב מה הבדל בין מצוה שיש בה מעשה לבין מצוה של דבור או קול הרי לא יכול לברך שהחיינו בשביל אחרים, ומסתמא זה מטעם שברכת שהחיינו היא על השמחה, והשמחה שייכת רק למי שעושה המצוה פעם ראשונה אבל השני שכבר קיים את המצוה לעצמו כבר אין לו שמחה בפעם השניה ואיך יברך שהחיינו, וא"כ סברא זו היא גם במצוה שיש מעשה וגם במצוה שאין בה מעשה, וא"כ איך מחלק הבינהם.

והנה בכנה"ג על ס"י תקפ"ה כתב על דברי הבי" ששמע מפי רבו [המהר"ט] דהרמב"ם מדבר רק בכגון שקבע מזוזה לחבירו או שמל בן חבירו, או שעשה מעקה לחבירו דבקביעת המזוזה או עשיית המעקה או במילה הוא עושה המצוה ולא בעל הדבר, ולכן מחוייב [השלח] לברך בשביל עשיית המצוה, אבל אינו מחוייב לברך שהחיינו כיון שאינו לעצמו. ולפי"ז בתקיעת שופר אע"פ שכבר יצא, יברך התוקע ברכת לשמוע וברכת שהחיינו כיון שהוא

בענין אם אפשר להוציא אחרים בברכת שהחיינו

שלוחו וקרוב לזה שמעתי מפי אדם גדול עכ"ל. ועדיין לא מבואר מדוע בשמיעת שופר יכול לברך שהחיינו, הרי גם בשופר רק השליח עושה המצוה במעשה, ואם נאמר מצד שלוחו, דשלוחו של אדם כמותו, א"כ גם במילה ומזוזה הוא שלוחו ומדוע לא יברך שהחיינו בשביל חבירו.

ג. עוד מצינו בשו"ע בסי' תקפ"ה ס"ב כתב קודם שיתקע יברך לשמוע קול שופר ויברך שהחיינו, ובהגה הוסיף ואין חילוק בין אם יברך לעצמו או שכבר יצא ומברך להוציא אחרים, אפ"ה התוקע מברך שתי הברכות הנזכרות עכ"ל. ובמג"א סק"ג כתב שטוב יותר שיברך השומע, אלא שאין נוהגין כן, וכו' ומוסיף המג"א דנ"ל שמנהג זה שהתוקע מברך הוא לאנשים שאינם יודעים, אבל מי שיועד יברך לעצמו ב' ברכות ויוצא אליבא דכו"ע, וכן כתב בכנה"ג, דהרמב"ם מיירי דווקא במל בן חבירו או שעושה סוכה לחבירו או קובע מזוזה לחבירו וכן עיקר עכ"ל. ודברי המג"א צ"ב דהרי בכנה"ג כתב שגם לרמב"ם רק במצוה שיש בה מעשה בלבד לא יברך השליח שהחיינו, אבל במצוה שהיא דבור או שמיעה יכול השליח לברך, וא"כ איך כותב המג"א שצריך שהשומע יברך וכ"כ הכנה"ג, הרי הכנה"ג כותב שהשליח יכול לברך.

וכבר עמדו בזה האחרונים לבאר דבריו, ע"י במחצית השקל ועוד, וצריך להבין מה טמון בכוונת דבריהם, ובגר"א על ס"ב כתב, ול"נ דאין ענין לדברי הרמב"ם דכאן מברך בשביל השומע, וכ"כ בכס"מ פ"א מהל' ברכות ה"י בשם הרמ"ך, ויליף הרמב"ם מהעושה סוכה לעצמו וכו', ע"כ.

והגר"א דבריו קצרים ולא ביאר מאי שנא. והנראה בס"ד לבאר דכוונת הגר"א שהרמב"ם שכתב שאחר לא יברך שהחיינו זה לא בכל גוונא, אלא רק במצוה שרק השליח מקיים ועושה את המצוה ולא השולח, כמו קביעת מזוזה לחבירו או מל את בן חבירו או עושה סוכה לחבירו, שהשולח אינו שותף במעשה המצוה כלל כי כל המצוה היא רק המעשה כגון למול הבן לקבוע מזוזה לעשות סוכה, ואין לשולח שום שותפות בעשיית המצוה, וא"כ בעצם אין השולח יכול לברך שהחיינו כי אין לו על מה לברך, שהרי אינו עושה שום חלק במצוה ולכן גם השליח שמל או קובע מזוזה או עושה סוכה לא יכול לברך שהחיינו, כי כל כוחו של השליח לברך שהחיינו יכול לבוא רק מדין ערבות על השולח שאם השולח חייב בברכת שהחיינו, ממילא השליח יכול לברך בשבילו מדין ערבות אבל כאן שאין השולח חייב בברכת שהחיינו מכיון שאינו משתתף בעשיית המצוה כלל, לכן גם השליח אינו יכול לברך שהחיינו בשבילו.

ואין לאמר שהשליח יברך שהחיינו מצד זה שהוא עצמו עושה המצוה, כי על מצוה שהיא לא שלו לא שייך שהחיינו כי אין לו שמחה עצמית במצוה שאינה שלו אבל במצות תקיעת שופר גם השולח שותף בעצם קיום המצוה שהרי המצוה היא לשמוע קול שופר, והוא שומע ומקיים המצוה וא"כ בעצם הוא צריך ויכול לברך שהחיינו ומכיון שיש עליו חובת ברכת שהחיינו לכן יכול התוקע לברך שהחיינו עבור השומע מדין ערבות.

וה"ה בשמיעת קידוש של שבת ויום טוב שהשומעים מקיימים בעצמם ג"כ מצות הקידוש ע"י ששומעים מהמקדש ואפילו שהוא כבר יצא יד"ח מ"מ יכול לקדש להם ולברך להם שהחיינו מדין ערבות, כי גם הם חייבות בקידוש ובשהחיינו, וע"י ששומעים מהמקדש יוצאים יד"ח כאילו עשו הקידוש וברכו שהחיינו בעצמם מדין שומע כעונה ולכן מועיל ויכול השליח לקדש ולברך שהחיינו בשבילם וברכת שהחיינו של המועדים היא חובה על כולם לברך אותה על שהחיינו והגיענו לזמן הזה, ולכן יש דין ערבות על כולם לברך בשבילם, וא"כ ודאי שגם הרמב"ם מודה בזה שיכול המקדש לקדש לנשים וגם לברך בשבילן שהחיינו אפילו שהוא כבר יצא יד"ח, מ"מ מברך בשבילן מדין ערבות.

ד. ולפי"ז באופן של הפמ"ג לגבי טליתות חדשות ודאי שיכול אחד מהאנשים שלובשים לברך בשביל כולם גם ברכת להתעטף וגם ברכת שהחיינו שהרי המברך וכולם לובשים את הטלית החדשה, ומתחייבים בשתי ברכות אלו, ולכן יכול אחד לברך בשביל כולם מדין ערבות, והם יוצאים יד"ח מדין שומע כעונה, וכמו בברכת הנהיגן כשאוכל עמהם יכול לברך לכולם, ועוד יותר יש להוסיף שאפילו אדם אחר שאינו לובש עכשיו טלית ורק רוצה לברך

הרה"ג רבי מרדכי פרחים שליט"א

מרבני בית ההוראה שע"י ישיבת "אהבת שלום"

בשבילם שתי הברכות ג"כ יכול אם אינם יודעים, מכיון שיש לו דין ערבות על ברכות שהם חייבים בהם והם מקיימים בעצמם המצוה של להתעטף בטלית וגם נחשב להם שמברכים בעצמם מדין שומע כעונה.

אמנם באופן זה האחרון שאינו לובש בעצמו, היה מסתבר שלא יכול לברך להם, כי זה כמו ברכת הנהניגן שכתוב בסי' רי"ג ס"ב שאינו יכול להוציא אחרים אם אינו אוכל בעצמו מכיון שההנאה היא רשות אין על זה דין ערבות דלא לתהני ולא לברך וכ"כ בסי' קס"ז סעי' י"ט-כ, אלא שיותר נראה שגם בזה יש ערבות וכמו שמצינו בהל' קידוש סי' רע"ג ס"ד שיכול אחד שכבר יצא ידי חובת קידוש לקדש לאחרים גם ברכת הגפן וגם ברכת מקדש השבת ואפילו שהגפן היא ברכת הנהניג, מ"מ כיון שהיא קשורה למקדש השבת שהיא מצוה לכן גם ברכת הגפן הוי כמצוה וא"כ גם בטלית שכולם לובשים שהם מקיימים עתה מצות ציצית, והטלית חדשה שצריכים לברך ב' ברכות ברכת להתעטף וברכת שהחיינו, וכיון שברכת להתעטף היא ברכת המצוות שחייב לברך, א"כ גם ברכת שהחיינו נקשרת אתה, וכמו שבברכת להתעטף יכול אחר לברך בשבילם אפילו שהוא עצמו לא לובש טלית עתה מדין ערבות, א"כ גם ברכת שהחיינו שהיא יחד עתה יכול אחר להוציאם וכמו ברכת הגפן שהיא יחד עם ברכת מקדש השבת שיכול לברך לאחרים גם ברכת מקדש השבת וגם ברכת הגפן, וה"ה בטלית חדשה.

אלא שיש מקום לדחות, דבקידוש יש חובה מדרבנן לקדש דווקא על היין כמשכ"ת ברמב"ם פכ"ט מהל' שבת ולכן גם הגפן נהפך להיות מצוה ולכן יש עליו דין ערבות אבל בברכת שהחיינו אולי אינו חובה אלא רשות ובכה"ג אפשר שאין דין ערבות וכמשכ"ת בעירובין מ' ע"ב דשהחיינו רשות, (ומ"מ מפשטות לשון הגמ' ר"ה כ"ט ע"ב משמע דגם ברכת היין של הקידוש נקראת לא חובה, ומכיון שקיימ"ל בקידוש שיכול להוציא אחרים יד"ח גם בברכת הגפן וגם בברכת מקדש השבת אפילו שיצא כבר יד"ח, א"כ ה"ה בברכת שהחיינו שיש על האדם מצוה לשבח את ה' וא"כ אם המברך שהחיינו לא לובש בעצמו טלית חדשה לא יוכל לברך שהחיינו בשביל האחרים מכיון שברכת שהחיינו היא רק רשות, דבשלמא אם היה חובה מדרבנן יכול לברך בשבילם כי גם בדרבנן יש דין ערבות כמשכ"ת בברכ"י או"ח סי' קכ"ד וכ"כ בבית שלמה ח"א סי' י"ז. אבל מכיון שברכת שהחיינו היא רק רשות לכן סובר הפמ"ג שלא יוכל לברך שהחיינו בשביל אחרים אם אינו לובש בעצמו טלית חדשה, וזהו טעמו כי בדבר הרשות אין דין ערבות.

ה. ועדיין יש לדון דמכיון שיש מנהג ישראל לברך שהחיינו על טלית חדשה א"כ יש ערבות אפילו שזה רשות כי סוף סוף נהגו וזה כבר לא רשות גמור וכן משמע בשו"ת בית שלמה סי' י"ד שמכיון שאסור לעבור על מנהג שנהגו אבותינו משום אל תטוש תורת אמןך, ולכן זה כמו חיוב מדרבנן ומכיון שנהגו לברך שהחיינו על פירות חדשים ועל טלית חדשה א"כ שפיר יש ערבות ולכן יכול אחד לברך בשביל אחרים שהחיינו אפילו שהוא אינו לובש טלית חדשה.

וישר ראייה לזה מהדין שביום תענית ציבור אם יש ברית מילה מברכין ברכת הגפן ואשר קידש ידיד מבטן וכו' ומשקים את היין ליולדת כמשכ"ת יו"ד סי' רס"ה ואפילו שהגפן הוא ברכת הנהניג והוא רק מנהג, וכמו שרואים בב"י יו"ד סי' רס"ה שלברך ברכת אשר קידש ידיד וכו' על היין אינו מוזכר בגמ' ולא ברי"ף ולא ברמב"ם, אלא רק במרדכי שכתב מטעם שאין אומרים שירה אלא על היין, וא"כ זה רק מנהג ואיך מותר לברך בשביל אחרים והוא אינו שותה ממנו אלא חזינן מהא דגם בדבר שהוא מדין מנהג שייך בו דין ערבות.

וא"כ ה"ה בברכת שהחיינו על הטלית שנהגו לברך, ולכן יכול אחר לברך שהחיינו בשביל הלובשים טלית חדשה ואפילו שהוא אינו לובש כלל טלית ומועיל מדין ערבות וכן נראה יותר לדינא ודלא כפמ"ג.

ולכאורה לדעת הרמב"ם איך אבי הבן מברך שהחיינו הרי אינו עושה את מצוות המילה, ולרמב"ם רק העושה את המצוה מברך שהחיינו, אלא דיש ליישב פשוט דלרמב"ם לא מברך שהחיינו על מצות המילה בעיקר אלא על חולדת הבן שבזה ודאי יכול לברך שהחיינו שהרי בא לו בן חדש.

הרה"ג רבי חיים נחן שליט"א

מרבני בית ההוראה שע"י ישיבת "אהבת שלום"

בענין ברכת התפילין

והקשה הגר"א על שיטת ר"ת כמה קושיות. א', מהתוספתא דברכות פ"ו וז"ל כשהוא מניחם אומר אקב"ו להניח תפילין, ומשמע מלשון מניחם שהוא לשון רבים דהיינו תפילין של י"ש ושל ראש שמברך להניח, ולא הוזכר שמברך על של ראש גם על מצות. ב', ממה שמבואר ביו"ד סי' של"א שהבא להפריש תרומה ומעשר ומתורת מעשר ומעשר עני ומעשר שני בבת אחת ולא סח בניהם מברך ברכה אחת לכולם, ואם הפסיק בניהם מברך על כל אחת ברכה הראויה לה, ולא הגיה הרמ"א כלל על דברי השו"ע, ומשמע שיכול לברך ברכה אחת אפילו על כמה מצוות חלוקים כל אחת בפני עצמה אם שייך להכלילם בנוסח הברכה. ג', איך אפשר לומר שאם סח או כשמניח רק של ראש יברך פעמיים אשר קידשנו, היכן מצינו שעל מצוה אחת מברכים פעמיים וציונו, ומאי שנא מלובש כמה ציציות שאין מברך אלא אחת כל זמן שלא סח בניהם.

ונראה ליישב בעזה"י את דברי ר"ת מקושיות הגר"א, דמה שהקשה מתוספתא דברכות לא קשה, שאע"פ שמשמע מהתוספתא שלא יברך על של ראש על מצוות, מ"מ ר"ת פסק כהתנחומא שכתוב שם במפורש כדברי ר"ת, וז"ל ומצוה להניח תפילין של יד תחילה ומברך אקב"ו להניח תפילין, וחוזר ונותן של ראש ומברך אקב"ו על מצות תפילין, ואם סח בין תפילה של יד לתפילה של ראש חוזר ומברך על של ראש מפני שכל תפילה טעונה שתי ברכות, עכ"ל. הרי להדיא כר"ת.

ומה שהקשה הגר"א מהפרשת תרומות ומעשרות, נראה דר"ת עצמו בברכות ס: ד"ה אשר קידשנו הרגיש בקושיא זו וישובה, שכתב שעל ראש שהיא גמר המצווה ועיקר, שיש בה ד' בתים ושין, מברך על מצוות, עכ"ל. דהיינו שאע"פ שהיה צריך להיות שתפילין של ראש יפטרו בברכה של יד ככל שאר המצוות שהם מסוג אחד של מצוה שנפטרים אחד בברכת השני, מ"מ תפילין של ראש שאני שהיא גמר ועיקר המצווה, שיש בה ד' בתים ושין, לכן תיקנו ברכה נוספת עליה.

ענף יוסף חי

בירור וליבון במשנתו של מרן ה"בן איש חי"

עשה מצוה בקטנותו אם מועילה לו לימי גדלותו

דף כ"ט דכל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתו. ואם כן איך אתי סומא דאינו מחויב אלא מדרבנן ומוציא את המחויב מן התורה, והרי כלפי חיוב דאורייתא לא חשיב מחויב כלל. וכן איתא שם דמי שחציו עבד וחציו בן חורין אף את עצמו אינו יכול להוציא ידי חובה, דלא אתי צד עבדות ידיה ומוציא צד חירות ידיה, ומבואר דכדי לצאת ידי חובה בעינן שיהיה בר חיובא. ובשו"ת מהר"ם שיק או"ח סימן רס"ט כתב לבאר, עפמש"כ הרמב"ם בשורש א' דציוונו הבורא לשמוע בקול חכמים שנאמר לא תסור מן הדבר אשר יורוך. נמצא דהמחויב במצוה מדרבנן, מחויב נמי מן התורה מדין לא תסור ע"ש. ולפי זה תתיישב נמי קושית המ"א, דקטן המחויב מדרבנן אינו יכול להוציא את המחויב מן התורה, כיון דהקטן אינו מצווה בלא תסור מן התורה, וכל חיובו אינו אלא מדרבנן גרידא, ולא אתו החייב מדרבנן ומפיק את המחויב מן התורה. ולפי זה אתו שפיר נמי דברי הכסף משנה שקטן שעשה פסח ראשון והגדיל, היה צריך להתחייב לעשות פסח שני לולי קרא דשה לבית אבות, דלא מועילה מצוותו שעשה בקטנותו לגדלותו. ונמצאו דברי המרדכי והכסף משנה עולים בקנה אחד. [ויש לתמוה על המהר"ם שיק שהביא את קושית המ"א על המרדכי ולא נחית ליישב כן. אלא יישב דהמרדכי ס"ל כשיתת רש"י בברכות דף מ"ח ע"א שקטן אינו מחויב אף מדרבנן, ורק על אביו מוטל לחנכו. ולא דמי לסומא שחייב מדרבנן ולכן מוציא את המחויב מה"ת. ולפ"ז תמה על המנ"ח גבי קטן שהגדיל בעומר ע"ש].

ואם כנים דברינו יש לומר נמי בנידון דידן בהניח תפילין בעודו קטן, שאינו יוצא בזה ידי חובה כשהגדיל. וכן בנידון הרב ברכות אין הקטן יוצא י"ח בקידוש שיעשה מבעו"י בין לשיטת הכסף משנה ובין לשיטת המרדכי. וכן בנידון המנחת חינוך גבי קטן שהגדיל בעומר, לא מועילה הספירה שספר בקטנותו ליחשב מצוה כלפי חיובו בגדלותו. אולם יש לעורר בעיקר דברי המהר"ם שיק, דלדבריו גם נשים שחיובן בברכת המזון מדרבנן יוכלו להוציא אנשים שחייבים מדאורייתא, דהרי גם הן מצוות בלאו דלא תסור וחשיבי כמחויבות מן התורה, ומה חיסרון יש במה שאינן עתידות לבוא לידי חיוב דאורייתא, כיון שכבר עתה מחויבות בברכת המזון מן התורה מדין לא תסור. ועיין להלן.

חילוק נוסף בין חיוב קטן לשאר המחויבים מדרבנן

ד. בקובץ שעורים ח"ב סימן ל' כתב, שמדברי המרדכי יוצא דכדי להוציא אחר ידי חובה בעינן תרתי, א. שיהיה יכול לבוא לידי חיוב דאורייתא לאחר זמן. ב. שגם עכשיו יהיה חייב מדרבנן. וצריך להבין צירוף זה מה טיבו, דממה נפשך אם סגי במה שמחויב מדרבנן למה צריך שיתחייב אח"כ מדאורייתא. ואם חיוב דרבנן לא מועיל לדאורייתא, א"כ מה מועיל בזה שחייב עכשיו מדרבנן. וצריך לומר דמש"כ המרדכי הטעם שיכול לבוא לידי חיוב דאורייתא, כוונתו דמה"ט מיקרי גברא בר חיובא אף שעכשיו אינו חייב, דוגמא לדבר בדין כתיבת תפילין דמי שאינו בקשירה אינו בכתיה, ומ"מ יכול לכתוב תפילין בלילה אפילו אם היינו אומרים לילה לאו זמן תפילין, ומשום דגם בלילה גברא בר חיובא הוא בתפילין אף שאינו חייב עכשיו. אבל להוציא אחרים ידי חובתן צריך שני דברים א, שיהא בר חיובא. ב, שיהא חייב בפועל. ולזה מועיל צירוף שני הטעמים, דלענין בר חיובא מהני טעמא מה שיכול לבוא לידי חיוב אחר זמן. אבל מ"מ עכשיו אינו חייב, ולזה מהני חיובא דרבנן, דכיון דמצוה מדאורייתא לשמוע דברי חכמים הרי הוא חייב לברך כשאכל כזית דגן, אלא כיון דמדאורייתא אין חיובו אלא לשמוע לדברי חכמים לא מיקרי מש"ה גברא בר חיובא בברכת המזון. וקטן לאו בר חיובא הוא, דבשעה שהוא קטן אין עליו חיוב כלל גם על הזמן דלהבא, דמה"ט קטן פסול לכתיבת תפילין דאינו בר קשירה ע"ש. ונראה בביאור דבריו, דיש דין שהמוציא ידי חובה יאה גברא בר חיובא דהיינו שיהא שייך בברכה, ולזה בעינן שיהא מחויב מה"ת בברכה עצמה. וכדי שיהיה תוכן לברכה שהוא מברך עכשיו, בעינן שיהיה גם עתה מחויב בברכה, ולזה סגי במה שמחויב לברך מדין לא תסור, דכיון דסו"ס מחויב בברכה יש על ברכתו תוכן של ברכה.

ולפי זה יוצא, דגם לדעת המרדכי אין קטן המחויב מדרבנן מוציא ידי חובה גדול שחייב מן התורה, דלאו גברא בר חיובא הוא. ומתיישבת שפיר קושית המ"א. וכן לכו"ע קטן שעשה מצוה בקטנותו לא מועילה לו לימי גדלותו, דלאו גברא בר חיובא הוא. וליכא פלוגתא בזה בין הכסף משנה

קטן שהניח תפילין קודם שהביא ב' שערות ושוב הביא באותו היום
א. יש להסתפק בנער בן י"ג שנים ויום אחד שעדיין לא צמחו לו ב' שערות, והניח תפילין בבוקר כנהוג, ואחר כמה שעות צמחו לו ב' שערות ונמצא שרק עכשיו נעשה בר מצוה מן התורה וכמבואר ברמב"ם פ"ב מה' אישות ה"י, האם צריך עתה להניח תפילין פעם שניה, כיון שרק עכשיו נעשה בר חיובא, או דלמא שיוצא ידי חובה במה שהניח באותו הבוקר בעודו קטן. וכן יש להסתפק לדעת השאלתות סימן קט"ז ודעימיה שאין הקטן נעשה בר מצוה עד שיעברו י"ג שנה מעת לעת לשעות, שאם נולד אחר חצות היום רק כשיגיע חצות היום נעשה כבר מצוה, ודלא כב"ח או"ח סימן נ"ג והמ"א שם ס"ק י"ג שסגי בכניסת היום, האם צריך להניח תפילין פעם שניה אחר חצות היום, או דלמא שיוצא ידי חובה במה שהניח תפילין בבוקר.

מחלוקת המרדכי והכסף משנה אם מחויב מדרבנן מוציא י"ח את המחויב מה"ת
ב. וראיתי בספר רב ברכות מערכת ב' אות ה' שכתב לדון בכעין זה, בקטן שהגדיל ונעשה בן י"ג שנה ויום אחד בליל שבת קודש, האם צריך להמתין מלקדש אותו לילה עד שיהיה לילה ודאי שאז יהיה בר חיובא מן התורה, או דשרי לקדש מבעוד יום מזמן מנחה ומעלה שהוא זמן תוספת שבת. וכתב דדין זה תלוי באשלי רברבא, דהנה הרמב"ם בפ"ה מה' קרבן פסח ה"ז כתב, גר שנתגייר בין פסח ראשון לשני, וכן קטן שהגדיל בין שני פסחים חייבין לעשות פסח שני. ואם שחטו עליו בראשון פטור. וכתב ע"ז הכסף משנה, איכא למידק אטו קטן בר חיובא הוא. ותירץ הר"י קורקוס ז"ל דכיון דרחמנא רביה לקטן שישחטו עליו וממנים אותו, נפטר הוא בכך מן השני ע"כ. אלמא דאי לאו דרביה רחמנא לקטן, אין המצוה שעשה הקטן פוטרתו לכשיגדל. אולם המרדכי מגילה פרק הקורא סימן תשצ"ז ותשצ"ח כתב, ונשאל לה"ר טוביה מוינא איך סגי נהור פוטר בניו ובני ביתו מקידוש, והא לרבי יהודה דאמר סומא פטור מכל המצוות, אם כן לא מיחייב אלא מדרבנן, והיכי אתי דרבנן ומפיק דאורייתא. והשיב דאשכחן דכוותיה גבי קידוש גופיה, דאמרין בפרק תפילת הייטא מתפלל אדם של שבת בערב שבת ואומר קדושה על הכוס, אע"ג דתוספת שבת לפניה אינה אלא מדרבנן, אפ"ה נפיק בההוא קידוש דמקדש מבעו"י דאינו אלא מדרבנן מקידוש דאורייתא שיתחייב לאחר שתחשך. גם בנידון זה האי סגי נהור יש לומר שמוציא אחרים המחוייבים מדאורייתא, אע"פ שאינו מחוייב הוא אלא מדרבנן. ואע"ג דגבי נשים בברכת המזון אמרינן דאינן מוציאות אנשים, דלא אתי דרבנן ומפיק לדאורייתא. יש לומר דשאני נשים דלא יבואו לידי חיוב לעולם. אבל סומא יכול לבוא לידי חיוב דאורייתא אם יתפקח, והואיל וכן יכול להוציא אחרים אע"פ שהוא מדרבנן והם דאורייתא ע"ש. ומבואר דהמחויב מדרבנן ועתיד להתחייב מן התורה, מוציא כבר עתה את המחויב מן התורה. ואם כן ודאי שקטן שעשה מצוה בקטנותו יוצא בזה ידי חובה גם בגדלותו. וכן בעת הגרע"א בגליון השו"ע או"ח סימן רס"ז דהמרדכי פליג על הכסף משנה ע"ש.

וכן כתב ברב ברכות מערכת פ' גבי יתום קטן שלא פדאו אביו ורוצה לפדות עצמו קודם היותו בן י"ג שנה ויום אחד, אם מהני לכשיגדיל. והביא דדנו שהדבר תלוי בפלוגתת המרדכי והכסף משנה הנזכר וע"ש מה שכתב. [אלא דאפשר דשאני פדיון הבן דהוי כפורעו חובו, ולכו"ע לא יצטרך לחזור לפדות עצמו כשיגדל. ועיין מה שחקר בזה המנחת חינוך מצוה שצ"ב ובמש"כ בשו"ת דברי שלום יור"ד סימן ק"מ].

וכעין זה דן המנחת חינוך מצוה ש"ו גבי קטן שהגדיל בעומר אם יכול להמשיך ולמנות למד"א דהוי מצוה אחת, וכתב דמדברי המרדכי בפ"ב דמגילה דהמחויב מדרבנן מוציא את המחויב מה"ת, מוכח דיכול להמשיך ולספור דעכ"פ הגיע לחינוך קודם ע"ש. ועיין עוד במצוה י' ול"א.

חילוק בין חיוב הקטן לשאר מחויבים מדרבנן

ג. והנראה בזה, דהנה המ"א סימן רס"ז סק"א הביא את דברי המרדכי הנ"ל, ותמה עליו מהא דאיתא בברכות דף כ' ושו"ע סימן קפ"ו דקטן אינו מוציא גדול ידי חובת ברכת המזון כשהגדול אכל כדי שביעה, ואע"ג שהקטן יבוא אח"כ לידי חיוב דאורייתא ע"ש. והיא קושיא אלימתא. ונראה ליישב, דהנה עיקר דברי המרדכי צריכים ביאור, דהרי מבואר בר"ה

המנהג וטעמו המשך מעמ"י ט"ט

סמוכין בזה, ובאמת הא לא תליא בהא והאי לחודא קאי וכי' ופשוט כנ"ל דכשכורכן ככנפי יונה כנ"ל כמנהגינו היינו שכורכן על התיטורא בשני צדדי בודאי הוי י"ש יוצא ידי שניהם כנז'. ועיין בספר לקט הקמח החדש סי' כ"ז אות פ' שכתב: שמעתי שהגה"ק בעל דברי חיים אמר שאין לכוון הרצועה בצד התיטורא של יד שהיג"ד שם כשמקפל התפילין רק בצד הכנגדן ואמר בל"א "איוד דארף נישט זיין צוגילייקט" ומסביר בעל המחבר דבריו הקדושים ע"פ מנחות מ"ד שיהא ישראל למעלה. ומשום כנפי יונה (הנ"ל) מבאר זה בשל ראש העיקר (ילקוט אברהם אות טו). ועיין בארחות רבנו ח"א אות ע"ג שכתב: מו"ר מקפיד שלא לכוון את רצועות התפילין ע"ג הקשר, וכך כורכם בתש"ר הקשר מלמעלה ושתי הרצועות כורכם זעג"ז בזה אחר זה בצד אחד של הבית (ע"ג הנרתיק), ובתש"י כריכה אחת על הקשר כדי להדקו לבית שלא יזוז ממנו, ושאר הכריכות על הצד השני (ע"ג הנרתיק), מנשקם מכורכים ומכניסים לכיסם, אמנם את התפילין בעצמם בלי נרתיקם אינו מנשק לא בעת שמניחם ולא בעת שחולצם. אמר לי אחד מב"ב של מרן החזו"א דצוק"ל שמרן החזו"א כרך את הרצועות על הנרתיק שכסה את כל הבית באופן כזה, בתש"י כרך כריכה אחת על הקשר והמעברתא לכוון הצד שכנגד הקשר והמשיך לכוון שם על הצד השני, והעודף כרך על המעברתא (ואמרו בטעמו שהקפיד שלא תתעקם ותתקמט הרצועה בכריכה, ובכריכה הנ"ל הרצועה ישרה), ובתש"ר הניח את הקשר מלמטה וכרך כל רצועה לפי הכוון שהיא יוצאת מהקשר, הרצועה שבצד ימין כרך מאונך על צד הבית והרצועה שבצד שמאל כרך מאוזן על המעברתא (א"ה, בתקופה שהתפילין שלי היו בתיקון נתן לי מרן החזו"א דצוק"ל להניח את תפיליו

הרה"ג שלום טוויל בעמח"ס "פסקי בן איש חי"

להמרדכי. ולפי זה בנידונינו, ובנידון הרב ברכות והמנחת חינוך, לכו"ע אין יוצא ידי חובה בגדלותו במצוה שעשה בקטנותו.

חילוק בין גדול המחויב מדרבנן לבין קטן שאינו בר כוונה במצוות

ה. ועוד נראה לומר, דגם לדעת המרדכי שהעושה מצוה בעת שחייב רק מדרבנן מועיל לזמן שחייב מן התורה, הני מילי בגדול דאף שאינו מחויב בדבר מ"מ מעשה מצוה כתיקנה קעביד. אך קטן המחויב מדרבנן שעושה מצוה, לא מהני ליה לזמן גדלותו, דבעשיית הקטן יש חיסרון בגוף המצוה, שהרי קי"ל בשו"ע סימן ס' ס"ד דמצוות צריכות כוונה. ואם לא כיון לא יצא י"ח מן התורה וכמש"כ המ"ב שם סק"ח. והרי קטן אין לו כוונה לצאת ידי המצוה וכמבואר בטורי אבן חגיגה דף ו'. ונמצא חיסרון במעשה המצוה, ולא רק במה שאינו מחויב בדבר. שוב מצאתי בשו"ת אבני נזר או"ח סימן תקל"ט שדן גבי קטן שהגדיל באמצע ספירת העומר אם יכול להמשיך בספירתו, וכתב דכיון דמצוות צריכות כוונה וקטן לאו בר כוונה הוא, אי אפשר לסמוך על מה שבירך בקטנותו. והוא כמו שכתבתי בעזה"י.

ונראה ליישב, דהנה הטורי אבן חגיגה דף ו' הקשה למ"ד מצוות צריכות כוונה ואם לא כיון לא יצא, א"כ כיון דקטן לאו בר כוונה הוא, מה הועילו חכמים בתקנתם, כיון שאינו יכול לקיים את המצוה ע"ש. [ועמש"כ ליישב בשו"ת דברי שלום או"ח ח"ב דף ש"ע]. ובספר אמרי בינה או"ח סימן י"ד כתב ליישב, דהנה החיי אדם בקיצור ספר חרדים פ"א אות י' כתב דגם למד"א שמצוות אינן צריכות כוונה, מ"מ מודה דחייב לכיון מדין ולעבדו בכל לבבכם. ואם לא כיון יצא ידי חובת המצוה, אך ביטל עשה דולעבדו בכל לבבכם ע"ש. והאמרי בינה כתב להעיר, דא"כ הוי מצוה הבאה בעבירה ונימא דלא יצא ידי חובת המצוה וממילא לא ביטל העשה וכו'. לכך יש לומר דבזה גופא פליג, דמד"א דמצוות צריכות כוונה סובר דאיכא מצות עשה לכיון וכמו שכתוב ולעבדו בכל לבבכם, ואם לא כיון ביטל עשה, לכך אמרינן דלא יצא כדי שלא יעבור על עשה זה. ומד"א דמצוות אינן צריכות כוונה סובר דליכא חיוב לכיון מדין ולעבדו. ולפ"ז אתי שפיר דקטן יוצא ידי חובת המצוות אף שאינו מכוין, כיון דהכוונה אינה דבר מגוף המצוה אלא חיוב צדדי, ורק בגדול אמרינן דלא יצא כדי שלא נאמר שביטל עשה ע"ש. ולפי זה יוצא שקטן שאינו בר כוונה שקיים מצוה בקטנותו, היא מצוה גמורה ואין בה חיסרון כלל, ושפיר יש מקום לדון דתועיל לו לגדלותו.

ולפי זה יש לבאר נמי הא דכתב הרמב"ם בפ"ו מה' חמץ ומצה ה"ג, אכל מצה בלא כונה כגון שאנסוהו גויים או ליסטים לאכול, יצא ידי חובתו. אכל כזית מצה והוא נכפה בעת שטותו ואח"כ נתרפא, חייב לאכול אחר שנתרפא, לפי שאותה אכילה היתה בשעה שהיה פטור מכל המצוות. והמגיד משנה פ"ב מה' שופר ה"ד כתב דאפשר שצריך לגרוס ברמב"ם אכל מצה בלא כונה "לא", יצא ידי חובתו, דהרי מצוות צריכות כוונה. והלחם משנה שם הקשה דאם נוסחת רבינו גבי מצה לא יצא, איך כתב אח"כ לתת טעם על מי שאכל בשעת חוליו והיה נכפה ונתרפא, מפני שאכל בשעה שהיה פטור מן המצוות, לימא מפני שאכל בלא כוונה. ויש לומר דכי מצרכינן כוונה למאן דמצי לכיון דעתו, אבל השוטה שאינו יכול לכיון ודאי שיהי יוצא בכך. לכך הוכרח לתת טעם שבאותה שעה היה פטור מן המצוות ע"ש. ולכאורה דבריו צ"ב, דכיון דמצוות צריכות כוונה מה נפ"מ אם יכול לכיון או שאינו יכול לכיון. ולמבואר ניחא שפיר, דכל מה שחיסרון הכוונה מעכב זהו משום שעבר איסור שלא כיון והוי מצוה הבאה בעבירה, ולפ"ז שוטה שאין בו דעת לכיון, אינו עובר בעבירה במה שלא כיון, ושפיר יכול לצאת במצוות בלא כוונה. ולכן הוכרח הרמב"ם לכתוב טעם אחר במה ששוטה שאכל מצה לא יצא ידי חובתו. ועמש"כ בשו"ת דברי משה דף שנה"ר לבאר עפ"ד האמרי בינה הנ"ל].

ו. ועוד יש לחלק בין נידון דידן לדברי המרדכי דהמחויב מדרבנן מוציא את המחויב מה"ת, ע"פ מש"כ בחכמת שלמה בשו"ע סימן רס"ז ס"ב, ואכמ"ל. ועיין מה שכתבתי בארוכה בשו"ת דברי שלום להגמ"ז ז"ל או"ח ח"ב דף שס"ז. ועוד יעויין בפמ"ג סימן רע"ג מש"ז סק"ד שכתב, דכל דברי המרדכי אמורים רק גבי קידוש הואיל ועיקר המצוה זכירה די בכך. ולפ"ז בנידון דידן ובנידון הרב ברכות ובנידון המנ"ח ודאי שאין המחויב מדרבנן מפיק את המחויב מה"ת. אולם בהגהות רע"א סימן רס"ט (הוצאת מכון ירושלים) תמה על הפמ"ג.

כתבו להניחם תחת התיטורא, דאם היה מכוסה למטה בנרתיק כמו בזמנינו, היו צריכים לומר שיניח הקשר תחת הנרתיק, ע"כ שלמטה היה מגולה, לכן יש נוהגים להניח קשר הדלי"ת מתחת לתפילין. אבל בזמנינו שזה בערך מאה שנה שהגה"צ ר' נתנאל סופר זצ"ל התחיל לעשות תפילין גסות מהודרים וחשש שלא יתקלקל הריבוע של התיטורא, לכן הנהיג לעשות נרתיק שיכסה כל התפילין גם למטה, ובזה נראה שגם המעם לועז והמקור חיים סוברים שיניח קשר הדלי"ת על הנרתיק מעל המעברתא, ולא למטה תחת הנרתיק. נוסף לזה עיין להלן (סעיף טז אות כב) שהרה"ק בעל דברי חיים מצאנז זי"ע, לא היה כורך הרצועה בתפילין של יד על קשר היו"ד, אלא בצד השני על התיטורא, והרי זה שנוהגים לכוון הרצועה על קשר היו"ד, כי הפוסקים כתבו שקשר היו"ד יהיה צמוד לבית גם כשהם בכיסם, ובכל זאת היה נזהר שלא לכוון את הרצועה על קשר היו"ד, א"כ כ"ש שאין להניח קשר הדלי"ת תחת הנרתיק שהוא יותר מקודש מהנרתיק. וכן מצאתי כתוב בספר דבד טוב בשם אא"ז הרה"ק מרן החוזה מלובלין דצוק"ל, שאמר: "סגולה לאריכות ימים" כשמקפל תפילין של ראש, שיניח הקשר מעל המעברתא ולא מתחתיו, וכן שמעתי מזקני ירושלים, וכן מידידי הרב שלמה זלמן סופר שליט"א, ששמע מאביו הרה"צ ר' שמאי סופר זצ"ל, כשהתחיל להניח תפילין בפעם הראשונה בנוכחות הגאון מוה"ר ליב דיין זצ"ל, ואמר לו: שיזהר להניח קשר הדלי"ת למעלה מעל המעברתא ולא מתחתיו, כי הוא סגולה לאריכות ימים. ועיין לעיל להסתייפלר הניח הד' מעל התפילין והחזו"א מתחת התפילין.

בינה לעיתים

א. מחלוקת המג"א והגר"א בחישוב ג"ש דק"ש של שחרית

א) כבר כתבנו לעיל דיום של תורה הא מעה"ש עד צה"כ כמבואר בגמ' מגילה (כ.). ולעומת זאת בענין חישוב שעות היום נחלקו המפרשים האם מחשבים יום של 42 שעות לפי זמן עה"ש עד צה"כ וכשיטת תה"ד ודעימיה, או לפי זמן מהזריחה ועד השקיעה, וכשיטת הלבוש, הגר"א ודעימיה. עיין מג"א (סי ר"ג סק"ג). וביאור הגר"א (סי תנ"ט). ומשנ"ב (סי ר"ג סק"ד). ושעה"צ שם (סי"ט-י).

וועד איתא במשנה בברכות (כ.) תפילת השחר עד חצות ר' יהודה אומר עד ד' שעות. תפילת המנחה עד הערב רבי יהודה אומר עד פלג המנחה. ונפסק בגמ' (כז) השתא דלא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר, דעבד כמר עבד, ודעבד כמר עבד. וכן הוא בשו"ע (סי ר"ג ס"א).

ב) **הנה זמן פלג המנחה** מהוה נפקותא גם לענין קבלת שבת, דקודם פלג המנחה לא מצי לקבל שבת, שו"ע (סי רס"ג ס"ד). ובהגהת רמ"א (רס"א סק"ג). וכתב שם המג"א (סק"י) דהוא חלק עשרים מן השעה, דהיינו 3 דקות קודם השקיעה. ופירושו הדגמ"ר ומחה"ש ועוד דהיינו לזמן ר"ת דהלילה שהוא צה"כ 4 מילין אחר השקיעה שהוא שעה וחומש שהם 72 דקות מהשקיעה, ופלג המנחה הוא שעה ורביע קודם צה"כ, שהם 75 דקות. נמצא פלג המנחה לר"ת הוא 3 דקות קודם השקיעה. אבל לביאור הגר"א והלבוש חישוב פלג המנחה הוא שעה ורבע קודם השקיעה לפי חשבון 42 שעות מהזריחה ועד השקיעה. וע"ע ביה"ל (רס"א, ס"ב) ד"ה להקדים.

ג) **עוד איתא בברכות** (ט.) דזמן ק"ש של שחרית ר' יהושע אומר וגומרה עד שלש שעות, שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות. ונפסק כן בשו"ע (סי י"ח ס"א). **וכתב המג"א** (שם סק"א) וז"ל נראה לי דהכא לכולי עלמא מנינן מעה"ש, וכן משמע בגמ' ברכות (ג) בתוס' ד"ה למאן דגני, ובגמ' שם (ג) גביה הא דפרין מדוד עכ"ל.

וכוונתו כפי שפירושוו מחה"ש שם וועד, דהנה בגמ' שם (ג) דנה כמה משמרות הוי הלילה. ונתנו סימנים לכל משמרה ומשמרה. וקאמר שם ואי בעית אימא כולהו סוף משמרות קא חשיב, וכי"א אחרונה לא צריך (סימנא דהא ימנא הוא), למאי נפק"מ למיקרי ק"ש למאן דגני בבית האפל ולא ידע זמן ק"ש אימתי, כיון דאשה מספרת עם בעלה ותינוק יונק משדי אמו ליקום וליקרי. ובתוה"ה למאן דגני, הקשו וא"ת והלא ר"א בעי עד שיכיר בין תכלת לכתרי בק"ש של שחרית. (וא"כ גם שהתחיל ימנא מעה"ש עדיין אינו יכול לקרות). ותירצו וז"ל מ"מ כיון שידע מתי יעלה עמוד השחר, קודם שיקום ויזמן עצמו כבר הגיע אותו עת עכ"ל.

הא קמן דסוף אשמורת הלילה ותחילת היום להתוס' הוא עה"ש. אלא שעדיין לא היינו יודעים אם זהו הזמן לחישוב ג' שעות של ק"ש של שחרית. ועו"ז צין המג"א גם את הגמ' שם (ג) דאיתא התם, כתוב אחד אומר חצות לילה אקום להודות לך, וכתוב אחד אומר קדמו עיני אשמורות. לרבי א"ש כיון דס"ל ד' משמרות הוי הלילה, נמצא אחד מחצות עד סוף הלילה שתי משמרות. אבל לרי"ז דס"ל ג' אשמורות הוי הלילה כמק"ט. דהא כל משמרת לדידה הוי 4 שעות, ומחצות עד סוף הלילה 6 שעות שזהו משמרה וחצי בלבד. ומשני – סבר לה כר' יהושע, דתנן ר' יהושע אומר עד שלש שעות שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות, שית דלילה ותרתי דימנא, הוו להו שתי משמרות. ועיין במפרשים (מחה"ש ועוד) דהמלכים עומדים בתחילת השעה השלישית וקוראים ק"ש של שחרית בשעה השלישית עד גמר השעה.

עכ"פ מבואר מהנ"ל דזמן ג' שעות של ק"ש הוא מסוף אשמורת הלילה שהיא תחילת אשמורת הבקר שזהו מעה"ש כמבואר בתוס' הנ"ל בד"ה למאן דגני. ושי"ל דלכו"ע זמן ק"ש של שחרית הוא מעה"ש.

ד) **אולם הגר"א** (סי תנ"ט) פליג על המג"א וס"ל דגם זמן ק"ש של שחרית יש לחשבו עד ג' שעות שהוא רביע היום לפי חשבון השעות מהזריחה ועד השקיעה. וס"ל דאשמורת הלילה מסתיימת בזריחה, ואז מתחילה אשמורת הבקר לחשבון ג' שעות מהזריחה – 6 שעות מהלילה עד הזריחה, ו 2 שעות מהזריחה הוו שתי אשמורות. וציין שם הגר"א לתוס' פסחים (א.) ד"ה אחד אומר, דאיתא שם בגמ' אחד אומר בשתי שעות ואחד אומר בשלש שעות עדותן קיימת ופרש"י דאדם טועה בכך. והקשו הותוס' עדותן קיימת, איילו דייקין בבני סהדי, הא דקאמר שתיים בתחילת שתיים, והו"ל קודם הנץ חמה עדותן בייקן. דתחילת שעה שניה קודם הנץ חמה הוא, דמהלך אדם ביום עשר פרסאות שהן מ' מילין. ומעלות השחר עד הנץ מהלך ה' מילין, וזה עולה לשעה ומחצה. (זה עולה לחשבון 5 מילין מתוך 40 מילין של היום הכללי, ואז הוי 1/8 היום שהוא שעה ומחצה. והוו חשבון חדש. כי למ"ד 5 מילין הוי 1/6 מהיום של הזריחה עד השקיעה, ועולה שעתים. ועיין ביאור הגר"א תנ"ט דכתב שהוא ט"ס בתוס' וצ"ל 4 מילין). ותירצו התוס' דמדלא אמרו העדים להדיא קודם הנץ ואחר הנץ, ש"מ שלא דקדקו בדבר אלא בשעות, ובכה"ג טעו ע"ש.

ה) עכ"פ מבואר מהתוס' הנ"ל דחישוב השעות הוא מע"ש עד צה"כ ולפ"ז י"ל דהתוס' ברכות (ג) אזיל כשיטת ר"ת ושיטת תה"ד לחשב השעות מעה"ש עד צה"כ, וזוהי ג"כ שיטת הרמב"ן והריטב"א, וע"כ כתבו ג"כ דזמן אשמורת הבוקר הוא מעה"ש. אבל לשיטת הלבוש והגר"א לעולם חשבון השעות הוא מהזריחה עד השקיעה, בין לחשבון פלג המנחה, ובין לחשבון ק"ש של שחרית ומתורצת בזה קושיית התוס' פסחים (א.).

ב. שיטת הגר"ח בבא"ח, והאור לציון – עה"ש עד צה"כ דהגאונים, ושיטת הגרימ"ט בזמן מג"א

א) כתב הגר"ח בבא"ח (ויקהל שנה ראשונה, ד) וז"ל וכל מקום ששיערו בשעות דמשערין בשעות זמניות, י"א דמשערין מעמוד השחר עד צה"כ. וי"א מנה"ח עד שקיעתה. וסברא ראשונה עיקר דחיישינן לחומרא לשער מעה"ש עד צה"כ [עיין חיים שאל (ח"ב סי ל"ח אות ע') דכתב דנהוג לחשב זמן ק"ש של שחרית מעה"ש] וכן המנהג פשוט פה בבדאד לשער מעמוד השחר עד צה"כ, כי אצלנו חושבים צה"כ שליש שעה אחר קריאת המוגר"ב בעיר זו, עכ"ל. (שהוא 27 דקות אחרי השקיעה, דהמוגרב 7 דקות אחר שנכסית השמש מעיננו). ומבואר בו דחישוב זה הוא בין לחשבון ג' שעות דק"ש של שחרית ובין לחשבון פלג המנחה. וכ"כ באור לציון (ח"ב, פ"ו סעיפים א. ד. ופט"ו סעיף ב. ופ"ח סעיף ט.) ולפ"ז פלג המנחה יוצא לערך 50 דקות קודם השקיעה ביומי ניסן. והנה גם הגרי"מ טיקווינסקי ב"לוח א"י"י היה מחשב כחישוב זה משנת תרס"ה עד לשנת תרפ"ו. ואולם משנת תרפ"ה שינה החשבון ע"פ הוראת הגר"ש מסאלנט וצ"ל והגר"ח זוננפלד צ"ל, וחישב ק"ש של שחרית מעה"ש, לפי חשבון 42 שעות מעה"ש עד צה"כ דר"ת.

ב) והטעם למה ששינה הגרימ"ט שיטתו הוא דמבואר בגמ' פסחים (צד) דבחצות היום חמה בראשו של אדם. ובגמ' יומא (כה) מבואר דזמן שחיטת תמיד של בין הערביים ראוי להיות בתחילת שבע מדאורייתא שאז נוטים צללי ערב למערב, וע"כ צלותיה דאברהם מכי משחרי כתלי. אלא דבביהמ"ק שכותליו נטויים דלא משחרי עד שש ומחצה, ע"כ שחטו בפועל בשש ומחצה. וע"ש רש"י ד"ה מכי משחרי כתלי דכתב דבתחילת שבע חמה באמצע הרקיע בראש כל אדם, ואחר חצות נוטים צללי ערב.

חלק ג' - חשבון השעות – לזמן המנחה, ק"ש של שחרית, איסור חמץ ולנקודת חצות.

דהגאונים (הגר"ח בבא"ח, אור לציון). עולה כחמשים דקות קודם השקיעה.

(ד) **א**) **לענין הלכה** – ביחס לזמן ק"ש של שחרית הנה לפי שיטת הגרימ"ט ע"פ הגר"ש מסלאנט והגר"ח זוננפלד, לכאורה היה מקום לומר דתנוקף החשש לזמן ר"ת כך תנוקף החשש לזמן ק"ש מעה"ש, ולמאי דקיי"ל דזמן ר"ת הוי רק חומרא ולא מעיקר הדין והמנהג, א"כ לכאורה ה"ה דזמן ק"ש מעה"ש הוי רק חומרא ולא מעיקר הדין.

ואולם המג"א עצמו כתב דגם למחשבים 42 שעות מהזריחה ועד השקיעה מודים דזמן ק"ש של שחרית יש לחשבו מעה"ש (והגר"א חלק עליו בזה). וכן מצינו למרן החיד"א דעל אף שבבב"ר (סי רס"א) פסק כהגאונים, מ"מ בשר"ת חיים שאל (ח"ב סי ל"ח אות ע') פסק לחשב את ק"ש של שחרית מעה"ש. ואפשר לפרשו באחד משני פנים. הדרך האחת דלענין ק"ש של שחרית הכל מודים דחשבונו מעה"ש וצה"כ דר"ת וכדברי המג"א. ובדרך שניה י"ל דאזיל לחשבון הגר"ח בבא"ח דבכל השנה מחשבים מעה"ש לצה"כ דהגאונים. ועכ"פ הדין דינא דזמן ק"ש של שחרית פסקו הפוסקים הספרדים לחוש לחשבו מעה"ש, עיין כה"ח (סי י"ח סק"ד). וה"כ גם אותם שלא הורו ברבים לחוש לר"ת, היו מורים לרבים לקרוא ק"ש מעה"ש כמג"א. וכן עמא דבר בבני הישיבות אשכנזים וספרדים כאחד.

ב) ביחס לזמן פלג המנחה, קיימים שני מנהגים בפועל, האחד לחשב כשיטת המג"א והלבוש שזהו שעה ורביע זמני קודם השקיעה (כ"כ הגרימ"ט בספרו ביה"ש, וכ"כ בכה"ח סי ר"ג סק"ד). ויש מנהג לחשב שעה ורביע קודם צה"כ דהגאונים לפי חשבון מעה"ש עד צה"כ דהגאונים (כ"כ הבא"ח פרשת ויקהל, ובס' אור לציון פ"ח סעיף ט') ויוצא לערך כחמשים דקות קודם השקיעה.

ד. זמן תפילת מנחה גדולה

א) זמן תפילת מנחה גדולה מבואר בשו"ע שהוא משש שעות ומחצה ומעלה. ומבואר בגמ' יומא (כה) דזמן תמיד של בין הערביים הוא מכי משחרי כותלי וזהו זמן צלותיה דאברהם אחר חצות היום. אלא שבביהמ"ק הכתלים נטויים ולא מכווני לראות נטיית הצל אלא בשש ומחצה.

ב) ועיין שעה"צ (סי ר"ג סק"ח) דכתב דנ"ל דאף החצי שעה שאחר חצות למנחה גדולה, גם היא צריכה להיות מחושבת לפי שעות זמניות, שהרי בגמ' איתא לתירוהו – תשע ומחצה למנחה קטנה, ושש ומחצה למנחה גדולה. וכשם שבמנחה קטנה מחשבים זמנית ה"ה לגדולה, אלא שאח"כ מספקא ליה דכיון שחצי שעה שהוסיפו הוא משום שלא יטעו מאחר ואינם בקיאים, א"כ י"ל דהוי זמן קבוע של ח"ש. והניח בצ"ע.

והנה בלוחות א"י ועיתים לבניה כתבו לחומרא – בקיץ חצי שעה זמנית שהוא יותר משלשים דקות, ובחורף שהשעה הזמנית קצרה פסקו חצי שעה 30 דקות. וע"ש מגנ"ב דאיכא פלוגתא ר"ח אם התפלל מנחה תוך הח"ש האם יצא בדיעבד י"ח. ג) עיין בספר אור לציון (פט"ו הלכה ב) דס"ל דיש להוסיף על הזמן של ח"ש המופיע בלוחות עוד כ' - 7 דקות או כרבע שעה כדי לחוש לדעת ר' יוסי דס"ל דאחר זמן ביה"ש דר' יהודה מתחיל ביה"ש כהרף עין, והוא 3/4 מיל כ- 43.5 דקות. ולחשבון הנהוג הוא 27-30 דקות. ולפ"ז כדי לחשב חצות לפי זמן השקיעה דר' יוסי שהוא מאוחר יותר 45-30 דקות, הנה יש להוסיף על חשבון החצות והחצי שעה שאחריו, את מחצית חשבונו של ר' יוסי העולה 15-7 דקות.

ונלע"ז דהטעם שלא נהגו בזה כיון שזמן חצות לכ"ע אין מחשבים מעמוד השחר עד צאת הכוכבים דהגאונים כיון שאז אין חמה בראש כל אדם. אלא מחשבים מהזריחה ועד השקיעה, וכשם שכ"כ הבא"ח (וישלח ד, וארא ג, שר"ת ר"פ ח"ב סי ג.) ולפ"ז הא בהא תליא דאין לחשב מזמן השקיעה לשיטת ר' יוסי כי גם אז לא תיפול נקודת חצות בחצי היום כשחמה בראשו של אדם. אלא רק באופן של כניסת עגולת השמש בזריחה, עד העלמות עגולת השמש בשקיעה, ומחצית הזמן בדיוק הוי נקודת חצות.

העולה מהאמור

א) ג' שיטות איכא בחישוב שעות היום.

- שיטת תה"ד מג"א ודעימיהו – מחשבים מעה"ש ועד צה"כ דר"ת.
- שיטת הלבוש והגר"א ודעימיהו – מחשבים מהזריחה ועד השקיעה.
- שיטת הבא"ח והאור לציון (ושכך היה מנהג בא"י) – מחשבים מעה"ש עד צה"כ דהגאונים.

ב) זמן פלג המנחה – ג' שיטות איכא בחישובו וכנ"ל

- שיטת תה"ד מג"א – שעה ורבע קודם צה"כ דר"ת, ועולה 3 דקות קודם השקיעה.
- שיטת הלבוש והגר"א – שעה ורבע קודם השקיעה, ועולה 75 דקות קודם השקיעה.
- שיטת הבא"ח והאור לציון – שעה ורבע קודם צה"כ דהגאונים,ועולה כ-50 דקות קודם השקיעה.

- זמן ק"ש של שחרית – עד ג"ש מהיום – וגם בזה איכא ג' שיטות כנ"ל
 - שיטת תה"ד מג"א – ג"ש לחשבון 42 שעות מעה"ש עד צה"כ דר"ת (וכ"כ בלוחות בחשבון מג"א).
 - שיטת הגר"א – ג"ש לחשבון 42 שעות מהזריחה ועד השקיעה.
 - שיטת הבא"ח והאור לציון – ג"ש לחשבון 42 שעות מעה"ש עד צה"כ דהגאונים. (ונקרא חשבון זה מג"א לחומרא).

- סוף זמן אכילת חמץ וביעורו – ג' שיטות איכא בחישובו וכנ"ל. אוכלים כל ארבע, תולין חמש, ושורפים בתחילת שש.
 - לשיטת תה"ד ומג"א – מעה"ש ועד צה"כ דר"ת.
 - לשיטת הגר"א והלבוש – מהזריחה ועד השקיעה.
 - לשיטת הבא"ח ואור לציון – מעה"ש ועד צה"כ דהגאונים. (ונקרא איסור חמץ לחומרא).

ה) זמן נקודת חצות – לכו"ע מחשבים מחצית הזמן מהזריחה ועד השקיעה.

ו) זמן מנחה גדולה – שש ומחצה.

- חצי שעה זו נוהגים לילך בה לחומרא, בקיץ לחשבה זמנית ובחורף קבועה.
- דעת האור לציון להוסיף 7 - 45 דקות לפי חשבון השקיעה, שיטת ר' יוסי. ולא נהגו כן, והטעם משום דבעינן שתהא חמה בראש כל אדם וזה מתחילת הזריחה עד רגע העלמות השמש בשקיעה.

והשתא בשלמא אם היה מחושב מהזריחה עד השקיעה, או מעה"ש ועד צה"כ דר"ת, הוי חצות באמצע היום שחמה בראשו של כל אדם ובתחילת שבע משחרי כתלי. אבל אם מחשבים את היום מעה"ש ועד צה"כ דהגאונים הו"ל חצות מוקדם יותר כחצי שעה לפני שהחמה באמצע הרקיע, ועדיין לא משחרי כתלי. וע"כ חזר הגרימ"ט לחשב את השעות של ק"ש לשיטת המג"א כשיטת תה"ד, מעה"ש עד צה"כ דר"ת.

וא"כ לשיטת הבא"ח וכפי מה שהיה נהוג קודם בא"י, צ"ע היאך יתחשב היום מעה"ש עד צה"כ דהגאונים בשעה שחצות היום אינו בחצי היום ממש. ובאמת שבבא"ח (וישלח אות ד, שר"ת ר"פ ח"ב סי ג) מודה שלענין חישוב חצות היום והלילה מחשבים מנה"ח ועד שקה"ע. ונראין הדברים תרתי דסתרי לחשבון זמן המנחה וק"ש דשחרית.

ג) עיין גמ' פסחים (ד.) תנן התם ר"מ אומר אוכלין כל חמש ושורפין בתחילת שש. ר' יהודה אומר אוכלין כל ארבע ותולין כל חמש ושורפין בתחילת שש. דכולי עלמא מיהא חמץ משש שעות ולמעלה אסור, מנלן, וקאמר שם בגמ' (ה) רבא אמר מהכא "לא תשחט על חמץ דם זבחי" לא תשחט הפסח ועדיין חמץ קיים. ואימא כל חד וחד כי שחט, זמן שחטה אמר רחמנא. ופרש"י שם ד"ה לא תשחט על חמץ וגו' ושחיטת פסח זמנה מתחילת שבע שהוא בן הערביים. שכבר נוטה חמה לצד שקיעתה. והכי אמרינן בפ' אמר להן הממונה (יומא כה.) צלותיה דאברהם מכי משחרי כותלי, **דהיינו מחצות ואילך**. וגמרינן מינה דשחיטת התמיד מתחילת שבע. וקשיא לן התם מתני' דתמיד נשחט בשש שעות ומחצה. ומשני לן – שאני כותלי ביהמ"ק דלא מכווני. רחבין תחתיהן מאד ולא משתחרי עד שש ומחצה עכ"ל. וכן הוא ברמב"ם (פ"א מחמץ ומצה הלכה ח-ו) וז"ל אסור לאכול חמץ ביום ארבעה עשר **מחצות היום ולמעלה**, שהוא מתחילת שעה שביעית ביום. וכל האוכל בזמן הזה לוקה מן התורה, שנאמר "לא תאכל עליו חמץ", כלומר על קרבן הפסח. כך למדו מפי השמועה בפירוש דבר זה, ואסרו חכמים לאכול חמץ מתחילת שעה ששית וכו', שעה חמשית אין אוכלין בה חמץ גזירה משום יום המעון וכו'. הא למדת שמותר לאכול חמץ ביום ארבעה עשר עד סוף שעה רביעית. ואין אוכלין בשעה חמישית אבל נהנין בו. והאוכל בשעה ששית מכין אותו מכת מרדות. והאוכל מתחילת שעה שביעית לוקה עכ"ל. מפורש יוצא שנקודת חצות היום היא תחילת שעה שביעית, וחשבון השעות של אוכלין כל ארבע, ותולין כל חמש, ושורפין בתחילת שש מדרבנן, וכן מה שלוקין בתחילת שבע מהתורה, הכל נמצא ביחס שווה. וא"כ צע"ג לבא"ח מאד גיסא מחשב את חצות היום מהזריחה ועד השקיעה. ומאיךד גיסא מחשב את שאר שעות היום מעה"ש ועד צה"כ דהגאונים.

ואע"ג שכתב המג"א (סי י"ח סק"א) דגם הלבוש ודעימיה המחשבים י"ב שעות מהזריחה ועד השקיעה מ"מ יודו דלענין ק"ש של שחרית יש לחשבה מעה"ש. צ"ל דזהו מטעם שבדין "ובקומך" תלי בעה"ש וקורא ק"ש עד ג' שעות שהוא רביע היום מעה"ש ועד צה"כ של ר"ת. ואמנם גם דבר זה הוי חידוש דאיכא לדידהו שני סדרים של חשבונות, עיין באר חיים (סי ד') בשם ראש הישיבה הגר"י יעדס, והגר"ש ברמן צ"ל. אבל לחשב את כל שעות היום מעה"ש עד צה"כ דהגאונים כמבואר בבא"ח בין לק"ש של שחרית ובין לענין המנחה ושאז חצי היום שהוא תחילת שבע יפול חצי שעה קודם חצות ולא מכי משחרי כותלי זה צע"ג. ושעל כן חישב הבא"ח את החצות לפי נקודת חצות שמהזריחה ועד השקיעה, והוא תרתי דסתרי עם חשבון השעות וצ"ע.

ד) **לעומת זאת** גם לשיטת הגרימ"ט צ"ע דהא קיי"ל הלכתא כהגאונים וחשבון היום מעה"ש עד צה"כ צריך להיות לכאורה מחושב בצה"כ דהגאונים ולא של ר"ת, דהא לא קיי"ל כוותיה. ובאמת שלענין חשבון פלג המנחה גם הגרימ"ט מודה דאין לחשב לפי צה"כ דר"ת דאז עולה הזמן 3 דקות קודם השקיעה, אלא מחשבו לפי שיטת הלבוש והגר"א שהוא שעה ורבע זמניים קודם השקיעה. (ספרי בין השמשות הי"א אות ג), וכתב שכן המנהג בא"י וכ"כ הכה"ח (ר"ג סק"ד). וא"כ צ"ע לשיטתיה אם פלג המנחה הוא בחשבון מנה"ח עד השקיעה מדוע זמן ק"ש של שחרית יהיה מעה"ש עד צה"כ.

אלא שקושיא זו לכאורה ניתן לישב, דלעולם מחלוקת איכא בחישוב השעות האם לחשב מעה"ש עד צה"כ, או מהזריחה לשקיעה. ואולינן בה לחומרא ולא לקולא. הלכך לענין ק"ש של שחרית חיישינן לחומרא לזמן המג"א, וזה לפי חשבון צה"כ דר"ת, ולא של הגאונים כיון שלהבנת הגרימ"ט לא שייך לחשב מעה"ש וצה"כ דהגאונים כיון דבכה"ג חצות היום לא יפול בחצי היום, וע"כ ס"ל דאין חשבון כזה כלל. ולעניני זמן פלג המנחה חשש לחשב 3 דקות קודם השקיעה בכדי שלא יפול בחילול שבת. וע"כ אזיל לחומרא לחשב מהזריחה עד השקיעה. ואולם אכתי צ"ע דלענין קבלת שבת ותפילת ערבית 75 דקות קודם השקיעה הוי הנהגה לקולא. אלא דצ"ל דחשבונו של הגרימ"ט מיוסד על המג"א דגם להלבוש ודעימיה שמחשבים השעות מהזריחה ועד השקיעה לשאר השעות מ"מ מודים לענין ק"ש דשחרית דמחשבים מעה"ש עד צה"כ דר"ת, וזה מדין "ובקומך". ואולם דעת הגר"ח והאור לציון, ושכן היה המנהג בא"י קודם ששינהו הגרימ"ט, לחשב השעות מעה"ש עד צה"כ דהגאונים, בין לזמן ק"ש של שחרית ובין לפלג המנחה ורק לענין חשבון חצות היום והלילה מחשבים נקודת חצות לפי הזריחה והשקיעה, וזה נראה כתרתי דסתרי וצ"ע.

ולענין איסור אכילת חמץ וביעורו בערב הפסח כתב הבא"ח (פרשת צו) לחשבו מעה"ש, וכ"כ באור לציון (ח"ג סי כ"ב). ולשיטתם צ"ל מעה"ש עד צה"כ דהגאונים. ונקרא זמן איסור אכילת חמץ וביעורו לחומרא (דלהגרימ"ט מחושב מעה"ש עד צה"כ דר"ת. שהוא יותר מאוחר).

ג. העולה מהאמור

(א) זמן ק"ש של שחרית

- עד ג"ש שהוא רביע היום לפי חשבון שעות היום מהזריחה ועד השקיעה (ע"פ הגר"א).
- עד ג"ש שהוא רביע היום לפי חשבון היום מעה"ש ועד צה"כ דר"ת (זמן זה נקרא זמן מג"א, וכן מחושב בלוח א"י ועיתים לבניה).
- עד ג"ש שהוא רביע היום מעה"ש עד צה"כ דהגאונים (כשיטת הגר"ח בבא"ח, והאור לציון, ושכך נהגו בא"י קודם ששינה הגרימ"ט. ונקרא זמן מג"א לחומרא).

ב) זמן איסור אכילת חמץ וביעורו – נחלקו שלשת השיטות כנ"ל.

ג) **זמן פלג המנחה**

- שעה ורבע זמנית קודם השקיעה לפי חשבון שעות מהזריחה ועד השקיעה (ע"פ הלבוש והגר"א). עולה 75 דקות קודם השקיעה.
- שעה ורבע זמני קודם צה"כ דר"ת לפי חשבון השעות מעה"ש עד צה"כ דר"ת (שיטת תה"ד) וכן פסק מרן השו"ע סי ר"ג ס"א). עולה 3 דקות קודם השקיעה.
- שעה ורבע זמני קודם צה"כ דהגאונים, לפי חשבון השעות מעה"ש עד צה"כ

מקור ההלכה

שאלה

מי שחולץ תפילין כדי לעשות צרכיו, או כדי להשתין, או כדי להפיח, האם צריך לברך עליהם כשחוזר ולובשם, או לא.

תשובה

א) בשו"ע (סי' כ"ה סעיף י"ב) כתב מרן זו"ל: הזיזם ממקומם אדעתא להחזירם מיד צריך לברך, הגה וי"א שלא לברך, (טור סימן ח' והכי נהוג, וכבר נתבאר לעיל סימן ח' סעיף י"ד) עכ"ל. וכי' ע"ז המג"א (ס"ק כ"ב) אבל בחלץ תפילין ליכנס לביהכ"ס צריך לברך, כיוון שאינו רשאי ליכנס איתם לביהכ"ס ואידיחי ליה, וכן משמע בגמ' סוכה (דף מ"ו ע"ב), אך אפשר דביהכ"ס שלנו בבתים שאינו רחוק כשלהם שבשדות, לא צריך לברך, ולכן סתם הרמ"א כאן של"צ לברך עכתו"ד עיי"ש. ובפמ"ג בא"א (ס"ק כ"ב) כתב שכן נהגו כדברי המג"א שלא לברך, וכ"כ בדרך החיים בדין הנחת תפילין וברכתן (סעיף ט'), וכ"פ הבא"ח ש"ר פר' וירא (הל' י"ג), וכה"ח (סי' כ"ה סוס"ק ע"ח) עיי"ש. אלא שהרבה אחרונים הקשו ע"ז, וחלקו על דברי המג"א ודעימיה, דבשיורי קרבן בירושלמי (פ"ג דיומא ה"ב), וכן בארצות החיים (סי' כ"ה ס"ק צ"ד) ועוד אחרונים הקשו עליו, דמהירושלמי (פ"ג ה"ב) שאמר דכרן המיסך רגליו במקדש עשהו כהפליג וטעון טבילה, מוכח שאף בביהכ"ס קרוב צריך לחזור ולברך על התפילין, דהרי ביהכ"ס שבמקדש היה קרוב לכהנים, כדתנן בתמיד (פ"א מ"א) וביהכ"ס של כבוד היה שם במקדש, ואעפ"כ קאמר הירושלמי דחשיב כהפליג והיסח הדעת לגבי עבודה שבמקדש, א"כ גם לגבי תפילין הוי היסח הדעת וצריך לחזור ולברך.

וכן הגרע"א וס' לחם הפנים (סי' י') ועוד כמה אחרונים הקשו על המג"א מגמ' בברכות (דף כ"ג ע"א) שאמרה דחולצן ד"א לפני שנכנס לביהכ"ס, דמבואר מזה שאף בנכנס לביהכ"ס שבימיהם שהיה רחוק בשדות, לא היה עושה הפסק יותר גדול בחליצת התפילין, מהנכנס לביהכ"ס שבימינו בבתים שקרוב, דהרי היה חולצן רק ד"א לפני שנכנס לביהכ"ס שבשדות, וכיון שמבואר בגמ' שכשיצוא מביהכ"ס, חוזר ומברך עליהם, א"כ גם בביהכ"ס שבימינו שבבתים צריך לברך, ובס' תורת חיים (סי' כ"ה ס"ק כ"ד) הביא לקושיית הגרע"א ודעימיה, וכתב ע"ז שכל הפוסקים ס"ל שאם נכנס לביהכ"ס צריך לברך, וכן פסקו העו"ת (ס"ק י"ח), והב"ח, והט"ז (ס"ק י"א), א"ר (ס"ק כ'), וכן דעת שו"ע הרב מדהשמיט את דברי המג"א, שלא דרכו בקודש, וכ"פ החי"א (בכלל י"ג סעיף ו'), וכ"פ המשנ"ב (סי' כ"ה ס"ק מ"א), ובביה"ל שם בד"ה וי"א שלא לברך, הביא לחלק גדול מהפוסקים הנ"ל, ומכאן זה חיזק את מה שפסק במשנ"ב שצריך לחזור ולברך עיי"ש. וכן בס' הליכות עולם ח"א פר' וירא (סעיף ד' ובביאורים שם) הביא לפוסקים הנ"ל, ומכאן כל הקושיית הנ"ל על המג"א, ושורב הפוסקים חלקו על המג"א, פסק שצריך לברך, ואין לחוש בזה לסב"ל, ובפרט שדעת השו"ע שכל שחלץ התפילין אפי' ע"ד לחזור וללובשם מיד, כשחוזר ולובשן צריך לברך, והוסיף שכ"פ שו"ת באר משה חו"ו (סי' י"א), ושו"ת משיב הל' (סי' ת"ד) עכתו"ד עיי"ש.

ב) ולעז"ז נר' דיש מקום לישב לקושיית האחרונים על המג"א, דמה שהקשו הגרע"א ודעימיה על המג"א מדאמרין בברכות (דף כ"ג ע"א) שחולצן ד"א סמוך לביהכ"ס, יצא שאין הבדל בין ההפסק שהיה עושה כשחולצן ליכנס לביהכ"ס שבשדות, לחולצן ליכנס לביהכ"ס שבבתים כנ"ל. ו"ל שהגמ' רק אמר את עיקר הדין שיש חיוב לחלוץ את התפילין בריחוק ד"א מביהכ"ס, וכשנודעו לו להגיע לביהכ"ס שבשדות עם תפילין בראשו, כגון שהיה בדרך וזה טורח גדול לחזור לביתו ולהניחם במקום שמור, אעפ"כ צריך לחולצן בריחוק ד"א מביהכ"ס, אבל מי שנמצא עם תפילין בביתו או סמוך לביתו שבעל יכול לחולצן בביתו, ודאי שהיה חולצן ומניחם בביתו, דהוי מקום המשתמר, ורק כשחזר לביתו היה חוזר ולובשם, והיה עושה הפסק גדול עד שחוזר ולובשם, וס"ל למג"א שע"ז אמרה הגמ' שכשחוזר ולובשם חוזר ומברך עליהם. ויש שו"ת משנה שכיר (סי' י"ג) שהרב הערצני לקשה לו את קושיית הגרע"א, ומצא שעוד גאון הקשה כן, ותיקף לו ע"ז כעין הנ"ל, והוסיף לחזק את הדברים ע"ז מש"כ המג"א (בסי' מ"ג ס"ק י"א), דכל הני שריותא אינן אלא לאדם שלובשן כל היום ונמצא עמהם בשדה, וא"א להטריחו בכל פעם להחזירם לביתו, אבל בספרים שיכול להניחם בביתו, אסור להכניסם לביהכ"ס, ונמצא שאסור ללכת איתם לביהכ"ס שבשדות, אלא צריך לחלוץ אותם בביתו, ולעשות הפסק גדול עד שיחזור לביתו ויחזור ויניחם, וצדקו דברי המג"א עכתו"ד עיי"ש.

ג) ומה שהקשו השוירי קרבן וארצות החיים ועוד אחרונים על המג"א מהירושלמי (פ"ג דיומא ה"ב) שאמר שעשו לכהן המיסך רגליו בביהמ"ק, כהפליג והיסח הדעת להצריכו טבילה, אע"פ שביהכ"ס שבמקדש היה קרוב, דמוכח מינה דבתפילין כה"ג צריך לחזור ולברך, י"ל דלגבי עבודת המקדש מספק שמא ע"י שמיסך רגליו לפעמים עלול להסיח דעת מהעבודה, החמירו להצריכו טבילה, אבל לגבי תפילין י"ל לאידך גיסא, דמספק שמא לא הסיח דעת, אין לו לחזור ולברך מספק, דסב"ל. ואיך שלא יהיה אם באנו ללמוד מהירושלמי שהנכנס לביהכ"ס להסך רגליו צריך לברך, יש ללמוד ממה דקאמר הירושלמי דהמטיל מים במקדש טעון קידוש דים ורגלים, דהנכנס לביהכ"ס רק להשתין, לא חשיב היסח הדעת, ובתפילין כה"ג לא צריך לחזור ולברך.

שו"ר בשו"ת משנה שכיר הנ"ל שכתב לתרץ לקושיית שוירי הקרבן ודעימיה קצת בדרך אחרת, ע"פ מה שאיתא שם בירושלמי דאם ישן במקדש מעומד ע"י שנשען על הכותל חייב טבילה, אע"פ שבתפילין חשיב לשנית עראי שמותר לישון כך עם תפילין, דלא עדיף משינה שעל אצילי ידיו דחשיב לשנית עראי ומותר, ומבואר מזה שבעבודת המקדש החמירו יותר, א"כ כמו שבשינת עראי החמירו במקדש יותר מלגבי תפילין, להחשיבו כהיסח הדעת ולהצריכו טבילה, כך לגבי הנכנס לביהכ"ס להסך רגליו החמירו במקדש יותר, להחשיבו כהיסח הדעת ולהצריכו טבילה, ואין מזה ראיה לתפילין דחשיב להיסח הדעת, להצריכו לחזור ולברך כשחוזר ולובשם כשיצוא מביהכ"ס, וציון לעוד איזה אחרונים שכתבו לישב לקושיית שוירי קרבן בדרכים אחרות עכתו"ד עיי"ש.

ד) אך אע"פ שנתיישבו דברי המג"א מקושיית האחרונים עליו מסוגיות הש"ס כמש"נ קצת מזה, עכ"פ עדיין דברי המג"א צ"ע, מכא טענת האחרונים שכיון שאינו רשאי ליכנס עם תפילין לביהכ"ס אידיחי ליה הגברא מהמצוה, וודאי שצריך לחזור ולברך כשחוזר וללובשם כשיצוא מביהכ"ס, אלא שהמג"א עצמו בתחילת דבריו כתב שצריך לחזור ולברך מחמת סברה זו, ואעפ"כ בסוף צידד שכיון שביהכ"ס קרוב שבבתים אין היסח הדעת, לא צריך לחזור ולברך, ונר' דהיינו משום דס"ל דאין סברה זו מוסכמת, דהנה הב"י (בסי' ח' בטור הנדמ"ח סעיף י"ד) כ' על ספקו של הטור בפושט טליתו כדי ליכנס לביהכ"ס ע"ד לחזור

חלץ תפילין לעשיית צרכיו או להשתין או להפיח

וללבושו, אם צריך לחזור ולברך או לא. דאינו יודע למה הסתפק בזה, דבהדיא אמרין בסוכה (דף מ"ו ע"א) גבי תפילין דבכה"ג צריך לחזור ולברך, וא"כ ה"ה בטלית עתו"ד, וכ"פ בשו"ע שם (סעיף י"ד) עיי"ש. והאחרונים [ד"מ (ס"ק ו'), ב"ח, ט"ז (ס"ק י"ג), מג"א (ס"ק י"ט), ועוד הרבה אחרונים הובאו בכה"ח (סי' כ"ה ס"ק נ"ב) עיי"ש]. השיגו על הב"י דלא דמו אהדדי, דבתפילין כיוון שאסור ליכנס איתם לביהכ"ס אידיחי ליה הגברא מהמצוה, ולכן צריך לחזור ולברך, אבל בטלית כיוון שמעיקר הדין מותר ליכנס איתה לביהכ"ס, ולא אידיחי ליה הגברא מהמצוה, לא צריך לחזור ולברך, ומכאן זה חלקו על מרן בזה, וכן העיקר להל' כמש"כ הכה"ח הנ"ל עיי"ש. עכ"פ מדברי מרן בב"י ושו"ע מבואר דלא ס"ל לסברא זו, שכשאינו יכול ליכנס עם תפילין לביהכ"ס ואידיחי ליה הגברא מהמצוה, חמיר טפי שודאי צריך לברך.

ואע"פ שדעת מרן השו"ע היא דאפי' בעדיפא מינה צריך לברך, דאפי' כשלא אידיחי ליה הגברא מהמצוה, אלא הפסיק מרצונו לעשות את המצוה ע"ד לחזור ולעשותה מיד אח"כ, צריך לחזור ולברך, דכיון שהפסיק בעשייתה אזדא לה המצוה, ולכן ס"ל דאפי' בפשט טליתו ע"ד לחזור וללבוש מיד צריך לחזור ולברך, עכ"פ כיוון שלא קי"ל כדעת השו"ע בזה, אלא אמרין סב"ל נגד מרן, ואם פשט טליתו ע"ד לחזור וללבושו מיד, ל"צ לחזור ולברך, כמש"כ הרמ"א ועוד הרבה אחרונים, והובאו בכה"ח (סי' ח' ס"ק כ"ב) עיי"ש. ואפי' בנפלה טליתו מעליו נקטינן של"צ לחזור ולברך, כמש"כ כה"ח שם (ס"ק נ"ה) דלא ס"ל לסברא אזדא לה המצוה, ומאיךך גיסא יש לחוש לדעת השו"ע שאין הבדל בין הפסיק את המצוה באונס לבין הפסיק את המצוה מרצון, א"כ יש לחוש בזה לסב"ל לדידן דס"ל דלא אמרין דאזדא לה המצוה. ועיין בשו"ת משנה שכיר הנ"ל (בס"ק ט') במה שהאר"ק להביא סמוכים לדעת השו"ע שאין הבדל בין הפסיק בעשיית המצוה מרצון להפסיק בעשייתה באונס, מהסוגיא בסוכה (דף מ"ו ע"א) ורש"י שם, והוכיח שכ"ה דעת הגמ"י עיי"ש. ולמעשה בראיה שהביא מהגמ' בסוכה כבר קדמוהו בזה בס' יד אהרן ובס' חמד משה (סי' ח' ס"ק ט'), ועיי"ש בח"מ שמכאן זה הצדיק את דברי הב"י נגד האחרונים עיי"ש. וכן בס' נזירות שמשון (בסי' כ"ה) הביא ראיה זו כקושיא על המג"א והאחרונים שחלקו על הב"י, ואף שבשו"ת באר משה הנ"ל (סי' א' ס"ק ג') כתב לישב דברי האחרונים ע"פ דברי הנמוקי' והר"ף עיי"ש. עכ"פ מדברי רש"י בסוגיא ועוד ראשונים יש מקום לטענת הח"מ ודעימיה ואכמ"ל. ועע"ש בשו"ת משנה שכיר במה שהאר"ק (מס"ק ה' והלאה) להביא סמוכים לדברי המג"א שיש חילוק בין ביהכ"ס רחוק לביהכ"ס קרוב, (ובס"ק ח') הוכיח שכ"ה דעת הטור עיי"ש. וכן הביא סמוכים למנהג העולם שלא לברך מטעמים אחרים עיי"ש, ובמה שהאר"ק עוד בזה (בסי' י"ד) עיי"ש. והדברים ארוכים ועתיקים ואכמ"ל.

ה) לאור זה נר' דאע"פ שהרוצים לברך על התפילין כשיצאים מביהכ"ס וחוזרים ולובשים אותם, כדעת מרן ורוב רובם של האחרונים דס"ל שצריך לברך, יש להם על מה שייסמוכו, עכ"פ הנוהגים שלא לברך כדעת המג"א, וכהפמ"ג, וס' אות חיים ושלום (סי' כ"ה ס"ק ט"ו), ושו"ת משנה שכיר שהעידו שהמנהג שלא לברך, וכדנה"ח, ובא"ח, וכה"ח שפסקו שלא לברך משום סב"ל, ג"כ יש להם ע"מ שייסמוכו, וע"ע בס' פסקי ישובות (סי' כ"ה הערה 188) שהביא שכ"פ בס' בס' לטק הקמח החדש (ס"ק ע"ט), וס' מרא דשמעתא (ס"ק י"ט) ועוד עיי"ש. וגם זה בחולץ תפילין כדי להסך רגליו לעשות צרכיו, דלכו"ז אסור עם תפילין, אבל אם חולץ את התפילין, או מזיזם ממקומם כדי להפיח, שאין היסח הדעת, ולא ברור דחשיב גברא לא חזי כדלהלן, ודאי שיש לחוש לסב"ל, ולא יברך עליהם כשחוזר ולובשם או מחזירם למקומם. דהנה בשו"ת באר משה הנ"ל ח"ו אע"פ שפסק (בסי' א' וי"א) כהמשנ"ב ורוב האחרונים דחולץ תפילין ליכנס לביהכ"ס, כשחוזר ומניחם, צריך לחזור ולברך, בכ"ז (בסי' ב' ס"ק ו') שדן במזיז התפילין ממקומם כדי להפיח ואח"כ מחזירם למקומם, אם צריך לחזור ולברך ועליו אחריו שו"נ אמ חשיב גברא לא חזי למצוה, ונטה לומר דחשיב גברא לא חזי, בכ"ז מסיק דכיון דמפסיק להזיזם ממקומם, ואין בזה היסח הדעת, לא צריך לחזור ולברך, דלא כהחי"א (בכלל י"ג סעיף ו'), ומשנ"ב (סי' כ"ה ס"ק מ"ו) שפסקו שגם בכה"ג צריך לחזור ולברך, כיוון שאסור להפיח עם תפילין עתו"ד עיי"ש. שו"ר שכ"כ בס' אפיקי מגינים בחידושים (ס"ק ל"ב ובביאורים ס"ק כ"א), ונסתייע לזה ממה שמשמע בירושלמי שהמפיח ל"צ טבילה לעבודת המקדש, דלא הוי היסח הדעת.

וא"כ גם בתפילין ל"צ לחזור ולברך עתו"ד עיי"ש. ולמעשה בחולץ תפילין כדי להפיח יש לצרף עוד סניף שלא לברך, והוא ע"פ מש"כ המג"א (בר"ס ל"ח ס"ק ב') בשם הרמ"ע מפאנו (סי' ס') שאף ביודע שלא יעמיד עצמו מלהפיח אלא כדי שיחלוץ תפילין ש"ה, מותר להניח שניהם, אע"פ שבסוף יפיח עם תפילין ש"י, דבתפילין ש"י בדיעבד אם הפיח בהם, לא עשה איסור, והביאו המשנ"ב שם (בס"ק ח'), ואף שסיים שהפמ"ג קפפק בזה, המעיין בפמ"ג יראה שבסוף נוטה להסכים לדברי המג"א עיי"ש. ועוד דבכה"ח שם (ס"ק ה') הביא שבשו"ת פנים מאירות, וכהנה"ג, והא"ר (ס"ק א'), מחה"ש (ס"ק ב'), סידור ב"יע בדיני מי החייבים בתפילין (ס"ק ב'), שתילי זיתים (סי"ק ג'), פתחי עולם (ס"ק ג') כולם הסכימו לפסק הרמ"ע מפאנו, וכן הל' עיי"ש. וכן בא"א בוטשאטש (בסי' כ"ח) נוטה להקל בדיעבד להפיח בתפילין ש"י עיי"ש. וכן בשו"ת מנ"י ח"ו (סי' י"ג) סמך על האחרונים הנ"ל עיי"ש. ונמצא שכלל האחרונים הנ"ל אפי' שצריך להפיח, לא חשיב גברא לא חזי בדיעבד לתפילין ש"י, א"כ אפי' שחולץ תפילין ש"י כדי להפיח, מאחר ולכתחילה צריך לחלוץ גם את התפילין ש"י כדי להפיח, עכ"פ כיון שבדיעבד לא חשיב גברא לא חזי לתפילין ש"י, ל"צ לחזור ולברך. וקצת צ"ע על האפיקי מגינים והבאר משה שלא הביאו כלום מזה.

ו) ואף בחולץ תפילין רק להשתין נר', דלא מיבעי אם יוצא להשתין בביהכ"ס עראי, דהיינו באיזה מקום ופינה צדדית, דמותר להשתין עם תפילין, כמבואר בשו"ע (סי' מ"ג סעיף א') עיי"ש, ולא חשיב לגברא לא חזי [להשתין עם תפילין]. שודאי שכשחולצם וחוזר ומניחם, ל"צ לחזור ולברך, וכ"פ המשנ"ב בביה"ל שם בסוד"ה והכי נהוג עיי"ש. וכן כשחולץ כדי ליכנס לביהכ"ס קבוע שעשוי רק להשתין, כמשנתנו שבימינו שמותר להשתין בהם עם תפילין, כמבואר בביה"ל (בסי' מ"ג סעיף ג') בד"ה ביהכ"ס עראי עיי"ש, ג"כ ל"צ לחזור ולברך, כיון דלא חשיב לגברא לא חזי, כמש"כ בשו"ת משנה שכיר הנ"ל (בס"ק ג') עיי"ש. וכ"כ בתשובות והנהגות ח"א (סי' מ"א). אלא אפי' בנכנס לביהכ"ס קבוע להשתין, כיון דלא הוי היסח הדעת כמבואר בירושלמי הנ"ל, והסברא דאידיחי ליה גברא אינה מוסכמת, נר' שאין לחזור ולברך, בפרט שמצינו לכמה פוסקים [אפיקי מגינים ובאר משה] שתלו הדבר גם בהיסח הדעת, וכשלא היה היסח הדעת, פסקו שאין לחזור ולברך כמשנ"ל לענין הפחה. ועוד דמצינו לכמה חכמי דורינו שאע"פ שהסכימו לדעת רוב האחרונים שהמשנ"ב שאם חולץ תפילין לעשיית צרכיו, צריך לחזור ולברך, בכ"ז כתבו שהחולץ תפילין רק להשתין, מנהג העולם שלא לברך. דכ"כ בשו"ת שבט הלוי ח"ט (סו"ס ג'), ושו"ת תשובות והנהגות ח"א (סי' מ"ג) עיי"ש.

ז) ולפי מה שנתבאר עד כאן נר' דמי שאוכל או שותה דברים של"צ לברך עליהם

הרה"ג רבי אשר חנניה שליט"א

מרבני בית ההוראה שע"י ישיבת "אהבת שלום"

במקומם, ובאמצע נצרך לצאת לביהכ"ס לעשיית צרכיו או להשתין, לא צריך לחזור ולברך עוד פעם כשרוצה להמשיך אח"כ לאכול ולשתות מהם, דכיון שאפי' בתפילין שלכו"ע אסור ליכנס אתם לביהכ"ס לעשיית צרכיו מדינא דגמ', בכ"ז יש לחוש בזה לסב"ל ולא לחזור ולברך, א"כ כ"ש לגבי איסור אכילה בביהכ"ס שאין לזה שום מקור בגמ', רק הבאה"ט (בר"ס ג') למד ממש"כ הרמ"א בשם האו"ז שאין לדבר בביהכ"ס, שכ"ש שאין לאכול בביהכ"ס, ואין איסור זה ברור, י"ל דלא חשיב גברא לא חזי, ואין לחזור ולברך. ואף שבביה"ל (בסו"ס קע"ח) בד"ה כגון שהוצרך לנקביו, כתב דמבואר לעיל שדוקא ביצא לביהכ"ס בסעודת פת, ל"צ לחזור ולברך, אבל בפירות או משקין דהציאה ממקומו הוי הפסק, צריך לחזור לברך עתו"ד עיי"ש. נר' דמייירי ביוצא לביהכ"ס שמחוץ לבית, דהציאה מחוץ הו"ל הפסק בדברים שלא טעונים ברכה לאחריהם במקומם. והדברים מוכרחים כן, הן מצד שכתב דהוי הפסק רק משום הציאה למקום אחר, ואין שום רמז בדבריו דהוי הפסק משום איסור אכילה בביהכ"ס, ואיך כתב שהציאה ממקומו הוי הפסק, הרי הווא עצמו האר"ק להוכיח (בר"ס זה) בביה"ל בד"ה בבית א', דביציאה מחדר לחדר לא ברור דהוי הפסק, [בדברים שלא טעונים ברכה לאחריהם במקומם], ואין לחזור ולברך, ושכ"ה מנהג העולם עיי"ש. אלא ודאי דמייירי כאן ביוצא מחוץ לביתו, ועוד דהרי כתב שכן נתבאר לעיל, ונר' שכונותו למש"כ במשנ"ב (ס"ק כ"ו) דבאכילת פירות ומשקין מיד "שיוצא מפתח ביתו" הוי הפסק אפי' שיוצא רק להשתין עיי"ש. ומבואר בהדיא בדבריו דמייירי ביוצא לביהכ"ס שמחוץ לבית, אבל ביוצא לביהכ"ס שבתוך הבית, נר' פשוט שאף לביה"ל ל"צ לברך. ואדרבא מביה"ל וכל הפוסקים שדנו ביוצא לביהכ"ס באמצע סעודתו רק מדין שינוי מקום, ולא דנו מדין דהו"ל גברא לא חזי, מחמת שאסור לאכול בביהכ"ס, זה שיעתא לדברינו שהאיסור אכילה בביהכ"ס אינו ברור, ולא חשיב גברא לא חזי מחמת זה.

זאת ועוד דבס' זכרונות אליהו (מני הל' ברכות מערכת השי"ן סעיף ז') כתב זו"ל: שנוי רשות בדבר שאין צריך ברכה אחרונה במקומו, עי' מר"ן ז"ל (סי' קע"ח) שפסק שצריך לחזור ולברך, ועי' מהריק"ש בערך לחם שם שכתב בדין הפת, שאם הוצרך לילך לעשות צרכיו כיון שהוא מוכרח, אינו נקרא שינוי רשות, וכתב וכן ראוי לפסוק יעו"ש. ולפי קוצר דעתו נראה שדין מוהריק"ש ז"ל אפי' בדבר שאינו צריך ברכה במקומו, כיון שאינו נקרא שנוי רשות, והוצרכתי לכתבו לפי שראיתי למי שפסק שצריך לחזור ולברך בדבר שאינו צריך ברכה במקומו, וליתא לדעת מהריק"ש עכ"ל. ומבואר בדבריו שאפי' לשו"ע דס"ל שביציאה מחדר לחדר הוי הפסק בפת, ואפי' לפוסקים דס"ל בדדברים שאינם טעונים ברכה במקום הציאה מחדר לחדר הוי הפסק, ביציאה מחדר לחדר ביהכ"ס לא הוי הפסק, כיון שהוא מוכרח לכך. ואף שיוליקס ע"ז, כמש"כ הזכרונות אליהו, וכ"מ קצת מכה"ח (בסי' קע"ח ס"ק מ"ב) ממה שהעמיד את דברי המהריק"ש דוקא אפי' שטעונים ברכה לאחריהם במקומם עיי"ש. עכ"פ לא נפקא מידי ספיקא, והו"ל עוד סניף לומר בזה סב"ל ולא לחזור ולברך.

ח) זאת ועוד דבשו"ע הרב (סי' קע"ח סעיף ח') כתב זו"ל: אין שינוי מקום חשוב הפסק בסעודה וכו', אלא כששהה חוץ למקומו כגון שהלך לדבר עם חבירו והפליג בדברים וכו', אבל אם לא שהה וכו' כגון שהוצרך לנקביו ונכנס לביהכ"ס וכו"ב, אינו חשוב הפסק בסעודה וכו', אף אם עדיין לא אכל כוית, שא"צ לברך כלל ברכה אחרונה, וה"ה בדברים שאינם טעונים ברכה לאחריהם במקומם, אם קבע עליהם, והם דברים שקביעותם קביעות וכו', מפני שאין הפסק עראי חשוב להפסיק סעודת קבע וכו' עכ"ל עיי"ש. ומבואר מדבריו ששינוי מקום שלא שהה בו הרבה כמו ביוצא לביהכ"ס וכו"ב, לא חשיב הפסק אפי' בדברים שלא טעונים ברכה לאחריהם במקומם, אלא שמשמע מדבריו שצריך שיקבע עצמו בסעודה לדברים שאוכל ושותה אפי' שאינם טעונים ברכה לאחריהם במקומם, וכ"כ בס' קצות השלחן (בסי' נ"ז סעיף ז') בשם שו"ע הרב עיי"ש. וביתר ביאור בבדה"ש (ס"ק ח') עיי"ש. ואף שראיתי לכמה חכמי דורינו שפירשו את דברי שו"ע הרב ע"פ סברת הזכרונות אליהו, אחה"מ מכת"ר כל דבריו לא מורים כן, אלא כנ"ל, שכל שקבע עצמו באכילה ושתיה אפי' בדברים שלא טעונים ברכה אחרונה במקומם, שינוי מקום דשהיה מועטת אינה חשובה הפסק, ול"צ לחזור ולברך.

ולפ"ז יצא שאם קבע עצמו לאכילת פירות משקין אפי' שאינם טעונים ברכה אחרונה במקומם, יוצא לביהכ"ס לעשות צרכיו ואח"כ רוצה להמשיך לאכול ולשתות, יש עוד סניף לומר של"צ לחזור ולברך, דעת שו"ע הרב דס"ל דבכה"ג לא חשיב היציאה לביהכ"ס הפסק, וע"ע בס' זאת הברכה בביאור הל' (סי' מ"ה ס"ק ג' וד'), וס' ילקוט יוסף ח"ג (סי' קע"ח סעיף י"ט ובהערה שם) במש"כ בזה עיי"ש. סוף דבר מכל הני טעמי תירוצי נר', דהיוצא לביהכ"ס שבבית לעשיית צרכיו, באמצע אכילה או שתיה דברים שאינם טעונים ברכה אחריהם במקומם, ל"צ לחזור ולברך עליהם כשחוזר ורוצה להמשיך לאכול ולשתות אותם, אפי' אם לא קבע עצמו לאוכלם או לשתותם בקביעות מסבי על השולחן בלי לעקור ממקומו עד שיגמור לאוכלם ולשתותם, אך מאחר ויש ספק שכן צריך לברך, לכתחילה יש להמנע מזה, ולהשתדל לגמור לאוכלם ולשתותם לפני שיכנס לביהכ"ס, או שאם הפסיק ונכנס לביהכ"ס, לא ימשיך אח"כ לאוכלם ולשתותן, אבל אם בכ"ז רוצה אח"כ להמשיך לאוכלם ולשתותן, ל"צ לחזור ולברך עליהם. והנר' לענ"ד כתבתי, וצור ישראל יצילנו משגיאות שלא נכשל בדבר הל'.

הדינים העולים מהנ"ל

א. החולץ תפילין ליכנס לבית הכסא שבבית [כמו ביהכ"ס שבימינו] לעשיית צרכיו, על דעת לחזור וללובשם מיד שיצא מביהכ"ס, יש אומרים שצריך לחזור לברך, ויש אומרים שאין לחזור ולברך, ודעביד כמר עביד, ודעביד כמר עביד.

ב. החולץ תפילין או מזיזם ממקומם כדי להפיח ולהחזירם למקומם, כשחוזר ולובשם או חוזר ומחזירם למקומם, אין לברך עליהם.

ג. וכן החולץ תפילין ליכנס לבית הכסא שבבית להשתין, וחוזר ולובשם מיד שיוצא מביהכ"ס, אין לברך עליהם.

ד. האוכל אוכלין ומשקין שאין טעונים ברכה לאחריהם במקומם, ובאמצע אכילתו או שתיתו נכנס לבית הכסא שבבית אפי' לעשיית צרכיו, על דעת להמשיך לאכול ולשתות מזה, לאחר שיצא מביהכ"ס, כיוצא מביהכ"ס ורוצה להמשיך לאכול ולשתות, אין לחזור ולברך עליהם, אך מאחר ויש ספק שאולי צריך לחזור ולברך, לכתחילה יש להשתדל שלא להגיע לזה, אלא או שיגמור לאכול ולשתות לפני שיכנס לביהכ"ס, או שלא ימשיך לאכול ולשתות לאחר שיצא מביהכ"ס, אך אם קשה לו לעשות כן, ורוצה להמשיך ולאכול או לשתות, אין לחזור ולברך עליהם.

ופירות הנושרים מדברינו

ה. אע"פ שאם רוצה להפיח, צריך לחלוץ בין תפילין של ראש ובין תפילין של יד, אם הפיח ולא חלץ תפילין של ראש עשה איסור, אבל אם חלץ תפילין של ראש, ולא חלץ תפילין של יד לא עשה איסור. ולכן להפיח עם תפילין בדיעבד לא חשיב גברא לא חזי לתפילין של יד.

הוראת הלכה

באם יש ענין שגם ביציאתו מביתו יהא עטור בטו"ת, ובדין חצר ביהכ"נ או חדרים הסמוכים לביהכ"נ, ובמי שתפיליו תוך ביהכ"נ, ובהליכה מביתו לביהכ"נ כשיש אי צניעות בדרך

שאלה: בשו"ע סי' כ"ה ס"ב: מי שהוא זהיר בטלית קטן ילבשנו ויניח תפילין בביתו וילך לבוש בציצית ומוכתר בתפילין לבית הכנסת ושם יתעטף בטלית גדול, ובמ"ב סק"ח כתב דאם יודע שילך דרך מבואות המטונפות או שמצויין נכרים ברחוב יניחם בחצר ביהכנ"ס. ויל"ע במי שאינו יכול להניח בביתו ובחצר ביהכנ"ס האם איכא מעלה להניח בביהכנ"ס אחד ולהתפלל בביהכנ"ס אחר כגון שיש כמה חדרי תפלה בביהכנ"ס. וכן במי שנמצאים התפילין שלו בביהכנ"ס אם יש ענין להוציא מחוץ לביהכנ"ס ולהניח בחצר ביהכנ"ס, כיון דעיקר הטעם הוא כמבואר בזוהר משום פסוק ואני ברוב חסדך שצריך לומר כן עם התפילין. וכן במי שנמצא קודם ברכות התורה שאינו יכול לומר פסוק ואני ברוב חסדך אם יש ענין להניח התפילין בביתו. וכן יל"ע האם ראוי לנהוג כן להניח התפילין בביתו כשמצויין הרבה עוברים ושבים ברחוב ויש שאינם לבושים בצניעות.

תשובה: עיין בא"ר ובארצות החיים דפליגי בדעת המג"א בסימן מ"ג סוף ס"ק י"א, דהנה בא"ר הביא מהזהר דיש ענין לצאת מביתו מוכתר בתפילין ומעוטף בציצית, וגם יש ענין דבבואו לביהכנ"ס יהא מוכתר בתפילין ומעוטף בציצית, אלא דכשיש מבואות מטונפים או נכרים בדרכו לביהכנ"ס מה עדיף לעשות דלהא"ר עדיף להניחם בביתו ולכסות אותם במבואות המטונפים או במקום שיש נכרים, ולא כתב המג"א דכשיודע שיש מבואות מטונפים יניחם בביהכנ"ס רק לדחות הראיה מהגמ' דהגמ' איירי כשאין יודע אבל בידוע שיעבור במבואות המטונפים אפשר שאין להניחם אפילו כשמכסה אותם, אבל למעשה סובר המג"א דיש להניחם בביתו ולכסות אותם במקום הטינופת וכמו שהביא בסוף דבריו מעמק הברכה ובתחילת דבריו מתשובת מ"ע. אבל בארצות החיים חולק וסובר דדעת המג"א דכשיודע שיעבור במקום הטינופת לא יניחם, לכך אף דבזוהר מבואר דיש לצאת מביתו מוכתר בתפילין ומעוטף בציצית, מ"מ אינו מעכב כ"כ וכיון דאין להניחם לכתחילה כשיודע שיעבור במקום הטינופת לכך יניחם בחצר ביהכנ"ס, רק אם אין אפשרות להניחם בחצר ביהכנ"ס יניחם בביתו ויכנס כדי לקיים דברי הזוהר שבבואו לביהכנ"ס יהא מוכתר בתפילין ומעוטף בציצית ולומר הפסוק, והמשנ"ב העתיק לדינא דברי הארצות החיים על כל פנים מבואר מדבריהם דיש ענין לצאת מביתו מוכתר בתפילין ומעוטף בציצית. וכן הוא בכף החיים סי' כ"ה סעיף י"ג י"ד בשם הזוהר.

ולכאורה מי שנכנס כבר לביהכנ"ס איך יאמר אבוא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך דאיה מוראו כשהוא נכנס כבר ללא ציצית ותפילין, אלא שבכף החיים סימן כ"ה אות י"ז כתב דבחסל"א מבואר דאם הטלית והתפילין מונחים בביהכנ"ס ואין לו מי שיביאם יכנס ויטלם ויצא לחוץ ויניחם ואז יאמר ואני ברוב חסדך. וצריך לומר דעיקר הקפיידא דבכניסתו העיקרית כדי להתפלל יש קפיידא שהיה מוכתר בתפילין ומעוטף בציצית דאז רואין שיש עליו יראת שמים ויוכל לומר אשתחוה וכו' ביראתך וכשאין לבוש ציצית ותפילין איה מוראו ונמצא מעיד עדות שקר בעצמו, אבל בכניסה להביא התפילין אין בזה קפיידא.

אמנם כשיש כמה חדרי תפלה ואינו יכול להניח בחצר יש להסתפק כיון שאינו יוצא חוץ לביהכנ"ס לא שייך לומר אבוא ביתך, או שיש לומר דכל חדר תפלה נידון כביהכנ"ס נפרד והכניסה לחדר ראשון לא היתה כדי להתפלל. והנה הרב הגאון ר' מנשה שוע שליט"א כתב שאין לעשות כן להניח בחדר אחד ולהתפלל בשני, וכן שמע בשם חכם סלמאן מוצפי זצ"ל. והרב הגאון אשר חנניא שליט"א דעתו כהצד השני דיש מעלה להניחם בחדר אחד ולהכנס לשני עם ציצית ותפילין ולומר הפסוק בכניסתו העיקרית להתפלל, ומסברא נראה כדבריו דמה לי שנכנס להוציא התפילין לחצר מה לי נכנס לחדר תפלה אחד להניח תפילין הלא בשניהם נכנס כבר ובהכרח דהכל תליא בכניסה העיקרית להתפלל, ואף דבחדרי תפלה יש לומר דהכל נידון כביהכנ"ס אחד, יש לומר דיניח תפילין בחדר אחד ויצא לחוץ ושוב יכנס לחדר שני להתפלל ובכניסתו יאמר אשתחוה וכו' ביראתך. ואף דבחסל"א הנ"ל לא כתב שיניחם בביהכנ"ס ויצא ויכנס ויאמר הפסוק, יש לחלק דבמקום שמתפלל לא שייך לעשות כן דגם באופן זה קרינן ביה איה מוראו אבל כשמתפלל בחדר אחר יש לומר דשפיר יכול לומר ביראתך דלמקום שנכנס להתפלל רואין עליו יראת שמים. אך כבר הורה זקן.

ולענין שאלה שניה נתבאר בחסל"א דיש ענין להוציאם ולהניחם בחצר ביהכנ"ס. ולענין שאלה ג' נתבאר לעיל דמבואר בזוהר דיש ענין להניח בביתו. וגם אין מובן מה הספק של השואל הלא יכול לברך ברכת התורה ולומר אח"כ ואני ברוב חסדך ולהכנס לביהכנ"ס, ואף אם יצוייר היכי תימצי שאין יכול לברך ברכת התורה ופסוק ואני ברוב חסדך יכול לומר, מבואר בסימן מ"ו סעיף ט' דהעיקר לדינא דשרי לקרוא פסוקים קודם ברכת התורה דרך תחנונים אלא שנכון לחוש להאוסרים ובודאי במקום הצורך לקיים דברי הזוהר אין חשש לאומרם קודם ברכת התורה. ובמקום שמצויים עוברים ושבים שאינם לבושים בצניעות, בסימן ל"ח סעיף ד' במג"א ס"ק ד' מבואר דמשום שמא לא אסרו להניח תפילין אלא כשיודע בודאי שאי אפשר בלא הרהור אז אסרו להניח תפילין, ובמשנ"ב שם בס"ק ט"ו כתב על הא דאסרו כשיודע בודאי דמ"מ יראה בכל היכולת לכוף עצמו ולמשוך הלב ליראת שמים כדי להסיח הדעת מדברי הבאי וכו'. ובנידון השאלה לכאורה נראה דחשיב כשמא, ואף אי נימא דחשיב כיודע בודאי מ"מ אם יכול לכוף עצמו ולהסיח דעתו מהרהור ניהוג כהזהר וכל אדם יודע מצבו אם הוא שמא או ודאי ואם יכול לכוף עצמו, ומ"מ אם עושה כהזהר יזהר לכסות התפילין משום כבוד התפילין אולם אין זה מעיקר הדין.

באם יש לחוש לדעת מהר"י צמח זלה"ה דאיטר יד ימינו יניח בשמאל כל אדם

שאלה: בשו"ע סי' כ"ז ס"ו כתב דאיטר יד ימינו אם עושה כל מלאכתו

בשמאל מניח בשמאלו שהוא ימין כל אדם, והנה ידועה שיטת מהר"י צמח דעפ"י הקבלה גם איטר יניח בשמאל כל אדם ולא בימין, ויש לעיין אם איכא קפיידא להחמיר כשיטתו ולחזור ולהניח בשמאל כל אדם לאחר התפלה או דאין קפיידא להחמיר בדבר זה.

תשובה: הבא"ח חיי שרה ז' כתב דכיון דדברי מהר"י צמח נכונים בטעמים על פי סוד, אחר התפלה ילבש תפילין בשמאל כל אדם ולא יברך עליהם בשם ומלכות אלא יהרהר שם ומלכות בלבו ויקרא בהם ק"ש ויכוין לצאת ידי חובת מהר"י צמח, וצריך להניח תפילין של מי שאינו איטר יד דאי אפשר להשתמש בתפילין אחד מפני קשר היו"ד שצריך להיות לצד הלב, ואף דמנהג בית אל שלא לחוש למהר"י צמח, ירא שמים ראוי שיצא ידי חובת מצוה יקרה זו אליבא דכו"ע. וכ"כ בכף החיים סימן כ"ז ס"ק ל"א. ובאור לציון פ"ג ג' כתב דגם על פי סוד אפשר שאיטר מניח בימין כל אדם דאף שבשער הכוונות נתן טעם על פי סוד שהיא תפילין ביד שמאל, מכל מקום יש לומר שאצל איטר ימין כל אדם חשיב שמאל ואף על פי סוד אפשר דאיטר מניח בימין כל אדם, והעלה שם דאינו אלא מידת חסידות לחוש לדעת מהר"י צמח. וכתב שם דמשום היו"ד לצד הלב יניח את המעברתא כלפי מטה וכמ"ש בביאור הלכה סימן כ"ז סעיף ג' ד"ה המנהג הנכון בשם השבות יעקב דאיטר שאין לו רק תפילין של אינו איטר יוכל להפך ולהניח הקציצה לצד הכתף והמעברתא לצד היד לפי שאין קפיידא מדינא אם המעברתא לצד הכתף והקציצה לצד היד או להיפך כמ"ש התרומת הדשן הובא בב"י סימן כ"ז סעיף ג'. והבן איש חי שכתב יעשה שני תפילין כנראה חשש לדברים שכתב תרומת הדשן בסוף תשובתו שלא הניאם הב"י דבשעת הנחת הפרשיות צריך להניחם באופן שראש הפרשיות יהיה מונח לצד ימין הקורא דהיינו סוף הגלילה שהוא ראש הפרשה יהיו לימין הקורא מ"מ אין להקפיד רק בשעת הנחת הפרשיות אבל לא בשעת הנחת התפילין וסיים שאם יש אחד מהגדולים שהקפיד בדבר אנכי מפליג דבריו כלל עכ"ז, וכנראה דמשום זה כתב מרן בסימן כ"ז סעיף ג' דהמנהג הנכון לתקן שהמעברתא תהא מונחת לצד הכתף, ולהאור לציון אינו אלא מידת חסידות דדברי מהר"י צמח אינם מוכרחים שדעת האר"י כן ולא כמו שכתב בא"ח דהעלה בספרו מקבציאל דדברי מהר"י צמח נכונים בטעמם על פי סוד. ועיין עוד מה שהאריך בזה מרן ראש הישיבה הגר"י הלל שליט"א בשו"ת וישב הים, ודבריו נוטים שאין שום הכרח מלשון האר"י כדעת מהר"י צמח עי"ש. ולמעשה לא ראינו דנוהגים כן לחשוש למהר"י צמח. ועיין בסימן ל"ב סעיף מ"ה בשערי תשובה ס"ק ס"ז דאף שר"ת חולק וס"ל דכל פרשה תהיה שוכבת בבית שלה מ"מ אין צריך להניח שתי זוגות תפילין דשאני סדר הנחתן דאיכא רב האי גאון ועוד כמה גאונים דקיימי בשיטת ר"ת משא"כ בצורת הנחתן כל הפוסקים סוברים דמניח הפרשה זקופה מעומד בביתה, וכתב ע"ז השערי תשובה דאפשר מטעם אחר דבצורת הנחתן גם ר"ת מודה דאין פסול בדיעבד אם הניחן זקופות משא"כ בסדר הנחתן ודאי הוא לעיכובא בדיעבד אליבא דר"ת, ועוד כתב שהמנהג להניח ב' זוגות תפילין יש לו יסוד בזוהר ובדברי האר"י שאלו ואלו דברי אלוקים חיים ולכן החזיקו בה כל יראי השם מה שאין כן בשאר מחלוקת הפוסקים כל דסוגיין דעלמא כחד מנייהו הנח להם לישראל, והעושה חומרא לצאת ידי חובת דעה אחרת על זה אמרו כל המתיהר אם חכם הוא חכמתו מסתלקת וכו'. ובנדון דידן צריך לומר דליכא חשש יוהרא דמאחר דכן הוא על פי סוד לדעת מהר"י צמח יש לו יסוד בדברי האר"י וכל שיש לו יסוד בדברי האר"י אין בו משום יוהרא, ולא דוקא היכא דלפי האר"י שני הסברות אמת אלא אף היכא דהאר"י חולק על הפשט העושה כדבריו אין בו משום יוהרא, ולמעשה כבר הכריע האור לציון דאינו אלא ממידת חסידות.

אם אנו בדידן קפדינן בענין ב' זוגות דרש"י ור"ת שלא יעשה כן אלא מי שמוחזק ומפורסם בחסידות

שאלה: בענין תפילין דר"ת כתב השו"ע סי' ל"ד ס"ב דירא שמים יצא ידי שניהם ויעשה שתי זוגות תפילין ויכוין בהנחתם באותם שהם אליבא דהלכתא אני יוצא יד"ח והשאר הם כרצונות בעלמא. ובס"ד שם כתב לא יעשה כן אלא מי שמוחזק ומפורסם בחסידות. ויל"ע דלכאורה סתר משנתו בזה וכבר עמדו בזה המפרשים ויל"ע לענין מעשה בזה אליבא דהלכתא.

תשובה: החיד"א בברכ"י ובמחזיק ברכה ובעבודת הקודש כתב דכהיום כבר נהגו רבים להניח שני זוגות ונתפשט המנהג גם אצל בעלי בתים ואין בו משום ויהרא. והיכא שמתפלל עם ציבור שאין נוהגין להניח שני זוגות, באור לציון פרק ה' העלה דלרמב"ם לא לתגודדו אינה אלא אזארה לב"ד שלא יהיו שני בתי דינים בעיר אחת זה נוהג כמנהג זה וזה נוהג כמנהג זה, ופסק כאב"י דבשני בתי דינים בעיר אחת איכא לא לתגודדו, ופסק כרבא דבשני בתי דינים בעיר אחת ליכא משום לא לתגודדו, ולכך בקהילות שלמות שנמצאות בעיר אחת חשיב כשני בתי דינים בעיר אחת וקיימא לן כרבא ולא כרמב"ם דפסק כאב"י וביחידים יש איסור לא לתגודדו דליכא שני בתי דינים. ופסק דבזה העיקר כרמב"ם לבני ספרד כשיטתו הידועה דבמקום דרמב"ם לא גילה דעתו מנהג בני ספרד לילך אחר דעת רמב"ם, אלא שלכתחילה יש לחוש לדעת הרא"ש לכך בדברים שיש קפיידא אין לשנות מנהגו. ולפי זה צריך לומר דמה שכתוב באור לציון פרק ג' שאלה ח' בסוף הערה ח' דהמתפלל בציבור שאינם רגילים להניח שני זוגות לא יניחם יחד כוונתו שכן ספרד מתפלל עם בני אשכנז ליטאים ולדיהו צריכים לנהוג כהרא"ש ולדיהו איכא משום לא לתגודדו. ודע דיש אחרונים שכתבו דבעניני רשות פשיטא דלא שייך לא לתגודדו והרי אותם שאינם נוהגים להניח שני זוגות לא סבירא להו דברי הזוהר דשניהם אמת וסברי דמש"כ בשו"ע לריא שמים אינו אלא למצוה בעלמא א"כ גם לדידהו ליכא משום לא לתגודדו, ואף דהמניח שני זוגות מכוין שאם אמת כהקבלה מניח שניהם לשם מצות תפילין מ"מ אין הדבר ניכר ואין בזה

חכמי ורבני בית ההוראה

שע"י ישיבת ״חברת אהבת שלום״

משום לא לתגודדו, ועיין שם באור לציון דראוי להשתדל להניח תפילין דרש"י ור"ת יחד לצאת ידי חובת הקבלה ואין בזה חשש יוהרא כמ"ש החיד"א דאחר שגילה האר"י דשניהם אמת וגם נתפשט המנהג אצל רוב החכמים ותלמידיהם להניח ב' זוגות יחד ליכא חשש יוהרא רק יזהר שיהיו מונחים במקום הראוי עיין שם, וכן ראינו לרוב רבותינו הספרדים בדור הקודם שהניחו שני זוגות יחד. ועיין עוד מה שהאריך בכל זה מרן ראש הישיבה הגר"י הלל שליט"א בקונטרס עטרה ליושנה ובשו"ת וישב הים ח"ב ותרו"ץ.

ספרדי שנזדמן שלא היה לו תפילין ויש לו להניח רק תפילין כמנהג בני אשכנז האם יברך על התפילין, וה"ה בהיפך

שאלה: יל"ע במי שנוהג לעשות התפילין שלו כמנהג ק"ק ספרדים ונזדמן שלא היה לו להניח רק תפילין כמנהג אשכנז האם יברך על התפילין כיון דאיכא כמה חילוקים ביניהם לענין הכתב וכן לענין הפרשיות.

תשובה: בסימן ל"ב סעיף ל"ו כתב מרן דיש לעשות ג' פרשיות ראשונות פתוחות ופרשה אחרונה סתומה, לכן יתחיל שתי פרשיות בראש שיטה וכן יסיים אותם באמצע שיטה כדי שהפרשה שאחריה תהיה פתוחה, ופרשה שלישית יתחיל בראש שיטה ויסיים בסוף שיטה, ובפרשה אחרונה ישאיר חלק כשיעור ט' אותיות בשיטה ראשונה ואח"כ יתחיל לכתוב, ובשלושת הפרשיות חשיבי פתוחות בין לדעת רמב"ם בין להרא"ש אבל פרשה אחרונה היא סתומה רק לרמב"ם אבל להרא"ש היא פתוחה דאין אפשרות לצאת ידי חובת שניהם ולעשות פרשה סתומה גם לדעת הרא"ש דזה אפשר לעשות רק אם מתחיל לכתוב בתחילת השיטה ובאמצע משאיר חלק ט' אותיות ושוב כותב באותה שיטה אז היא סתומה לכולי עלמא וזאת אין אפשרות בתפילין משום שכל פרשה צריכים לכתוב בעמוד אחר. ובט"ז שם בס"ק כ"ו דעתו דאם מניח בסוף פרשה שלישית ריוח פחות מט' אותיות, ובשיטה ראשונה של פרשה רביעית מניח ריוח פחות מט' אותיות באופן זה חשיב פרשה רביעית סתומה לכולי עלמא דמצטרף שיטה אחרונה עם שיטה ראשונה של פרשה רביעית וחשיב ככותב בשיטה אחת ומשאיר ריוח ט' אותיות ושוב ממשיך משום שלא השאיר בשיטה אחרונה של פרשה שלישית שיעור ט' אותיות, וכן בשיטה ראשונה של פרשה רביעית לא השאיר ריוח של ט' אותיות, ואינה פתוחה לכו"ע דמשום הריוח שהשאיר בפרשה שלישית אין רביעית פתוחה דאין בו ט' אותיות, ומשום הריוח שמניח בתחילת שיטה של פרשת רביעית ג"כ אינה פתוחה כיון שלא השאיר ריוח של ט' אותיות ואי תצרפם לשני הרווחים א"כ יש כתב מכאן ומכאן והוי סתומה לכו"ע. ובאחרונים פקפקו בדברי הט"ז דכל עמוד חשיב בפני עצמו ואין כאן בשום עמוד ריוח של ט' אותיות ואין כאן פרשה כלל אלא חשיב ככתב בלא פרשה וכמו בכותב בעמוד אחד בשיטה אחת ולא הניח ריוח ט' אותיות אין כאן פרשה חדשה כלל הכי נמי בזה דבשיטה אחרונה של שלישית לא הניח ריוח ט' אותיות ואין כאן שיעור בין פרשה לפרשה וגם בשיטה ראשונה של רביעית לא הניח ריוח ט' אותיות ואין כאן פרשה. ודקדק האור לציון בפ"ג ז' דגם מרן לא סבירא ליה עצה זו מדלא כתבה וסובר כהאחרונים שחלקו על הט"ז, לכך העלה שם כיון שרוב בני אשכנז כותבין כדעת הט"ז ובני ספרד צריכים לכתוב כדעת מרן לכך בני ספרד לא יניחו תפילין דבני אשכנז, רק תפילין של בני אשכנז הנוהגים כהגר"ז שכותבים כמו שכתב מרן יכולים בני ספרד להניח. ואילו בני אשכנז יכולים להניח תפילין דבני ספרד כיון דרמ"א מכשיר בין בכולן פתוחות בין באחרונה סתומה. ואי משום שנינו הכתב, כבר העלו האחרונים דאין זה פוסל, רק לכתחילה ראוי להניח תפילין שנכתבו כפי מסורת אבותיו משום אל תטוש תורת אמך.

והנה ביורה דעה בסימן רפ"ח כתב הטור דבמוזוזה נהגו לעשות ההפסק שבין שמע לוהיה אם שמוע סתום דהיינו פרשת והיה אם שמוע סתומה ע"כ טוב שלא להניח ג' אותיות לא בסוף שיטה שמסיים בה שמע ולא בראש שיטה שמתחיל בה והיה אם שמוע (מה שכתב ג' אותיות משום שיש סוברים דריוח של פרשה הוא ג' אותיות אבל אנו קיימא לן ט' אותיות) וכתב הב"י הדוא מדברי הרא"ש, וביאר הבית יוסף דאם יניח ריוח ג' אותיות או בסוף שמע או בתחילת והיה אם שמוע היא פרשת והיה אם שמוע פתוחה לכך כדי שתהיה סתומה הזהיר הרא"ש להניח פחות מג' אותיות בסוף שמע ופחות מג' אותיות בתחילת והיה אם שמוע, והקשה בית יוסף כיון שאינו מניח בשיטה אחת ריוח כשיעור ג' אותיות נמצא דאין כאן פרשה כלל ואנו ודאי בעינן שיעור ריוח פרשה בין שמע לוהיה אם שמוע, דלא נחלקו אלא אי והיה אם שמוע סתומה או פתוחה, ולא תיזף הב"י כלום, הרי להדיא מבואר בדברי הרא"ש כדעת הט"ז. וכן הביא החזו"א מכאן סיוע לדברי הט"ז. וצ"ע אמאי הב"י לא הוכיח מכאן כסברת הט"ז מאחר דאין גלוי בשאר פוסקים דאין מצרפים ריוח שיטה אחת לריוח שבשיטה שאחריה. ונראה דזהו טעמם של בני ספרד הנוהגים כהט"ז כמו שהביא שם באור לציון, וכמדומה שכן שמענו בשם הגאון חכם ששון מזרחי זצ"ל שכן הוא מנהג בני ספרד דמאחר דלא ברירא לן דעת מרן אמאי לא פסק כמשמעות דברי הרא"ש, ואין כל כך הוכחה שפסק דלא כוותיה רק מדהשמיט בהלכות תפילין עצת הט"ז, וקשה לומר דחלק על הרא"ש מסברא דנפשיה שאין דרך מרן לעשות כן כל שאין פוסקים חולקים. אמנם באור לציון נקט בפשיטות דמרן פסק בהא דלא כהרא"ש ולכך פסק מה שפסק כנ"ל אבל נראה דבני ספרד הנוהגים כהט"ז אין מוחין בידם.

מאימתי זמן חינוך הקטן בתפילין שמצאנו בזה מנהגים חלוקים
שאלה: בשו"ע סי' ל"ז ס"ג: קטן היודע לשמור תפילין בטהרה שלא יישן בהם ושלא יפיח בהם חייב אביו לקנות לו תפילין לחכנו, וברמ"א שם כתב וי"א דהאי קטן דוקא שהוא בן י"ג שנים ויום אחד עי"ש. והנה מצינו בזה כמה מנהגים חלוקים ויל"ע איך עלינו לנהוג למעשה.

תשובה: המנהג לחכנו חודש לפני שנעשה בן י"ג וכ"כ בהליכות שלמה פ"ד הערה 34, והטעם שלא נהגו לחכנו קודם לכן, ידוע דאין יכול להזהר

המשך בעמ' ט'

המנהג וטעמו

טעם ומתי חולצין התפילין קודם מוסף דר"ח ומתי יחזור ללבושם שו"ע סי' כ"ה סעי' י"ג: ביום ראש חודש חולצים אותם קודם תפלת מוסף. הגה וה"ה בחול המועד, ודוקא במקום שאומרים במוסף קדושת כתר מיהו נוהגים לסלקם קודם מוסף בכל מקום (ב"). ובמ"ב שם ס"ק ס"א כתב: פי' במקום שאנו אומרים נקדש במוסף אומרים בקצת מקומות כתר יתנו לך לכן אין נכון להיות אז כתר של תפילין עליו ואפילו בעת תפלת הלחש. ועיי"ש עוד בס"ק נ"ט שכתב: שזמן חליצת התפילין אחר שהחזירו הס"ת בהיכל, ובמקומותינו שמכניסים תיכף אחר הקריאה יחלצם אחר הקדיש שקודם תפילת מוסף. ובאליהו רבא כתב דבר"ח יחלוץ אחר קדושת ובא לציון קודם שאומר יהי רצון מלפניך וכו' שנשמור חוקיך ולא ימתין מלחלצם עד אחר קדיש כדי שלא להפסיק בין קדיש להתפלה. ועי' שם עוד בס"ק ס' שכתב: הנוהגין ללבוש כל היום יחזור וילבוש בר"ח אחר תפלת מוסף וא"צ לחזור ולברך אם היה דעתו לזה בשעת חליצתן. אמנם בלבוש כתב טעם אחר וז"ל: נוהגין לחלוץ תפילין כשרוצים להתפלל מוסף, שתפלת מוסף הוא במקום קרבן מוסף, ובעת הקרבת המוסף הוא כמו יו"ט ממש ואין צריך אותו, ולי נראה לחלוץ התפילין בעת קריאת הס"ת קודם שקוראין ובראשי חדשיכם, דלא גרע מוסף קריאת הס"ת ממוסף דתפלה.

ועיין בשו"ת הרמ"ע מפאנו שהאר"ך וכתב: וכבר זכרנו שיש לראש חדש קצת קדושה כגון זו של חול המועד שבשבילה אנו חותמין בו מקדש ישראל וראשי חדשים, והוקש לשבת כדברי הנביאים לכמה מעלות טובות גבי שער החצר הפנימית ויבא כל בשר להשתחוות, גם התורה הקישתו למועדי השמחה לתקוע בחצוצרות על הקרבן, ותנן ראש ב"ד אומר מקודש וכל העם עונים אחריו מקודש מקודש ואם לא נראה בזמנו בידוע שכבר קדשוהו שמים, אלא שקדושתו עולה ויורדת. לפיכך יחזור תפלין למקומן במנחה וקודם אליה ג"כ אחר תפלת המוסף לרוצה ללבושן כל היום, אבל קדושת חול המועד קבועה היא כדאמרו. וזאת העצה הנכונה לשומר מצוה מן המובחר שבראש חודש יחלוץ תפלויו שתיהן תכף [אחרן] שגמר תפלת שחרית ואל יטעה להתמתין עד אחר קדושה דסדרא כמנהג שאר הימים כי כאן אינה סוף שחרית שהרי חתמנו התקבל צלותא קודם הוצאת ס"ת ואז ראוי לחלוץ טרם נקרא בתורת המוספין שהיא חשובה לנו שלא בפני הבית כהקרבת המוספין - והמקדים לחלוץ קודם ההלל הרי זה משובח חוץ מש"ץ שלא יחלוץ עד אחר קדיש גמור בשחרית שכבר נסתלק מלפני התיבה והיינו קודם קריאת התורה כדאמרו, אע"ג דאיכא למימר כיון שהשלים תפלת י"ח ברכות שוב לא מקרי חולץ בפני רבו אלא שעדיין לא הפסיע לאחריו שהיא ודאי נטילת רשות ליפטר מרבו, והנכון מה שכתבתי תחלה - והדבר ידוע כי קדושה דסדרא ביום הזה אינה אלא התחלה למוסף כמו שהיא במנחת שבת ולא ניחא ליה שיחלוץ תפלויו בשעה שהוא דרוף להתחיל מוסף שאין לנו חולץ תפלויו בפני רבו מגונה מזה והוא גרוע מאד יותר מירבעם שהרי הרים יד במלך שחלץ תפלויו בפניו, התם בפני מלך ישראל והכא לפניו יתברך בשעה שהוא עומד בתפלה, ואם בא להתפלל מוסף ותפלין עליו גורע בקדושת העבודה שהוא עוסק בה לכפר על מעוט הירח ואין כפרה בכתנות עור אלא בכתנות אור כמ"ש בתורתו של ר"מ, זכרוהו בב". ועיין בספר מורה באצבע לחיד"א אות קפ"א שכתב: קודם מוסף יחלוץ התפילין, ואם אחר תפלה רוצה ללבוש התפילין ללמוד הקביעות יכול להניחם וכ"ש שצריך שלא ימנע מלהניח תפילין בתפלת המנחה משום ר"ח. וכן כתב בספרו ברכי יוסף סי' כ"ה אות י"ג: ביום ר"ח חולצין אותם קודם תפלת מוסף וכו'. קדושת ר"ח עולה ויורדת לפיכך יחזור תפלין למקומן במנחה וקודם אליה ג"כ אחר תפלת מוסף לרוצה ללבושן כל היום. הרמ"ע מפאנו בתשובה סוף סימן ק"ח. ואיך חזינן לקדישי עליונין ומינייהו מקובלים מופלגים המתנהגים עפ"י דעת רבינו האר"י זצ"ל בכל שהיו נוהגים להניח תפלין במנחת ר"ח. וכן הגיד לי חכם זקן מקובל שכך היו נוהגים המקובלים המופלגים וחסידים בערי המערב להניחם במנחת ר"ח וכן נהגו תלמידיהם אחריהם. אמנם עיין בבא"ח פרשת ויקרא אות י"ז שכתב: צריך לחלוץ התפילין קודם מוסף אחר קדיש של חזרת ספר תורה שקודם תפילת מוסף, כי כן הוא מנהג רבנו האר"י ז"ל. ועיין שם עוד באות י"ח שכתב: אחר שהתפלל מוסף לא יחזור להניח תפילין בו ביום כדי ללמוד תורה בתפילין, מפני כי הרשימו נשאר כל היום. אך במנחה יניח תפילין. כן כתב רבנו הרש"ש ז"ל ב"נהר שלום". והגם דרבנו חיד"א ז"ל כתב להניח בתשובה אחר מוסף - לא ראה דברי רבנו הרש"ש ז"ל. ועיין בכף החיים סימן כ"ה אות צ"ד שכתב: וביום ר"ח חולצים אותם קודם תפלת מוסף. בשער הכוונות דרוש ר"ח כתב דיש להסיר התפילין קודם תפלת מוסף אחר קדיש שאומרים אחר חזרת ס"ת להיכל ולא קודם לכן. יעוי"ש טעם בסוד. פע"ח שער ר"ח וחו"פ פ"ג מ"ח בדרוש ר"ח פ"ג אות ב'. נגיד ומצוה בענין ר"ח. מ"א סק"ל וכתב דלא כלבוש (עיין מחה"ש) שכתב לחלוץ קודם קריאת התורה. ועיי"ש עוד באות צ"ו שכתב: ואין להניח אותם עוד כל היום מפני הרשימו דמוחין דמוסף שנשאר כל היום אך בתפילת המנחה יניח אותם. כ"כ רבינו הרש"ש ז"ל בס' נה"ש הנד"מ דף י"ד סוף ע"א ודף ט"ו ריש ע"א יעוי"ש טעם בסוד. והגם דהרב חיד"א במחב"ר אות י"ג כתב דאחר מוסף יוכל להניחם, וכ"כ במורה באצבע סי' ו' אות קפ"א דאם רוצה ללמוד בהם יכול להניחם אחר תפלת מוסף, י"ל דאלו היה רואה דברי הרש"ש הללו לא כותב כן. וכ"כ בן איש חי פ' ויקרא אות י"ח. וע"כ ביום המילה שנוהגים ללבוש אבי הבן והסנדק והמוהל ציצית ותפילין בשעת המילה אם אירע בר"ח לא יחזור להניח תפילין אחר תפלת מוסף רק ילבושו ציצית לבדו. ועיין בספר אור צדיקים סי' ט' אות ח' שכתב: מנהג הרב רח"ו ז"ל שלא להניח תפילין בר"ח אחר שאמרו כתר עד שחרית של יום ב', כי הלילה מפסקת, והרמ"ע חולק במאמר צבאות ה' ואמר דאיכא ירידה בחטאת דר"ח דאסקא תיכף אחר מוסף וכן להניח. ועיין בספר ברכי יוסף שם שכתב: והן עתה ראיתי בספר אור צדיקים להרב המקובל הגדול מהר"ם פופירש כ"ץ שכתב וז"ל מנהג הרב מהרח"ו שלא להניח תפלין בר"ח אחר שאמרו קדושת כתר עד שחרית של יום ב' כי הלילה מפסקת והרמ"ע חולק במאמר צבאות ה' ואמר דאיכא ירידה בחטאת דר"ח דאסקא תכף אחר מוסף עכ"ל בדף יו"ד ע"ד. הן אמת חפשתי כתובות ספרי כונות האר"י זצ"ל בסדרים שונים ובקצורים ולקוטים הנמצאים אתי וכעת לא ראיתי שכתוב ממהרח"ו ז"ל

שום דבר בזה. ואדרבא פשט דברי ספר כוונות מוכיח קצת כהרמ"ע דעליה היא בשעת המוסף לבד ומשמע קצת דאחר המוסף לא. אחר זמן זיכני ה' וראיתי בהגהות הרב מהר"ם פאפירש עצמו לספר הכונות כת"י בתחילת ההגהות שכתב ע"ד ספר הכונות (כפי סדרו) וז"ל וגם זה אינו אלא בעת מוסף לבד, נ"ב אמר מאיר מכאן שיש להניח תפילין במנחת ר"ח לפי שיש ירידה בחטאת ר"ח דכתיב וירד מעשות החטאת וכדברי מהרמ"ע זלה"ה במאמר צבאות ה' עכ"ל הא למדת דמהר"ם עצמו שידע מנהג מהרח"ו הוא עצמו הכריע כהרמ"ע מדברי האר"י ז"ל וזהו שבספר אור צדיקים הביא דברי הרמ"ע בסוף. ומיהו הדבר קשה דשביק מנהג מהרח"ו ומכריע כהרמ"ע ומי בכל בית האר"י זצ"ל כמהרח"ו זצ"ל, ותו הדבר ברור שמהר"ש ויטאל בהגהות ספר הכונות לא כתב מנהג מר אביו מהרח"ו בזה. ולכן נראה שט"ס נפל בספר אור צדיקים וצ"ל הרב מהרח"ך והוא הרב חיים הכהן במקום מהרח"ו, או שמא לא ידע אם נהג מהרח"ו כך לעולם ואפשר דהמגיד לו ראה שלא הניח תפלין במנחת ר"ח ולא ידע על מה אם זה מנהגו תדיר ועוד יש לצדד בזה.

ועיין בקונטרס עטרת שלום לראש הישיבה הגר"י הלל שליט"א שדקדק מלשון הרש"ש בנה"ש עמו י"ח ע"ב וי"ט עמו ב' שעיקר הקפידה הוא עד חצות היום, אך מחצות ואילך שרי, ומ"ש בתפלת המנחה, היינו ששעתה מחצות ואילך. ועיין עוד בהקדמת הרש"ש לסעודת פורים.

בענין נט"י אחר הנחת תפילין

כתב באות חיים סי' כ"ז סעי' ט' אות י"ד: בענין אם צריכין לרחוץ ידיו אחרי קשירת תפילין ש"ר מחמת שנגע בשערות ראשו בשעת הקשירה וההידוק. אתתיק בזה מה שהשבתי למופלג א' נ"י. ע"ד שכתבת על הפמ"ג או"ח (סי' קס"ב בא"א ס"ק י"ד) שצריך לזיהר שלא ליגע כלל בשערות ראשו כשיניח תפילין ש"ר לפי"ד המג"א שם דגם בנגיעה בלבד בלי מחחק תחת השערות ג"כ צריך נטילה והביאו בשו"ת לבושי מרדכי לידידנו הגאון ממאד שליט"א עיי"ש שכתב בזה. והנה זה כמה אמרתי על דברי הפמ"ג אלו הגם כי הנני נזהר בעה"י אחרי הנחת תפילין ש"ר לרחוץ ידי וכמנהג אבותיי ורבותינו. אמנם אם לדון יש תשובה לד' הפמ"ג ד"ל דמה שעושין לצורך המצוה לא הוי דינו כנגע במקומות המכוסים שיצטרך נטילה, וראייתי הוא מש"ע יו"ד (סי' רס"ה סעי' ח') דא"צ לכסות ערות הקטן בשעת ברכת המילה ועיי"ש בש"ך (ס"ק י"ח) וגם שם ביור"ד (סי' רס"ז סעי' י"ג) ובש"ך שם (ס"ק כ"ד) ובביאור הגר"א (סי' רס"ה ס"ק ל"ח) עיי"שה, ועיי' מ"ש לעיל בדברינו (סי' כ"ה ס"ק י"ב), ועדיין קשה לענ"ד מה דחילקו בין ערות קטן שאינו ראוי לביאה הילכך א"צ לכסות הלא עכ"פ תיפוק להו דהוא מקומות המכוסים שהם מלאים מלמולי זיעה וכמבואר בש"ע (או"ח סי' ד' סעי' י"ח) וכ"ש במקומות המכוסים בזה בילדים שהם מלופפים בחתולות ובכרים ושם מלא זיעה ביותר ואין תיפוס הערלה בשעת ברכה. ולדעת הגר"א שם הוא מוכרח לתפוס בשעת הברכה כדי שלא יהי' עובר דעובר לעשייתן, אלא ודאי כיון דהוא לצורך המצוה וא"א באופן אחר ע"כ א"צ נטילה ידיו משום מקומות המכוסים וכן ה"נ בתפילין שכ' בקשירתם והדיקתם שהוא לצורך המצוה ע"כ א"צ נטילה. ואין לחלק דעכ"פ אחר הקשירה ש"ר יצטרכו כמ"ש גם שם בסידורים דהמוהל ינקה ידיו קודם אשר קידש משום כבוד הברכה, ז"א רק חומרא בעלמא משום שנראה לפעמים לכלוכי דם מהפריעה על הידים וגם זה אינו מדינא כלל ליטול ידיו אבל בתפילין שאין ניכר אח"כ ליכלוך בודאי א"צ שוב נטילה, ועיי' בדברינו באות שלום (סי' רס"ד ס"ק י"א אות ז' ובסי' רס"ה ס"ק י"ט) ולעניננו ננה כי ז"י כתבתי ללמד זכות על בני"ש שאין מחמירים ליטול אחרי קשירת תפשו"ר. וגם המחככים ידיהם בכותל אחרי הנחת ש"ר זה לא הוי נט"י לתפלה דממ"נ אם הוא צריך נטילה דהוי כנגע במקומות המכוסים א"כ צריך מיס דוקא וצריך לחזור אחר מים עד פרסה כמבואר בש"ע או"ח (סי' צ"ב סעי' ד') ושם סמוך לביהכ"נ או לביהמ"ד יוכל למצוא מים. או דא"צ מדינא וכונא: [וראיתי לצדיק א' ז"ל שהי' נוהג לכרוך ידיו במטפחת בעשותו ההידוק בתפילין ברצועות שבראשו וממילא לא הי' נוטל ידיו אח"כ, אך לאו כ"ע זהירי בזה וגם א"א לכ"א ליזהר בזה שיהי' לו מטפחת נקי ושיוכל לעשות ההידוק היטב על ראשו גם בהפסק המטפחת בעשיית [ידיו]. ועיין בליקוטי מהרי"ח סדר מצות תפילין שכתב: ועיין מ"ש לעיל בסדר נט"י שחרית דחופף ראשו יטול ידיו, וי"א אפי' רק נוגע בשער שבראשו, ואם כי המקלין בנוגע בשערו יש להם שיסמוכו כמ"ש שם א"כ כשמהדק התפילין על ראשו רוב פעמים לא יכול להנצל מלחופף בראשו ע"כ טוב לזיהר ליטול ידיו אח"כ או להדק ע"י מטפחת. ועיין בשו"ת שלמת חיים אות ל"ט שנשאל: מי שאינו יכול ליזהר בקשירת תפילין של יד והוא נוגע בבשר הזרוע בדרך הקשירה אם הוא צריך אח"כ לילך וליתול ידיו, ובשלמא לענין ברכת על מצות תפילין אפשר לסמוך אם מחחק היד בכותל וכדומה לנקיון, אבל לתפלה הרי בעינן מים דוקא. והשיב: נראה הכל מה ששייך להמצוה אין בהנגיעה צורך נטילה, ומ"מ המחמירי' תע"ב. ונשאל שם עוד בסימן מ': בדבר הקושר תש"י ונגע בבשר הזרוע, שכ' כיון ששייך להמצוה אין בהנגיעה צורך נטילה, יש להעיר ממג"א בסי' תקנ"ג שכ' דבת"ב שחל ביום א' דחולצין הנעליים אחר ברכו יש להזהר שלא יגע בהם בידי, הגם דהיא מצות חכמים בכל זאת יצטרך נטילה. גם מצד הסברא קשה מה יועיל שהוא לצורך המצוה כיון שהטעם משום נקיות והרי סוף סוף אין ידיו נקיות מאיזה טעם שיהיה. והשיב: ראיתי ההשגות ואני לא כתבתי כ"א דעת נוטה ובכל הדברים אינני חוזר ממה שכתבתי הגם שאין לפני הענין וכו'. ועיין בבא"ח פרשת ויצא אות י"ז שכתב: אבל במקומות המגולים - כגון פנים ועורף וצואר, וכן הידים עד סוף הזרוע - אין צריך רחיצה. ויד שמאל, אפילו אם נוגע בפרק הסמוך לזרוע, שמניח שם תפילין - עד אחר שני שלישי הפרק ההוא חשיב בכלל מקומות המגולים, ואין צריך רחיצה כלל. אבל יד ימין שאין מניחין בה תפילין של יד, אם נגע באותו פרק שאחר פרק הזרוע צריך רחיצה, דחשביה ממקומות המכוסין כיון דאין דרך למשמש שם. וכן האשה גם כן חשיב הפרק ההוא בשתי ידיה בכלל המכוסים, ואם נגעה - צריכה רחיצה. ועיין בספר הליכות שלמה פרק צ' אות ג' שכתב: הנוגע בזרועו במקום הנחת תפילין, אינו צריך ליטול ידיו. ובדבר הלכה שם אות ג': דכיון דהדרך לגלות הזרוע בעת ההנחה לא מיקרי מקום מכוסה, ולכן אף אם נוגע

הרב אליהו נטס

כולל "אלינא דהלכתא" קריית ספר

במקום הקיבורת וכדו' נהגו שאינו נוטל ידיו, וכ"כ בא"א (בוטשאטש) סי' ט"ז ס"א. ובאורחות הלכה שם מס' 6: וכן נהג רבנו שלא נטל ידיו אחר הנחת תפילין. אמנם בדינים והנהגות לחזו"א פרק ג' אות י' כתב: בהנחת הש"י היה נזהר מלנגוע בזרוע, ובש"ר לא היה מהדק הרצועות בידיו אלא בהפסקת הכיפה. ובארחות רבנו הקהילות יעקב ח"א אות נ"ה כתב: אחר הנחת תפילין של הראש רוחץ מו"ר ידיו עם כלי, ואינו מקפיד לרחוץ ג"פ על כל יד. בשנים הקודמות הי' ניגש בעצמו לברז ובשנים האחרונות הגישו לו כלי עם מים למקומו בביהכ"נ ואחר רחיצת ידיו כורך על האצבעות.

בדין קדימה ועמידה ללבוש ונושא תפילין

כתב בספר פסקי תשובה סי' קנ"ז: הגאון מהור"ד ז"ל מבריסק, נזדמנו לפניו שני אנשים בדרך כניסתם לביהמ"ד שאחד מהם הי' לבוש טלית ותפילין, והשני נשא את הטו"ת, והי' מבוכה בין הלומדים, למי מהם יש דין קדימה לכבדו לכנוס ראשון. והשיב הגז"ל כי יש להוכיח זה מהמשנה דנגעים (פי"ג מ"ט) דמבואר משם דהבגדים בדרך לבישתן אינם נקראין שבאו אל הבית, ואם נושאן ביד, קרינן גם עליהם והבא אל הבית, ולכן הנושא טו"ת קודם לכנוס. ועיין בשו"ת אבן ישראל ח"ח סי' ה' שכתב: מה ששאל מע"כ ששמע בשם גדול אחד שאם יש בפתח ביהכ"נס ב' אנשים, אחד לבוש בתפילין, ואחד מחזיק התפילין ביד, דצריך לכבד למי שהתפילין בידו ליכנס תחילה. הנה כן שמעתי גם אני, ושמעתי שהוכיח כן מהא דהסבירו תוס' בחולין דף עא: אמאי בבית המנוגע אם לבוש טבעותיו על ידיו צריך שוהיה שם כשיעור כדי אכילת פרס אפי' כדי לטמא את טבעותיו, ושאני ממחזיק טבעותיו בידו דהטבעות נטמאין מיד בכניסתם לבית המנוגע, משום דכשהוא לבוש בהם הם בטלים לגבי גוף האדם, ולכן הוו כגוף האדם שאינו טמא רק אם שהה שם כדי אכילת פרס, משא"כ במחזיקם בידיו אינם בטלים לגבי גופו והוו כניסתו כניסה נפרדת לגביהם, ולכן הם נטמאים מיד, ומזה למד דהה"ד הכא גבי לכבד את התפילין, צריך לכבד מי שמחזיק תפיליו בידו, דאז מקרי שהתפילין נכנסים, ולא בטלי לגבי גוף האדם, משא"כ מי שלבוש בתפילין הרי התפילין כמו מלבוש כדאייתא בגמ' שבת, ובטלי לגבי גופו כמו מלבוש שלו, ואז אין התפילין בגדר נכנסים, אלא הגוף הוא הנכנס, ולכן צריך לכבד למי שהתפילין בידו להכנס קודם. אולם לדעתי אינו נראה כן, דאף אי נימא כן, מ"מ האיש אשר הוא לבוש בתפילין הרי מקיים מ"ע של הנחת תפילין, ומצד זה גופא שמקיים עתה מצוה, צריך לכבדו שיכנס קודם לא מצד התפילין כדאמרו בסוף ביכורים גבי מביאי ביכורים שהיו צריכים לעמוד לפניהם כיון שקיימו אז מצות הבאת ביכורים, ועי' שם בפ' הרע"ב שלמד מזה גם לגבי המכניס תינוק לעשות לו ברית מילה נמי צריך לעמוד לפניו עיי"ש, והה"ד בנדון דידן, וגם מי שיש לו תפילין בידו צריך לעמוד מפניו, והה"ד שצריך לכבדו להכנס תחלה, וכמש"נ.

באיזה יד יקח התפילין כשהולך

כתב בספר מעורר ישנים סי' כ"ו אות מ"ה וז"ל: ראיתי לבעל ס' דבש תמר ז"ל שהי' נושא הטו"ת ביד שמאל, ואמרתי לו שצריך לישא ביד ימין ככל ספרי קודש, ואמר לי שטעמו לפי שמקום הנחת תפילין בשמאל, ולפק"ד תלוי רק בדרך הכבוד יותר. ועיין בשו"ת רבבות אפרים סי' ל"ג שכתב: יש להסתפק כשהולך האם יש קפיאד שיאחוז התפילין ביד שמאל כי מניח ביד שמאל או דאין נפ"מ. וראיתי בס' מעורר ישנים אות כ"ה שכתב ראיתי לבעל ס' דבש תמר ז"ל שהי' נושא הטו"ת ביד שמאל ואמרתי לו שצריך לישא ביד ימין ככל ספרי קודש ואמר לי שטעמו לפי שמקום הנחת תפילין ביד שמאל ולפק"ד תלוי רק בדרך הכבוד יותר וא"כ משמע דישא בימין, וידידי הגר"א אזבאנד שליט"א השיב לי בזה מסתבר דאין קפיאד בימין דדוקא כשמחזיק אוכל או חפץ המצוה בשעת ברכה מוטב להחזיק בימין שיש בזה מעלה אבל כשהולך בשוק אדרבה יותר נוטה שיחזיקו בשמאל מפני שיד ימינית עסקנית היא טפי משמאלית ושמאלית יותר פנוי להחזיקן בשמירה יתירה עכ"ל. וא"כ לפי"ז ישא ביד שמאל. וידידי ר' אברהם האפמן העירני מ"ש מס"ת המבואר ברמ"א סי' קל"ד להחזיק בין ימין, ובס' חסידים סי' ק"א איתה שצריך לקבל ספר ביד ימין, ובברכות ס"ב שאין לקנח ביד ימין משום שקושר בה תפילין לכן נראה חשיבות של יד ימין אפילו לגבי תפילין, ועי' במהרש"א שם בברכות. ועוד ראייה מהא דאין ליכנס לב"ה בתפילין ביד ימין ומוכח שנושאים תפילין ביד ימין. ולכאורה כך יש לעשות. ועוד נראה דדין תפילין הוא כדין כל ספר שראוי להחזיקו בימין וכמו שכתב המ"ב בסי' ר"ו סק"ח וז"ל כשאומר לחברו להושיט לו ספר יקבלנו ביד ימין. וא"כ ג"כ בהולך יאחוז לכאורה ביד ימין. וידידי הרב שלמה בלומנקרץ שליט"א טען דלכאורה שאני מדיני לבישה או כוס ברכה דבעי בימין ויכול לאחוז באיזה יד שרוצה.

בענין כריכת הרצועה ככנפי יונה

משנה ברורה סימן כח ס"ק ט בשם מגן אברהם ס"ק ד: לא יכרוך הרצועות על הבתים אלא בצדדי הבתים על התיתורא ויש נוהגין לכורכן ככנפים, על שם "כנפי יונה". ועיין בספר אות חיים סי' כ"ח אות א' שכתב: ובעיקר הדבר מ"ש המג"א וז"ל נהגו לכורכן ככנפים ע"ש כנפי יונה (מט"מ בשם ס' המוסר), ואין להניח הרצועות על הבתים (גליא רזיא), ואע"ג דלכאורה משמע דשרי וכו' עכ"ל המג"א, ועיי"ש במג"א ובפמ"ג באשל אברהם ובמחצית השקל שם דהבינו בדבריו ג"כ בפשיטות דהיינו רק על הבתים עצמם אין להניח הרצועות אבל על הצדדי' דהיינו על התיתורא (משני צדדי הקציצה) יש להניחם ולפי"ז שפיר מנהגינו שכורכים הרצועות בשני צדדי התפילין היינו על התיתורא שנראים כתמונת כעין שני כנפיים" שהם בצדדי היונ"ה שמגינות עלי' כנ"ל (ואין מניחים הרצועות על הבתים עצמם) ודלא כאותן שכורכים הרצועה ש"י בעיגול או סובב ומניחים תחת התפילין דאין זה תמונת שני כנפי יונה כלל. ובאלי רבא כ' וז"ל כ' מטה משה נהגו לכורכן ככנפיים זכר למעשה אלישע בעל כנפים ע"כ אין להניח הרצועות על הבתים עכ"ל, ותמהני במחכהד"ג זצ"ל שהרכיב אלו שני הדברים דברי המטה משה (שצ"ל ככנפי יונה) ודברי הגליא רזיא (שאין להניחן על הבתים) שהביא המג"א יחדיו סמוכים ודרש הא"ר

המשך בעמ' ט"ו

עיון הלכה

בענין להעביר על המצוות כששניהם מכוסים

סימן כ"ה ס"א בה"ל ד"ה שלא יניחו - מ"מ קשה מאוד להקל כהמג"א, אחרי דרבים חולקין עליו, ואפילו אם אירע לו כן כשהוא יושב בבהכ"נ וכו' מסתפקנא אם יש להקל בזה. (עכ"ד).

עיינ שו"ת שאגת אריה (סימן כ"ח) שכתב שאין בזה משום אין מעבירין. אך אזיל לשיטתו שסובר שבטלית לגבי תפלין אין צריך להקדים, דבזה לא שייך כללי המצוות, דהוי כרשות לגבי חובה, ואמנם במ"ב ס"ק א' כתב בשם ארה"ח דאפילו בחיוב דרבנן ואת"ל דהלכה כהשו"ע, שמא הלכה כהסוברים דקדיש וקדושה **לא הוה** הפסק, וספק כהשאג"א. מ"מ יתכן דלענין כבוד הבריות אולי אפשר לצרף גם דעת השאג"א בזה.

באיסור הפסק ע"י שהיה, בין תפילין ש"י לש"ר

סעיף ט' מ"ב ס"ק כ"ט. ולכתחילה אסור אפילו להפסיק בשתיקה אם שווה הרבה שלא לצורך.

צ"ע, אם שייך בזה שיעור דכ"ב אמה, כדלקמן סימן קס"ו וכן במ"ב שם ס"ק ה' לענין הולך מביתו לבית אחר.

הפסיק לקדיש וקדושה בין תש"י לתש"ר

סעיף י' בה"ל ד"ה אם שמע קדיש. ובארה"ח הכריע דבזה אפילו לדין דנוהגין כר"ת לא יברך כ"א ברכה אחת.

עיינ שם [בארה"ח] בהמאיר לארץ ס"ק ע' שכתב אם הוא במקומות שמברכין על התפילין ב' ברכות יש ס"ס וכו' אבל אם הוא במקומות שנוהגים כהשו"ע שלא לברך אלא ברכה אחת, יש ס"ס להיפך שמא הלכה כרמ"א שמברך על התפילין ב' ברכות, ואת"ל דהלכה כהשו"ע, שמא הלכה כהסוברים דקדיש וקדושה **לא הוה** הפסק, וספק כזה בברכות ודאי להקל. עכ"ל [מש"כ דקדיש וקדושה לא הוה הפסק] נדצ"ל הוה הפסק.

- ומאי דסיים להקל כנראה המכוון שיברך, אך צ"ע דלעיל סימן ז' אות ב' כתב דאין מברכין בספק ספיאק.

באיסור להוציא תש"ר קודם הנחת ש"י מדינא, וע"פ קבלה

סעיף י"א מ"ב ס"ק ל"ט. שאסור וכו'. היינו אפילו אם ירצה להוציא הש"ר והש"י שניהן בשוה מן התיק, דבזה אין מעביר על המצות אפ"ה יש לזהר כי יש בזה טעם ע"פ הקבלה. (עכ"ד).

עיינ לקמן ס"ק מ"א [ע"ד הרמ"א שכששניהם לפניו לא יתקן לפתוח התש"ר עד אחר הנחה של יד. וכתב במ"ב ס"ק מ"א דאפילו אם בעת תקון הש"ר לא יניח הש"י מיזד. אפ"ה כשמניח אח"כ הש"ר, להניח הש"י הוי כמעביר על המצות]. ואם כן הרי גם באופן דהכא יעבור על המצות כשמוציא מיזד את השל ראש. [וא"כ הוא מדינא ולא רק ע"פ קבלה]. אך לפי דברי המג"א ס"ק א' [דבמונחים תוך כיסן ליכא משום אין מעבירינן] את"ש כאן בגוונא שעדיין לא פתחם. ולקמן [ס"ק מ"א] איירי כשפותח לתפלין של ראש. אך רנ"ק הי"ו העיר דהב"ל פסק בריש הסימן דלא כהמג"א וכן הארה"ח שממנו מקור דין דהכא [דמ"ב ס"ק ל"ט] ג"כ לא ס"ל כן (עיי"ש בארה"ח ס"ק ע"א).

והעיר הג"ל דהא דס"ק ל"ט הוא לפי ביאור הארה"ח, (ויתכן דלשיטתו, גם בהא דס"ק מ"א אין זו העברה כיון דהתם הם בידו, ולדידיה דינא דהרמ"א [דלא יתקן לפתוח התש"ר עד אחר הנחה ש"י] יתכן באופן שאין התפלין של יד בידו. ואע"ג דפשיטא דין זה מ"מ נטק כן דהוא ענינא דסעיף זה) והא דס"ק מ"א הוא לפי ביאור הפמ"ג. ולדידיה דין המחבר איירי בהוציא אחר [את שניהם, וכ"כ הפמ"ג בא"א ס"ק י"ט דדין המחבר דאסור להוציא אפילו ע"י אחר דליכא מעבירין], אך הארה"ח לשיטתו דבמוציא אחר מיקל. ע"כ ס"ל דהמחבר [שכתב איסורא רק ע"פ הקבלה] איירי במוציא שניהם יחד.

בדבר שבעלי הקבלה חולקים עם הגמרא

סעיף י"א מ"ב ס"ק מ"ב. כתב הכנה"ג בכללי הפוסקים כל דבר שבעלי הקבלה והזהור חולקים עם הגמ' והפוסקים וכו'.

עיינ שו"ת שואל ומשיב מהדו"ת ח"ד סימן קע"ג ד"ה והנה. בסופו, מש"כ טעם לכלל זה.

בספיקו של בה"ל בחולץ התפילין לבדוק הפרשיות

אם חוזר ומברך וביאור דבריו

סעיף י"ב בה"ל ד"ה מהדק. נסתפקתי אם פתח התפילין כדי לבדוק הפרשיות וכו' דאפשר דצריך לחזור ולברך כשמניחן לכוע' וכו' משום דבאמצע נתבטל מיניהו שם תפילין, רק פרשיות ובתים. ואינו דומה להותר הקשר או נפסק, דתפילין בלי רצועות ג"כ שם תפילין עלייהו משא"כ בזה. (בה"ל מה שכתב ואינו דומה להותר הקשר או נפסק, צ"ב. דלכאורה הו"ל למימר דלא דמי לחלץ על מנת להחזיר משום דכאן אם פותח התפילין גרע. כי לפי הצד שפותח התפילין לא גרע - אזי אפילו עשה כן אחר ההידוק לא יברך. ועדיף מנפסק או הותר כיוון שעושה כן מדעתו. [דבנפסק או הותר כיוון שאינו מדעתו הרי חוזר ומברך. וחולץ ע"מ להחזיר להרמ"א אינו חוזר ומברך. ואין הספק אם מועיל ע"מ להחזיר באופן שנתבטל שם תפילין מעלין].

שו"ר שיתכן שזה המשך למה שכתב לעיל לענין **התירו בידים** שבכל גוונא לא מברך, ואגב זה נקט ג"כ [כאן, ואינו דומה להותר הקשר או] נפסק בגוונא שלא מברך. וגם שו"ר שמסור הדיבור [שמסתפק כמ"כ לענין ציזית] מוכיח **שבנדק** בין ברכה להידוק לא מברך גם לפי הצד שנתבטל שם תפילין - וכמו שכתב שם לענין נפסלו, אפילו לפי הצד שנתבטל מצוות. - ע"כ את"ש. דכאן על כרחך איירי בבדוק אחר ההידוק, ומחלק בין הותר קשר במכוון אחר הידוק שכתב בתחילה שאין לברך. (ולפ"ז מה שכתב **נפסק** גם כן המכוון לפסק במכוון אחר הידוק).

שלא תזוז יו"ד של הקשר מהתפילין

סימן כ"ז סעיף ב' מ"ב ס"ק י"א. ויחתוך בתיתורא מלמעלה ויהדק היו"ד עם הבית. עיינ שו"ת אבני נזר חא"ח סימן י"ד שס"ל שלא יעשה כן.

חליצת התש"ר ביד שמאל, ואם חולצן קודם שקעה"ח

סימן כ"ח סעיף ב'. מ"ב ס"ו. ויש מהחכמים שהיו נוהגין לחלוץ התש"ר ביד שמאל שהיא ביד כהה להראות שקשה עליו חליצתן.

עיינ הטעם במג"א מפני שמצותן כל היום [אך מפני שאין לנו גוף נקי חולצן אחר התפלה ולכן חולץ בשמאל] - וא"כ לפי זה בחולץ לפני שקיעת החמה יכול לחלוץ בימין. ואולי כיון דלילה זמן תפילין חולץ בשמאל. דרק מפני אונס האדם תקנו שלא להניחו בלילה. ע"כ גם בזה מראה צערו על אונסו שלא יוכל שוב להניחו.

קדושת תפילין אי עדיפי מקדושת ספרים

סעיף ב' בשערי תשובה ס"ק ג'. ואין נכון לעשות כן. שלענין שבועה בנק"ח חמור סידור מקדושת תפילין כמ"ש הסמ"ע בח"מ סימן פ"ז וכו' ועי"ש בש"ך שמתה על הרמ"א שמה.

עיינ שו"ת הרמ"א סימן ל"ד - ועיינ כה"ח ס"ק ט"ו שלא יניח את הסידור על התפילין.

בענין כסידורן

סימן ל"ב סעיף א' בה"ל ד"ה בסדר הזה. ואין חילוק בענין סידור בין הפרשיות והאותיות.

עיינ חידושי מרן רי"ז הלוי על הרמב"ם הלכות תפילין פרק ה'.

דיו שטבעו להיות נשחר לגמרי אחר כתיבה ובשעת כתיבה אינו שחור

סעיף ג'. בה"ל ד"ה יכתבם בדיו שחור. יש לעיין בזה טובא אי כשר בדיעבד דהלא ההלכה נאמר שיהיו כותבין בדיו כדאיאתא בירושלמי ולא נאמר שיהיה כתוב הסת"ם בדיו. (בה"ל).

הערות, הארות וציונים על סדר משנה ברורה הלכות תפילין

עיינ לקמן משנ"ב ס"ק קכ"ח שכתב בשם החת"ס דתלוי בשעת כתיבה, ושם לענין להקל, וא"כ ה"ה הכא להחמיר.

זהב שנשפך על הכתב

סעיף ג' בה"ל ד"ה עפרות זהב. ואף אם ירצה אח"כ להעביר בדיו על הצבעונין והזהב פסק הע"ת והאר"ר דלא מהני.

עיינ מאסף לכל המחנות ס"ק כ"ח מש"כ בשם הישועות יעקב שפסול מטעם חציצה. **בה"ל ד"ה מעבירי זהב.** הפרישה כתב עיינ ביו"ד סימן רע"ו וכו' דיש לחוש משום כתב מנומר אם יש הרבה אותיות כן.

עיינ מה שכתב ביו"ד סימן רע"ט בסופו בדיני מנומר - ועיינ בסימן רע"ו במקדש מעט ובמש"כ בגידולי הקדש בסימן רע"ט - ועיינ כאן במאסף לכל המחנות ס"ק כ"ז. ועי"ע שם בס"ק ר"פ מש"כ בעצם דין מנומר בתפילין.

טעם שיכתוב בכתיבה גסה

סימן ל"ב סעיף ד' בהג"ה. ולכתחילה יכתוב כתיבה גסה קצת שלא יהו נמחקים מהרה וכן מצוה לפיתום מבחוץ ומכפנים. (דברי מרדכי).

עיינ ב"י ודרכי משה. - ומקור המרדכי הוא מהאור זרוע ומשמע שם שזה ב' טעמים "שלא ימחק" "ואנוהו".

התופס הקולמוס בשפתיו וכותב, והכותב בשמאל

סעיף ה' מ"ב ס"ק י"ט. וכתב המג"א דפסול אפילו אם א"א למצוא אחרים. ועיינ בספר משנ"א וכו' דמשויין זה או הכותב ברגלו להכותב בשמאל.

עיינ כאן בחידושי הגרעק"א.

עיבוד העור ומה נכלל בזה

סעיף ח' בשו"ע. צריך הקלף להיות מעובד. וכו' וצריך שיהיה מעובד לשמו.

עיינ קובץ אגרות למרן החזו"א זצ"ל ח"ב. איגרת קל"ד. שחילוק העור לקלף ודוכסוסטוס, אינו בכלל עיבוד. ולא צריך שיהיה לשמה - ונוטה שם כן. גם לענין הסרת גוריות בשר וקרומין, מהרצועות (אפילו אם יש בזה משום חציצה ברצועות). (ויתכן דכן הוא גם לענין החלקת הקלף. והרי זה ממש. לכאורה. כחילוק הקלף מהדוכסוסטוס). - וכן עי"ש בשולי המכתב מה שכתב סברא דמאי שהיה זכור בשעת עבודה שזה עור רצועות. אפשר דזו מחשבה מספקת. - שוב ראיתי לענין גרירת הדוכסוסטוס מהקלף. שיש פלוגתא. עיינ יו"ד סימן רע"א בדעת קדושים סימן ג'. וגידולי הקדש ס"ק ו' ושו"ר בחזו"א או"ח סימן ו' ס"ק י"א ד"ה ואם. מה שכתב לענין חילוק העור והסרת השיער.

סתמא לשמן בעיבוד הקלף

בה"ל ד"ה וצריך וכו' לשמו. ובספר בית אהרן יצא לדיון בדבר החדש. דהאידינא דאין כותבין ברוב על קלף שאר ספרים רק ס"ת, הוי סתמא כלשמה.

לכאורה האידינא שכיח לכתוב מגילת אסתר, וכן נביאים על קלף. - וג"כ צ"ע דהרי בכל הזמנים צריכים קלף עבור תפילין ומזוזות.

לשמה בהשחרת הרצועות

בה"ל ד"ה בתחילת העיבוד. ודע עוד דבהם קיימא לן דא"צ כלל שיהיה לשמה.

עיינ לקמן סימן ל"ג סעיף ד' ובמ"ב ס"ק כ"ב. וא"כ יתכן שקאי' כאן רק לענין השירטוט.

חלל תוך האות בעובי קו האות

סעיף י"ג. בה"ל ד"ה האות. ואם הנקב שנעשה לאחר הכתיבה הוא רק באמצע עובי האות. וכו'.

עיינ חזו"א במש"כ בזה. ועיינ במשנת אברהם סימן י"ח סמ"ב בס"ק י"ב מש"כ לענין כתיבה של קוים צדדים, בלי מלוי התוך. כגון מה שכותבים הסופרים ב"לעיני כל ישראל".

נקב ברגל ימין של הא"א

סעיף ט"ו בשו"ע. ניקב רגל הימניי אם נשתייר ממנו אות קטנה כשר.

ואם בגלל הנקב יהא מקום רגל השמאלי, למטה מכנגד הימניי - עין מאסף לכל המחנות סוף ס"ק ק"ד. ובס"ק ק"ט. ועיינ קסת הסופר סימן ז' אות ו'. ועיינ קול סופרים אות ה' - ועיינ בשו"ת אבני נזר חא"ח סימן ו'.

תיקון אות שלא היה מוקף גויל, מפני נקב

מ"ב ס"ק ל"ד. דוקא אם לא היה מוקף גויל קודם כתיבה, אבל אם לאחר כתיבה נעשה נקב וכו'.

עיינ מאסף לכל המחנות ס"ק ק' בשם מקדש מעט ס"ק ל"ו (עיי"ש ס"ק מ') שאפילו בהיה נקב לפני הכתיבה, יש תקנה להעבות הקו בדיו סביב הנקב שעל ידי זה ישאר הנקב כבתוך החלל. ועיינ שם מה שכתב בטעם פסול נקב תוך העובי. אם הוא דומה לנקב בתוך החלל. ועיינ כאן לעיל סעיף י"ג ובה"ל. - ולכאורה אם מהני [תיקון הנ"ל]. אזי מהני גם בתפילין ומזוזות, כיון שיש כאן צורת אות. - וכענין הא דלקמן מ"ב ס"ק ס' (אע"ג דשם איירי בגרייה מ"מ לכאורה ה"ה כאן אע"ג דהוי ע"י כתיבה, מ"מ הרי יש כאן צורת אות).

נקב תוך האות מקודם הכתיבה

מ"ב ס"ק ל"ד ולפ"ז אפילו אם הנקב קודם כתיבה כשר. והאי דנקט אם לאחר שכתב ניקב וכו'. ובשעה"צ ס"ק מ"ד. פמ"ג ולבושי שרד.

עיינ מאסף לכל המחנות ס"ק צ"ה שיש פלוגתא בזה.

שיעור אות קטנה ברגל ימין של ה'

בה"ל ד"ה מלא אוק"ם. ואם זה הכתב הוא מכתב בינוני.

עיינ חזו"א ועיינ מאסף לכה"מ ס"ק ק"ד מש"כ בשם מקדש מעט ועי"ע שם ס"ק ק"ז.

תינוק דלא חכים ולא טפש

סעיף ט"ז בשו"ע. **אם תינוק שאינו לא חכם ולא טפש יודע לקראתו כשר וכו'.**

אם הראו לכמה תינוקות ויש סתירה ביניהם - עיינ במאסף לכל המחנות ס"ק ק"כ ועי"ע שם סוף ס"ק כ"ד - ועי"ש שן קכ"א לענין אם התינוק הגיד וחזר והגיד איפכא.

בשו"ע. ואין צריך לכסות לו שאר האותיות

וענין כסוי תגין עיינ דעת קדושים ס"ק י"ב. - וכן מה שכתב לענין קוץ העליון של י' - וכן מש"כ לענין קוץ שמאל' של י' ועיינ מקדש מעט ס"ק ס'.

אמ"ב ס"ק נ'. **טיפש היינו שאינו יודע לקרות האותיות.** וכל שיודע לקרות האותיות בע"פ דאינו בקי כ"כ בצורת האותיות וכו'. פמ"ג. ומחצה"ש משמע לכאורה דפליג ע"ז (שעה"צ ס"ק נ').

עיינ מאסף לכה"מ ס"ק קי"ט שכתב להוכיח מדברי הגר"ז ומלא"ש כהמחצית השקל.

אם היה מוקף גויל בשעת הכתיבה

סעיף ט"ז. בשו"ע הא דמכשירינן כשנפסק אות. דוקא כשנכתב בכשרות ואח"כ נפסק.

בכללי מוקף גויל שבסימן ל"ו [סוף משנת סופרים] כתב דלכתחילה יתקן ויגרר שיהיה מוקף גויל.

מ"ב ס"ק נ"ו. **ואם נמצאת שריטות דקות בתוך שיעור אות.** עיינ בביאור הלכה בסעיף כ"ה.

עיינ לעיל בסעיף זה בה"ל ד"ה ואם לאו. וכנראה דכוונת המ"ב לציין לשם לסוף הדיבור שדן לענין שריטה דקה שאין נראה אלא נגד השמש אשר בזה לא דן לעיל בבה"ל.

האגן רבי שמחה בונם ולדנברג

וצללה"ה

חסרון מוקף גויל בנדבק אות לאות אחר כתיבה

בה"ל ד"ה כשנכתב. אבל בנגיעת אות לאות אף שנכתב בכשרות ונדבק אח"כ פסול. עיינ בית שמואל אהע"ז סימן קכ"ה ס"ק כ"ט. ועיינ חזו"א או"ח מועד. סימן ח' ס"ק ב'. ועיינ בבית הלוי עה"ת בקונטרס מוקף גויל. - ולענין "גיפלאסין" עיינ אהע"ז סימן קכ"ה ברמ"א סוף סעיף ט"ז ועי"ש בב"ש ס"ק כ"ט ועיינ שו"ת נודע ביהודה קמא תאהע"ז סימן פ"ה - ועיינ שבט הלוי סימן קנ"ה - ועיינ לקמן מ"ב ס"ק ע"ח.

כסוי האותיות כשמראה לתינוק - לדעת המ"א

מ"ב ס"ק נ"א אבל תיבה זו וגם מה שלאחריה א"צ לכסותו כלל בכל גוני. ובשעה"צ ס"ק נ"ח ועיינ בדה"ח הלכות קה"ת. - באות כ"ד של דיני טעות. ועי"ש שכתב **שיכסה האותיות** שלפני אות זו. - ועל זה נתכוין בשעה"צ לומר במכסה עד **תיבה** זו.

להראות לתינוק בנפלה טיפת דיו על האותיות

סעיף י"ז מ"ב ס"ק ס"ג ואם מסתפק בהאות אם צורתו עליו או לא. **מראה לתינוק.**

עיינ לקמן סימן ל"ו בכללי חק תוכות שכתב "ואפשר אפילו בתינוק קורא אותה כל שאנו רואין שאין צורתה עליה" לא מהני לגרור הטיפה ההיא.

הסרת שעוה שניטף על האותיות. בשבת ובתו"מ

בה"ל ד"ה אם נפלה. נטף שעוה על אות. בחול יסירנה.

עי"ע בסימן קמ"ג ס"ק כ"ה. ובסימן ש"מ ס"ק י'. ועיינ שו"ת תורה לשמה לענין גרירת שעוה בתפילין ומזוזות לענין שלא כסידרו, ועיינ בה"ל סימן ש"מ (ד"ה שעל הקלף) מה שכתב בבזה, ומש"כ בשם החיי אדם.

כתב שלישי ע"ג כתב שנכתב שלא לשמה, ע"ג כתב

בה"ל ד"ה ואינה. ועוד נ"ל בזה עצה אחרת. אפילו בכתב ע"ג כתב ממש, והשני היה שלא לשמה. דיעביר עוד קולמוס עליו לשמה, וממ"נ מהני. ולא מקרי שלא כסדון, מאחר דמעת כתיבה הראשונה צורתו עליו (בה"ל).

עיינ שו"ת דברי מלכילא ח"ב סימן פ"ג - ועיינ חידושים וביאורים גיטין (סימן ד' ד'). ועיינ שו"ת הגרעק"א סימן ע' ועיינ שו"ת מנחת חיים ח"ב או"ח סימן ו'.

תיקון אות ד' שעשאו ה' או ר'

סעיף י"ח מ"ב ס"ק ע"ב. ועי" הגרירה יעמדו על תמונתם כגון ד' שהמשיך רגלו ודומה לך' פשוטה וכל כה"ג אין מועיל להם גרירה כיון שאינו עושה מעשה בגוף האות הנשאר. אלא ימחוק רגלו וכו"ל (מ"ב).

עיינ חזו"א סימן ח' ס"ק ו' שהביא דברי המ"ב, שדי במחיקת הרגל. וכן מש"כ המ"ב בס"ק ס"ח בשם הפמ"ג. בדל"ית שכתבו ה"א. לא סגי בגרירת הרגל אלא צריך לגרוד גגו עד שיהיה כעין וי"ו או יגרוד ירכו. וכתב החזו"א וכל זה תמוה דלפי מה שהשריש בס"ק ע"ה דכל שנכתב בכח אחד צריך לגרוד הכל. א"כ בד' שעשאו ה' או ר' לא סגי במה שפוסלו, אלא שצריך למחוק הכל. עכ"ל. והעיר רנ"ק הי"ו דאפשר לומר דשאני ד'. דהיינו כבר כשר לפני שעשאו ה' ע"י הנקודה. וכן יתכן אולי גם בד' שעשאו ר' פשוטה, שכבר היה שיעור ד' בכשרות.

אותיות דבוקות ע"י לחות הדיו - גיפלאסין"

מ"ב ס"ק ע"ח. ואם נתפשטו האותיות מכח לחות הדיו שקורין גיפלאסין עד שנראין כדבוקין, ומ"מ נראה שאין האותיות נוגעין כשר. ואם האותיות נוגעין, אף שנעשה זה לאחר הכתיבה, אפ"ה פסול. אהע"ז בסימן קכ"ה ס"ט"ז בהג"ה ובב"ש עיי"ש.

עיינ דעת קדושים סימן רע"ד ס"ק ח' ד"ה אודות. שס"ל שאין לדמות לגט - ועיינ שם בגדולי הקדש ס"ק י"ב מש"כ בזה, ואם לפי דברי האחרונים מדמינן זה לזה. - ועיינ עוד שם בדע"ק ס"ק י' לענין כשיש שינוי צורה. ועי"ש בגדולי הקדש סוף אות י"ב שכתב דבזה חמיר טפי. - ועי"ש בדע"ק ס"ק י' לענין שינוי צורה ע"י צבע. ועי"ש אם יש רושם חלודה לענין שינוי צורה. - ועיינ שם בס"ק ח' בענין זה, לענין דביקות. ועיינ שם בס"ק י' ד"ה נשאלתי בד"ה עוד מ"כ חלודה.

ועיינ שו"ת בית שלמה חא"ח סימן ג' שמשוה דין תפילין לדין גט. ועי"ש שמחמיר אם עי" טיפת הגיפלאסין נראה כאות אחרת. וכן מבאר, דקולת הרמ"א [באה"ע] אע"פ שנוגע באות אחרת, כיון שאינו שחור כמו הדיו של האות עצמו.

- ועיינ שו"ת אבני נזר סימן י"ב מה שכתב להשיג ע"ד הנודע ביהודה בענין ממלא כל החלל אלא שניכר הכתב. - ועיינ שם באות ד' לענין אם רק נוגע. לענין אם על ידי הלחות נתפשט הדיו מעבר לעבר, ונראה מצד השני קצת מהאותיות. עיינ בשו"ת חסד לאברהם (תאומים) מהדו"ת חא"ח סימן ו' מש"כ להכשיר.

יו"ד ה' א' ש' צ' ע' פ' שעשאן קו ישר

מ"ב ס"ק צ'. דהיינו שהיו"ד נעשה קו ישר ולית צורת יו"ד.

עיינ דעת קדושים על סת"ם ריש אות הע'. ועי"ש במקדש מעט. ס"ק א', ובאות הש' ס"ק ד'. ועיינ בשו"ת משיב דבר סימן ה' - ועיינ משנת סופרים אות ש' (ועיינ ספר אמרי שפר כלל ה' ס"ג בהג"ה) ועי"ע מקדש מעט ריש אות צ'.

נדבקה אות לאות

בה"ל ד"ה ואם גרר. אבל בס"ת וכן בתו"מ, אם לא כתב עדיין התיבות שאח"ז לא מהני גרירת הדביקות לבד וכו'.

עיינ דעת קדושים יו"ד סימן רע"ד ס"ק ז' ח', וי' ד"ה נשאלתי. ועי"ש בגדולי הקדש אות י"א מה שכתב בזה (עיי"ש מש"כ בשם אבן העזר).

לשמה, בתיקון אותיות הנפרדות ועשייתו ע"י פסולים

סעיף י"ט מ"ב ס"ק צ"ג נראה ד"ה בתיקון האותיות הנפרדות דצריך לשמן [היינו שנדבק פני האי בגוף האי וכוזומה].

עיינ לקמן סימן ל"ט ס"ק י' שכתב דגרירת דבק שבין אות לאות [היינו אותיות שנדבקו ולא נשתנו מצורתם]. לכתחילה יש לזהר שלא לעשות ע"י הפסולים ובדיעבד אין להחמיר דגרירה לא מקרי כתיבה. - אך לנידון דהכא [היינו שנדבק פני האי לגוף האי] בענין לשמה בגרירת אותיות דבוקות. כיון דלפני שגררו פסולים. כדלעיל סעיף י"ח. ומסתמא אסור לעשות זאת על ידי פסולים.

מ"ב ס"ק צ"ד יאמר. ואם אחר כותב צ

ע"י גופא הלאו דב"ת.

לכאורה שאני מהתם דשם האגד הנצרך ופועל לקיום המצוה, גורם גם לבל תוסיף. אבל כאן אין ענין קשירה, ורק דע"ז מיפסל, א"כ אכתי לא מוכרח דגורם גם לבל תוסיף (הערת ר"מ פראנק הי"ו).

להחליף תפילין דר"ת לשל רש"י

סעיף ד' מ"ב ס"ק כ: ואנן סבירא לן ג"כ דרש"י עיקר ומעלין בקודש. עיין שו"ת הגרעק"א מהדו"ת [תשובה ח']

עיבוד לשם תפילין דרש"י או דר"ת

בה"ל ד"ה הוא חול, דבעיבוד אין שייך שמא עיבדן לשם תפילין דרש"י או דר"ת, דהלא העיבוד הוא סתמא לשמה.

משמע, דמ"מ אם כיון להדיא לעבד לשם תפילין אלו או אלו לא מהני לקחתם אח"כ לאלו של השיטה הב' משום חיסרון עיבוד לשמה.

בדברי מהראנ"ח גבי קלקול במקצת האות

סימן ל"ו סעיף א' מ"ב ס"ק ג' בשם תשובת מהראנ"ח סימן א' שכתב דאפילו אם רק מקצת האות נדמה לאות אחר פסול.

לכאורה תמוה. דעיין שם במהראנ"ח שאיירי רק לענין שינה צורת האות ממשפטה, - אע"ג שלא דמי לצורת אות אחרת - הוי כאילו חסר האות לגמרי. אבל, לא דן שם לענין שינוי **מקצת** אות לאות אחרת (הערת רא"י הבלין הי"ו).

תגין שאינן מדובקין

סעיף ג' מ"ב ס"ק י"ג. ואם הוסיף הסופר לעשות תגין חוץ וכו' אבל אם אינו מחובר יש למוחקו.

כנראה דפוסל, וכדלקמן שכתב כן אפילו בתגין דשעטנ"ז ג"ץ דאם אינם נוגעים, והוי כיתרון אות קטנה בין השיטין.

תיקון תגין שאינם מדובקים, ע"י המשכתן לאות

מ"ב ס"ק י"ג. ומ"מ לכתחילה נכון להחמיר כהיד אפרים.

עיין חזו"א סי' חי' ס"ק י"א שמסיק להקל דלא נפסל בהפסק נגיעת התגין.

- ועיין ספר נחפה בכסף ח"ב סימן י' דמחמיר בס"ת שרוב התגין אינם נוגעים. עיי"ש.

לא תייג שעטנ"ז ג"ץ, ולא ריבע ראשן

מ"ב ס"ק ט"ו. דהמחבר מיירי שעשה ראש האות למעלה כתיקונו אך שחיסר התגין שעליו. אבל אם עשה למעלה ראשו נגול ג"כ משמע מהב"י דאין להקל אפילו בדיעבד לפי פירוש הרא"ם וצ"ע למעשה, כי להרמב"ם יש להקל בכל גווני.

עיין משנת סופרים באות ט' בסופו - ומשמע שם דבעגול ובלי תגין ודאי פסול. ובעגול עם תגין מסתפק אם מתכשרת ע"י התגין. - אך כנראה הפסול רק משום שיטת הרא"ם, שכן מסתפק אי לפסוק כותיה. ורק מסתפק לדעתו אם התגין יצילו - אבל גם בעגול ובלי תגין, תלוי למעשה בסברה דהכא.

משנת סופרים

כתב מקצת אות, ואח"כ כתב האות שמקודם

בפתיחה, משלים האות ולא הוי שלא כסדרן. דכל שאין כותב אות שלם, מקרי והוי הדברים כסדרן.

עיין בספר מלחמות יהודה שכתב בזה לפסול בשם האבני נזר, וכתב לדייק כן גם מדברי הנפש חיה ועיין שם מה שכתב לדייק מדברי הגר"ז. וצ"ע. - ועיין מאסף לכל המחנות סימן ל"ב ס"ק רל"ד.

בענין נקלף הקלף בין אות לאות או בתוך האות

עיין חזו"א מנחות סימן ל"א ס"ק ס'. ובאחיעזר ח"ג סימן נ"ח אות ג' וד'.

צורת אות א

עוקץ שמאל ליו"ד העליון שעל האלף

במשנת סופרים, עכ"ל ב"י ומשמע מריהטא דלישניה דצ"צ עוקץ שמאל ליו"ד העליון שעל האלף.

עיין בספר ברוך שאמר הנדפס מחדש בהלכות של ר' יום טוב בעמוד רנ"ח בראשו, דאולי מוכח משם דעושים לה רק תג ולא עוקץ שמאלי. - והסופר הר"ר מנחם דידוביץ שליט"א העיר שבעמוד רכ"ב שם מוכח לעשות עוקץ שמאלי לי' התחתונה.

צורת אות ג

ירך שמאל של הגימ"ל

בה"ל ד"ה וגם לא יהיה. עיין בב"י הטעם ממש"כ בגמרא, מ"ט פשטא כרעא דגימ"ל לגבי דל"ת. דכה"ג מ"ש בגמרא שם מ"ט פשטא כרעא דדל"ית לגבי גימ"ל הוא רק לכתחילה.

עיין מ"ש בגליון דבור הבא [בצורת אות ד' בה"ל ד"ה ולכתחילה] בשם הרמב"ן. וא"כ לכאורה הרמב"ן יפרש גם בהא דג'. דהרגל ישרה והנדון בגמ' הוא רק מדוע הוא לצד הד' ולא לצד הב'.

צורת אות ד

רגל הדל"ת פשוטה בשיפוע קצת לצד ימין - לכתחילה ובדיעבד

בה"ל ד"ה ולכתחילה, מקור לזה בב"י מהא דשבת ק"ג מ"ט פשטא כרעא דדל"ית לגבי גימ"ל וכו' ונ"ל דזה רק לכתחילה.

עיין חדושי הרמב"ן בשבת שס"ל שאין צריך לשפע - אך עיין בברוך שאמר א"ב הב' (בב"י) שדחה לפירוש אשר הרמב"ן נקט כותיה - ועיין בשו"ת עין יצחק חלק י"ד סימן כ"ח אות י"ד שהביא לדברי הרמב"ן והמליץ בזה על כתב וואליש.

בה"ל ד"ה ולכתחילה, ומ"מ לדינא נראה דאין להחמיר בדיעבד מהנ"ל בסיומן ל"ב סט"ז בט"ז עיי"ש.

כנראה המכוון לסעיף י"ז בט"ז ס"ק ט"ז. שבעשה רי"ש במקום דל"ית יש תקנה להוסיף דיו ולעשותו מרובעת (לפני שכתב אחריה) והרי לא הזכיר דיעקם הרגל. ולא משמע דאיירי בעשה רגל עקום לרי"ש (לפי מה שכתב [בבה"ל] דכשר בדיעבד ברי"ש, או דבטעות עשה רי"ש כזה).

צורת אות ה

מרחק נקודת הה"א מגגה

במשנ"ס והנקודה שבתוכה לא התיה סמוכה לגגה אלא יתא ביניהם חלק כל כך בכדי שאדם בינוני יכירנו היטב מעל ס"ת שע"ג הבימה.

כנראה דהיינו "לכתחילה" וכעין מה שכתב לקמן באות ק', וכן מבואר לעיל בסיומן דהב"ב ס"ק י'.

נקודת הה"א שעשאה כנגד אמצע הגג ולא כנגד סופה

במשנ"ס יש להכשיר בלא תיקון. כי יש הרבה מהראשונים שסוברים שתמונת ה"א כך. עיין בחידושי הרשב"א על שבת ק"ג ובחי' הריטב"א וכו' ובר"ן בפרק הבונה.

צ"ע דהרי שם איירי לענין שאינו נוגע בגג. וכן ברשב"א וריטב"א איירי בהכי. וכנראה דהמ"ב פירש כונתם לענין הרחקה מסוף הגג.

כנ"ל, ואין התינוק מכיר להאות

במשנ"ס יש להכשיר בלא תיקון. כי יש הרבה מהראשונים וכו' מוכח להדיא שתמונת הה"א כך.

ויתכן דאם מכשירים לפי דברי הראשונים, שכך צורתה, לא איכפת לן אם התינוק לא יקראה ה' דהוא לא מורגל באות כזה (וכעין מש"כ בחטוסרת דח"ת) וכן משמע לכאורה לקמן מדברי בה"ל באות מ' סתומה. ד"ה יגורו וכדהעיר רמ"ש הי"ו דשם קאי בלא קראה התינוק לאות. ובכל זאת משמע שכונתו להכשיר בה' [דבמ"ם סתומה שהארק' גגה והתינוק לא הכיר להאות עי"ז מסתפק שם בבה"ל וכתב ואפילו את"ל דבה"א באופן זה ג"כ כשר שם שאני דעיקר תמונתו כן לכמה ראשונים עכ"ד].

נקודת הה"א קצרה ואינה מגעת לכנגד ירך ימין

במשנ"ס הפמ"ג בסיומן ל"ב ס"ק ל"ג מסתפק אם צריך להיות הנקודה בסופה שוה דוקא לירך ימין או אפילו אם נשלמה באמצע ש"ד.

ועיין פמ"ג בפתיחה לסיומן ל"ב באות ק'.

ירש"ב הי"ו העיר דברשב"א מנחות הנ"ל משמע בתי' א' דכשר (עיי"ש). דמשמע אפילו

פרשה שלאחריה שתהיה פתוחה.

מקור דין זה הוא בב"י בשם מהר"י אבובה. ולכאורה. הא דלא מעכב אם עשה כן משום דהרי להרמב"ם גם ככה"ג הוא סתומה כיוון שתחילת פרשה הבאה אחריה מתחלת באמצע שיטה. ומ"מ לכתחילה אין לעשות כן. והטעם הוא כמו שרמ"ש הי"ו העיר דהמר"י אבובה אזיל לפי מה שכתב לעיל שצריך ב' הכירים שזו פתוחה. - ואם כן אע"ג שכאן סוף סוף תאה הפרשה סתומה משום שמתחיל באמצע. מכל מקום למה נינח בשיטה הקודמת ריוח אשר הוא מן ההיכרים של פתיחה.

תפילין כדעת הט"ז

בה"ל ד"ה לדעת הרמב"ם. והגר"ז כתב דלכתחילה יש למנוע מלעשות קצעת הט"ז. עיין שו"ת בית שלמה סימן ח' מש"כ בזה. ומש"כ ע"ד הגר"ז.

בשיעורא דכל אמתא בריבועא, אמתא ותרי חומשא באלכסונא

סעיף ל"ט מ"ב ס"ק קע"ה. אבל אם לא יהיה מרובע ממש לא יהיה באלכסון שלו כשיעור ב' חומשים תוספת אלא שיעור אחר.

עיין סימן שע"ב שעה"צ ס"ק י"ח - ועיין חזו"א סימן קל"ח סק"ד. ועי' אג"מ

נתקלקל ריבוען יש מי שאומר שצריך לרבען (שו"ע)

מ"ב ס"ק ק"פ עיין לקמן סימן ל"ג ס"ב בה"ל ד"ה לחוש. אם הרמב"ם חולק בזה.

ריבוע התיטורא

מ"ב ס"ק קע"ז. והתיטורא צריכה להיות מרובע. בין מלמעלה ובין מלמטה. ובעשה"צ ס"ק קפ"א ב"י לקמן בשם וכו'. וצ"ע אם כוונתו לעיכובא בדיעבד (עכ"ל).

עיין חידושים וביאורים או"ח סימן ח' סי"ק ו' ד"ה ובב"י. ועיין מלאכת שמים כלל י"ח סעיף ה'.

בשיעור קלקול ריבוע הבתים

בה"ל ד"ה נתקלקל. ואולי אם נתמערך הריבוע של התפילין מעט יותר מחגירת ציפורן, נקרא בעניינו ג"כ קלקול הריבוע. וצ"ע (עכ"ל).

עיין בספר ארץ צבי (למורה"ד פרומר הי"ד) ועיין לעיל סימן י' ס"ח בה"ל ד"ה ולא.

ועיין שבט הלוי חאור"ח סימן י"ד או"ב. ועיין ערוך השולחן סעיף ע"ז.

עור הבתים מצוה לעשותן שחור (שו"ע) - ובדין שחורת התיטורא

סעיף מ' מ"ב ס"ק קפ"ד משמע דבדיעבד אינו לעיכובא.

עיין מאסף לכה"מ ס"ק שמה' שמו"ו - ועיין לקמן סימן ל"ג ס"ד ברמ"א - ועיין בדעת תורה כאן.

ולפי דברי הירושלמי שהובא שם. [תנא ר"י ב"ב תפילין מרובעות שחורות הלכה לממ"ם. ירוש' מגילה פ"ד ה"ט] אזי. לפי"ד המפרשים דקאי על התפילין ולא על הרצועות ולעיכובא. א"כ מסתמא ה"ה לענין ה**תיטורא**. דכשם דבדין ריבוע, המכוון של "תפילין" הוא הן לבתים והן לתיטורא הכי נמי לענין השחרות. - ועיין במלאכת שמים כלל י"ח ס"א. ובקסת הסופר כלל כ"א סעיף י"א שפסקו להחמיר - ועיין קול יעקב ס"ק קס"ג וקפ"ה.

נתקלקל עור של שני בתים

סימן ל"ג. ס"א. בה"ל ד"ה ראשון. משמע דדעת השו"ע רק כלישנא קמא דרש"י. וכו' ולא כמה"ז שמצדד להחמיר בזה.

עיין ב"ח. שכתב דהטור תופס לישנא קמא לחומרא. (לכאורה משמע דלא לקולא. וצ"ע).

עור טהור, ועיבודן לשמה, בעור הבתים. וספיקו

סעיף ג'. בה"ל ד"ה עור. וכתב הפמ"ג בפתיחתו איני יודע אם מה"ת או מדרבנן, ונפ"מ להקל בספיקן אם אינו יודע אם טהורה או טמאה.

עיין בה"ל סימן ל"ב סעיף ל"ז ד"ה טהורים שהפמ"ג חזר בו [שהוא ספק דאורייתא ולחומרא]

גם בעיבוד לשמה אם יש ספק נראה להקל. דהוה דרבנן וספיקו לקולא. (בה"ל) עיין לעיל סימן ל"ב סעיף ח' בה"ל ד"ה וצריך.

ועיי"ש עוד לענין חיפוי עור תפילה של יד וכו' ועין לעיל בסיומן ל"ב בט"ז ס"ק כ"ז ובפמ"ג שם. (בה"ל) וכנראה שהפמ"ג חזר בו בסיומן ל"ב מ"ז ס"ק כ"ז ממה שכתב בפתיחה. - ועיין בה"ל לעיל סימן ל"ב סעיף ל"ז ד"ה טהורים. ולפלא שהבה"ל לא הזכיר שם שחזר בו [גם ממה שכתב שם בפתיחה דעור הבית ש"י שצריך להיות טהורה הוא מדרבנן].

ועיין לקמן סימן מ"ב סעיף ג' בה"ל ד"ה תפילין. (ועיי"ש שכתב שיש סתירה בדברי הפמ"א).

שחרות הרצועות. ואם בעינן כולה

סעיף ג' בה"ל ד"ה הרצועות שחורות. ומסתפקנא אם מה"ת די בכל א' עד כדי שיעורו, והשאר הוא למצוה ולנוי בעלמא או דלמא וכו'.

עיין דעת קדושים שכתב דאולי מועיל רובו ככולו גם בהרחב כשעורה וגם בהאורך. אך בבה"ל עיקר הנידון על היתר משיעור. - ואכתי אין הכרח מהביאה"ל דלא סגי ברוב. כי הנידון גם בזאת שאם צריך להשחיר גם ביתר משיעור, נתרבה השיעור של הרוב. - ואולי יש גם מקום לחלק בין רוב אורך לרוב רוחב. (והדע"ק כאן משוה אותם). ועיין דרכון אליהו פרק כ' סימן ד' (ומ"ש בשם שלמת חיים).

בה"ל ד"ה הנ"ל גם איני יודע אם ההל"מ קאי ג"כ על חתיכת הרצועה שנכנסת במעברתא, וכו'.

עיין בדעת קדושים מה שכתב בזה - וכן עיין שם מה שכתב לענין גדר השחרות.

בענין הדיו להשחיר הרצועות

סעיף ד' בשו"ע טוב שישחירם ישראל לשמן.

בענין דיו דלא בעינן לשמה - עין לעיל סימן ל"ב מ"ב ס"ק ח' - ולענין אם מותר להשחיר רצועת מדוי שעשוי לכתובת סתום? עיין לקמן סימן מ"ב סעיף ג' בבה"ל ד"ה כי, ולכאורה זה תלוי בספיקו של הפמ"ג א"א סימן ל"ב ס"ק ס"ט (הובא כאן בס"ג בבה"ל ד"ה רצועות) אי מותר לעשות רצועות מן קלף המעובד לסת"ם.

בדין אם השחיר גוי את הרצועות

במ"ב ס"ק כ"ד כתב המ"א דאם חזר ישראל והשחירן לשמן כשר. והפמ"ג ושארי אחרונים השיגו על ראתיו ונשארו בדין זה בצ"ע.

- ועיין שו"ת הגרעק"א סימן ע' מה שכתב בישוב כונת המג"א ועיין שו"ת נודע ביהודה קמא חאור"ח סימן א'.

עיין מקדש מעט שכתב עצה לגרר השחרות ולהשחיר מחדש - ואם היה צבוע לשמה, וצבוע על גבה שלא לשמה, ושוב צבע לשמה - עיין בזכרון אליהו פרק כ' סימן ו' מה שכתב עפי"ד בה"ל לעיל סימן ל"ב ס"י"ז ד"ה ואינה ניכרת (ועיי"ש בזכר"א הערה 84 שבאופן שלא היו שחורות כדן אין שם הממה נפשך).

כסידורן בסדר הנחתן. בתפילין של יד

סימן ל"ד סעיף א' בה"ל ד"ה סדר הנחתן ופשוט דאפילו בשל יד וכו' שהסכים דהאי דינא דאם החליף פרשיותיהם פסולים קאי נמי אשל יד.

עיין חידושי מרן רי"ז הלוי פרק ה' מהלכות תפילין.

בל תוסיף. בהוסיף בית והניח בו פרשה חמישית שהיא א' מהד' פרשיות

סעיף ב' בה"ל ד"ה ויכוין, שהרי הד' פרשיות מעכבין זה את זה וא"כ כל זמן דלא כתב כל הד' עדיון תפילין פסולין הם ולא שייכי כלל לאלו הכשרים וכו' מ"מ קשה לי מאוד על דברי הפמ"ג שפירש כן את דברי המג"א וכו'. (ע"כ מבה"ל). לכאורה אפשר לחלק דהתם הרי כל א' מב' הלולים ראוי להצטרף עם שאר הג' מינים. אבל כאן הרי רק הד' פרשיות כשרים והפרשה ה' לא. [וא"כ גם בפרשה חמישית אף שהיא מהד' פרשיות י"ל עליה האי לחודיה קאי ולא יעבור על ב"ת כיון שהיא בבית בפנ"ו ואין יכול להצטרף עם שאר הפרשיות. משא"כ בד' מינים כשמוסיף לולב לא נאמר לדחודיה קאי ויעבור על ב"ת] (הערת ר"י קופשיץ הי"ו).

בל תוסיף בבית חמישי בחברו בקשירה בעלמא

בה"ל ד"ה בעלמא. ולענ"ד כונת הגר"א בפשיטות דכמו שם לר' יהודה דכיון דצריך אגד הד' מינים, ממילא מועיל האגד שיעבור על ידו גופא הלאו דבל תוסיף ה"נ כיון שע"י קשירת הבית החמישי מיפסל הד' בתים משום בית החיצון וכו' ממילא עבר

משיכת הב' למלא מקום הוי"ו

סעיף כ"ג מ"ב ס"ק ק"ב כגון לאבותיך שכתב מלא וי"ו אחר הב'. יגררנה וימשוך הב' שלפניה שתמלא מקומה. עיין מאסף לכל המחנות ס"ק רל"ז ועיין בקסת הספר סימן ט' לשכת הספר אות ד' בשם המלאכ"ש דהמשכת הבית יעשה מעט מעט למעלה ולמטה. דאי לאו הכי תתקלקל צורתה.

מ"ב ס"ק קי"ב כגון לאבותיך שכתב מלא וי"ו אחר הב' יגררנה וימשוך הב' שלפניה שתמלא מקומה

עיין שערי תשובה ס"ק ט"ז [שכתב בשם הדבר שמואל שצריך למשוך בתחילה הב' הקודמת לה, הגג והתחתית, שתהיה סמוכה להת"ו, והוי"ו יהיה תוך הב'. ואח"כ ימחוק את הוי"ו] ובמ"ב משמע דלא ס"ל כן. ועיין מאסף לכה"מ ס"ק רט"ז שדעת הגרש"ק כהדבר שמואל. - ועיין דעת קדושים ס"ק כ"ג דלא חייש לשיטת הדבר שמואל ועיין מקדש מעט.

- ועיין לקמן סימן ל"ט ס"א בה"ל ד"ה בכל לענין המשכה זו ע"י פסולים.

העבה אות ואח"כ נמחק הישן

מ"ב ס"ק קי"ב. אבל אם האותיות שיש להמשיכן הם אחר האות היתרה וכו' ואין תקנה אא"כ יכול למלאות מקומו ע"י שיעבה קצת האות שלפניה ושלאחריה עיין בקסת הספר סימן ט' לשכת הספר אות ו' לענין אם העבה אות ואח"כ נמחק הישן ונשאר החדש, דהוי שלא כסדרן. - ועיין שו"ת חתם סופר חלק חו"מ בהשמטות סימן קפ"ט מש"כ להחמיר בזה משום "פנים חדשות" ועיין שבט הלוי ח"ה סימן י"א מש"כ פלוגתא בזה.

בתיקון דהשמרו השמרו ב' פעמים, וכעיי"ז בתיבה שאינה מענינא

בה"ל ד"ה ואם. מעשה בסופר א' שכתב השמרו השמרו ב"פ ומחק ו' א', והשמר ב', ומשך הרי"ש עד וא"ו שניה והכשיר זה עיי"ש. וכתב שם עוד. דאפילו היה תיבה ב', תיבה אחרת שאינה מענין תפילין כלל ובה וא"ו לבסוף וגרר כנ"ל נמי כשר דמה בכך וכו' ולי צ"ע בזה דהלא בעינן שיכתוב לשמן וכו' ואף את"ל דכיון בזה התיבה מי יאמר דמהני בזה וכו' וצ"ע (בה"ל).

עיין מאסף לכל המחנות ס"ק רל"ט ד"ה והנה - ועיין עוד שם ד"ה והך שהמלאכ"ש השיג כהבה"ל, ואפילו על הא דהשמרו. ובקסת הספר יישב זאת, עיין לשכת הספר אות י"ג. ומשמע שיישב גם הדין השני. וע"ע שם בריש אות רל"ט. וע"ע שם ד"ה אך בשם ספר תר"ח שכתב להוכיח שגם דעת רדב"ז כהמלכ"ש. מדלא כתב בנידונו עצה כעין עצת הפמ"ג.

שלא כסדרן בתקון קוצו של יו"ד השמאלי

סעיף כ"ה מ"ב ס"ק קי"ח אבל אם לא עשה להיו"ד רגל שמאלי אף דאם ישאר כך פסול וכו' לכן יכול לתקנא ואין בזה משום שלא כסדרן.

עיין א"א ס"ק א' דבאופן זה שלא עשה קוץ שמאלי להיו"ד אם כתב אות לפניו פסול ועיי"ש בפמ"ג גם בדין אלף עיין שו"ן וכדומה שאין נוגע היו"ד בהאות. דאם כתב אות לפניו פסול. והובא דבריו בהקדמת משנת סופרים.

הפסק דק באמצע האות

בה"ל ד"ה אות אחת וכו'. ראיתי לאיזה אנשים שפוסלין בזה אם נמצא הפסק דקה מן הדקה שאינה ניכרת וכו' ומקורם הוא מדברי הפמ"ג בא"א.

עיי"ש ס"ק ס"ד ד"ה וכן. ועיין פמ"ג מ"ז ס"ק י' בענין הפסק תוך וי"ו שאין ניכר פרידתן להדיא. ועיי"ש בסוף הס"ק - ועיין לעיל סעיף ט"ו בה"ל ד"ה ואם. ובסעיף ט"ז בה"ל ד"ה ואם.

בה"ל ד"ה אות אחת וכו'. ולענין נקב הלא קי"ל דנקב שהדיו עובר עליו אינו נקב ואפילו נראה כנגד השמש וכו' ובדאי אפילו איתער זה בצד"י בין היו"ד לנז"ן וכה"ג ג"כ לא חשיב נקב.

עיין בחזו"א סימן ח' ס"ק ח' מש"כ להשיג בזה. וכן עיין בזה בשו"ת שארית ישראל (מיצצברג) סימן י"א.

בה"ל ד"ה מכירים. דמייירי אף בניכר להדיא הפרדתו, וכמו שהוכיח הגרע"א בחידושו דלא כהפמ"ג.

עיין שו"ת אבני נזר חאור"ח סימן ו' ס"ק ד'.

אם שחורות האותיות נהפך לאדמדם

סעיף כ"ז מ"ב ס"ק קכ"ח אבל החתם סופר בחי"ד בסיומן רנ"ו פליג עליו וסובר דאם השינוי לאדמומית הוא מחמת יושן הרי הוא כשר.

עיי"ש בד"ה ומ"ש פמ"ג. דמשמע דלא פליגי אלא מבאר שכוונת הפמ"ג בנגרר הדיו ונשאר רק שוכן הוויצרגאהל לבדו. עיי"ש בד"ה ופר"מ שהדגיש דרך כעין אדמדם ולא אדום ממש כי אין השחור נעשה אדום. אבל הוכחה ונעשית כעין מראה ברוי"ן. - ועיי"ש עוד בד"ה אך כ"ז ובד"ה היוצא מדברינו.

ועיין מאסף לכה"מ ס"ק ער"ה מש"כ בשם שו"ת בית שלמה לחלק אם לא נתהפכה לגמרי משחוריותה, או שנתהפכה לגמרי לאדמדם. ומש"כ עוד בזה.

					
עיון הלכה המשך מעמך קודם					
					
					
					
					

בנוגע בגג, אם הוא קצר), ועיין מקדש מעט ע"ד הלבוש אות ה' בס"ק ז' וי"ט.

במשנ"ס בסו"ד ועיין לקמן בדין רי"ש שעשהו קצר כו"ו

אולי צ"ל כיו"ד (דאי כו"ו) ודאי פסול אבל לענין כי"ד עי"ש דדן בזה וציין לעיין במש"כ באות תי"ו).

הא דתג קטן למעלה מצד שמאל הוא דין לכתחילה דוקא

בשעה"צ ס"ק א' כן משמע מרמ"א בהג"ה בתחילת סימן ל"ו [והיינו מה דבעינן רק לכתחילה].

צריך עיון דהרי כתב שם במ"ב ס"ק ה' דהמכוון רק במאי דאין לו שורש בגמרא, והרי תגא דה' איתא בגמרא מנחות.

ואולי כיוון דאינו בגוף האות (והעיר בזה, דאולי תלוי בדינא דזיונים) ועיין בקריית ספר להמאירי שכתב דאינו מעכב. אך משמע שם דדינו כן גם בקוץ שמאלי של הי"ד. - וכן צ"ל לענין מה שכתב לקמן בס"ק ב' (בשעה"צ) בשיטת ר"ת, ושם הוא יותר חידוש אע"ג שריבוץ הזוית הוא בגוף האות.

בהא דצ"א לעשות לה עקב כמו בדלי"ת

בשעה"צ ס"ק ג' כן משמע בב"י

אולי ממה שכתב בא"ב ה' של הברוך שאמר בשם הרוקח דיש לה זויות, משמע רק זויות. - אך עיין בא"ב הג' של הברוך שאמר שכתב מרוקח שיהיה לה זוית כדלי"ת. וכן מראית הריא"ס שכתב שם משמע דיהיו כד'.

ועיין בא"ב ה' של הברוך שאמר שכתב שתמונתה כמו ד' וי'. ועיין בסוף דבריו שם שכתב מהא דלא יעשה ה"הין ח"י"תין. ואולי מזה מוכח שאין מעכב בולט דאי לא"ה לא תדמה לחי"ת שאין לה עוקץ. ואולי אין ראיה דבכ"ז תדמה לחי"ת.

אם עשה את הנקודה באמצע וגורר מגג הה"א

בשעה"צ ס"ק ה' פמ"ג בצורת האותיות שלו.

עיין שם בפמ"ג [וז"ל. כי י"א שגם זה צורת ה"א, ואפילו למאן דפוסל, יש לסמוך ולומר דלא הוי חק תוכות מאחר שצורת אות עליה וכה"ג יש לסמוך כנ"ל. עכ"ל].

ולכאורה יש עפ"י חידוש גדול - שאם יש פלוגתא. ולחד מ"ד כשר בזה, ולאידך מ"ד ע"י יתר של הצורה פסול, יש לומר שעכ"פ הוי בצורת אות דיוכל לגרור. ואין בזה משום חק תוכות (וכעין שיש כלל כזה בדיני שלא כסדרן. אלא שבאות, כנראה שלא פסיקא ליה לפמ"ג. ע"כ בצירוף שלחד מ"ד כשר, ככה"ג מכשיר עכ"פ ע"י גרידה).

ועיין מה שכתבתי לקמן בגליון אות ט' בה"ל ד"ה ולא. בסופו. ועיין "משמרת סת"ם" לאות ל' מעט שם מש"כ שם בשם שיח סופר ומע"ס, ויתכן דאת"ש עפ"י המבואר כאן. ועיין מקדש מעט ע"ד הלבוש אות ה'. ס"ק יט.

צורת אות ו

רגל הוי"ו

במשנ"ס ורגלה תהיה פשוט תחתיה בשוה. לא שבור באמצע.

עיין ב"י בא"ב ה'ב'. דהיינו, שלא תהיה כמו כתיבה שבורה **באמצע דקה**. רק תמה ושלמים.

לא יאריך רגל הוי"ו

בשעה"צ ס"ק ב': פשוט נלמד **מעוגלת הרי"ש** ועדיף מיניה וכן פסק בספר לדוד אמת וכו'.

צ"ע בכונת דבריו בזה - ועיין אות כ' בשעה"צ ס"ק ב'. והראני רמ"ש הי"ו שבספר שערי בינה כחב להגיה "מעוגלת **הראש**" - והיינו מענין מש"כ בב"י בשם ברוך שאמר, לעגל ראש הוי"ו שלא ידמה לזיין א"ע"ג שאינו עובר מב' צדדיה. וכתב דכ"כ באמת ליעקב. ובלדוד אמת המובא כאן.

צורת אות ז

עשה רגל הזיזין קטנה כמלא יו"ד, ותנוק לא קראו לזיזין

במשנ"ס וכ"ש אם הראו לתינוק ולא קראו לזיזין, בודאי אין להקל בזה. ומוכח ממה שכתב הב"י בא"ב השני באות ואו"ו עי"ש.

לכאורה פשוט דין זה עפ"י מש"כ לעיל סימן ל"ב סעיף ט"ו בבה"ל ד"ה כשר. בשם השיוכנה"ג, וכו"כ לקמן באות תי"ו.

ומה שכתב להוכיח מדברי ב"י באות ו' כנראה המכוון מהא דכתב דתינוק שקראה לאות וי"ו שאינה עגולה, שהיא זיזין, פסול. אע"ג שאין עובר מב' צדדין, אם כן מוכח דאע"ג בזהה מסתמא אין צריך לשאול לתינוק דהרי נראה כו"ו בכל זאת אם קראה ז' פסול - זאת אומרת משמש מוכח כדברי שיורי כנה"ג הנ"ל.

ושו"ר שכן מבואר שם (סימן ל"ב) בבה"ל סעיף ט"ז ד"ה כגון.

במשנ"ס ונראה דאפילו תיקון לא מהני בזה בתר"מ משום שלא כסדרן. אולי זה קאי אם קרא התינוק יו"ד - אבל אם לא קרא, יתכן דמהני תיקון.

צורת אות ח

חי"ת שתמונתו כדלי"ת וזיזין או שני ווי"ן

במשנ"ס מ"מ בחול בכל גווני צריך לתקן האות עד שיעמידו על תמונתו הראויה. לענין אם ימלא לסתום שיהיה כלדעת רש"י וישאר חטוטרת בגג גם אחר שנסתמה - עיין בדעת קדושים על הלבוש סוף אות ח' ומש"כ שם במקדש מעט ס"ק י"ג.

צורת אות ט

שלא יעשה טתי"ן פאי"ן

במשנ"ס הראש הימיני תהיה כפוף מעט ולא יהיה כפוף הרבה.

עיין מאסף לכל המחנות בס"ק ו' ד"ה ואין. בשם מקדש מעט שמפרש לענין שמשך מסוף העוקץ מעט גם לצד ימין שיש לו הרבה דמיון לפ"א - ובבה"ל לא מפרש כן. ועיי"ש במקדש מעט ס"ק ה' מש"כ בזה.

בפירושו של בה"ל בלא יהא כפוף הרבה

בה"ל ד"ה ולא יהיה כפוף הרבה. ומה נקרא כפוף הרבה משמע מברוך שאמר בא"ב א' אם נוגע בקרקע הטי"ת.

צ"ע מנין הדיוק לזה דהתם כתוב רק דמשפיל ראשו קצת (ואולי המכוון לספר ברוך שאמר, הראשון. - ועיין לקמן שעה"צ ס"ק א' שבאות י' גז"כ נראה דהמכוון לשם).

כפף הרבה ראש הטית הימני

בה"ל ד"ה ולא יהיה וכו'. העולה מדברינו דכפוף הרבה תלוי במחלוקת וכו'. ובתו"מ דשלא כסדרן פסול, יסומן בזה על המכשירים הנ"ל.

ואולי עכ"פ יגורר לפי הנ"ל באות ה' בשעה"צ אות ה' עפ"י דברי הפמ"ג ומה שכתבתי שם בגליון, [הובאו הדברים לעיל].

צורת אות י

האריך עוקץ השמאלי עד ששוה למטה לרגל ימיני ונראה כחי"ת

במשנ"ס אלא יגרור כל העוקץ ויחזור ויכתבו כהלכתו וכו'. כן הביא בספר משני"א בשם ב"י ולד"א ומע"ר וק"ס. ובס"ת מיירי ולא בתו"מ דהוי שלא כסדרן. צ"ע. כיוון דקעת קאי בשטה דסגי בגרירת עוקץ א"כ למה הוי כשכותבו מחדש שלא כסדרן. והרי בכתיבת עוקץ גרידא ליכא משום שלא כסדרן, וכמבואר לקמן. (והיינו אפילו לר"ת - וכמו שכתב בסימן ל"ב ס"ק ק"ח וכן מבואר כאן בסוה"ד) שו"ר - דלפי מה שכתב אחר כך מה שלדעת הריא"ס צריך לגרור רגל הימיני - וזו היא השטה שאין בזה שלא כסדרן (דס"ל דגם לר"ת. בלא קוץ שמאלי, שם יו"ד עליה. ואפשר לתקנה]. אם כן משמע דקודם איירי לדעת האגור שסובר שזה הוה שלא כסדרן בעוקץ שמאלי [אם לא עשאה קודם - לר"ת]. אם כן נניח גם כן, שלא הוי חק תוכות לר"ת. אך אכתי צ"ע. דמה שכתב לקמן דלדעת הריא"ס צריך לגרור גם רגל הימין הווא דעת החבל יעקב. אבל להפוסקים שלפני זה, לא מסתבר דאזלו בשיטת האגור, כיוון דנקטינו לענין שלא כסידרן כהריא"ס. - ועיין קסת הסופר סימן ח' ס"ז ומש"כ בלשכת הסופר.

נמצא יו"ד כצורת למ"ד קטנה (ע"י התג)

במשנ"ס וס"ת שנמצאו בה יודי"ן כצורת למ"ד קטנה פסולה וצריך לגרור כל האות לכאורה, גם אופן זה תלוי בצורת מעשה הכתיבה. לפי מה שכתב בקסת הסופר סימן

ח' ס"ז דאם האות נכתבת מתחילה בפני עצמה, א"כ סגי לגרור להחזיר צורתה.

צורת אות כ כפופה

לא לקצרנה ברחבה כנו"ן

במשנ"ס גם צריך לזהר שלא לקצרנה ברחבה כדי שלא תראה כנו"ן כפופה לתינוק דל"ח ול"ט [עיין בב"י בא"ב שני אות וא"ן].

המכוון ללמוד משם דאע"ג דראש נ' הוי כעין זיזין, ואילו בכ' אין בליטה לצד ימין. בכל זאת חיישינן לתינוק, כמו התם בוא"ו שיש חשש שכשהיא מרובעת תדמה לתינוק כזיזין.

צורת אות ך פשוטה

אורך ירך ך פשוטה לכתחילה

במשנ"ס ומאוד צריך הסופר לזהר, עכ"פ לכתחילה, שיהיה הירך כפלים מן הגג. עיין ב"י בשם המנהיג שאין להאריך יותר - אך אולי המכוון שאין צריך להאריך.

עשה לכך פשוטה זוית למעלה

במשנ"ס ואם עשה לה זוית למעלה כמו ד' פסולה. וכו' אך אם נמצא כן בס"ת בעת הקריאה אין להוציא אחרת כי יש מכשירין בזה.

עיין בסימן ל"ב, במג"א ס"ק כ"ו, ובשערי תשובה ס"ק י"ב, ובמ"ב ס"ק ע"ג.

צורת אות ל

קו התחתון של הלמ"ד

במשנ"ס וי"א דאדרבה דלא ימשיכו רק מעט.

עיין מעורר ישנים אות ר"ב (בעמ' קס"ה טור ב').

אם צואר הלמ"ד כעין יו"ד

במשנ"ס לבד אם עשה צואר הלמ"ד כעין יו"ד יש פוסקים שפוסלין בזה אפילו בדיעבד.

עיין קסת הסופר, לשכת הסופר אות י"ז. שכתב להכשיר בתפילין ומזוזות, וכן בס"ת בשעת קריאה, וכן בשם הקודש. ובמקום שאפשר לתקן צריכים לתקן - ועיין מקדש מעט כתוב בשם הגר"ז ושו"ת בית שלמה להכשיר. ועיי"ש בכלליו, גידולי הקדש. סוף כלל י"ב מש"כ להשיג על תשובת אור ישראל - ובמלאכת שמים הביא הפלוגתא. - ובקול יעקב מכשיר בדיעבד גם בס"ת, כשצואר בסוף הגג, וכמו שכתב במשנת אברהם סברא כזאת. ועיין בשיח הסופר ואמרי שפר (הו"ד בקול יעקב שם).

במשנ"ס יש פוסקים שפוסלים בזה אפילו בדיעבד.

עיין מש"כ לעיל אות ה' שעה"צ ס"ק ה'.

עשה למ"ד במקום קו"ף ובא לתקנו

במשנ"ס עוד ראיתי סופרים בורים וכו' וה"ה כשטועין וכותבין למ"ד במקום קו"ף גומרים רגל הקו"ף ואח"כ גורדין הצואר. וזה פסול גמור. משמע לכאורה דאם בתחילה גורדין הצואר ואח"כ גומרין רגל הקוף, אתי שפיר.

ועיין שו"ת חתם סופר ח"א סימן קע"ח שנסתפק בכעין זה [בחת"ס איירי לענין שעשה כ' פשוטה במקום ה' אם די בגרירת סופו ולהוסיף בו אח"כ הנקודה] דאולי הוי חק תוכות, כיון שהרגל אינו גולם א' עם חלק האחר של האות (וגם יש בזה חסרון **עכ"פ** לדעת הרד"ך. שיוצא שחלק מן האות נעשה על ידי חק תוכות. (הר"ר ש. ליברמן הי"ו) - שו"ר במשנת אברהם סימן כ"ג סעיף כ"ה דהפמ"ג. והקסת הסופר, ועוד. מקילין בזה ודבסעיף כ"ו כתב לדברי החת"ס הנ"ל. ודבספר תועפות ראם ג"כ ס"ל לפסול - ועיין מאסף לכל המחנות ס"ק קע"ד ד"ה ועיין. - ועיין מקדש מעט ע"ד לבוש אות ה' בס"ק כ' מש"כ לבאר דנדון הפמ"ג עדיף, ומהני אפילו לרד"ך. משום דגם מצורת ך' יכול לעשות ה' גדולה - וא"כ לפי"ז הרי כבר יתכן שבנידון דידן גם הפמ"ג יודה לחתם סופר ומשום דהוי ב' גולמות.

צורת אות נ כפופה

מ"ם שעשה זוית שלמטה עגול. בפתוחה ובסתומה

בהב"ל א"כ לדבריו יש נמי לומר כה"ג במ"ם פתוחה אם עשאו למטה ג"כ עגולה דיש לפוסלו וכו' ובמ"ם סתומה ודאי פסול דהוי בכלל מ"מין ממ"כין. עיין במשנת סופרים אות מ"ם סתומה. שכתב אם התינוק קראה כסמך, פסולה. ואם כן, במ"ם פתוחה הא ודאי יקראנה כמ"ם. ואולי שם במשנ"ס המכוון רק בנסתפק אי עגול לגמרי או לא. ובזה מברר ע"י תינוק. אבל בודאי עגולה לא צריך לתינוק וכאן איירי בודאי עגולה. ולפ"י"ו בספק עגולה צ"ע דהרי לא נוכל לברר ע"י תינוק. ועיין בשערי בינה.

צורת אות ע

הזיזין באות ע צ' ט וג' וט'

שעה"צ ס"ק ה' ונ"ל שגם עיקר תמונת ראשה שהיא כזיין עובר למעלה משני הצדדין אינו מעכב.

עיין לקמן אות צד"י בשעה"צ ס"ק ג' - ועיין בקסת הסופר שעל פי קבלת האר"ז ז"ל עושים בתמונת וי"ו עי"ש לענין טי"ת עיין ושי"ן. - ועיין לעיל אות ג' שעה"צ ס"ק ב'. ואות ט' שעה"צ ס"ק ג' ובמשנ"ס סוף אות טי"ת.

צורת אות ף פשוטה

אורך הרגל - בדיעבד

במשנ"ס ובדיעבד אם יש ברגל ימיני מכנגד מקום הנקודה ולמטה כמלא יו"ד די בכך. [הפמ"ג כתב סתם כמלא יו"ד מהירך. והכוונה כאשר כתבתו וכו'].

כנראה המכוון למה שכתב בפתחה ד"ה קי"ל ניקב רגל הא"א. - ועיין לקמן אות ק' שכתב שם במשנ"ס לדברי הפמ"ג אלו להדיא

נקודת הפ"א הפוכה לצד חוץ

במשנ"ס גם יזהר שלא תהא הנקודה הפוכה לצד חוץ

ומשמע דפסול בדיעבד. מדכתב לעיל באות פ' כפופה דשם צ"ע לענין דיעבד.

צורת אות ק

ירך הקו"ף

במשנ"ס וירכה הימנית צ"ל למטה כפוף היטיב לצד רגל שמאל כמו וכו' אך שתהיה קצרה הרבה מן הגג.

לא מצאתי פרט זה בב"י בג' הא"ב. אך מובן שכן צריך להיות דאי לא"ה הרי תיגע בירך שמאל ועיין לקמן במשנ"ס. ובשעה"צ אות ד'.

שלא יגע הרגל לירכו

בשעה"צ ס"ק ד' דאל"ה לא מקרי הרגל תלויה וכן משמע שבת ק"ג ע"א בגמרא דיש הפסק בי' הרגל לגוף הקו"ף.

כנראה המכוון לקושיית הגמרא "וליעול בהך" משמע דיש פתח אחר - אך מה שכתב דאל"ה לא מיקרי תלויה צ"ע. דדלמא שם תלויה קאי על ההפרדה מהגג - אך כנראה דס"ל בסברא, דעכ"פ שם תלוי הוא שלא מחובר לשום צד.

הירך - די אם כפוף מעט

בה"ל ד"ה וירכה הימנית וכו' כך כפופה. ובדיעבד נראה דאפילו כפוף מעט די עיין בב"י וכן משמע דעת רש"י בשבת ק"ד ע"א ד"ה ליעול בהך עיי"ש.

מש"כ עיין בב"י. אולי המכוון למ"ש בא"ב ה'ב' אות ק' אלמא שדרך לעקם רגל ימין וכו' דמשמע דאין זה לעיכוּבא בדיעבד שיהא כפוף הרבה.

ומש"כ וכן משמע דעת רש"י. כנראה ממה שכתב **בפתח של ימין** - ואם כפוף הרבה לא הו"ל לקראתו של ימין. אלא בפתח שלמטה.

אות

קו אמצעי בשו"ן שלא חכרו למטה לזוית, אלא לקו השלישי

במשנ"ס עד שיהיו השלשה ראשים מחוברים למטה במקום אחד.

ואם רגל אמצעי דבוק בקו השלישי, למעלה מהזוית. עיין בדעת קדושים אות ש' ובמקדש מעט ס"ק ו' ז' ח', ועיין במלאכת שמים, חכמה אות שי"ן, ובינה ס"ק ל"ה. - ועיין קסת הסופר כלל ה' אות עיי"ן ובלשכה"ס ס"ק כ"ז.

קטן היודע לשמור תפילין בטהרה

סימן לו סעיף ג' בשו"ע קטן היודע לשמור תפילין בטהרה שלא יישן ושלא יפיח בהם.

בחידושי מרן רי"ז הלוי על הלכות קה"ח וסוכה. בדף ל"ד ע"א העיר מדוע לא נזכר כאן שיודע לשמור עצמו מהיסח הדעת.

אבל ביום ראשון שאינו יום הקבורה

סימן ל"ח סעיף ה' במשנ"ב ס"ק ט"ז וע"כ אפילו אם נקבר בלילה לא יניח תפילין ביום

עיין באר יצחק חיו"ד סימן ל"ב. שס"ל דיניח בלי ברכה בשמועה קרובה וביום קבורה שאינו יום המיתתה.

ובשעה"צ ס"ק י"א וכן הסכים בשע"ת דלא כמהריט"ף וח"א.

עיין שו"ת מהר"י אסאד סימן י"ד. לענין היום הקודם - ועיין שם לענין אם לא יכול לקבור עד יום אחר ועיין שו"ת מנחת אברהם ח"ב סימן ד' - (ועיין גשר החיים בפרק י"ח אות ב' אות קטנה ב'. ועיי"ש בהערה מ"ש בענין מנהג ירושלם).

מומר לאיסור שבת דרבנן. לכתוב תפילין

סימן ל"ט סעיף א' במ"ב ס"ק ו' דאפילו הוא מומר לחלל שבת בפרהסיה באיסור דרבנן כגון מוקצה והוצאה לכרמלית. יש להחמיר כו' בבה"ל סימן שפ"ה ד"ה אפילו. כתב להסתפק בזה (הערת ראל"ה הי"ו).

בה"ל ד"ה או קטן. ואם כתבן חרש או שוטה הניח הפמ"ג בפתיחה בצ"ע

עיין פתחי שערים יו"ד רפ"א בשם השיבת ציון.

ולענין אם נאמן על עצמו להעיד שהביא שערות - עיין נודע ביהודה קמא חאה"ע סימן מ"א דס"ל שנאמן. ובחידושי בית מאיר אהע"ז סימן י"ז סעיף י"ג השיג עליו בזה.

ועיין דעת קדושים יו"ד סימן רפ"ו ס"ז ד"ה אולי.

כתבן נער בר מצוה ואינו לפנינו לבדקו אם הביא ב"ש

בה"ל ד"ה או קטן. צ"ע למעשה, הדנועד ביהודה מהדורה תנינא בסימן א' מכשיר.

עיין תורת חסד חאו"ח סימן א' וב'.

קטן שהגיע לחינוך. בתקונים דרבנן שבעשיית התפילין

סעיף ב'. בה"ל ד"ה כל שפסול עיין בט"ז וכו' ועיין בפמ"ג שכתב דעשיית שי"ן היא מדאורייתא והשאר הוא מדרבנן. ולכאורה לפי"מ שביאר הפמ"ג את דברי הט"ז יוכשר להט"ז קטן שהגיע לחינוך. דגם הוא חייב בתפילין מדרבנן.

לכאורה אפ"ל כיוון שכתב הפמ"ג הטעם "שלא חלקו חז"ל", וכמו שכתב כאן דהיא "גזירה" - והיינו גזירה שאם תתיר זה, יבוא להקל גם בזה. א"כ הרי צריך לאסור גם בע"י קטן שהגיע לחינוך. דהרי אם תתיר זה יקל גם בזה. והרי בשו"ן כבר הוי דאורייתא [ואסור ע"י קטן שהגיע לחינוך, א"כ ה"נ צריך לאסור כל התיקונים].

פסולים בתיקון תיבה חלוקה ונראית כשני תיבות

בה"ל ד"ה בכל. כגון שהיה הפסק גדול בתיבה עד שהיה נראה כשני תיבות והמשיך האות לפניה כדי שיהיה נראה כתיבה אחת דזה מותר מדינא אפילו בתפילין דבעינן כסדרן.

לכאורה צ"ע. דגם זה הוי כתיבה (ולא כמו גורר דאין שם כתיבה) אלא שלא הוי שלא כסדרן, משום דעיקרי הדברים נכתבו כסדרן. - ולא איכפת לן במה שגורם אפשרות ביטוי התיבה כהלכתה.

והרי גם בעוקץ של יו"ד השמאלי אין משום שלא כסדרן, ואילו ע"י פסולים פסול, כדמסיים לקמן.

העברת קולמוס ע"ג הכתב לשומרו שלא יתמחק ע"י פסולים

בה"ל ד"ה בכל. וה"ה העברת קולמוס על איזו אות. דגם עתה יש שם אות עליו שרישומו ניכר אלא ששומרו שלא יתמחק.

לכאורה יתכן בזה נידון של שלא לשמה. או משום עצם כתיבת פסול אם כתב העליון גורם גירעון. אלא ששייך בזה הגידון של כתב ע"ג כתב. עיין לעיל סימן ל"ב סו"ז בה"ל ד"ה ואינה. ועין שם מה שכתב בענין העברת קולמוס מחדש. שלישו על גבי הכתב השני.

הוראה שנופל ס"ת

סימן מ' סעיף א' במשנ"ב ס"ק ג'. נוהגין העולם להתענות כשנופל תפילין מידו על הארץ בלא נרתיקן. וה"ה כשנופל ס"ת אפילו בנרתיקן.

עיין עיקרי הד"ט אר"ח סימן ב' אות ט"ו. וסימן כ"ט אות כ"ה. וביו"ד סימן כ"ו אות כ"ה. לענין דינים של הוראים עי"ש.

מכתב מאליהו

<div></div>	<div>הגאון רבי אליהו מני זלה"ה</div>
אב"ד ור"מ חברון ת"ו	
ספר "מכתב מאליהו"	
אלו השאלות מאת רב רחומאי הרב רייח טוב הייז [זלה"ה] יום כ"ו שבט תרל"ד	

(השאלות הם ממרן הרי"ח טוב ויע"א, התשובות מהגאון החסיד רבי אליהו מני זיע"א, המדור "נשמת איש חי", הוא ליקוט מדברי מרן הרי"ח טוב בספריו המודפסים, ומדור "בין הרי"ם" הוא השלמות ובירורי הלכה מהגרי"מ הלל שליט"א ראש הישיבה)

ס"ק מ'}. ועיין בהשמות ספר גולל אור [דף נ"ו ע"ג] תשובת מהר"י צמח ז"ל [הובא גם בספר שלמי ציבור דף ל"ח ע"ב, ובספר קונטרס היחיאלי] ומהזיק ברכה (סימן כ"ה סק"ח).ג).

<div></div>	<div>שאלה א</div>
<div><div>[בענין שלש כריכות שבקבורת בהנחת תפלין]</div></div>	
שאלה: גם כתוב בעולת תמיד [דף ל"ד ע"ב בהגד"ם] שצריך לכרוך שלש כריכות על הקבורת, למעלה משבע כריכות שעל הזרוע, ותודיעני איך נוהג מר, ולמה לא נוכר השלש כריכות הנוכרים בספר הכונות. תשובה: והחוט השני על ענין הכריכות, מודע לבניה כשיוכה אותי השי"ת בחדסו הפשוט לבוא לעיר הקודש ירושלם תוב"ב שמעתי שבבית אל יש נוהגים לכרוך שלש כריכות [על הקבורת] כנוכר בעולת תמיד(א). והלכתי אצל הרב המופלא חק"ל כמוהר"ר יר"א [ידידה רפאל אבולעפייה] נר"ו ושאלתי: שמעתי שנוהגים בבית אל יכב"ץ לכרוך שלש כריכות [על הקבורת] מי עשה המנהג הזה. ואמר לי: אני קבעתי ועשיתי זה המנהג לפי שראיתי פתקא מכתיה"ק רבינו הרש"ש זיע"א(ב) שכתוב בה שיעשה שלש כריכות. והליתי פניו שיראה לי הפתקא, ולפי דק"ל אהבה מקלקלת השורה הוציא הפתקא וראיתי שזה כתוב, וסוגר בחצי לבנה, ואמרת לי: הרי חזר ומחק אותה, ואמר לי שזה אינו מחק, כי אם לפי שלא נוכר בשער הכונות עושה אותה בחצי לבנה, ואני לא ערבה לי, לפי שראיתי שהחסגר דחוק, ואם הוא בדבריו שמתחילה נכתב החסגר צריך להיות מרווח. ואפילו אם תמצא לומר שהוא ספק, מכל מקום לא שבקינן ודאו של הרב חיד"א ז"ל בספר ברכי יוסף [אריח סימן כ"ה	

[א] כתב מרן הרי"ח טוב ז"ל בספרו רב ברכות (מערכת התי"ו אות ה' דף קע"א ע"א) וז"ל: תפלין: הנה מצאתי לרבנו מהרמ"ו זלה"ה בספר עו"ת (דף מ"ד ע"א) שכתב וז"ל: ובעת הנחת התפלין של יד צריך להיות הנחתם בהצנע ולכסותם בטלית, ויקשור התפלין בקיבורת הזרוע ענין שי"ן שלש כריכות וכו' עכ"ל. והנה מ"ש רבנו זלה"ה שיקשור התפלין בקיבורת הזרוע ענין שי"ן שלש כריכות, הנה זה אצלי חידוש גדול, כי לא שמעתיו עדיין, וגם בספר הכונות [דף י' סוף ע"ב] לא זכר משלש כריכות אלו, ואנחנו לא נהגנו כן. ושאלתי במכתבי לידידנו החסיד ח"ר אליהו מני נר"ו להודיעני מנהגן של חסידים בבית אל יכב"ץ, והשיב לי וז"ל וכו' [ככתוב למעלה], ויפה כתב ידידנו הרב אליהו בהיר נר"ו, כי הא ודאי כל כהאי גוונא שב ואל תעשה עדיף עכ"ל.

וכן פסק בסה"ק בן איש חי (שנה ראשונה פרשת וירא אות ט"ו) וז"ל: ולא יעשה כריכה בקבורת, אלא אחר שיהדק היטב, יקשור היו"ד ברצועה עם התפלין וכו', ואחר שקשר היו"ד ימשוך הרצועה לזרוע עכ"ל. וזו לשונו בסה"ק עוד יוסף חי (פרשת וירא אות כ"א): כתב הרב ברכ"י ז"ל (סימן כ"ה סק"ט): כתבו משם הרב המקובל מהר"י צמח ז"ל שהרב מהר"ש ויטאל ז"ל העיד שאביו מהרמ"ו זצ"ל כשהיה עובר הרצועה בזרועו היה מהדק היטב וקושר היו"ד עם התפלה, וממשיך הרצועה אצל הזרוע לעשות הכריכות, אבל בקבורת לא עשה שום כריכה כלל, ואמר מהרמ"ו ז"ל שכן נהג רבנו האר"י זצ"ל. ומהר"י צמח ז"ל הוכיח כן מדברי הפוסקים ומדברי קבלה, וכך נהגנו, ועיין מ"ש הרשב"ץ (ח"ג בתשובה סימן קי"ח) עכ"ל.

[ב] כתב מרן הגאון הרי"ח טוב ז"ל בסה"ק בן איש חי (שנה א' פרשת וירא אות ט"ו) וז"ל: סדר הנחת תפלין וכו' ולא יעשה כריכה בקבורת, אלא אחר שיהדק היטב יקשור היו"ד ברצועה עם התפלין, ואף על פי שבלאו הכי היו"ד קשורה בחוט של גיד עם הבית משום דאין להפרידה מן התיטורא לעולם, כנוכר בזוהר פנחס (דף קל"ו), עם כל זה יש סוד בדבר לקשור היו"ד ברצועה לכוין להמשיך להיו"ד ש"ע נהורין כמנין רצועה שהיא מספר ש"ע עם הכולל. ומה שכתב הרב שלמי ציבור ז"ל (דף מ' הלכה י"א), כבר הבאתי בדבריו בסה"ק מקבציאל והקשיתי על דבריו יע"ש, עכ"ל. ועיין עוד יוסף חי (פרשת וירא אות כ"א).

בין הרי"ם

וזמנין באצבע כרדה עכ"ל. ובראשית חכמה (שער הקדושה פ"ו) כתב חז"ל: ואנז מבואר שהרצועה שאנו כורכים באצבע היא טבעת הקדושין שהוכר נתן לה, ומכאן היה אומר מורי ע"ה שאין ראוי לכרוך הרצועה על האצבע עד שיניח תפלה של ראש שהוא סוד הוכר, שאם עדיין לא נא הוכר, קדושין מהיכן וכו', וכן היה אומר מורי ע"ה שהכריכה זו באצבע צריך שיהיה מעומד, שהוכר המקדש את האשה מקדש אותה מעומד וכו', והכריכות לריכות שיהיו שלש כדפירש ברע"מ וכו' עכ"ל. ואינו שם לרע"מ המזכר בדרך רכ"ם. והמעין בלשון הזה"ק רע"מ שם (דף ר"ל) יראה שג"כ מדבר בענין הקדושין כיעו"ש, וא"כ בודאי איירי על שלש כריכות שנאצבע, ולא אותן דקבורת, וכן הבין בפשיטות הגאון חיד"א ז"ל עיין שיורי זכרה [המלוקט] (דף ג' ע"א) שמקר על טעם לשלש כריכות באצבע, ועל דרך הסוד פירש שעניינם כפי המבואר בזוה"ק (פרשת פנחס דף ר"ל) ע"ש. וכ"כ הגאון מהרמ"ק ז"ל בלב חיים המזכר חז"ל: ועל שלש כריכות שנאצבע מייירי [הרע"מ] דקאמר לה לשם קדושין מחתנה על שם הכחזב וארשתיך לי לעולם וכו' עכ"ל. וכ"כ ביפה ללז (ח"א סימן כ"ו). ומ"ש שם הרב חיד"א ז"ל בסוף דבריו חז"ל: ועוד שבע כריכות צורוע ושלש באצבע הם עשר, ואין דבר שבקדושה פחות מעשר עכ"ל, כוונתו מבואר שגא לתם עוד טעם על דרך הסוד, והוא מדנפשיה, לשלש כריכות שנאצבע, והיינו כדי להשלים לצירוף עם השבע כריכות של הזרוע מספר עשר, שאין שורה הקדושה בפחות מעשר, והוא פשוט, ולא הזכרתי לפרש כוונתו לולי ראיתי שנתקשה בדבר מהר"ם פאלאגי ז"ל שם כיעו"ש.

אף שיהיה כפי כל המזכר מבואר שאין כוונת הזה"ק שם על השלש כריכות שבקבורת,

וכמ"ש הרב שמן ששון, ואם כן קם דינא כהסכמת רוב רבני האחרונים ז"ל והגההמ"מ ז"ל

ומרן הרי"ם טוב ז"ל שאין לעשות בקבורת שום כריכה ומיה לא תמוע. ובספרי וישב הים (סימן ד') כתבתי בנדון זה באורך ע"ש, ומרז"ץ.

(ד). עיין לעיל (מכתב א' סימן ב'). ולא ידעתי למה הוזכר להזכיר מזה בנאן. ולמה לא העיד על מנהג חו"ר בית אל יכב"ץ בענין קשירת היו"ד לבית ברצועה וכפי שנשאל. ואני מנאחי העדות מפורשת בספר שמתת כהן להרב המקובל רבי מסעוד הכהן אלתחד (סוף סימן כ"ט) חז"ל: ומה ששאל עוד על מ"ש הרב שלמי צבור (דף מ' סימן י"א) חז"ל: על כן נוהגים רבים מירא' ה' וחושבי שמו לקשור היו"ד עם חוט של גיד עם התפלה, ואין קושרין אותה עם הרצועה בשעת ההנחה ע"כ. ידע רוי"ם כי כן מנהגנו בבית מדרשנו בית אל יכב"ץ מימי קדם, כי תמיד היו"ד קשורה בחוט של גיד עם התפלה, ואין קושרים אותה עם הרצועה בשעת ההנחה וכו' עכ"ל.

(ה). דברי רבנו זאמרו בתכלית הדיוק והקיטור, ולהבין כוונתו עלינו להקיף מעט סוגיא

זו למקורותיה, ובבר במקום אחר כתבתי בזה באורך בסד" (שו"ת וישב הים ח"א סימן ד'),

ובאן אלקטא באומרים בקצירה, רק הנחון והמוכנת כדי להבין דברי רבותינו הרא"מ ז"ל והרי"ם טוב ז"ל, וזה החלי בס"ב.

בזהר (פרשת פנחס דף רל"ז ע"ב) אחת: יו"ד דא אנטריך דלא יעדי כלל מגו תפלה דיד דלא יעביר פרוזא וכו', ומאן דרחיק ליה מאתר דא, רחיק הוא מעדווא דעלמא דלמי וכו' עיש"צ. ועיין לרבנו האר"י ז"ל בשער מאמרי רשב"י (בציאור האדרא וטא דף כ"ו ע"א) שציאר סוד הענין. ועיין בשער הכוונות (דרוש ו' לתפלין), והוא לוחלת ע"ש.

והנה הגם שפשט האזהרה הג"ל קאי לכאורה בשעת הנחת תפלין דוקא שהוא עם מנאותו, מכל מקום מנאחי תפלין (דף נ"א ע"א) כתב בספרו זר וזה כתב יד שדקדק מלשון האר"י ז"ל בספר בשר אפכא על פי דברי הרי"י זמח ז"ל בספרו זר וזה. אלא כוונתו למ"ש בשר"ץ שם (בדף כ' הזכיר לדברי הרי"י זמח הנוכרים וכתב חז"ל: על כן נוהגים רבים מירא' ה' וכו' לקשור היו"ד עם חוט של גיד עם התפלה, ואין קושרים אותה עם הרצועה בשעת ההנחה עכ"ל. ומנהג זה התקבל במדרש התסידים בית אל, וכמו שהעיד כן הרמ"ך אלתחד ז"ל בספרו שמתת כהן (סוף סימן כ"ט).

והנה לאור כל המזכר מוצן מעתה שאלתו של מרן הרי"ם טוב ז"ל, אם יש צורך לקשר היו"ד ברצועה בשעת ההנחה. ומ"ש: שכפי מ"ש בשלמי ציבור בשם זר וזה נראה שכן מנהג רבינו האר"י זיע"א ומוהרמ"ו זיע"א וכו', אין כוונתו למ"ש בשלמי ציבור הג"ל, דהתם כתב בשר אפכא על פי דברי הרי"י זמח ז"ל בספרו זר וזה. אלא כוונתו למ"ש בשר"ץ שם (בדף ל"ח ע"ב הל' ו' ד"ה מנאחי) עיש"צ, שהעיד מהרי"ץ ז"ל על סדר הנחת תפלין שלימדו הרב שמואל ויטאל ז"ל, כפי שקבל מאביו, שאמר לו שכן לימדו לעשות האר"י ז"ל בעצמו, והוא כי כשהיה עובר הרצועה צורוע היה מהדק היטב וקושר היו"ד עם התפלין, והמשיך הרצועה אל הזרוע לעשות שאר הכריכות בלי לעשות שום כריכה בקבורת כלל, עישל"ב.

ומעתה מוצן שאלתו של מרן הרי"ם ז"ל על נכון, דאפילו שמהר"י זמח ז"ל הוא בעל השמעתחא דבעינן לקשר היו"ד להתפלה אפילו כשמונחים בסימן, שמה למדו לקשרו בגיד,

(א). עיין להרש"צם בספר שמן ששון (ח"ג דרוש ה' דתפלין אות ל"ח), ובספרו פתח עינים (דף ה' סוף ע"ד ד"ה בענין הכריכות), דמבואר שם שכן נהג ע"ש.

(ב). בסידור הרש"ם כת"י של הרב החסיד מהר"י פיריזא ז"ל מנאחי העתק מנוסח פתקא זו דנפק מצי מלכא מרן הרש"ם ז"ל חז"ל: העתק מכ"י הרב שר שלום זיע"א אשר נמצא בגניו הרב היר"א זיע"א, והוא בזה הלשון: וישם הרצועות דר"ת תחת הרצועות דרש"י, וישם היו"ד שהוא הקשר דתפלין דיד על המעברתא, ויכרוך כריכה אחד, (ויכרוך על הקיבורו שלש כריכות כעין שי"ן ספר עו"ת), אח"כ יכרוך ו' כריכות סביב הזרוע כנגד ו' תחתונות דרתל עכ"ל פתקא המזכרת. ובענין הסגירה בחצי לבנה, מודע לבניה שהיו לפני הרבה מכתמ"ק של מוהרש"ם ז"ל והביתומי בזה דיש בזה פנים לכאן ולכאן, דפעמים הסגירה בחצי לבנה מורה על מחק, ופעמים מורה שהדבר היה אלא בספק, ופעמים מוחק להדיא כהעצרת קולומס, ופעמים הוא הוראה על תוספת ביאור משלו כהעמקת לשונות הרב ז"ל, ואין מקום להאריך בזה כאן. ועיין מ"ש בספרי אהבת שלום במאמר דברי שלום, ואי"ה בהגהותיו לקידור הרש"ם ז"ל ולהגהות הרש"ם ז"ל על עץ חיים אשר עוד בדברים אלו. ומ"מ מללא כתב בסידורו להדיא לעשות שלש כריכות בקבורת נראה דיש להביא מזה ראיה לדברי הגהמ"מ ז"ל דאין חזר צו מוהרש"ם ז"ל ונמחק שמועת העו"ת, דמאחר שיש פנים לכאן ולכאן, אם היה סובר שיש לעשות שי"ן המזכר היה צריך להזכיר זה בהדיא בסידורו. ואנז אומר דמ"ש מוהרש"ם ז"ל כפתקא המזכרת כהשבעה כריכות שעל הזרוע הם כנגד שבעה תחתונות דרתל, עיין שער הכוונות (דף י' סוע"ב) שכתב שזה כנגד שבעה נערות הראויים לתם לה, וכ"כ בצו"ת (דף ל"ד ע"ב). ועיין בעץ חיים (שער מ"ו פ"ו) דנראה ששבעה נערות אסתר הם ו' היכלות דצריאה, ועיין שער מאמרי רשב"י פרשת מקץ (דף כ"ג ע"ד בישן). ועיין למהר"י זמח בור וזה (שמואל לשונו בספר גולל אור ושלמי ציבור וקונטרס היחיאלי) שכתב שאין הו' כריכות כנגד ו' תחתונות דנוק' אלא הם היכלות ע"ש. ועיין מ"ש בזה בספר משאח דרבותא (סוף סימן ו"ך). ואין הפנאי ממסים עמי כעת לעיין בזה, ומ"מ דברי מוהרש"ם ז"ל אינם צריכין חיזוק, וודאי מנא מקור נאמן לדבריו והיעצמ"א.

(ג). וכ"כ הגהמ"מ מהר"א מני ז"ל בספרו זכרת אליהו (עמוד פ"ב טור ב') בהגהותיו שעל ספר עו"ת ד"ה ונצחר הדינים וכו', [ויקשור התפלין בקבורת הזרוע כעין שי"ן וכו'], כ"ב: עיין שער הכוונות (דרוש ה' דתפלין דף י' סוף ע"ב). ודע ששם לא נזכר השלש כריכות שעל הקבורת, ולכן אין לעשות שלש כריכות המזכרים עכ"ל. ויש להעיר בדרך אגב שק"ק על מהר"י זמח שהוא ז"ל המעמיק והמסדר והמגיה ספר עולת תמיד של מוהרמ"ו ז"ל, ואף לא הגיה כלום בזה לעורר שאינו מוסכם, וכפי שכתב באורך בספרו זר וזה. אח"כ ראיתי להגאון מהר"ם פאלאגי ז"ל שחמה בזה על מהרי"ץ ז"ל בסוף תשובתו בענין הא"י נדון דידן בספרו לב חיים (ח"ב חארי"ם סימן קמ"ג) ע"ש.

ולענ"ד נראה דאין צורך להאריך עוד בזה, כי מאחר שבעשר הכוונות לא נזכר מענין קשירת הת"ץ בקבורת, וגם מהר"י זמח ז"ל שהיה נאמן בירו של מוהרמ"ו ז"ל העיד שקבל מפי הרש"ו ז"ל עצמו סדר הנחת תש"י, והקפיד שלא לעשות שום קשר בקבורת, וזולתי לסבב הרצועה סביב הבית לקשור היו"ד, ואח"כ תתך להעביר הרצועה להזרוע לעשות שם הו' כריכות, ודאי שמפיו אנו חיינ. ומה גם שהעיד הרש"ו שכן למדו אביו הקדוש מוהרמ"ו בפעם הראשונה שאלמדו סדר ההנחה, ואמר לו שכן קבל מפי איש האלקים קדוש האר"י התי"ו ז"ל בעצמו, ולא מעתה בודאי שאין להשגיח במ"ש בספר עו"ת. ועיין פרי עץ חיים (פ"י דשער התפלין) שהציא שם שמועה זו מפי הצברים, וכ"כ רבני האחרונים שאינו צר סמכא להיומו מן הצברים. ובבר מנוכר למעלה שג"ע החיד"א ז"ל שהוא ש"ר בית הווה"ר וכתבי האר"י זיע"א וזפרט בסדרי המנהגים כידוע ומפורסם, ובאן בנ"ד הוא ז"ל ש"ר המסמ"ים שלא לעשות השי"ן בקבורת, וכמ"ש בספרו ברכ"י (חא"ר סימן כ"ה אות ט') ובמחזיק זכרה שם, וכ"כ בקשר גדול (סימן ג' אות ו'). וכן עלתה הסכמת רוב ככל רבני האחרונים, עיין להגאון מהר"ם פאלאגי זלה"ה בספרו לב חיים (ח"ב חארי"ם סימן קמ"ג), ובספרו רוח חיים (סימן כ"ו אות ב') השי"ב את רוחו הטהורה לחזק דעתו הגם שאחר מהבקיאות בכתבי האר"י זיע"א חלק עליו בנ"ש בספרו לב חיים, וס"ל להעיקר כמ"ש בעו"ת. ועין עני היער (סימן כ"ו אות מ"ב), ובכך החיים למהר"ם סופר ז"ל (סימן כ"ה אות ס"ו) ושא"ר רבני האחרונים כבר מוזכרים בצריהם ע"ע. ועיין בשלתן הטהור (סימן כ"ז סעיף ב') ובאות חיים ושלום (סימן כ"ז סעיף ח'), ואני לא בחתי אלא ליישב בזה דעת האר"י ז"ל.

ומה שר"ה הרש"צם ז"ל בספרו שמן ששון ופתח עינים להביא ראיה למנהג בית אל כפי שיסדה הרב היר"א ז"ל לקשור השי"ן בקבורת מלשון הווה"ק (פרשת פנחס ברע"מ דף ר"ל ע"ב), נראה דאין משם ראיה כלל לג"ד, דשם איירי בשלש כריכות שעושים על האצבע הנקראת אמה. ועיין שם ברע"מ (דף רכ"ח ע"ב ע"ב) חז"ל: ורצועא דיד עד דיכרוך וישלש תלת

שאלה ג

[אם נוהגים המקובלים להשחיר רצועות התפלין פנים ואחור בדעת האר"י ז"ל]

שאלה: אם דרכם להשחיר הרצועות פנים ואחור כנוכר בספר הכוונות [בסוף דרוש ד' מדרושי תפלין, דף ט' רע"ב] ע"ב.

תשובה: יש נוהרים ויש שאינם מדרקדים (ז).

נשמת איש חי

[ג] כתב מרן הרי"ח טוב ז"ל בבן איש חי (שנ"א פרשת חיי שרה אות ד') וז"ל: הבתים והרצועות [של] תפלין של ראש ותפלין של יד צריך שיהיו שחורות הלכה למשה מסיני וכו'. ואף על גב דעל פי הסוד משחירים הרצועות פנים ואחור שחורות כעורב כנזכר בשער הכוונות לרבינו האר"י ז"ל, לא נהגנו בכך. ושאלתי על מנהג החסידים בעיר הקודש תוב"ב, ואמר לי שיש נזהרים להשחיר פנים ואחור, ויש שאין מדקדקים בזה, עכ"ל.

[ד] כתב מרן הגאון הרי"ח טוב ז"ל בספרו בן איש חי (שנ"א פרשת חיי שרה אות ט') וז"ל: לא יחלוץ של יד לגמרי עד שיחלוץ של ראש, דק"ל כל זמן שבין עיניך יהיו שתיים. וזהו סדר חליצתם, תחילה יסיר הכריכות של האצבע, ויסיר ג"כ שנים ושלושה כריכות מעל זרועו כדי לעשות החליצה כמו ההנחה, שהניח תפלין של יד תחילה, רמז לדבר כאשר יחנו כן יסעו. אך לא יסיר את תפלין של יד לגמרי מיושב, כאשר הניחו מיושב. ואע"ג דהסרת הכריכות [שעל הזרוע] קודם הסרת תש"ר לא נתפרשה להדיא בדברי רבינו האר"י ז"ל, עכ"ז מהרש"ו ז"ל הכריע כן כדי להשוות דברי רבינו האר"י ז"ל עם דברי הגמרא. וכתב כמדומה שכן ראה את אביו רבינו מהרר"ח ז"ל שכך נוהג, וכמ"ש בהגהתו בשער הכוונות, וגם בספרו חמדת ישראל, יע"ש. ואני אומר שיש הכרח לזה מדברי רבינו ז"ל עצמו בשער הכוונות בסוף [דרוש] נוסח התפלה (דף נ"א ע"ד), שכתב שהיה מורי ז"ל מסיר תש"ר מעל ראשו וכו', ואח"כ מסיר תפלין של יד וכו' יע"ש. אמנם הסברא מחייבת כפי סודן של דברים שצריך שתהיה ההסרה כמו ההנחה. שצריך להסיר הכריכות שעל האצבע מעומד, וישב ויסיר השלושה כריכות מן כריכות הזרוע מיושב, כאשר כרכם מיושב. ואח"כ יעמוד ויסיר את תש"ר מעומד. ובספרו חסד לאלפים (סימן כ"ח אות ג') משמע שסיר גם השלש הכריכות של הזרוע מעומד ע"ש. ורבינו החיד"א ז"ל בצפורן שמיר (סימן ב' אות ז') כתב יסיר כריכות האצבע מעומד, ולא זכר כריכות הזרוע ע"ש. ונראה דצריך לדקדק להסיר השלש כריכות של הזרוע מיושב כאשר הניחם מיושב וכאשר כתבנו.

בין הרי"ם

והרי לפי חידושו הנ"ל של הרש"י ז"ל נסתר כל הסדר המדויק הזה, כי כדי לקיים הגירסא דפרק ה' דתפלין, הוכרח לחדש ענין הסרת הכריכות שמעל הזרוע לפני תש"ר, ושע"י כן יתשכ כאילו כבר הסיר תש"י בתחילה לפני תש"ר, ויוכל לקיים דברי הרב ז"ל שכתב כן להסיר תש"י לפני תש"ר, היפך דברי חז"ל, והיפך הסדר דצענין לפי דעת הרב ז"ל גופא, להסירין בסדר דכאשר יחנו כן יסעו, דהיינו להסיר תש"ר מתחילה לפני הסרת תפלין של יד כיון שהוא האחרון להנחה. אלא ברור הדבר כשמש, שאם היה זוכר מהרש"ו ז"ל מלשון הרב ז"ל דדרוש נוסח התפלה, היה מגיה ומתקן הגירסא דדרוש ה' דתפלין, ועל ידי זה היה מקיים כל לשונות חז"ל והרב ז"ל כפשוטם, כטעמם ויטמוקם, ולא היה נדחק לחדש ולהמליא דבר חדש שלא נזכר בשום מקום, שהוא להסיר מקצת הכריכות של הזרוע לפני הסרת תש"ר, שדבר זה מהפך ומבלבל כל סדר ההסרה, דצענין שמהיה צהיפך ממש מסדר ההנחה. ולכן נלע"ד שלאור כל האמור עדיף לנהוג הלכה הפסוקה, וכפשט דברי הרב ז"ל דדרוש נוסח התפלה, ולהגיה ולתקן הלשון דדרוש ה' דתפלין כנ"ל. ואופן סילוק התפלין יהיה להסיר בתחילה השלש כריכות של האצבע מעומד, ושז תש"ר מעומד, ושז להסיר כל הכריכות שעל הזרוע, ותש"י עזמן, כולם מיושב, ושז תעליט מעומד, הכל על הסדר דכאשר יחנו כן יסעו, וצמהויפך קדמיה וכנ"ל. ודו"ק היטב שמסתבר מאד פירוש זה, ואינו מנגד להדיא לדעת הרמ"ח ז"ל, שהרי גם הרש"י ז"ל לא כתב צוודלות שכן נגה הרמ"ח ז"ל להסיר הכריכות שמעל הזרוע מתחילה לפני תש"ר, אלא כתב: וכמדומה לי שכן היה נוהג אבא מארי ז"ל, ע"כ. הרי דלינו מחזור דיו שך נהג.

ודבר פשוט הוא דכיון דענין הסרת צ' וג', כריכות שמעל הזרוע לפני הסרת תש"ר הוא חידושו של הרש"י ז"ל, לכן לא נזכר דבר זה בשאר ספרי המחברים ומלקטיו ומסדרי מנהגי האר"י ז"ל. עיין בספר נגיד ומצוה שכתב להסיר התפלין לאחר עלינו לשבת, ולהסיר את של יד מיושב ותול"מ. וכ"כ בספר מצא שמורים בפרק אימתי יסיר התפלין. והציא דפעי"י הלכה לרץ להסיר של ראש בתחילה, ומתן שם טעם מדעתו לחליצת תש"ר בתחילה, דכפילוק עזמנות המוחין, של ז"א הרמוזים בתפלין של ראש מסתלקין בתחילה לפני המוחין דיוק"י הרמוזים בתפלין של יד ע"ש. וכן בספר משנת חסידים (מסכת שארית יום ראשון פרק א' משנה א') כתב להסירין לאחר עלינו לשבת, ולהסיר בתחילה תש"ר צעמידה, ואח"כ תש"י צישיצה, ע"ש"ל. וברור הדבר שהר"י נחמ ז"ל והרנ"ש ז"ל לא ראו גירסת שער הכוונות, לכן לא הוכירו להסיר תש"י לפני תש"ר בשם הרב ז"ל. אבל הרב עמנואל חי ריקין ז"ל בעל המשנת חסידים כן ראה גירסת שער הכוונות, והכריע כמ"ש אנו צענימין להציא לדינא סדר ההסרה לפי הכתוב דדרוש נוסח התפלה, ולא כפי המזכר דדרוש ה' דתפלין. ועיין לג"ע החיד"א ז"ל בספרו מחזיק ברכה (סימן כ"ה אות י' וסימן כ"ח אות ד') שהזכיר לדברי הרש"י ז"ל, ונשמע דס"ל דיש לנהוג כוותיה. אולם בספרו לפוקן שמיר (סימן צ' אות א') השמיעו הסרת ה' כריכות שמעל הזרוע, וז"ל ש: כשחולץ התפלין יסיר קודם שלש כריכות אצבע, ואח"כ תש"ר וכו', ואח"כ יחלוץ תש"י ציושב, וסימנך כאשר יחנו כן יסעו, עכ"ל. ונלע"ד דכן הוא עיקר דעמו למסקנא דמילתא, דספרו עבודת הקודש עיקרו לפסק הלכה, ולא לפלפולא או ליקוט השיטות, וכמו שכתבתי כבר במק"א. ועיין בשלמי ציבור דדיני חליצת תפלין (אות ג') בדברי הרב המחבר שם שכתב להסיר תחילה מעומד שלש כריכות של האצבע, ושז תש"ר מעומד, ושז תש"י מיושב, והציא כן בשם ספר זר והב של הרי"י נחמ. והרב המגיה לשם כ"ן לדברי ג"ע החיד"א ז"ל במחזיק ברכה שהציא לדברי הרש"י להסיר שלש כריכות מעל הזרוע לפני הסרת תש"ר. ועל כל פנים די לנו בליקוטים והבאות אלו להוכיח במישור שצ"עיקר דעת האר"י ז"ל אין מקום להצריך הסרת שלש כריכות מעל הזרוע לפני הסרת תש"ר כדעת הרש"י, וגם שהוא היפך הסדר המצוקש, ולא מוקף ונדחק הרש"י ז"ל לחדש דבר זה אלא מפני קושי הלשון, ולכן יסיר את תש"י לגמרי מפני שצריך לקיים מ"ש ממונו לפי שעה הלשון דדרוש נוסח התפלה ששם צא הסדר על נכון, נוכל לומר צוודלות שאם היה זוכרו בלי ספק היה מגיה ומתקן לפיו גירסת דרוש ה' דתפלין, ולא היה מחדש לנו סדרים חדשים. ועל כל פנים לנו אין שום הכרח עוד לידחק בלשון הרב ז"ל דדרוש ה' דתפלין, שבלאו הכי הוא מוקשה וכנ"ל, ודי להגיוה ולהתאימו עם מ"ש דדרוש נוסח התפלה וכלל הרי"ל ותול"מ.

ולאחר הודיע אלהים אותנו את כל זאת, מהשתא יש לנו לתמוה טובא על דברי מרן הרי"ח טוב ז"ל שצבספרו בן איש חי הג"ל, שהרי סמך יתדמויו על פי חידושו של הרש"י ז"ל הג"ל לפסוק כוומיה, וכתב חז"ל: וזהו סדר חליצתם, תחילה יסיר הכריכות של האצבע, ויסיר גם כן שנים ושלושה כריכות מעל זרועו כדי לעשות חליצתה כמו ההנחה. שהניח תפלין של יד תחילה, רמז לדבר כאשר יחנו כן יסעו, אף לא יסיר את תש"י לגמרי מפני שצריך לקיים מ"ש הכתוב ולטוטפות צין עיניך וכו' עכ"ל. ודבריו מרפסן איגרא, שהצין שהטעם שכתב הרב ז"ל דדרוש ה' דתפלין להסיר תחילה תש"י, היינו בדוקא, וטעמא יריב צה כדי שמהיה ההסרה כסדר ההנחה, בצאופן שהקודם להנחה קודם גם צבסרה. וזהו היפך כוונת הרב ז"ל והיפך האמת, וכלל הרי"ל, שהרי סיים הרב ז"ל: ואחר כך תסיר תעליט, כי כמו שהנחת תעליט קודם התפלין, כך תהיה תעליט צראשך עד אחר שתסיר התפלין וכו' עכ"ל. הרי נפשוש דונהפוך הוא, דכל הקודם להנחה מאחר לחליצה, וזו היא הכוונה צבלינה שאמרו: כאשר יחנו כן יסעו. ולא כפי שהצין רבינו הרי"ח טוב ז"ל, דעל דרך הסוד היה לנו להסיר תש"י לפני תש"ר, ורק מתמת המצואר צגמרא אנו עושין כפסרת הרש"ו, ושבזה מתיישבת גם הסקריה שצבדרי האר"י ז"ל. ודברים אלו אין להם שחר. אלא עיקר טעמו של דבר אליצא דלמת הוא מפני שכל המוקדם להנחה מאחר להסרה, ולכן צריך בתחילה להסיר תש"ר, ורק אחר כך תש"י, וזה הן אליצא דדינא והן אליצא דקבלה, וזה פשוט וברור. ודברי רבינו הרי"ח טוב ז"ל נלע"ג.

ועוד תמוה, שהציא ראיא לשיטת הרש"י שפירש כוונות לשון הרב ז"ל דדרוש ה' דתפלין דאינה כפשוטו להצריך הסרת תש"י לפני תש"ר, מנ"ש רבינו ז"ל דדרוש נוסח התפלה דאדנרעא יש להסיר של ראש לפני של יד. וקשה הדבר, דמאחר שראה וזוכר מדברי הרב ז"ל דדרוש נוסח התפלה, היה צריך להצין הדברים כנ"ל, שדבריו סותרים אהדדי, ושלכן יש להגיה ולתקן הלשון דדרוש ה' וכנ"ל. והרי אם מהרש"ו ז"ל היה זוכר מזה, גם הוא לא היה נדחק לחדש כנ"ל ענין הסרת שלש כריכות מעל הזרוע תחילה, בצאופן שכל דברי מרן הרי"ח טוב ז"ל צוה שגזו ממני וז"ע.

דכוונתו צמ"ש "כמו שהנחת אותו מיושב", קאי על עיקר הנחת תש"י, שכתב לעיל שם (דף י' רע"ג) שצריך להניחו מיושב. והגם שלגבי הכריכות סביב האצבע לא כתב צפירוש לכורך מעומד, מכל מקום סתמות הדברים מורין כן, שהרי מאחר שעמד כדי להניח תש"ר, ומיד לאחר זה עושה הכריכות סביב האצבע, מסתמא שהוא מעומד. וכ"כ להדיא בספר פע"ח פרק י' דתפלין (דף כ"ד ע"א) צשם החצרים. וכ"כ בספר משנת חסידים (מסכת הנחת תפלין פ"ג משנה ח' וט'), דהשלש כריכות סביב להאצבע יש לעשותן מעומד.

וכיון שכריכתן סביב האצבע צענין מעומד, א"כ לפי דברי הרב ז"ל שכתב דצענין הסרתן כסדר הנחתן, מוכח דגם הסרתן מעל האצבע צענין מעומד. וא"כ איך יתכן לפרש כמ"ש הרש"י ז"ל מ"ש צשער הכוונות: תסיר בתחילה תש"י מיושב כדרך שהנחת אותו מיושב כזוכר וכו', דכוונתו להסרת הכריכות של האצבע, דלהאמור הרי כריכתן היתה מעיקרא מעומד. וכן צענין הסרתן מעומד. אלא ודאי שכוונת הרב ז"ל לעיקר הנחת תש"י דצענין להניחו מיושב, וכמ"ש צשער הכוונות (דף י' ע"ג), וע"ז כתב דבתחילה יסיר תש"י מיושב, דהיינו דקאי דוקא אעיקר התש"י שעל הזרוע, שצריך להסירין מיושב בתחילה, לפני שסיר תש"ר. הרי דלשון זו אינה מתיישבת כלל צישונו של הרש"י. בצאופן דהן משום דלשון דכאן היא היפך ההלכה הפסוקה, וגם דקשה מינה ובה, שסותרת דבריו דלקמן דדרוש נוסח התפלה, מוכרחים אנו לומר שטעות סופר נפל בדבריו וכדלעיל. שו"ר שנתעורר בכל זה בספר פמורא דאבא (צענין התפלין אות ל', ושם צבהגת צני אבא אות כ"ט), והסיק דבריו דט"ס נפל בצפרים ותול"מ.

וציומת קשה לי מ"ש מרן הרי"ח טוב ז"ל צבן איש חי הג"ל, שכתב דענין הסרת השלש כריכות שעל הזרוע לפני הסרת תפלין של ראש, הגם שלא הוכירו האר"י ז"ל, מכל מקום כן צריך לעשות כיון דכן הכריע הרש"י בהגהתו לשער הכוונות, ע"כ. והדברים תמוהים, דהרי הרש"י ז"ל לא הוכיר אלא הסרת השלש כריכות שעל האצבע לפני הסרת תפלין של ראש, ולא הוכיר כלל בדבריו הסרת הכריכות שעל הזרוע. והלא לכן הקשינו עליו כנ"ל, דאיך מתיישבת לשון האר"י ז"ל שכתב להסיר תש"י מיושב, מאחר שהסרת הכריכות שמעל האצבע צענין מעומד וכלל הג"ל. והדברים תמוהים ציומת.

ובתפשי צוה, מאלתי מפורש צשער הכוונות כת"י (צכמה טופסים שחת"י), וכן הוא צסידור חמדת ישראל, שמוצאת הגהת הרש"י ז"ל הג"ל צנוסח מחוקן ושלם אשר צה להדיא הוכיר הרש"י ז"ל גם הסרת השלש כריכות שמעל הזרוע חז"ל: וכן ראימתי לתת השלוט צייניהם, להסיר הקשרים מעל האצבע, ואחר כך ימיר שנים שלשה קשרים מעל הזרוע, ומהשכ כאילו כבר הסיר תש"י וכו' עכ"ל. הרי שט"ס נפל בספר שער הכוונות המודפס, ונשמטה שורה אחת מלשון הגהת הרש"י, וכן חקר השורה גם צדפוס ירושלים דשנת תרל"ג, וצדפוס סאלוניקי שזוה דפור"י.

והרי מעתה מתיישבת הקושיא הג"ל שהקשינו על דברי הרש"י דלפי י"שובו עדיין קשה לשון האר"י ז"ל שכתב להסיר תש"י מיושב, וכנ"ל. ומעתה מיושב היטב הכל, דאכן שלש הכריכות שמעל הזרוע מסירין מיושב כמו שהניחן, ושפיר פירש הרש"י ז"ל שעל הסרת הכריכות שעל הזרוע כיוון האר"י ז"ל צמ"ש להסיר תש"י מיושב, והיינו כמ"ש צסידורו חמדת ישראל הג"ל חז"ל: כי צבסיר מקצת הקשרים של יד, נחשכ כאילו נחלצו לגמרי וכו', עכ"ל. ומובנים מעתה היטב דברי מרן הרי"ח טוב ז"ל שישך דבריו על נוסח השלם של הגהת הרש"י ז"ל.

ולאור כל זה תמוהים דברי החסד לאלפים שהוכרים מרן הרי"ח טוב ז"ל צבן איש חי הג"ל, דנראה ממנו שהסרת כל הכריכות דלאצבע וזרועו נעשין מעומד, דלפי צבנתו הרי נופל י"שובו של הרש"י ז"ל. ומוכרח הענין כמו שהצין ופירש מרן הרי"ח טוב ז"ל, דהסרת כריכות הזרוע צענין מיושב דוקא, דאו רק מתיישב לשון הרב ז"ל עם מירדנו של הרש"י ז"ל, שזו קאי על הסרת כמה מהכריכות שעל הזרוע מיושב לפני הסרת תפלין של ראש, ודו"ק היטב.

ומעתה מתיישבת שפיר דעת הרש"י ז"ל גם לענין הסרת הכריכות שעל האצבע מעומד, כי לפי מיקון הגירסא הג"ל, הרי ענין הסרת תש"י מיושב דנקט הרב ז"ל, יתן לקיימו צבסרת השלש כריכות שמעל הזרוע, וממילא יוכל גם הרש"י ז"ל להצין כסמימות דברי הרב ז"ל דהסרת הכריכות שמעל האצבע צענין מעומד, וכדעת רוב המקובלים צוה, וכמו שציא עוד צבסומך צס"ד.

אולם לשון הרב ז"ל שצדרוש נוסח התפלה שכתב להסיר תחילה תפלין של ראש מעומד ולהניחו צבים, ואחר כך להסיר תש"י מיושב וכו', יצטרך הרש"י ז"ל ליישוב ולפרשו, דאיברי לגבי עיקר הסרת התפלין של יד צנענשם, שיש להסירם מעל הזרוע לאחר הסרת תש"ר. אכל הכריכות שמעל האצבע ומקצת הכריכות שמעל הזרוע ודאי צריך להקדים להסירם בתחילה לפני שסיר תש"ר. והוא דוחק גדול ככוונתו של הרב ז"ל.

נמאם שכל דרכו של הרש"י ז"ל צענין זה אינה סלולה כלל. דהרי דברי הרב ז"ל שצדרוש ה' דתפלין, הוא נדחק לפרשן שלא כפשוטן, דמ"ש להסיר תש"י לפני תש"ר לא קאי על עיקר התפלין של יד, אלא איירי רק בתקצת הכריכות שעל הזרוע צלגד, כדי שציזא הסרת עיקר תש"ר לפני הסרת עיקר תש"י. וכדצענין על פי ההלכה. והרי לא הריגם כלל מדברי הרב ז"ל שצדרוש נוסח התפלה הקוראים צחיל ואלוי להדיא כפשט דברי חז"ל צצש"ס וצפוסקים. ומעתה לפי י"שובו שצדרוש ה' דתפלין, הרי יצטרך גם דדרוש נוסח התפלה לידחק ולפרש כנ"ל, דשם איירי צבסרת עיקר הציט דתש"י ושאר הכריכות תמוהות, בצאופן דלפי לשון פנעם איירי הרב ז"ל צביר, ופעם צביר, ותמיד דדוקא, והוא תמוה. והרי דע"ס חידושו של הרש"י ז"ל שכתב להסיר שנים או שלש כריכות שמעל הזרוע לפני הסרת תש"ר, שנדחק לחדש דבר זה שלא נזכר בשום דוכמה, כדי ליישב ולקיים מ"ש הרב ז"ל דדרוש ה' דתפלין להסיר תחילה תש"י לפני של ראש, הרי הוא סותר עיקר סברת ועעם הדבר, דצענין סדר ההסרה כמו סדר ההנחה, וכמ"ש כאשר יחנו כן יסעו, אלא שהוא צהיפך, דכל המאחר להנחה, מוקדם להסרה. דכן מצואר להדיא צבדרי הרב ז"ל, הן דדרוש ה' דתפלין, והן דדרוש נוסח התפלה, דצענין סדר ההסרה צהיפך ממש מסדר ההנחה, וכמו שיראה כל מעיין ישר דבדבריו המדוקדקים שם, דקפדינן על הסדר גם לענין אופן ההסרה, אם צעמידה אם צישיצה, צכל הפרטים צענין ההסרה כסדר ההנחה דומה דדומה, ובסדר מהופך.

הוגא אמהפכא ליה לרעוה דתפלין וחיצב עלה ארצעין תעניתא. ופסקה הרמז"ס (שם הלכה י"ט), וצטור ושלמן ערוך (צסימן כ"ז סעיף י"א) חז"ל: צריך שיהיה השחור צצרלצועות לצד חוץ ולא יתפספו, צין של יד צין של ראש. ונראה דדיו זה נוטא אפילו כאשר משחיר הרעוה מנצ אחוריו ג"כ. וכן ראימתי להדיא שך הצין צפשיטות צסידור צית עוצד (שס). והציאו צכץ החיים סופר (אות ג"א). ולפי זה אפשר דלכן לא נהגו להשחירם פנים ואחור, כיון שאם יתהפכו יהיה קשה להצחין צבצר. וכן יש קצת מקום לדקדק כן מדברי המגיה צבספר שלמי ציצור, שעל מ"ש שם הרב המחבר (צדיני תפלין אות ו', דף ל"ז ע"צ צישון חז"ל: יהיה וזיר שיהיה השחור לצד חוץ ולא יתהפכו צין צשל יד צין צשל ראש וכו', עכ"ל, העיר הרב המגיה שם חז"ל: עיין לעיל וצבדירים שיש צהם חילוק צין הפוסקים להמקובלים אות י"א] דמהרמ"ח כתב דצריך שישחירם פנים ואחור שחורות כעורב, עכ"ל. ולא ציאר כוונתו צשילצו זה, דהצברים אינם קשורים ללאורה. אולם אפשר דצא להריגם דאם יעשה כמנהג צכבת הרמ"ח ז"ל, עלול שיתהפכו ולאו אדעתיה.

אולם לעומת זה מאלאו ראינו לממה הפוסקים האחרונים שהורו למעשה לעשות כדעת האר"י ז"ל. עיין צבספר שלמי ציצור (צקונטרס צברים שיש חילוק צין הפוסקים להמקובלים אות י"א) שהציא צפשיטות דעת האר"י ז"ל הג"ל שחולקת על פסק הטור והש"ע (צאז"ח סימן ל"ג). וכן כתב צפשיטות צבספר חסד לאלפים (סימן ל"ג אות ד') שטוב ונכון שישחירם חוץ ופנים. ומסתמא סמך על דברי האר"י ז"ל. וכן כתב צבספר צית עוצד (צדיני מקום ואופן הנחת התפלין סעיף ט"ו) צשם אחרונים. ועיין להרה"ם רבי אהרן פירירא ז"ל צבפרו מעיל קודש וצגדי ישע, צפירושו על שער הכוונות (דף ס"צ ע"ג מהפסגר), דנראה שהוא היה מהמדקדקים צוה. וכן כתב צבספר קול יעקב (צסימן ל"ג אות י"ג) דראוי להמדקדקים לזיחר צוה.

שו"ר שצבר עמד על תמיהה זו האדמו"ר ממונקאטש ז"ל צבספרו אות חיים ושלוס (צבלכות תפלין סימן ל"ג אות צ'), ופלפל צרוצב צצינתי צבצר, והעלה שאין לעשות צדשות ולנהוג כמנהג זה מאחר שלא ראינו ולא שמענו למי שנהג צכץ ע"ש"ב. ואשמיעיטמיה דברי צרוצמי הפוסקים האחרונים שהוכרתי לעיל. ולענ"ד נראה למעשה דראוי להמדקדקים לעשות כמנהג האר"י ז"ל, דאין צבצר צית מיתוש משום ד.

(ח). הנה כדי שיוצן היטב פרטי דין זה צציא הדברים מהשורשים אל הענפים. הנה צצית יוסף (צסימן כ"ח) צציא מרן ז"ל דברי הגמרא (צפרק הקומץ דף ל"ו ע"א) דאימת חתם: תנא כשהוא מניח מניח של יד תחילה, וכשהוא חולץ חולץ של ראש תחילה, וטעמא משום דכמיצ והיו לטוטפות צין עיניך, כל זמן צצין עיניך יהיו שמים. והציא גם מספר מערכת האלהות לצרינו פרץ מצעלי התוספות שיש להסיר תש"ר מעומד. וכן פסק צש"ע (שם צסימן כ"ח סעיף צ').

והנה גם צרינו האר"י ז"ל גילה דעתו צענין זה, אולם דבריו צריכין ציאר. והוא דצשער הכוונות (סוף דרוש ה' דתפלין דף י' ע"א) כתב חז"ל: ואחר שתגמור עלינו לשבת ועל כן נקוה לך, או תסיר בתחילה תפלין של יד מיושב, כדרך שהנחתו מיושב כזוכר. ואחר כך תסיר תש"ר מעומד, ואחר כך תסיר תעליט. כי כמו שהנחת תעליט קודם התפלין, כך יהיה תעליט צראשך עד אחר שתסיר התפלין. וצריך לתלות תש"י מיושב על כל פנים, עכ"ל.

והנה דבריו נראין ללאורה תמוהים. חדא, שקותר להדיא לדינא דגמרא הג"ל, שאמרו לתלות את של ראש תחילה. ועוד דלפי הטעם שכתב, אין הסדר שנקט מוצן. דהרי ציאר שהטעם שמתקייין תעליט צבאחרונה, הוא מפני שהניחה בתחילה, ולפי זה, היה צריך להסיר את התפלין של ראש, שהניחו צבאחרונה, לפני של יד שהניחו בתחילה, דכל הקודם צבהגה, מאחר יותר צבלינה. ואיך כתב להסיר תש"י לפני של ראש. והגם דיש לדמות לכתב טעם זה רק צכללות, לגבי להסיר תעליט לאחר התפלין ותו לא, ולא כתב כן גם לגבי תש"ר ותש"י, כדי להסיר של יד צבאחרונה. או שכוונתו לומר דוקא לענין אופן ההסרה שיהיה כעין ההנחה, דהיינו אם צישיצה או צעמידה, ולא לענין סדר, אולם אין פשטות הלשון מורה כן, אלא כנ"ל מעיקרא.

וגדולה מכל זאת, הרי מנינו דבריו סותרים זל"ו, שהרי כתב דדרוש נוסח התפלה (דף כ"א ע"ד) חז"ל: עלינו לשבת וכו' ועל כן נקוה לך וכו', ואחר כך יסיר תש"ר מעומד, ויניחנה צבים. ואחר כך ישך ויסיר תש"י מיושב כמו שהוא צעת הנהג, ויניחנה צבים. ואחר כך יסיר תעליט. ולפעמים צימי החום, אחר שיהיה מורי ז"ל מסיר תש"ר מעל הראש, היה מעביר תעליט מעל ראשו, ומורידה על כתפיו, ואחר כך מסיר תש"י, ואחר כך מסיר תעליט לגמרי, עכ"ל.

ולאור כל התמוהות הג"ל נראה ברור דמ"ש דדרוש נוסח התפלה הוא עיקר, שדבריו שם נכונים לדינא דגמרא, ואין צהם נפתל ועיקש וסמיכות מיניה וציה. ומ"ש דדרושי התפלין הוא טעות סופר, שדבריו מגומגמים מינם וצם, וגם מנגדים מ"ש צגמרא הג"ל, דמוכח מכל זה דמ"ש דדרוש נוסח התפלה, הוא העיקר כן נלע"ד.

ורצימי לצדוק הנוסח המקביל צבספר פרי עץ חיים או צבספר הכוונות יאן או צעו"מ, וראה זה פלא שלא מאלתי שזוכר ענין סדר חליצת התפלין בשום ספר מהם על סדר הפרטות הזה שזוכר צשער הכוונות, בצאופן שאין צנמנא צבפרים ההם לשון מקבילה כדי להשוות וללמוד ממנה. ועיין צנשנת חסידים (מסכת שארית יום ראשון פרק א' משנה א') שכתב צפשיטות רק כשהמועה דדרוש נוסח התפלה.

והנה מהרש"י ז"ל צבהגתו צשער הכוונות שם דף י' ע"ד (צבהצו"י אות ט') עמד על לשון הטור (אולם לא זכר כלל מנ"ש דדרוש נוסח התפלה), וכתב על זה חז"ל: אי"ש קשה לי צמ"ש שצריך להסיר תש"י ואחר כך תש"ר, מנ"ש מרן צש"ע (סימן כ"ח), שפסק בתחילה יסיר תש"ר, ואחר כך של יד. וכן פסקו כל הפוסקים. ואפשר שאין דברי הרב ז"ל חולקים עם מהר"י"ק ז"ל, כי מה שכתב הרב להסיר תחילה תפלין של יד, קאי על השלש כריכות שעל האצבע תחילה, ואחר כך מסירים תש"ר, ואחר כך חורים ומסירים תש"י מהזרוע, וזה כדברי מהר"ק. וזה נראה לענ"ד אמיתות הענין, וכן נהגתי אני כל ימי. וכמדומה לי שכן היה נוהג אבא מארי ז"ל, ותול"מ עכ"ל. וכ"כ בספרו סידור חמדת ישראל (דף י"ד סע"צ).

ודבריו תמוהים ואין צר יתוצי דעתא, דהרי פירש דמ"ש הרב ז"ל להסיר תחילה תש"י, הכוונה להשלש כריכות שעל האצבע, ואיך יתכן לפרש כן, והרי הרב ז"ל פירש שיתמו להדיא וכתב חז"ל: או תסיר בתחילה תש"י מיושב כדרך שהנחת אותו מיושב כזוכר, ע"כ. וברור

שאלה ה

[בדין הנחת תפלין באישר יד ובדעת הר"י צמח שעל דרך הקבלה]

הרב שלמי ציבור ז"ל (ט), או אם כדעת הפשטנים. וספר זר זהב אינו מצוי אצלנו, ע"כ.

לכל מלאכתו בשמאל, ניוח תש" בשמאלו שהוא ימין כל אדם, ויתפלל בתפלתו
אך זה צריך לעשות שתי תש"י, אחד כפי הנחת יד ימין, ואחד
לחשו לסברת מהר"ץ ז"ל הנזכר, עם כל זה אני אומר ירא שמים יצא ידי'י
ופסקתי בדבריו, והוא פשוט. רם אף כותב במכתב זה, כי להושיע
ולזה אין צריך להטריחו להניח פעם שנית כפי סברת מאן דפליג, מפני כי
באותה שנגדה, ואם גם בזה ירצה להניח פעם שנית [כדן] לעשות אליבא דכולהו

(טו). להיות סספר זר וזה ערס דפס, ותח"י שטו כבס"י המסחר משר"י צמח ז"ל בשמח, נלכן אמרנו העמיק דבריו כהן, כדי שיוצג ראותיו וכוונתו היטב, וכפי שנבאר, ח"ל: צמח. סקק הוא יל אס כיצור יד לשנות העתלה ממחשבות ש כל אדם. והספק ממנה אופנים כפי ההבנה והערך וברב ולה"י: אהרם כשונות (דף א' עמוד ב') ח"ל: ולכן אנו משמשים העתלה של יד במפרש כנגד הלב בצורע שמאל י שם רישא של רחל, ע"כ. אהרם יד תפלין ששל יד דכטורה הם תפלין ברישא דנוקבא. י היא צהוד קו שמאל, אשר שם הגבורות, שהיא לוקחת לבנין וגוף. וכן פירש על הפסוק שמיני כחום על לבן, וכן פירש על פסוק שמאלו עוד אמר שרעוה שמאל של ראש דחלה לגיע על החזה שם הנוקבא, ונקשרה הערס חלה של ראש. עוד אמר שצריך הו"ד דחלה של יד קשורה עם העתלה שהיא צמיחה וצמח שמהל. וזה אמר הדין כדי כשיקוף ורעו למטה יהיו כנגד לבו, ומנחם מקיים והיו כנגד הלב להאיר אל הנוקבא העומדת שם מנור למעלה.

וידא חתקשר צמוחא וכו' ע"כ.

הנה חזק מזה שכחתי על ענין זה כלל, גם כן יש כמה דברים פשוטים הנחמם מפנין בייחוד והנה חזק מזה שכחתי על ענין זה כלל, גם כן יש כמה דברים פשוטים הנחמם מפנין בייחוד והנה חזק מזה שכחתי על ענין זה כלל, גם כן יש כמה דברים פשוטים הנחמם מפנין בייחוד

בגם אחר הרצ וזהו"ה שה' כריכות באצבע דיד שמאל מעיד שהם קוד הקדושים שקוראת
ועולם הקדושים בשמאל [בדאשית] בתקונים (דף כ"א סוף עמוד שני):
תפלין דרשא עטרת והז ברישא כללה ותפלין דיד טבעת דדרועא.

[illegible]

עוד נמצא בהמטה לנשן הנוכר בספר זו וזכר ח"ל: ואף ע"פ שהדין אינו מקריס עס
הסודר בעיני האירע יד בהנחת התפילין בימינו של כל האדם שהוא שמאל שלו, הנה ע"כ
המקריס עס עיני האתרוג, שאמרו סימן תרכ"א סעיף ג' ח"ל: איטור נוטל לזב דימין כל אדם
ואתתרוג בשמאל כל אדם, דבחר ימין ושמאל דעלמא חולין ולא בחר ימין ושמאל ידידה, עד
כאן. הנה נודע כי האתרוג הוא בחינת הנוקבא היוצאת מלך שמאל כנוכר בספר הכוונות דף
ק"ה ע"ג, לכן תפילין דיד ביד שמאל כי משם הנוקבא יונקת כוונה. ולכן נ"ל שארץ הלחן
בחר ימין ושמאל כל אדם כנוכר דין האתרוג בשבטיו לעיל, וה' יאיר עינינו, ע"ל.

והנה בעיני נידון זה אריכין אנו לפחות דין ממקורומוי שבש"ס ובפירושי הפוסקים
הראשונים, וזה תהלי בס"ד.

התחיל: "ח' אשור מניח תפלין בימיו שהוא שמאלו. והתחיל בשמאלו שהוא שמאלו על כל אדם, אמר אביי ר' יוחנן הריהו בשולט בשמי ידיו, ע"כ. והוא מנחמו, הדריה בדברי הברייתא שאשור יד ימיו ששוא כל מלכתו בשמאלו, הואל רובו שחור בשמאלו, אמר תפלין דרי ימיו שהוא שמאל לו. אבל בשולט בשמי ידיו ששמיך שות לו בכה, מניח ככל אדם שמאל דעלמא.

אולם בגמרא שם מלאנו כמה לימודים וטעמים על הנחת תפלין בשמאל, ולפיהן דברים אלו יש בהם משום ריהוט, ויש מקום לעיון ולדיון בנושא.

ח"ל הגמרא במנחות (דף ל"ו ע"ב): "תו רבנן ידכה זו שמאל, אתה אומר שמאל או אינו אלא ימין, ח"ל אף ידי יסדה ארץ וימיני עופה שמים וכו'". כדי יוסי הדורס אומר מניינו ימין שנקרא יד שנאמר וירא יוסף כי ישית אצלו יד ימינו. ואדון יד ימינו אקרי, יד סתמא לא אקרי. רבי נתן אומר אינו צריך, הרי הוא אומר וקשרתם וכתבתם, מה כתיב בימין אף אקשריה בימין, וכיון דקשריה בימין, הנחה בשמאל וכו'". רב אשי אומר מידכה, כתיב דה"ה ביה, ע"ל. עוד אימא שם (בדף ל"ו ע"ב) ח"ל: אמר מר ידכה או קיבורת, מנלן וכו', ר' יוחנן אומר אינו צריך, הרי הוא אומר ושמחת את כנגד אלה על לבבך, וקשרתם, שתיבה

הנה לדעת חנא קמא שלמד הנחת תפלין בשמאל מהפסוק דידכה דהוא שמאל, משמע דכן הוא לכולי עלמא. ואפילו באיטור. וא"כ פליג אסתמא דברייא דלעיל.

[illegible]

גם מהא דר' יצחק, הגם דא״ר לענין מקום ההגהה ציד, שמהיה בקיצורם, ולא צפך היר, ונלמוד זה מהא דרמב״: וזמנא תא דרבי אלה על לנצבם, שמהא מינה כנגד הלך, והיינו על הקיצורם, על כל פנים יש מקום להציג מדרשה זו לענייננו דגם איתור יניח בשמאל כל אדם כד שמהיה הגהה כנגד הלך שהיא בשמאל. באופן דלף הוא פליג אבריימא הג״ל, ורק רב מנחם דדרש ידעה דההיא, דמשמע דככל אדם אוליין תמר ד כהה דליה, א״כ צדמון איתור אומי צדמון, ודעהה הבריימא הג״ל.

ועיין להמרדכי (בהלכות קטנות הלכות תפלין הנדפס עם הש"ס דף ק"ע י"ג ע"ב), שאין צורך להצניח כיוונת תנא קמא ורבי נתן ורבי יוחנן, דפליגי אברייתא ה"נ, וכלל ה"נ. אלא ששוב נכתב דיע דלחומה, דמנא קמא דנפיק ליה מדרבא וזו שמהל, ס"ל דצאצאי ימינו הוא שמהל. ונ"ל גמ' נתן שדרש וקשרתם, וכתבתם, היינו דאוליין לפי כל יחיד ויחיד, וביין דאיטור כותב בשמהל וצריכי תפלין צימין, ודלא כפיורש רש"י ה"נ. ולרי' תהיך דרייש דעשיין סימא כנגד הלל, היינו שכלל די עימיה מהיה היתחלה למעלה כנגד הלל בשמהל, ולאו דוקא כנגד שמהל. ומשמע שם דכן הסיק דהעיך כסממא דברייתא דאיטור מניח צימין כל ארס.

ועיינן להמאירי (שצח דף ק"ג ע"א) שכתב דהגם שכל העניינים שעושין צימין קי"ל דהאיטר עושה בשמאל, בכל זאת בתפליין אין נראה כן, דהא צעינן שימה כנגד הלצ, עי"ש. והיינו

בין הרי"ם

דלא כהערייתא הג"ל. אולם בסוכה (דף ל"ז ע"ב), וביצמות (דף ק"ד ע"א) כתב בפשיטות כהערייתא, דאיטור יד ימינו מניח תפלין בימין דעלמא.

ועתה בשבוע מהרש"ם (תקצ"ב סימן ק"מ) שששה משניות המהרי"ם שכתב והרי"ם צמח ז"ל
אולם שוב חמה עליהם איך כתבו היפך הש"ס דמנחות וכל
ההפוסקים שלאחר מנחת חינוך לא דעו דבריהם דכוונתם לומר שאיך ידעו
והמורה איתמר. ונראה בצ"ע. גם לא ידעו שם צבט"ס שפיר ויהיה
שם צבט"ס לאדם אם יאזכר דעידע"א דגמרא, והעלה דלא יאזכר, וחלק על הסוברים שפיר,
כדע"ס.

[illegible]

והנה כבר הזכרנו עליו מחלוקת המורחים, ד"ר נתן ס"ל דליפין הדגמת מפלין בשמאל
ממאה דכחיב וקשרתם וכחצתם, מה כתיבה צימין אף קשריה צימין, וכיון דקשריה צימין
ההנה בשמאל. ורב אשי דפליג ס"ל דליפין הא מידחה יד כהה, ע"ש. והראשונים חלקו בחס
ק"ל עיקר כדרשת רבי נתן דלולין צמר כתיבה, או כרב אשי דלולין צמר יד כהה, דליו
עשה בו כל שאר מעשיו ואלה ביד שנגדו. והפסקא מינה צינים צמי עושה כל מעשיו
צמר אחת, וכותב צליל השניה. והנה אומר יוסף הוצא צה שמי דמות, דעת צלל הדרומה
והמדרסי דלולין צמר יד שמש כהה כרב אשי. ולדעתם לעולם מניחם צלל כהה אף
על פי שכותבם, כל שרוב מעשיו עושה ביד שנגדה. ודעת רבינו יחיאל והטור הסבורים
דלולין צמר כתיבה וכרבי נתן, ולעולם מניח ביד שנגד זה, אף על פי עושה הדרומה
צה רוב מעשיו.

ומרן בש"ע הביא שם הדעות ח"ל: ואם כותב בימינו ושאר כל מעשיו עושה בשמאלו, חתכו בשמאל ושאר כל מעשיו עושה בימין, יש אומרים שיטה חפזין ביד שמאל כח דבעין יד פירוש ח"ל על פי שכותב בה], ויש אומרים שהיד שכותב בה היא החשובה ימין לעיני זה, וממנה חפזין ביד שכתבה [פירוש ח"ל על פי שעושה בה שאר כל מעשיו]. הגהה, והכי נהוג, ולמעשה כן הוא דעת מרן כסדרת ההגהה ודקדקו', דיש שם הלכה כפי במרא. באופן שצריך להקטין דהא שכותב בה ימין נחשב ימין ח"ל על פי שכל מעשיו עושה ביד שכתבה. ועיין בציאור הלכה שם (ד"ה והכי נהוג) שהביא דעות עוד אחרונות בזה.

וְלַעֲלֹעַן דַּעַת חֲכָמֵי הַקְּבָלָה בּוֹרֵא, הִנֵּה בִּסְפָר הַהוּא וּבִמְכָנֵי הָאֲרָץ וְ"לֹא לִי דִּיבְרוּ מוֹהֵל הַלְהִיטָה וְנִגְרָהָה שְׁאִין דְּבִדְרוּ זֶה מִחֻלּוּקָם בֵּין הַמְקוֹבְלִים לְהַסְפֹּקִים. אוֹלַם הִרְבּוּ הַמְקוֹבְלִים מִהֲרִ"ל כְּסָפְרוֹ וְזוֹ וְכֵן כִּתְבֵי הָאֲרָץ לְהִצִּיחַ רְחוּת שֶׁעַל דְּרָךְ הַקְּבָלָה גַּם אֲשֶׁר כִּיָּךְ לְהִשְׁמִיחַ לְהַשְׁמִיחַ מִכָּל אֶדְם. וְעִיקָר רְאוּתוֹ הֵם עַל פִּי דְבָרֵי הַהוּא וְהָאֲרָץ וְ"לֹא בִּשְׁעַר הַכוֹטֹט עֲנִינִין שֶׁהֵם בְּחִינַת תַּפְלִין דְּרִישָׁא דְנוּקָ" הֵיאֵא אַחֲרָה בְּזוּרָה שֶׁמֶמְאִיל דו"א, וּמִקְצֵלֹת הָאֲרוּמִיָּה מִהֲמַלְבֵּן דו"א שְׁכֻנְגָה, דִּמְכַל זֶה מוֹרֵה שְׁאִין מִקּוּמָה אֲלֵף צִיד שְׁמַלֵּן דּוּקָא. וְהִגָּם בִּסְפָרְךָ וְעִנְיָנֵי דְבִדְרֵי שֶׁם חוֹר וְנִסְתַּפֵּק דְבִדְרֵי מַחֲמַת שְׁכֻנְמָרָא וְנִסְפֹּקִים מִזְבּוֹל לְהִיפֵךְ, מְכַל מִקּוֹם בְּהִגְהֹתוֹ שֶׁבִּסְפָר פִּיר עֵץ חַיִּים (שֶׁעַר הַתַּפְלִין פִּירָךְ ו' דָּף כ"א ע"ג), וּבִסְפָרְךָ נִגִּיד וּמְנוּחָה (עֲנִינִין בְּתַפְלִין), כִּכֵּן בְּפִשְׁטוּת עַל פִּי הָרְחוּת שֶׁהִצִּיחַ מִכְּנֵי הָאֲרָץ וְ"לֹא שְׁאֲטֵר יִיחַ בְּשִׁמְלָה כָּלֹל אֶדְם שֶׁלֹּא לְשׁוֹת הַסָּדֵר הָעִלְיוֹן, עִי"ש. וְכֵן נִרְאֶה שֶׁהִכְרִיעַ לְנִסְפֹּק בְּהִשְׁמֵטָה שֶׁבִּסְפָרְךָ לְהַשְׁמִיחַ וְכִי.

והנהגה יש מגדולי הפוסקים האחרונים שהזכירו דברי הר"י זמח"ל, עיין בשלמי ציבור (דליני)
והתלחין דף מ' ע"ג), שהביא מספר חוט השני, לדאורי המניח תפילין בשמאל כל אדם אפילו
שלא ידע לכתוב. ושוב הביא שם שאלו בפרט וזו וזה למהר"י זמח"ל שארצות הברכה
ע"ש"ה. וישנה ראייתו שאינך צריך שלא לשנות משאר כל אדם, כדי שלא לשנות הסדר העליון, עיי"ה
בשאלת הראיה מקום להכרעה בזה. והביאו בספר שערי תשובה (סימן ק"ו ס"ק ח'). והזכירם
בספר הראה ללב (שם אס א' ג'). והיו צבירות הדעים (שם) שבמציאות לאור אור ל"ד) שצריך
לשנות הר"י זמח"ל לענין שאינך שנית בשמאל כל אדם יאמר.

[illegible][illegible]

הדעל על פנים הרואה להחמיר ינית לאחר התפלה צד ימין, ותע"כ: הרי שהרב ק' החסיס
הדעל: גידודינו ללמוד על דעת הר"י נחמ ז"ל בכל מקום שיש צוה מחלוקת הפוסקים,
אם כותב בימין, ועושה שאר מלאכות בשמאלו, ואפילו להיפק, וכן כמי שהרגיל עצמו
למלאכות בשמאל, ק"ל ידעיה הקצלה להיט בשמאל על אדם. גם כח שיש
לעמוד לדעת הר"י נחמ ז"ל בדברי הר"י ז"ל בשער הכוונות (בדורס' דחילוקי), ע"כ.

וַיֵּשֶׁב הָעָרִים הַהֵלֶּלִים הָאֵלֶּם הַחֲדָשִׁים, וְגַם חֹמֶס שֶׁדָּרְסָם מִדֵּיר נְחוֹמִיר דַּעַת הָאֲרָ"י, כִּלְאֵן

ז"ל כנוזכר צבן איש חי שס.

למחלוק על דין הגמרא, ושקר העידו על מרן האר"י שלא עב"ל.

הנהגה ובדיון זה לא שייך לומר הכלל דהקבלה מרררי במחלוקת הפוסקים, או שנאמר שמרן
היה מודה להר"י ז"ל, כיון שאין גילויו להדיא מדברי הר"י ז"ל לזה. ולגבי הר"י נאם ז"ל,
וראוי לו נאמר בלשון אלו, שפטר בנדון זה עשה"ס והפוסקים קורין בחלי בהיפך ממש,
וראוי לכלל הדמוע שנאמר שחמלקת הקבלה בזה על הלכה, כמ"ס בפסרי ושב דים (חלק)
א' סימן ח' ח"ג סוף אות ה').

ובכר הש"ץ הגאון רבי כהנא משה הכהן ז"ל בש"מ שאל ושאל (ח"א סימן ז') על פסקי
הב"ק החיים ה"ל, דכאן אינו שייך הכלל שנאמר דתכריע הקבלה במחלוקת הפוסקים, כיוון
שנדרשו לו דברי הקבלה הם היפך הש"ס, ונדחה קרו לה. ואפילו שהושעיה לדעת המקובלים
זכרה, אל תשאר להם נגד עיקר הדין האחר מנח ציימן כל אדם, אלא לחומרא בעלמא להנחית
בשםמאלל דהתפלה ובג"ל, ובפסקי אבן אבן ז"ל. וכוון שלענין עיקר הדין נדחה שיטתם
ההקבלה, אין לה מוקף להכריע אפילו באותם הפרטים שצדן זה שיש בו מחלוקת הפוסקים.
וכגון בכותב ציימן ועושה שאר מלאכותיו בשמאל, או להיפך, או בהרגיל עמלו לכתוב בשמאל
ובדומה. עוד כתב תלמי כ"ל דכלל זה אינו אלא בדבר המפורש בדברי האר"י ז"ל, ולא
בכתב בן אחד משאר המקובלים וזלם האר"י ז"ל. גם דחה שם ההיא שהביא צ"ק החיים
משאר החכמות, דאין מלאשו הכרת כשיטת מהר"י ז"ל. ועיין בדבריו להלן. ועיי"ש
מבשר (בסימן ז'). ועיין בספרו ברית ראוה (מע' האל"ף אות ז') שכתב כלל ה"ל, והוא
עוד דכאן לא שייך לומר שהקבלה תכריע, ש"ל אפילו כחמד מחלוקתם. כי חסידים
הקבלה מחלקת על שם השיטות, כי לכל שיטה היה איטר גמור מניח שיטתו כל אדם, אלא
דחולקים מזה עיקר הקובע להיות איטר, ותול'מ.

והנה יש להסתפק מה הם גברי האטור. אם אכלו והפכו הימין לשמאל והשמאל לימין. כלפחות שיש לו יד ימין ויד שמאל, אלא שהם כלפוח מהפוך מכל אדם, (וכמו שנראה בס"ל ע"פ חז"ל). (עיי' שו"ת בשמים ר"א סימן שי"ט והם שפלטו בזה שם המצורע והאמורא דהרסנא). וידוע כי יד הימין זו שורש החסד, ובשמאל שורש הגבורה. גם ידוע שהחסד והגבורה היו סוד המאמץ, והיינו יד כהה דנקטו חז"ל, שר"ל יד שצוה הכהן מידו המורה את החרון כחו. כלפוח האטור, צד שמאלו כהן החסד של המצורע, וימינו כהן הגבורה, ולכן כאשר מניח בשמאלו שהוא ימין דעלמא, היה מדם הגבורה ששלחו ה' הוא שם, ובחינת הנוק' של אחוה. ואין ראייה משאר צדי אדם שאכלו מדם הגבורה ולצד דבעינן להיות מקביל לעולמות העליונים, יש לומר דאין קפידא, כי כח למעלה אין ימין ואין שמאל בפועל, אלא כחות ההנהגה המרמזים על ימין ושמאל הנקראים מושגי עולמו דרועא ימינא ודרועא שמאלא, שהם חסד ודין, שאינם אלא כחות ההנהגה של הגבורה (ועי' בספר הפרסם לרמ"ק, שער ו' פרק ג'). וא"כ כאשר, הגבורה שלמעלה מקבילה ליד ימין שלו שהוא שמאלו, ושם רמזה בחינת הנוק', והחסד שלמעלה מקבילה ליד שמאלו שהוא ימינו. ולפי זה ראיית מהר"י כמה ז"ל מהזוהר ובפני הארץ ז"ל לזכותם, והגם שיש מקום לעיין ולפלפל בצנין זה על דרך הסוד, צריכה להיות נבדלת מעיניו ובחזיתו ימין מקבילתו לידם העליון שצאצאיו, כלל וכל פרט לעומת החתירה התקבילה זו בדרגתו, כלפוח בפשטות, לעולם אדם של מקביל ימין שלו מעלה, והשמאל שלו לשמאל של מעלה. ולע"ז שאמיתות הענין כמ"ש, ועוד חזון למועד במק"א להאריך בזה וללמד בראיות.

אולם מאידך י"ל שלעולם לא נתהפכו אל האטור שמאל לימין וימין לשמאל, אלא נשאר ימיו ימין ככל אדם, ושמאלו שמאל. אלא שגדר האטור הוא שדי ימיו נחשבה, (עיין רמב"ן בציננות דף ק"ד ע"ב). וא שכן לו ימין, כי ימין שהוא חלש אינו ימין, (עיין רש"י במסכת בכורות דף מ"ה ע"ב, ורמב"ן ה"ל). וא"כ לפי זה נשאר האטור כמו כל אדם, שבה הגבורה לשמאלה ושרשו בשמאלו, ובה החסד בימיו, אלא שבטבעיות נשתנה להיות ימיו חלשה. וא"כ לפי ד' זה נשאר מקום לתמיהה הר"י כמה ו"ל לחול דאך ינים תפלן בימין דעלמאן אפילו חלשה יד בהה שנו, והלא ימיו עדין בחינת חסד, ומקביל לימין כל מעלה, ששם איך בחינת תפלן. ואפילו אם נאמר שעל דרך הגולה צולין נאמר טעם דיד כהה, ולא אכפת לן בחינת תפלן. ואמר שמאל, שכל אדם מניח תפליו ביד כהה שלו בשמאלו, שם, בחינת חסד, הדבר תלוי בחסד ובדין, על כל פנים לפי דעת המקובלים שהענין תלוי בימין ובשמאל שם חסד ודין, הדבר ז"ע.

וְלֹאֲכֵן כֹּל הַיָּלֵךְ לַעֲשֹׂה, שֶׁמֵּאֲחֵר שָׁאֵן גִּילוי מְפֹרֵשׁ דְּבָרֵי הָאֱרִי' וְ"ל וּמֵהֲרֵא" וְ"ל תִּלְמִדוֹ, שֶׁלֹּעַת הַקֶּבֶל תִּרְץ שֶׁהֵאֵמַר יֵד יוֹמָה תִּפְלִין בְּשִׁמְלָה כֹּל אִדָּם, הִיפֹךְ דִּין הַמוֹסָס בְּשִׁם וְפִסְקִים, וְכֵן הָרִי' מֵחֵן וְ"ל הוּא שֶׁחֵשֶׁב עַל פִּי דִּקְוִים מִדְּבַר חֻזְרוֹ וְהֵאֵר' וְ"ל דָּבָר הַזֶּה, מֵחֵן לְסֻמּוֹ עָלָיו לַעֲנִין מַעֲשֵׂה מַעֲיָק הַדִּין. מֵהַגֵּם שֶׁכָּבֵד הוֹכֵרֵנוּ שֶׁכֵּן הַמְקֻזְלִים הַמְקֻזְרִים וְהַמְסֻדְרִים כּוֹנוֹת וּמִנְהַי הָאֱרִי' וְ"ל לֹא הִצִּיאוֹ לַעֲשֹׂה הָרִי' מֵחֵן וְ"ל בּוֹה. וְגַם גְּדוּלֵי הַפִּסְקִים וְהַמְבַּיִּאִים תְּמִיד דַּעַת הָאֱרִי' וְ"ל וּמִנְהַגָיו, בְּעֵינֵי וְהַחֲמִיגוּ מִלְּהֹכֵר עַל הָרִי' מֵחֵן וְ"ל. וְהַכֹּהֵן פֶּסוּט לֵן דִּעְתָּה שֶׁאֵמַר שֶׁדַּעַת הַמְקֻזְלִים יִכְרַע בְּמַחְלֹקֹת הַפִּסְקִים, וְהוּא דוֹקֵא בְּשֶׁהִדְבַר מְפֹרֵשׁ לְהִרְאֵה דְּבָרֵי הָאֱרִי' וְ"ל, שֶׁהַדָּבָר מִבְּרַח מִתּוֹךְ כִּלּוֹת דְּבָרָיו, וְהֵיטָב בְּחוֹפֵן שֶׁנִּרְאֵה לַעֲשֹׂה גְּדוּלֵי הַמְקֻזְלִים לְהִצִּין שֶׁהִדְבַר מִבְּרַח וְכִלּוֹת מְפֹרֵשׁ, וְאִכְמָל.

וזכר אין לנו מוסקס מרן ז"ל בשלום ערוך דציו זה, ולא לנרץ שיטת הר"י זמח ז"ל לשון
 ההכרעה הלכותית, וכמו ששעיר הרב שואל ומשאל לדמות דברי הכה החיים. ואפילו להמליץ
 לנאח ידי דעתו של הר"י זמח ז"ל, ולהניח לאחר התפלה מפליג אחרים על ידי
 ששומע, איני רואה מקום. אולם הרואים למקור בזה על דעת מרן הר"י"ח עוב ז"ל בספרו
 שיש בו אשם ידועה מפליג בשמאל כל אחד כשיטת הר"י זמח ז"ל לאחר התפלה, יש להם אפילו
 גדול למקור עליו. והבדור יבחר.

וּסְמוּךְ לַחֲמִידָה הִרְאִינוּ בֹהַם שֶׁמִּצְבוֹנוֹ שֶׁל הַהוֹ"ק מִתְקַטְמָהוּ וְזוֹלָ"ל בְּצוּרֹת דְּבָרֵי יוֹאֵל (ח"א) וְסוּמָךְ לַחֲמִידָה הִרְאִינוּ בֹהַם שֶׁמִּצְבוֹנוֹ שֶׁל הַהוֹ"ק מִתְקַטְמָהוּ וְזוֹלָ"ל בְּצוּרֹת דְּבָרֵי יוֹאֵל (ח"א) וְסוּמָךְ לַחֲמִידָה הִרְאִינוּ בֹהַם שֶׁמִּצְבוֹנוֹ שֶׁל הַהוֹ"ק מִתְקַטְמָהוּ וְזוֹלָ"ל בְּצוּרֹת דְּבָרֵי יוֹאֵל (ח"א)

שי"ח הלכה

דיני תפילין בכללות

ברכת שהחיינו בתפילין חדשות, [ובפעם הראשונה בחיין]

שאלה: כשהבן שלי התחיל להניח תפילין, התפילין שלו לא היו מוכנות, ולקחנו מגמ"ח, ואחרי כשבועיים, היו לו תפילין חדשות.

וטענו הלומדים, שלכאורה צריך לברך פעמיים שהחיינו, פעם ראשונה [כשלוקח התפילין מגמ"ח] מדין הנחת תפילין פעם ראשונה בחיים, שדן הבה"ל שאולי צריך לברך שהחיינו, ופעם שניה, כשמקבל את התפילין שלו, מדין כלים ובגדים חדשים, האם נכונה טענתם, או לא.

תשובה: לא מברכים שהחיינו, (דולה ומשקה, כת"י).

[א"ה: כוונת רבינו שליט"א, שבב' הפעמים לא מברכים שהחיינו, שבזמן מצוה ראשונה זהו ספק בביאור הלכה אם מברכים, ומספק אין לברך, ומצד כלים חדשים, גם כן כתב לי מרן שליט"א, שמכיון שמצוות לאו ליהנות נתנו, לא נחשב הנאה, ואין בזה ברכה של כלים חדשים, שיסודו הוא שנהגה מהבגד החדש ודו"ק].

קניית תפילין לבניו מכספי מעשר

שאלה: האם מותר לקנות תפילין לבניו מכספי מעשר, או לא.

תשובה: לא. (דולה ומשקה, עמוד ר"ע)

[א"ה: עיי"ש בהגהות דולה ומשקה, טעמו של דבר].

סדר לבישת תפילין וברכותיו

שאלה: האם מותר להניח בתיק התפילין את הטלית מעל התפילין, (שהתפילין בתיק למטה, ומעליו הטלית), או לא.

תשובה: נכון לזיהר. (דולה ומשקה, עמוד ל"א).

האם צריך להסתכל במראה כדי לכוון התפילין באמצע

שאלה: בדין תפילין של ראש בין העיניים, האם צריך ממש בדיוק, והאם צריך להסתכל במראה.

תשובה: להשתדל לצמצם, אבל א"צ מראה. (דולה ומשקה, שם).

[א"ה: עיי' ארחות רבינו (ח"ג עמי קצ"ח), וכן בספר דרך שיחה (עמי תקצ"ד), שהביאו שמרן החזו"א והסטיפלר הקפידו לא להסתכל במראה מחמת חשש איסור לא ילבש והחמירו יו גם לענין תפילין, ומרן הגרי"ז מבריסק ידוע שכן הסתכל במראה בתפילין, והוסיפו על זה שאמר, שאפי' אם יאמרו עליו שהוא שוטה, מוטב להיות **שוטה** בפני הבריות ולא להיות **רשע** לפני המקום. וכן מרן הגר"ש אלישיב שליט"א נוהג להסתכל במראה בתפילין, ויש עוד שהביאו בשם מרן הגר"ש אלישיב שליט"א, שאמר שיש חיוב להסתכל במראה, [שעי"ז מדייק יותר, שהיו באמצע]. ומיהו בדרך שיחה (עמוד תקצ"ד), ביאר רבינו, שיתכן שהגרי"ז יודה שאסור להסתכל במרא, ורק הסתכלות לצורך תפילין יתכן שלא היו בכלל איסור לא ילבש, [שאין לו ענין כלל לדעת מראה עצמו]. ובספר שאלת רב (עמוד ס"ג) החמיר רבינו גם במראה מיוחדת העשויה לגברים, שגם בזה לא להסתכל, וכן בשאלת רב (עמוד קנ"ה) ממליץ רבינו לסדר תפילין בלי מראה. ובעצם איסור הסתכלות במראה בזמנינו, (שגם גברים מסתכלים במראה), ידוע שהרמ"א מיקל (יו"ד סי' קנ"ו סעי' ב'), והביאור הגר"א מחמיר, (ע"ש].

הנחת תפילין של יד כשיש לו שעון על היד

שאלה: כשיש שעון על היד שמניח עליו תפילין, האם יכול להשאירו (על היד), ולהניח עליו תפילין, או לא.

תשובה: נכון שלא לעשות כן. (דולה ומשקה, שם).

[א"ה: עיי' רמ"א (סי' כ"ז ס"ד) וקריינא דאגירתא (ח"א סי' קמ"א)].

שאלה: ובנוסח אחר נשאל רבינו שליט"א בזה"ל: האם אפשר לכרוך הרצועה של התש"י ע"ג השעון של ידו, או לא.

תשובה: בהלכה לא מוזכר ד"י, ומ"מ יש להקפיד, (תשובה בע"פ, לתלמיד).

[א"ה: בע"פ עוד הוסיף לי מרן שליט"א, שכמו שנוהגים כשעושים הגבחת ס"ת שמורידים הרצועות של תפילין מהאצבעות, וגוללים על היד, [כדי שיעשה ההגבחה בידו ממש בלי חציצה כל דהן], כך ברצועות התפילין צריך להוריד השעון, [שלא יהיה חציצה כל דהן]. ודו"ק].

שיהוי מצוה ויקיים המצוה בהידור,

מול זריות במצוה שלא בהידור

שאלה: ברמ"א (או"ח סי' כ"ה ס"א) כתב, דאם אין לו ציצית ניח תפילין ואח"כ כשיגיע הטלית ילבשנה, וביאר המ"ב (סק"ו) דאף שעדיף ללבש כסדר (קודם הטלית) מ"מ אין להחמיץ המצוה. וקשה לפמ"ע השו"ע והרמ"א (או"ח סי' תכ"ו ס"ב) דקידוש לבנה יעשה במוצאי שבת, ולא מיד אחר ג' ימים מהמולד, משום שעדיף להשהות המצוה כדי לקיימה יותר בהידור, ומ"ש זה מזה.

תשובה: תפילין חייבין כל רגע מה"ת. (דולה ומשקה, עמוד ל"ב).

[א"ה: עיי' בה"ל (ר"ס ל"ז) בשם פמ"ג שנסתפק בזה האם כל רגע יש חיוב תפילין מדאורייתא או רק כל יום, ע"ש].

לבישת טלית חוץ לבית הכנסת

שאלה: האם יש ענין ללבוש הטלית חוץ לבית הכנסת. (כמו שיש ענין בתפילין), ונפ"מ למשל לפני שאומרים סליחות, שיש שלא מניחים תפילין (רק קודם שחרית), אבל מתעטפין בטלית. האם צריך ללבוש הטלית בחוץ או לא.

תשובה: אולי. (דולה ומשקה, שם).

יצאה מבית כנסת כדי ללבוש בחוץ

שאלה: אדם שנכנס לבית כנסת בלי תפילין, (למשל לצורך סליחות), האם יש ענין שיצא אח"כ, וילביש תפילין בחוץ, או שמכיון שכבר נכנס אין ענין לצאת.

תשובה: כן. (דולה ומשקה, שם).

[א"ה: מבואר כן במ"ב ע"ש, (אבל שם מיייר שנכנס לבית כנסת

קודם אור היום ויש לחלק).]

שאלה: (כעין שאלה קודמת), אדם שכבר הגיע לבית כנסת בלי תפילין (לצורך סליחות), האם יש ענין שיחזור לביתו, בשביל הענין של יציאה מפתח הבית עם תפילין, או לא.

תשובה: יצא לחוץ. (דולה ומשקה, שם).

תפילין בקורא ק"ש קודם שיעבור זמן ק"ש

שאלה: כשקורא ק"ש לפני התפילה מחמת חשש שיעבור זמן ק"ש, האם צריך להניח תפילין, או לא.

תשובה: אם יכול ניח. (דולה ומשקה, שם).

[א"ה: ולענין קורא ק"ש קודם שיעבור זמן מג"א כתב לי רבינו שיקרא ק"ש על תנאי ומכיון שקי"ל כהגר"א יפטר מתפילין.]

ק"ש של ערבית לאחר עלוה"ש אם מניח תפילין

שאלה: הקורא ק"ש של ערבית לאחר עלוה"ש, שבדיעבד מהני, (שהיו עדין זמן שכיהב) אבל מאידך גיסא הוי כבר יום, האם צריך להניח תפילין, או לא.

תשובה: לא. (דולה ומשקה, עמוד ל"ג).

[א"ה: דבר זה הוא מחלוקת באחרונים דדעת האו"ש דא"צ להניח תפילין, ודעת המראה כהן (ברכות ה:) דצריך להניח, והובא בארוכה בספר שומר אמת (אורח חיים סי' כ"ה) לדודי הג"ר מאיר שציגל שליט"א.]

כוונת הנחת תפילין, ואמירת הנני מכוון

שאלה: האם נהגו רבותינו לומר הנוסח של הנני מכוון בהנחת תפילין וכי' לפני הנחת תפילין (כמו שנדפס בסידורים), או שלא נהגו כן, שלכאורה הוא דבר טוב לאומרו.

תשובה: אני אומרו. (דולה ומשקה, שם).

זמן אמירת ד' פרשיות

שאלה: אימתי הוא זמן אמירת הפרשיות קדש והיה כי יביאך, האם זוקא סמוך להנחת תפילין או גם מאוחר יותר, והאם גם יכול לאומרו אחר התפילה, וכן צ"ע כשכבר הוריד תפילין אם יכול לומר פרשיות אלו, או לא.

תשובה: נכון לומר מיד, או עכ"פ עם תפילין. (דולה ומשקה, שם).

[א"ה: ולענין דיעבד כשלא אמר לפני שהוריד התפילין, נסתפק בזה רבינו בספר שאלת רב (עמוד קנ"ד) האם יאמר בלי תפילין או לא, ובשם החת"ס ראיתי נידון דיתכן דצריך לחשוש (כשאומר הפרשה בלי תפילין), דהוי כמעיד עדות שקר בעצמו. (כמו ק"ש בלי תפילין).]

ברכות תפילין ודין אמירת בשכמל"ו

שאלה: בחור שחובש כובע, האם נמליץ לו שלפני שמברך על תפילין של יד, שיוריד את הכובע, כדי לצמצם כמה שיותר בהפסק, בין תפילין של יד לשל ראש. או שא"צ.

תשובה: א"צ. (דולה ומשקה, שם).

יישור הרצועות (וכיוון התפילין שיהיה באמצע), אימתי

שאלה: מתי צריך ליישר את הרצועות של ראש (שהשחור יהי' בחוץ) האם לאחר אמירת בשכמל"ו או קודם לכן.

תשובה: הוא בכלל לבישה. (דולה ומשקה, שם).

[א"ה: חידש לנו רבינו שליט"א חידוש גדול שאפי' שמבואר במ"ב שכל דין של רצועות שחורות כלפי חוץ הוא משום נוי מצוה, מ"מ אחרי דין נוי, הוי כבר דין של חלק מהלבישה וצריך לעשותו קודם בשכמל"ו.]

שאלה: המניח תפילין של ראש, מתי יאמר בשכמל"ו, האם מיד שגמר להניח התפילין או רק אחר שיווין התפילין שיהיו באמצע בין העיניים.

תשובה: טוב שימתין. (דולה ומשקה, עמוד ל"ד).

[א"ה: עיי' מ"ב (סי' כ"ה סוף סקנ"א) שצריך להמתין באמירת בשכמל"ו עד ההידוך. ודומה לזה חידש מרן שליט"א כאן בדין בין העיניים.]

האם עונים אמן לפני אמירת בשכמל"ו

שאלה: מי שבירך על תפילין של ראש על מצות תפילין, וקודם שאמר בשכמל"ו שמע ברכה, האם יענה אמן או לא. (דמצד אחד הוא חומרא בעלמא, ומצד שני מחמירים שאולי הוא ברכה לבטלה).

תשובה: נראה שלא יענה, וצ"ע. (דולה ומשקה, שם).

[א"ה: ועיי' בשאלה ותשובה הבאה.]

שאלה: בתפילין של ראש לפני שאמר בשכמל"ו, כתב בשאלת רב (עמוד קנ"ד) בשם רבינו שליט"א שיענה אמן על ברכה, ולי ענה רבינו שליט"א לכאורה לא יענה, (ושמא רבינו חזר בו), וצ"ע.

תשובה: צ"ע. (דולה ומשקה, שם).

[א"ה: ובעל מחבר שאלת רב שליט"א אמר לי, שדן בזאת בע"פ עם מרן שליט"א בכל הסברות (זמן מרובה), וטען שבסוף נטה מרן יותר לצד שכן יענה אמן, ועדיין צ"ע.]

האם יש מקור למנהג לחזור לביתו כשהטלית ותפילין עליו שאלה: מה הטעם שרבינו נוהג לחזור לביתו לאחר שחרית מלובש עם הטלית והתפילין.

תשובה: ע"פ הקבלה. (דולה ומשקה, שם).

[א"ה: הנה בחלק של יציאה מבית הכנסת עם טלית ותפילין, יש מקור נוסף, כמו שכתב רבינו שליט"א בספרו אורחות יושר (תפילה פרק ל' עמוד ק"ה) בשם סידור הגר"א שאין לחלוץ תפילין בתוך בית כנסת, שאסור לחלוץ בפני ארון הקודש כמו שאסור לחלוץ בפני רבו, ולכן הגר"א חלץ ביציאתו מבית הכנסת ע"ש, אבל החלק של הליכה לביתו, הוא ע"פ קבלה, והנה החלק של הליכה מביתו לבית כנסת עם טלית ותפילין הוא מבואר במ"ב בשם המקובלים, וכאן חידש לנו רבינו (ע"פ קבלה), שיש ענין גם לחזור מבית הכנסת לביתו עם תפילין ודו"ק.]

זמן חליצת תפילין למתפלל בבית כנסת חסידי

שאלה: ליטאי המתפלל בבית כנסת חסידי, מתי חולץ תפילין [שמבואר במ"ב (סי' כ"ה סקנ"ו) וי"ו] שיש ענין לא לחלוץ רק אחרי עלינו, וכן מבואר ענין לא לחלוץ רק אחרי קדיש שלישי (בענין דין חליצת תפילין אחרי ג' קדישין, הביא רבינו בספר אישי ישראל (תשו' מי) שגם אם שמע כבר קדישין ממנין אחר, מ"מ יש ענין שלא יוריד תפילין כל זמן שלא אמרו ג' קדישין במנין זה ע"ש). ואצל ליטאים בקדיש של אחרי עלינו מתקיים ב' העניינים, ואצל חסידים שאומרים קודם שיר של יום א"כ ג' קדישים יש עיי' קדיש שאחרי שיר של יום. אבל ענין של אחרי עלינו צריך להמתין עד סוף התפילה ואין ינהג ליטאי במקום זה שלכאורה אולי יאמר עלינו בזמן שאומרים שיר של יום ויוכל לחלוץ מיד אחרי קדיש זה].

תשובה: אל ישנה מן הציבור בדבר שהוא פרהסיא. (דולה ומשקה, עמוד לה).

לקפל טלית בקדיש אחר אמירת אמן יש"ר

שאלה: כתב במ"ב (סי' כ"ה סקנ"ו) שיזהר מלקפל הטלית ותפילין בזמן אמירת הקדיש וכתב במ"ב הטעם שמאוד צריך להזהר באמירת אמן יהא שמיא רבא וכו', ולכאורה לפי"ז נאמר שאחר שאמר איש"ר, יהיה מותר כבר לקפל טלית ותפילין, האם באמת הוא כך, (או שאסור בכל הקדיש).

תשובה: בכל הקדיש. (דולה ומשקה, שם).

[א"ה: צ"ע באמת הטעם בזה.]

דין קניית תפילין מהודרות (ועד כמה צריך להוציא על כך) שאלה: הצריך לקנות תפילין, ויש לו ב' אפשרויות או לקנות תפילין מאוד מהודרות [בהלכות, ביופי ובכתב], שמחירם גבוה מאוד, או לקנות תפילין קצת פחות מהודרות במחיר נמוך יותר, (אבל הם נחשבות מהודרות), כמה צריך להשקיע כסף בקנית תפילין מההודרות מאוד.

תשובה: עיי' ב"ק ט.. (דולה ומשקה, שם).

[א"ה: וז"ל הגמ' שם: אמר ר' זירא אמר ר' הונא במצוה עד שליש, מאי שליש אילימא וכו, אלא אמר ר' זירא בהידור מצוה עד שליש במצוה, וכתב רש"י שאם מוצא ב' ספרי תורות לקנות, ואחד הדור מתבירו ויוסיף שליש הדמים ויקח את ההדור, דתניא (שבת קלג.) זה קלי ואנוהו התנאה לפניו במצוות עשה לך ספר תורה נאה ציציית נאה, עכ"ל רש"י. מבואר בגמ' וברש"י דעל הידור מצוה צריך להוציא עוד שליש בשויו של המצוה, (שלא מההדרת).]

מקום הנחת תפילין ואופן הנחתן

דין סידור הרצועות שצד השחור כלפי חוץ

שאלה: לפעמים יש רצועה של ראש, קצת קצרה, וכשמכניסים למטה סוף הרצועה בתוך המכנסיים, להחזיקם ישרים, (השחור כלפי חוץ), עומד סוף הרצועה הצד הלבן, כלפי חוץ, (שהרצועה קצרה, ואין נופלת ומתקפלת כלפי מטה בחזרה), אם שפיר דמי למיעבד הכי, או לא.

תשובה: אין קפידא. (דולה ומשקה, שם).

האם גם בחלק הרצועות שמאחורי הראש יש קפידא של צד השחור בחוץ

שאלה: ברצועות של ראש שיש קפידא שיראו את הצד השחור כלפי חוץ, האם רק מקדימה צריך שיראו שחור או גם מאחורה צריך שיראו שחור, דהיינו בחלק היורד מן הראש מאחור על העורף, האם גם שם צריך שיראו שחור, (ששם אין נראה אלא לעומדים מאחוריו).

תשובה: מכל צד. (דולה ומשקה, שם).

לקח תפילין לפני הטלית אם מועיל להמתין כמה דקות שאלה: מי שטעה, ולקח התפילין לפני הטלית, האם יכול להמתין כמה דקות ובינתיים יחזירן כסידרן (התפילין בפנים), שעיי"ז יוכל אח"כ להניח הטלית לפני התפילין? **תשובה: צ"ע. (שאלת רב עמוד קנ"ג).**

שאלה: בדיעבד כשנגע קודם בתפילין, האם יכול להפוך התפילין למטה מן הטלית וכך יהיה הטלית למעלה, וימתין כחמש דקות? [שאפי' את"ל שבלקח ביד מחמירים בזה אבל אולי בנגיעה נקל בזה].

תשובה: אם רק נגע בלי כונה אולי מותר. (שאלת רב, שם).

אמירת 'וארשתין' קודם ברכת התורה

שאלה: האם צריך לברך ברכת התורה לפני הנחת תפילין משום הפסוקים וארשתין וכו' שאומר בשעת הג' כריכות? **תשובה: כן. (שאלת רב עמוד קנ"ד).**

[א"ה: והוסיף בעל השאלת רב שליט"א בזה"ל: שו"מ שכ"כ החיד"א (בשו"ת יוסף אמוץ סי' סו) וז"ל: ומטעם זה אין לומר כשהניח תפלין פסוק וארשתין לי באמונה וכו' אם לא בירך ברכת התורה. ע"כ].

לכרוך יותר מז' כריכות קודם הנחת תפילין ש"ר שאלה: נהגתי שלאחר ז' כריכות בתפילין ש"י עוד סבבתי הרצועות פעמיים שלש על היד בלי לעשות הג' כריכות והשי"ן, כדי שיחזיקו הז' כריכות יותר טוב, [כמו שעושים כולם], ולכאורה אין לעשות כן דלדעת השו"ע אין להקדים גם הז' כריכות לפני הש"ר והבו דלא נוסיף עליה להוסיף על הז' כריכות?

תשובה: יפה נהגת וכן מנהגנו (אבל צריך קשירה). (שאלת רב, עמוד קנ"ה).

כיסוי התפילין של יד ע"י השרוול אימתי

שאלה: האם יש להוריד שרוול החולצה בין הנחת תש"י לתש"ר.

תשובות הגר"ח קניבסקי שליט"א

עורך: הרב אברהם חיים שציגל כולל "אליבא דהלכתא" קריית ספר

תשובה: הדין דיש לכסות השל יד יוצאים בכיסוי שיש על התפילין, ומ"מ יש לכסות גם בחולצה, אבל א"צ בין תש"י לתש"ר, ויכול לעשות איך שרוצה. (תשובה בע"פ, לתלמיד). [א"ה: ונכד מרן שליט"א הביא בקונטרס דרכי יעקב שמרן שליט"א סיפר שמרן הסטייפלר צוק"ל כן נהג להוריד השרוול בין תש"י לתש"ר, וביאר זאת מרן שליט"א, שלא נחשב הפסק, מכיון שיש ענין בזה].

ספרדי ששומע שאשכנזי מברך על מצוות תפילין כיצד ינהג

שאלה: ספרדי השומע ברכת על מצות תפילין האם צריך לענות אמן, או לא.

תשובה: כן. (תשו' בע"פ לתלמיד).

חצאי כריכות אם מצטרפים לז' כריכות

שאלה: חצאי כריכות, האם מצטרפים לז' כריכות או לא.

תשובה: אין חצאים, (תשו' דולה ומשקה, כת"י).

האם יכול לברך קודם ההידוך

שאלה: הנה בכל הנחת התפילין של יד יש הידוך ויש קשירה ויש שטענו ואמרו שאת הברכה, צריך לעשות בדיוקא בין ההידוך לקשירה, שאז נחשב עובר לעשייתו, (לפני הקשירה), אבל אם יברך קודם ההידוך, לא עשה כדיון שהוי זאת קודם דקודם, [שקי"ל שצריך לברך בכל מצוה קודם עשייתו, ולא קודם דקודם] האם נכון הוא טענתם?

תשובה: לא, (תשו' דולה ומשקה, כת"י).

הוריד תפילין ע"מ ללובשם ואח"כ לובשם בלי ברכה, אם מותר להשיח בין יד לראש

שאלה: נסתפקו בבי מדרשא איך הדין כשחלץ תפילין ע"מ ללובשם מיד, שקיי"ל שאם חוזר ולובשן מיד א"צ לחזור ולברך, האם יכול אז לדבר בין הנחת תפילין של יד לשל ראש, או לא.

תשובה: לא ישיח. (דולה ומשקה, כת"י).

[א"ה: כוונת מרן שליט"א שאיסור שיחה בין יד לראש הוא לא רק מצד הברכה, אלא גם כשאין ברכה יש דין להספיק את של יד לראש, ולא לשוח ביניהם, וראיה שגם בחוה"מ שיש מניחים תפילין בלא ברכה, כתב במ"ב, דין שלא לדבר בין של יד לשל ראש וא"כ גם הכא דומה לחוה"מ, ודו"ק].

בדין לבישת תפילין חוץ לבית כנסת

שאלה: אדם שרוצה להניח תפילין כדיון חוץ לבית כנסת וקודם שהניח בקשו ממנו להשלים מנין בבית כנסת ונכנס לפנים כבר, מה יעשה עם ההנחת תפילין בחוץ.

תשובה: יכנס ואח"כ יצא, (דולה ומשקה, כת"י).

בדין לבישת תפילין מחוץ לבית האבל

שאלה: בדין לבישה של תפילין מחוץ לבית כנסת, נסתפקו איך הדין במתפלל בבית האבל אם צריך להניח תפילין בחוץ, וצ"ע.

תשובה: אולי (תשובה דולה ומשקה כת"י).

שערות אחר תספורת אם חוצצות

שאלה: האם אדם שהסתפר ונשאר בראשו מן השערות הגוזזות האם הוי חציצה להנחת תפילין. או לא.

תשובה: מדינא שרי, אך ראוי לנקות הכל. (תשו' בע"פ, לתלמיד).

חציצה של מיעוט שאינו מקפיד בתפילין

שאלה: האם בתפילין יש דין חציצה גם במיעוט שאינו מקפיד, או לא.

תשובה: תפילין אינו יותר חמור מנט"י. (תשו' בע"פ, לתלמיד).

מקום תפילין של יד כנגד הלב האם לעיכובא

שאלה: מה שצריך שיהא התש"י כנגד הלב האם זה לעיכובא.

תשובה: לא, אמנם אם זה על הקיבורת ממילא זה כנגד הלב. (תשו' בע"פ לתלמיד).

דין שכח להסיר

תשובה: עי' **מ"ב סי' ל"ד ס"ק ד'** **בשם הגר"א**. **(דולה ומשקה, עמוד מ"ב)**.

[א"ה: הנה השו"ע (סי' ל"ד סעי' א) מביא את שיטת רש"י והרמב"ם וגם את שיטת ר"ת, בסידור הפרשיות בתפילין, ומסיים השו"ע ומנהג העולם כרש"י והרמב"ם. ובסעי' (ב) כתב ויר"ש יצא ידי שניהם ויעשה שתי זוגות וכו', ובסעי' (ג) כתב לא יעשה כן

אלא מי שמוחזק ומפורסם בחסידות. וכתב המ"ב ס"ק ד' זו"ל: וכתב בבי" ושאר אחרונים שכן עיקר כשיטת רש"י והרמב"ם, וכן הסכים הגר"א בביאורו. עכ"ל המ"ב. ועי' כתר רא"ש (סי' י"ג י"ד) ודינים והנהגות חזו"א (או"ח פ"ג סט"ו).

והנה אפי' שפסקו המ"ב והפוסקים שקי"ל דלא כר"ת (אלא כרש"י ורמב"ם), מ"מ מצאנו כמה מעשיות על גדולי ישראל שהניחו תפילין על ר"ת. א. על הח"ח מסופר שבסוף ימיו התחיל להניח תפילין דר"ת, ואמר שאיך יקבל פני ר"ת בשמים כשפלי ר"ת לא הניח תפילין כל ימיו. ב. על מרן הסטייפלר מסופר שבסוף ימיו תרם לו גביר אחד תפילין של ר"ת, והיה מקפיד להניחם כל יום לפני האוכל. ג. מרן שליט"א סיפר על עצמו שלפ"א הניח תפילין של ר"ת מחמת טענת הח"ח שלפי ר"ת נחשב קרקפתא דלא מנה תפילין אבל הניח רק פ"א. וכתב לי רבינו שליט"א שפ"א כשמניח תפילין של ר"ת, יניח כתב בבי", [והתפילין דר"ת המצויין יותר הם כתב האר"י (שכן נהגו הספרדים והחסידים המניחים ר"ת).

דין הנחת ב' תפילין ברוחב הראש

שאלה: בתשו' דברי חיים מצאנו (ח"ב או"ח סי' ו'), כתב דהא דיש מקום בראש להניח ב' תפילין, היינו גם ברוחב הראש ולפי"ז א"צ לדקדק שיהי כנגד בין עיניך ממש, דיש מקום לב' תפילין, האם אפשר לסמוך עי"ז למעשה.

תשובה: הוא תמוה. (דולה ומשקה, שם).

[א"ה: הנה בבי" (סי' כ"ז ד"ה ומקום תשרי') כ' בדעת הרמב"ם דיש מקום ברוחב הראש לב' תפילין, וכ"כ חי' הראב"ד (לע"ז מ"ד), וצ"ע דאין כאן בין עיניך, וכן תמה האו"ח הל' תפילין (סי' תקע"ז). ומענין לענין נזכיר, שיש ספר אחד [איני זוכר שמן], שכתב שאסור שהתפילין יהיו רחבות יותר מרוחב בין העיניים שחסר בדין בין עיניך אם רחבים מאוד, ומרן שליט"א אמר לי שאינו נכון, שלא נאמר שום שיעור לרוחב התפילין, וגם תפילין ברוחב גדול [יותר מרוחב בין העיניים] הם תפילין כשירות]

בדיו ניהוג בקדושת התפילין שימוש ברצועות התפילין ללימוד

שאלה: הלבוש בתפילין ומראה ברצועות התפילין בסידור או גמי' האם מותר.

תשובה: צ"ע. (דולה ומשקה, שם).

[א"ה: הנה קיי"ל דמצוה בזמן המצוה הוי איסור"ה, אבל לצורך מצוה מותר, והצ"ע שכתב רבינו כאן יתכן דהוא מטעם דהוי מסייע למצוה, ולא לצורך מצוה עצמה, וקצת דומה להדלקה מנר לנר על ידי דבר אחר, שזהו מחלוקת והוא נידון גדול]

הנחת תפילין על הצד

שאלה: האם יש אסור בתפילין (שמונחים על השולחן) שלא יונחו על הצד, או שמותר, [והעיקר שלא ינחו הפוכים] וצ"ע.

תשובה: אולי. (דולה ומשקה, עמוד מ"א).

זהירות מנגיעת הרצועות ברצפה

שאלה: האם צריך להזהר שלא יגיעו הרצועות של התפילין לרצפה, דהאם צינם כמו ציצית, שאסור, והרבה בני אדם מקילים בזה ואיך קיי"ל בזה.

תשובה: בזה יש להזהר מאוד. (דולה ומשקה, שם).

[א"ה: מובא בשם החזו"א בדינים והנהגות (או"ח פ"ג סו"א) שהקפיד עי"ו, ומספרים שפי"א החזו"א ראה אחד בקצה השני של ביהמ"ד שהרצועות שלו ברצפה והלך החזו"א להעיר לו על כך. וכן מובא בקובץ מבקשי תורה שמרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל הקפיד על זה. והנה לענין ציצית בזמנינו שיש רצפות, מרן שליט"א היקל (כמו שהבאנו לעיל בעניני ציצית תשובת מרן שליט"א), אבל בתפילין מחמיר מרן שליט"א מאוד, (וקצ"ע שמרן שליט"א בשאלת רב (עמוד קנ"ו) כותב שרצועות אסורות ק"ו מציציות, ובזמנינו שציציות מתותרות גם רצועות היו צריכות להיות מתותרות וצ"ע). והנה שמעתי שבעל האגרות משה היקל ברצועות תפילין, וכך נהג בעצמו (כך העידו!).

המניח תפילין כל היום בזמנים מסויימים, אם יכול לאכול בהן ארעי

שאלה: המשנ"ב כתב שרק אם מניח תפילין כל היום מותר לאכול בהן אכילת ארעי. ויש להסתפק איך הדין במי שרק בזמנים מסויימים (בבין הזמנים או יום שישו) מניחו כל היום, האם צריך אז להחמיר שלא לאכול ארעי, וא"כ יצטרך לחולצן אחר שחרית לפת שחרית, או לא

תשובה: אפשר להקל, (שאלת רב, עמוד קנ"ו).

האם ראוי להקדים לפעמים הנחת תפילין של חינוך בקטן לפני חודש

שאלה: נהגו העולם שמתחיל הקטן בהנחת תפילין לצורך חינוך חודש לפני הבר מצוה, [וכך מובא שנהג מרן הסטייפלר זצוק"ל עם מרן שליט"א, שהתחיל מרן שליט"א בהנחת תפילין חודש לפני הבר מצווה]. והטעם כנראה, שצריך זמן מסוים להתרגל בעבודה, בכל הלכותיו ופרטיו, אבל גם להקדים יותר מדאי לא רצו מפני קדושת התפילין כי גדולה, וקטן לא יודע כ"כ להזהר בכל הדברים, ונסתפקו, כשיוצא חודש לפני בר מצוה בחול המועד, ומחמת כן יפסיד שבווע של הנחת תפילין, האם יקדים בהנחת תפילין קודם חודש, או לא.

תשובה: לא יקדים, (דולה ומשקה, כת"י).

ע"פ בקשת מרן שליט"א אין להורות הלכה למעשה על פי התשובות

וקשה טובא: א. שנסתפק הבה"ל (סי' ל"ג ד"ה הרצועות) בדיון אורך הרצועה שיותר מהשיעור אם צריך שיהיה שחור, וקשה שתפיו"ל שהוא מיעוט. ב. נסתפק הבה"ל (שם) בדיון הרצועה שבתוך המעברתא אם צריך שיהיה שחור. וקשה שתפיו"ל שהוא מיעוט. ג. כתב המ"ב (סי' ל"ג סקי"ט) שצריך להזהר מאוד במקום ההידוק, שהרצועה שם מתקלף השחור, וקשה שזהו מיעוט. (ושמא חלוק רוחב מאורך, שרק ברוחב מכשירים רוב. ונסתפקו בבי מדרשא, האם כוונת מרן שליט"א מדיון רובו ככולו, כמו במשולש של הדס, ואז קשה לחלק בין האורך לרוחב, אבל אולי כוונת מרן שליט"א מדיון שהעיקר הוא חזותא של שחור שאם נראה שחור סגי, ובזה הרוב יכול להשפיע רק ברוחב שמראהו שחור, אבל באורך אין מועיל להפוך מראהו לשחור, וצ"ע).

תשובה: דווקא בעומד מרובה מכל צד התיר החזו"א. (דולה ומשקה, שם).

[א"ה: וכוונת החזו"א לא מדיון רובו ככולו שזהו באמת לא מועיל (כמו שמוכח מכל הראיות) אלא מדיון עומד מרובה על הפרוץ שמוקף מכל צד שחור וזהו דין אחר לגמרי.]

עומד מרובה על הפרוץ מרוב צדדים אם מועיל

שאלה: מרן שליט"א ענה לי שהחזו"א התיר רק בעומד מרובה על הפרוץ מכל הצדדים. ועדיין נסתפקו האם דוקא בכל הצדדים או אפי' ברוב צדדים, שיספיק שמוקף שחור מרוב הצדדים. [ויוכשרו נקודות הלבנות שיש בצדדי הרצועות, שיש רוב של ג' צדדים מוקף שחור].

תשובה: דוקא בעומד מרובה מכל ד' צדדין. (דולה ומשקה, שם).

[א"ה: ולפי"ז במה ששכיח מאוד שנעשה חריצים לבנים ברצועות בצדדים, אין בזה היתר של עומד מרובה על הפרוץ וצריך להחמיר בזה. וכל זה הוא דלא כתשרו שלמת חיים הסובר שאומרים ברצועות תפילין רובו ככולו שאם הרוב שחור כשר, והמ"ב והחזו"א חולקים שלא מהני רובו ככולו בזה, (והרבה צריך להתעמק מ"ש באמת מדיון משולש שמועיל רובו ככולו, ובדיון שחרות ברצועות לא מהני רובו ככולו, והאריכו בזה).]

ובאופן נוסף כתב לי מרן שליט"א: בזה"ל: יתכן שמועיל עומד מרובה על הפרוץ מב' צדדין, עכ"ל, והוא סתירה להנ"ל, ויתכן שחזר בו מרן שליט"א, וצ"ע.

בחור מיישיבה קטנה אם יכול לצבוע תפילין

שאלה: בחורים מיישיבה קטנה, שלא נתמלא זקנם שיש להם נקודה לבנה ברצועות של התפילין, האם יכולים בעצמם לצבוע, או לא. (ויבקשו מאחרים שנתמלא זקנם שיצבעו להם).

תשובה: טוב שלא יצבעו. (דולה ומשקה, עמוד מ"א).

[א"ה: עי' בה"ל (סי' י"א ד"ה טוואן) שכשלא נתמלא זקנם לא יתעסקו בטוויית הציצית, אא"כ גדול עומד עליהם, וכמו כן כאן. ושמ' ת"ח אחד שליט"א שבדידיה הוה עובדא, כשהיה בחור בישיבה קטנה, בא למרן שליט"א בשאלה שיש לו נקודות לבנות ברצועות התפילין, והאם הם פוסלים התפילין, ומרן שליט"א פסק שצריך לצבוע התפילין, ומיד קם מרן שליט"א ממקומו והביא צבע וצבע לו התפילין, [כי חשש שבחור בישיבה קטנה אין יכול לצבוע תפילין שלא נתמלא זקנו], וכשחזר הבחור לשיבה וסיפר זאת לחבריו, הלכו זה אחר זה כל בני הישיבה (שמצאו גם כן נקודות לבנות ברצועות התפילין) ובאו כולם למרן שליט"א עם שאלה על כשרות התפילין, ולכולם היה אותו דבר, שמרן שליט"א פסק שצריך לצבוע, ומרן בעצמו צבע לכולם, אשרי עין ראתה.]

שאלה: מי שלבש תפילין, ואח"כ רואה שיש לו נקודה לבנה ברצועות, שיתכן שפוסל התפילין, וצבע את הרצועות כשהם עליו האם צריך לפתוח קשירת התפילין, ולהניח על ידו מחדש, מכיון שהיה הנחה בפסול, או לא.

תשובה: א"צ. (דולה ומשקה, שם).

ברכה פעם שניה אחר צביעת הרצועות

שאלה: אדם שיש לו ברצועות התפילין מקום בצבע לבן שפוסל הרצועות, ובעודו לבוש בתפילין צבע עם צבע שחור את הרצועות האם אח"כ צריך לחזור ולברך על התפילין או לא.

תשובה: לא, (דולה ומשקה, כת"י).

נפל צבע על הרצועות וקילפו

שאלה: נפל צבע לבן על הרצועות [ולא ראו את צבע השחור] ואח"כ קילף את הצבע הלבן, ונתגלה השחור, האם הרצועות פסולות, או לא, [ששמא קילוף צבע אינו נחשב כצביעה].

תשובה: לא נפסלו (תשו' דולה ומשקה בכת"י).

האם ראוי לצבוע הרצועות בצבע שחור מכל הצדדים כולם שאלה: יש שנוהגים לצבוע הרצועות בשחור מכל הצדדים כולם האם נכון לעשות כן או לא.

תשובה: בגמ' לא משמע כן (תשו' דולה ומשקה, כת"י).

שאלה: (המשנ" להנ"ל) מרן שליט"א כתב לי שבגמ' לא משמע שהיו צובעים הרצועות בשחור מכל צד, לאיזה גמי' נתכוון מרן שליט"א.

תשובה: איתהפיך ליה רצועה (תשו' דולה ומשקה, כת"י).

דין ייבוש הצבע כשצובע רצועות התפילין

שאלה: כשיש נקודה לבנה הפוסלת ברצועות תפילין וצובע בצבע שחור, האם צריך לכתוח עד שהצבע יתייבש [ורק אז התפילין כשירות] או לא.

תשובה: המנהג להמתין, (תשו' דולה משקה, כת"י).

שאלה: מי שרואה באמצע פסוד"ז שיש לו נקודות לבנות ברצועות תפילין אם יפסוק לומר לשם קדושת תפילין באמצע פסוד"ז.

תשובה: ימתין מלצבוע עד אחר שמו"ע (תשו' דולה ומשקה, כת"י).

דין תפילין דר"ת

איך יתנהג בהנחת תפילין דר"ת

שאלה: האם צריך להניח תפילין של ר"ת, או לא.

שיכולים להתפלל מנחה אחרי השקיעה מצד ספק דרבנן לקולא, אבל יש מ"ב שאחרי השקיעה אין להתפלל מנחה מדיון ודאי, מכאן שאין יכולים להקריב קרבן תמיד אחרי השקיעה שדם נפסל בשקיעה, ע"ש בשם הגר"א וש"א ודו"ק). ולענין סעודה שלישית אחרי השקיעה המ"ב (בסי' רצ"ט ס"ק א' ושעה"צ אות ב' ג') מיקל לאכול עד י"ג דקות אחרי השקיעה, והחזו"א פליג שאין לאכול סעודה שלישית אחרי השקיעה, כ"כ באורחות רבינו (ח"א עמוד ק"ל) ובספר דינים והנהגות (פ"י אות י"ב).

עי' קובץ זוהר (חלק י"ג עמ' תצ"ו) מכתב ממרן החזו"א שמשמע שאפשר להתפלל אחר השקיעה, ועי'ש תשובת מרן שליט"א, שמפרש כוונת החזו"א שזהו לנוהגים כר"ת עי"ש]

בתפילין האם לילה הולך אחר היום [או איפכא]

שאלה: יש נידון, בכל מצוות שצריך לקיים כל יום, למשל תפילין שצריך להניח כל יום, (ואם עבר יום ולא הניח תפילין הוא בגדר מבטל מ"ע), וקיי"ל לילה זמן תפילין (אלא אסור מדרבנן), האם הלילה הולך אחר היום או היום הולך אחר הלילה, שבכל התורה היום הולך אחר הלילה, [חוץ מקרבנות], אבל כאן מסתבר שכל בוקר מתחיל יום חדש לענין תפילין, וא"כ מסתבר שהלילה ילך אחר היום, שהרי לא מסתבר שהיום החדש שבו מצווה בתפילין הוא הלילה, אלא היום החדש הוא היום בבוקר, וא"כ הלילה ילך אחר היום. ונפ"מ שאם לא הניח תפילין כלל ביום, יניח בלילה בשביל שלא יבטל מ"ע של יום אחד בלי תפילין, (וכן יש לספק בתפילה כל יום לרמב"ם). ומביאים נידון זה בשם תשרי חוות יאיר, איך קיי"ל בזה.

תשובה: היום אחר הלילה. (דולה ומשקה, עמוד לט).

[א"ה: היינו שכשלא הניח כל היום לא יועיל שיניח בלילה אחרי, ומאידיך מי שידע שמחר ביום לא יוכל להניח תפילין יוכל להניח לילה קודם לקיים המצוה (מצד הדאורייתא).]

הנחת תפילין זמן מרובה קודם חול המועד

שאלה: האם יש ענין להניח תפילין זמן מרובה בער"פ, או ערב סוכות, מכיון שהרבה זמן לא יניחו תפילין, ביו"ט וחוה"מ, או דלמא דמכיון שיש אות המועדים, לא נחסר כלום.

תשובה: עי' שו"ה סי' ל"ז דין ז' הטעם שאין אנו מניחין הרבה. (דולה ומשקה, שם).

[א"ה: ז"ל רבינו שליט"א שם: **מצוותן להיותו עליו כל היום, אבל מפני שצריכין גוף נקי שלא יפיה, ושלא יסיח דעתו מהם, ואין כל אדם יכול להזהר בהם נהגו שלא להניחם כל היום, ומ"מ צריך כל אדם לזיחר להיותם עליו בשעת ק"ש ותפילה ובזמן קצר כזה יכול להזהר**. עכ"ל. וכוונת רבינו שליט"א שכשם שהיה צריך מעיקר הדין להניח תפילין כל היום, ומ"מ מפני גוף נקי והיסח הדעת נמנעו מזה, (וכלשונו הזהב של מרן שליט"א בספרו אורחות יושר (פ"ל תפילה עמוד צ"ז) שאיסור קלות ראש בתפילין איסור חמור מאוד שבטלו מ"ע דאורייתא של הנחת תפילין כל היום כדי שלא לעבור על איסור זה עכ"ל). כך בער"פ שבא להניח זמן מרובה, שאח"כ שבווע שלם לא יניח, מ"מ מחמת גוף נקי והיסח הדעת צריך להימנע מלהניחו. ויעניין בס' הזכרון למרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל (עמי תשל"ד) אריכות בענין זה. והרבה הנהגות גדולי ישראל בענין זה.]

דיני הבתים ורצועות התפילין

האם צריך לקשור היוד לתפילין של יד

שאלה: האם ישים משהו לקשור היו"ד של התפילין לתש"י. או לא.

תשובה: החזו"א לא הי' ניחא לי' בזה. וסגי במה שנוגע למטה. (תשו' בע"פ, לרשואל).

[א"ה: ונכד מרן שליט"א, הביא בשם מרן שליט"א, שדעת החזו"א להכניס חתיכת עור בין הרצועה למעברתא שלא יזוז, אבל לא לעשות קשירה של היו"ד.]

דין מקשה אחת בבתים

שאלה: האם צריך לעשות הבתים מקשה אחת או לא?

[ופירוש: מקשה אחת הוא שמחברים החלק העליון לתחתון בלי תוספת של עור באמצע שבאופן טבעי בין חלק העליון לחלק התחתון נשאר חלל [כנגד החלל שיש במעברתא] ויש מוסיפים עוד מבחוץ ויש עושים זאת מהעור של התפילין עצמו.

תשובה: הוא הידור כשאפשר (תשו' דולה ומשקה, כת"י).

[א"ה: צריך לברר דעתו של מרן הגר"י אלישיבי שליט"א בענין [מקשה אחת], שיש שמועה בע"פ, שאמר שאין בזה ענין כלל וכלל, והוסיף שחבל על הכסף, ועדיף לקנות בכסף זה ממתקים לילדיל, וצ"ע.]

בדיו נגיעה בידיים מלוכלכות ומטונפות ברצועות התפילין

שאלה: האם מותר בידיים לא נקיות לנגוע ברצועות התפילין, או לא.

תשובה: עפ"ד מותר, (תשו' דולה ומשקה כת"י).

שאלה: (המשך למקודם), מרן שליט"א כתב שמותר לנגוע עם ידיים לא נקיות, ברצועות התפילין וצ"ע שמפורש שכו"ע סי' מי' שבידיים מטונפות לא יגע ברצועות התפילין.

תשובה: שם שמא יטנף את הרצועות (תשו' דולה משקה, כת"י).

דין שחרות הרצועות וצביעתן

שאלה: מהו הדין כשיש ברצועות התפילין נקודות לבנות, האם פוסל התפילין או לא והוא ממשש בכל יום. וצ"ע.

תשובה: אם עומד מרובה על הפרוץ כשר. (דולה ומשקה, עמוד מ').

[א"ה: ועי' בהמשך [שאלות ותשובות הבאות] שמרן שליט"א ביאר יותר.]

כמה ראיות שלא מועיל רוב בשחרות הרצועות

שאלה: מרן רבינו שליט"א כתב בדיון שחרות הרצועות של תפילין שכשחלק לא שחור, בעומד מרובה על הפרוץ כשר,

לשנות בצורת הכריכות מספרד לאשכנז

שאלה: מי שאביו נוהג במנהג כריכות הרצועות כמנהג ספרד, האם יכול לשנות לצורת הכריכות של מנהג אשכנז, או לא.

תשובה: כרצונו (דולה ומשקה, כת"י).

[א"ה: הנה מרן שליט"א מניח תפילין וכורך כבני אשכנז וכן סיפר מרן שליט"א שנהג אביו מרן הסטייפלר זצוק"ל ואפי' שהגיעו למעלה בקודש מבית של חסידים, שנהגו כמנהג ספרד, ודו"ק].

דיני חליצת תפילין

שאלה: האם מממשמים בתפילין באמירת פותח את ידך באשרי, או לא.

תשובה: לא. (דולה ומשקה, עמוד ל"ז).

שאלה: כשממשמש בתפלין, האם צריך גם לנשקן.

תשובה: המנהג כן. (דולה ומשקה, שם).

דין קיפול התפילין (גלגול הרצועות)

שאלה: כשחולץ התפילין, ולא הספיק לגלגל את הרצועות כנהוג, אלא הניחן על השולחן ברצועות פתוחות, האם נחשב זאת בזיון התפילין, או לא. ונפ"מ האם צריך להזדרז לגלגל הרצועות.

תשובה: הרבה זמן אין ראוי להניח. (דולה ומשקה, שם).

[א"ה: עי' בן איש חי (ש"א פ' חיי שרה דין י"ט) שהזהיר עי"ו. ובר"ח שמורידים התפילין לפני מוסף יש מנהגים חלוקים, יש מקפלין התפילין לפני מוסף, ויש מקפלין אחר מוסף, ויתכן שנחשב זמן מרובה].

שאלה: נסתפקו האם טלית גדול שמונח על השולחן לא מקופל, (בלי סדר) האם נחשב בזיון, או לא. (ונפ"מ שצריך להזדרז בדבר).

תשובה: הרבה זמן אין ראוי להניח. (דולה ומשקה, שם).

[א"ה: ומטעם זה יש מנהג (והובא במ"ב סי' ש' והחזו"א הקפיד בזה) לקפל הטלית מיד במוצש"ק, שכבר היה זמן מרובה לא מקופל, וצריך למנוע מהמשך בזיון, ויש עוד טעמים ע"פ קבלה.]

גלגול רצועות התפילין בידיים עם רוח רעה או עם לכלוך

שאלה: האם מותר לגלגל רצועות תפילין ולקפל טלית כשלא נטל ידיו וצריך ליטלם לרוח רעה.

תשובה: מותר. (דולה ומשקה שם).

שאלה: כנ"ל לגלגל רצועות ולקפל טלית כשלא נטל ידיו וצריך ליטול מחמת נקיות

תשובה: עפ"ד מותר. (דולה ומשקה, שם).

[א"ה: עי' מ"ב (קמ"ז ס"קג) לענין נגיעה בספר יבדיים מטונפות, שמחמירים בזה. וס"ל לרבינו שרצועות קיל מספרים, (וגם שמענו בע"פ ממרן שליט"א שאם יש רצועות תפילין על ספסל מותר לשבת על הספסל ומוכח שרצועות קיל מספר ודו"ק). הנה רבינו חילק תשובתו, שלענין ידיים עם רוח רעה כתב מותר, משמע שאין כלל איסור, ולענין ידיים שאינם נקיות כתב עפ"ד מותר, משמע שיש ענין להחמיר, ויתכן ע"פ מה שמצאנו בספר אשי ישראל (תשרי רנ"ח) שכתב שם מרן שליט"א שאיסור נגיעה בספרים בידיים מטונפות (שמבואר במ"ב) הוא רק במטונפות ולא ברוח רעה, (והוכיח כן מספרים בבית הקברות שמותר להחזיק), ולפי"ז א"ש שברוח רעה שגם בספרים מותר, ברצועות אין ענין כלל, משא"כ בנקיות שבספרים מחמירים, ברצועות יש ענין להחמיר.]

האם מותר להניח הרצועות והבתים על ספרים

שאלה: האם מותר להניח רצועות של התפילין על ספרי קודש, או לא.

תשובה: אין ראוי לעשות, (תשו' דולה ומשקה, כת"י).

שאלה: (בהמשך להנ"ל) מרן שליט"א כתב לי שאין ראוי להניח רצועות תפילין עי"ג ספר, ונסתפקו, איך הדין כשמניח תפילין עם רצועות על ספר האם מותר או לא, [ששמא אגב התפילין מותר גם הרצועות וצ"ע].

תשובה: מותר, (תשו' דולה ומשקה, כת"י).

זמן חליצת תפילין בר"ח אימתי

שאלה: אימתי הוא זמן חליצת תפילין בר"ח [שיש על זה זמן במ"ב, ויש מנהג בעולם

פניני הלכה

מצוות תפילין

מעיקר מצוות תפילין הוא להיותם עליו כל היום אבל משום שצריך זהירות יתירה שלא להסיח דעת, וכן שיהא בגוף נקי נהגו שלא להניחם כל היום, כדכ' השו"ע (סי' ל"ז סעי' ב'), ובזמן הראשונים היה תקופה שהרבה לא הניחו תפילין משום שאמרו שצריך גוף נקי מן העבירות וסברו שאין ראויים להניח תפילין רוב הראשונים דחו דבריהם וחזקו את מצוות התפילין. [הרבה מהדברים הללו מקוטעים מהספר "תפילין במדרש חז"ל ובמשנת חכמי הדורות"].

תחילת מצוות תפילין בישראל: ומתי התחיל מצות תפילין לנהוג בישראל, אמר הגאון ר' יהושע לייב דיסקין ז"ל מברסק, שתיכף אחר שגמרו לאכול את פסחיהם ונשאר להם זמן רב עד שעת יציאתן, אמר להם משה פרשת קדש לי כל בכור והזהירם על מצות תפילין והיה לאות על ידכה ולטוטפות בין עיניך, והם הלכו תיכף ועשו להם תפילין מעורות הפסחים וגדיהם, ומאו והלאה היו הולכים מוכתרים בתפילהם כל זמן מצותן. ולפי דעתו ז"ל זהו שיסד הפייטן כאן "יקרך עמם מעבירים", הם התפילין, כמו שדרשו רבותינו ויקר אלו תפילין, כי בזכות התפילין נצולו משטף מים רבים. (סידור אוצר התפילות ח"ב, סדר הושענות, בשם המהר"ל דיסקין).

רפיון התפילין בדורות הראשונים: נמנעו שלא לתת אפר מקלה בראשי חתנים, מפני שאין העם מוחזקים כלל בהנחת תפילין. (כל בו, הל' ת"ב, סי' ס"ב). • טעם הדבר היה משום סבסרו דאינם ראויים לתפילין וכ"כ רבינו בחיי, יש מתרשלין במצות תפילין, שאינן זהירין בהנחתן, מפני שחוששין שהתפילין צריכין קדושה וטרה יותר מדאי, ואין לאל ידם להתקדש ולהטרה כל כך שיהיו ראויים להניחם. והנה הם טועים במחשבה זו והטואים חטא גדול שלא בכונה, אלא בתמימות לב, שהרי מצינו ספר תורה מקודש וחמור יותר מן התפילין, וכל אחד ואחד מישראל עולה וקורא בתורה, וראוי הוא לכך, ואין אדם מישראל נמנע מזה מפני קדושת ספר תורה. ואם בספר תורה כך, אין צריך לומר בתפילין שיש בהן ארבע פרשיות של תורה בלבד, כי כיון שהוא נזהר כמה שהזהירו רבותינו ז"ל שלא יישן בהם, ולא יפיח בהן ולא יכנס בהן לבית הכסא, וכן יזהר שלא יניחם כשישי לו חולי מעיים, די לו בכך ועשה בזה הזהירות הראוי. (כד הקמח לרבינו בחיי, ערך תפילין). • אמנם במאירי כ', בתלמוד המערב הזכירו במקצת חכמים שהיו נוהרים שלא להניחם אלא בימים ידועים בשנה. והיה בהם מי שלא היה מניחם אלא אחר שבאו עליו יסורים ונתפרא, שהיה חושב בעצמו שמירוק היסורים את עוונותיו, והיה סומכים זה למה שנאמר הרופא לכל תחלואיכי הגוגל משחת חיילי המעטרכי חסד ורחמים, וראה היאך הפליגו בכוונה כלומר שהן צריכים גוף נקי מעבירות וממהרהרים, ואין ראוי להניחם אלא לאחר התשובה, וקצת חכמים נוהגים להניחם בימים שבין ראש השנה ליום הכפורים, אחר התשובה והטבילה והוידוין והדבר נכון בעיניי. (מאירי ברכות י"ד ע"ב).

האם גם רשע יכול להניח תפילין: במאירי כ', תפילין צריך הנושאם להיות נקי מעבירות ומהרהורים רעים, עד שלא יתחלל שם שמים על ידו להיות רשע בצורת צדיק, בבריתא אמר ר' אלעזר את שם ה' אלוקיק לשוא! שלא תמטעף בצציצת ומניח תפילין ומרמה את הבריות, ונמצאת נושא שם שמים לשקר. (מאירי, שבת מט ע"א). • וזהו הטעם שנתרשלו במצוות תפילין וככ"ל, אמנם בחינוך כ', ומה שאמרו תפילין צריכין גוף נקי, היינו שלא יפיח בהם, אבל אין הענין לומר שצריכים גוף נקי מעבירות או מטומאה, כי כל אדם, ואפילו טמא ובעל עבירות, מחוייב במצות תפילין ובלבד שידע להזהר שלא יפח בהם, ואולי מתוך התמדתו במצות תפילין, שהן זכרון גדול לאדם במלאכת שמים, שיוב מדרכו הרעה ויטרה מכל גילוליו. (ספר החינוך, מצוה תנא). • וכן הסמ"ג כ', עוד זאת דרשתי להם כי מה שאמרו רבותינו תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים שלא ישן ושלא יפיח בהם, זהו באדם שמניחן כל היום כולו כמצותן פן ישכחם עליו ויעשה בהם דבר שאינו הגון, אבל בשעת תפילה אין לך רשע שלא יהא ראוי לתפילין, קל וחומר מספר תורה שהוא מקודש יותר שיש בו כל התורה כולה והתפילי אין בו כי אם ארבע פרשיות שהם בתוך עור, והכל אווזין בספר תורה בשעת תפילה שהכל יכולין להתנהג בטרהר בשעת תפילה. (סמ"ג, עשה ג').

עיקר החיוב לאותם שצריכים יותר זכר: עוד זאת דרשתי להם כי יותר חפץ הקדוש ברוך הוא באדם רשע שיניח תפילין מאדם צדיק ועיקר תפילין נצטוו להיות זכרון לרשעים ולישרם דרך טובה ויותר הם צריכין זכר וחיוזק מאותם שגדלו ביראת שמים כל ימיהם, והבאתי ראיה גדולה וחזקה כי בתפילין יש ארבע פרשיות ובכל אחת כתוב לטוטפות חוץ מאחת ששינה בה הכתוב וכתוב בה ולזכורן שיעקר חיוב תפילין לאותם שצריכין יותר זכר. (סמ"ג, עשה ג').

חיוזק הדבר: ויהי אחר ארבעה אלפים ותשע מאות ותשעים וחמש שנים לבריאת עולם היתה סיבה מן השמים להוכיח, ובשנת תתקצ"ו הייתי בספרד להוכיחם ואמנן הקב"ה זרועותי בחלומות היהודים ובחלומות הגויים וחזיונות הכוכבים, ויט עלי חסדו ותרגו הארץ ותהי לחרדת א-להים ועשו תשובות גדולות וקבלו אלפים ורבותות מצות תפילין וכו', וכן בשאר ארצות הייתי אחר כך, ונתקבלו רבתי בכל המקומות. (סמ"ג, עשה ג').

מצוות תפילין כל היום: חיוב מצות עשה של תפילין הוא להניחן בראשו ובזרועו כל היום, וכן היו עושים חכמי התלמוד, וכשנכנסו לסעודת קבע חלצו והניחו על השולחן עד זמן ברכה וחזרו והניחו, ונתבטל משום שצריכין גוף נקי, אך ראיתי בני עלייה שמלובשים בם כל היום. (שלי"ה מסכת חולצין).

צצר הגר"א שאין מניחים כל היום: לילך בתפילין כל היום, ומותר אף במשא ומתן, ואכילת עראי גם כן מותר, אך אסור לדבר בהם דברים בטלים ח"ו שעונשם כפול כו'. עוד אמר בשם רבו הגר"א ז"ל שהצטער הרבה על הדור הזה שמבטלים עיקר האשונים וכל תפילין שמצותה כל היום, כידוע שבעל הסמ"ג היה מסבב העולם להזהיר לכל ישראל שילבשו בגד ד' כנפות עם ציצית, כך אילו היה בכוחותיו היה סובב את העולם להחזיר עטרה ליושנה שיניחו ישראל תפילין כל היום. והעיקר ליהרר שלא לישן בהם ושלא להפיח ח"ו, ובנפק יכול לזהיר ולקיים המצוה. ובכל שעה מקים הלובשן שמונה מצוות, כדאמר חז"ל (מנחות, דף ע"א) אמר רב ששת, כל שאינו מניח תפילין עובר בשמונה עשין, וליהרא לא חיישינן, והלא שם הרואים יעשו כן, ואמר בשם רבו הגר"א ז"ל, דבמינו הזה אינו שייך יוהרא, ואדברנה נכון לפרסם, והרוצה להתנהג בפרישות יפרסם שרצונו לפרוש ולהצטדק, וזולת זה לא יפטר מהם, אך שלא להפליג בפרישות כאילו מובדל מן העולם, והעיקר שיהיה הכל לשם שמים. (כתר ראש - מתלמידו של הגר"ח מוואלוזין, אות ט"ו).

זמן החליצה של הראשונים שהניחו כל היום: ומנהג שתי ישיבות [שמניחים תפילין כל היום] חולצין לאחר כימי השמים על הארץ של ערבית. (תשובות הגאונים שערי תשובה סי' קכ"ג). ושאלתם ממנהג דרבנן, כך ראינו גאונים ואב"ד ואולופים האשונים וכל חסדי הישיבה כך מנהגם, חולצין עד כימי השמים של ערבית (העיטור, הל' תפילין, החלק הרביעי).

טעם שמברכין להניח ולא לקשור: מורי הרב נר"ו, נשאלתי על ענין הנחת תפילין, למה אנו מברכין להניח תפילין, ואין אנו מברכין לקשור תפילין או על קשירת תפילין, כי היכי דלא לימרו מי סיגי לך לשינה דקרא דכתיב וקשרתם לאות על ירך וכו', ואני עני בלתי ספרים, עניתי העולה על רוחי והנאחז במזלג דעתי לפום ריהטא כי אנחנו חייבים לברך בברכותינו כפי שקבעו לנו עזרא הסופר ואנשי כנסת הגדולה וכו', ועוד כי אנחנו יכולים לפרש כי מה שנאמר וקשרתם לאות על ירך לא נאמר על קשירתם על היד כי אם על הקשירה הראשונה שאנחנו קושרים אותם ברצועותיהם כדי שאחר קשירתם יהיו לאות על היד, כי בלתי הקשירה לא יהיו לאות, והרצון בו, תעשה הקשירה בהם כפי מה שנצטווינו בתורה שבע"פ כדי שאח"כ יהיו לאות על ידינו. והעד ע"ז מה שנאמר אח"כ בפרשת ויהי אשר שמוע וקשרתם אותם לאות על ידכם, על הלא שתי תפלות אינן נקשרות בזרוע אשר על כן תקנו וסדרו רבנן קשישי וסבוראי להניח ולא לקשור, ועוד עניתי ואמרתי כי לפי שבהנחת תפילין יש משפטים ישרים ותורות אמת, והאחד מהם שראוי לו לאדם שמניח התפילין שלא יסיח דעתו מהם כלל, יען שאם יסיח דעתו מהם ויזוזו ממקומם צריך לחזור ולברך ולהחזירם ולשומם במקומן הראשון, וכן יש מקומות קבועים ומסומנים

להניח אותם בהם בין בתפלה של יד בין בתפלה של ראש כנודע, ועל כן רבותינו נוחי נפש נתנו לנו הערה עליהם כי על כן סדרו לנו סדר ומטבע להניח. (שו"ת מהר"ט, ח"ב סי' ז).

זהירות בפרטיה והלכותיה: והזהרו במקום הנחת תפילין של יד, שיהיה על הבשר הגבוה שביד, והקשר של יד לא יזוז מן הבית, הזהרו בזה. ושלא יתהפכו הרצועות של תפילין, דהיינו שיהיה השחור מבחוץ, ותפילין של ראש יהיה מונח על המוח דוקא, עד שסוף הבית של ראש יסתיים במקום שמסתיימין השערות, והקשר של ראש יהיה מונח תיכף סמוך לגומא שבעורף, ואם לא, ח"ו לא קיימתם מצות תפילין והיא חייכם, והזהרו מאד שכל זמן שהתפילין בראשו ובידו, שלא ינהוג בהם שום קלות ראש בליצנות ושחוק. (צוואת החיי אדם, אות י').

זהירות בכשרות התפילין: לפעמים רואים אנו איש הלובש תפילין ואפשר מאד שהתפילין הם עוד משנעשה בר מצוה. הריבוע נתקלקל כבר מכמה שנים ועוד כמה פיסולים שיכולים להתהוות, והוא אינו חושש כלל לחששות כאלו. אבל נעלים הוא קונה כל שנה, או כל מספר חדשים ויתמה ויאמר וכי מה שלבשתי בהיותי בר מצוה אוכל ללבוש כל השנים, וכן בשאר הבגדים כל זה הוא מבין בטוב, מה שאין כן התפילין שלו, הן אותן שקנו לו כשמלאו לו י"ג שנה, וכך הוא לובשן כל ימי חייו. ואם ישאלו אותו הידעת אם הפרשיות כשרות הן שנכתבו כסידרן ואין בהם שיבושים וכדומה ישייב בכעס עצור מה זו שאלה הרי קניתי אותם מיהודי ירא שמים החרד לדבר ה' ובודאי הם כשרים, וחוזר ומוסיף ואומר ואם מכר לי תפילין פסולות העבירה תחול על ראשו. בתשובה זו מניח את דעתו דעת אחרים והולך לו. והנה אותו האיש קנה עגילים משוכצות באבנים ונתגלות לאשתו, ושילם עבורם הרבה כסף, ואחר כך הראה אותם למכבין ונתודע לו שהם אבנים פשוטות של זכוכית מלוטשת, וכמובן שצועק מרה ומכה על לבו הוי, מה עשיתי שעזבתי נפשי לרמאותני כל כך. וכשיאמרו לו מה הרעש, הרי קניתי אצל יהודי, אם כן על ראשו תחול העבירה יצעק ויאמר אמנם תחול על ראשו העבירה, אבל בינתיים אשתי אינה עונדת מרגלית אלא זכוכית, ואף שילמתי כסף רב עבור זה לגנב וכו'. אך בענין התפילין די לו בכך שועל ראש המוכר תחול העבירה. (לב אליהו עה"ת, להגר"א לופיאן).

שורש המצוה, מהותה וענינה

בראשונים ובמפרשי התורה ביארו שורש מצוות תפילין וטעמה, והרחיבו בגדול ענינה ושהיא אות ועדות לישראל, וקשר של אהבה בין ישראל לבוראם, וזהו התכשית והתפארת של ישראל, ובזוה"ק מבואר שהתפילין בבחינת משכן שהקב"ה שוכן בכל איש ישראל ע"י התפילין.

שיאה אות האמונה ויצ"מ לפניו: מצות תפילין ביד ובראש, לפי שהיד כלי לפעולת האדם וציוה שיאה אות האמונה והמצוות וזכר יציאת מצרים לפניו, כדי שיהיו כל מעשיו לשם שמים, וכן יושמו במקום ציץ על הראש, כי משמעות הטוטפות הוא ציץ, ובא על דרך רמז כמו שאמר הכהם (משלי, ד ט) תתן לראשך ליות חן, וטרת תפארת תמגנך, וזה כולו כנגד ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם הכולל המינות והזנות, והם כוללים האמונה והמעשית ותפילין על ידיהם כנגד הלב ושל ראש כנגד העיניים. (ספר מלמד תלמידים עה"ת, לא מן הראשונים, [רבי יעקב ב"ר שמעון אנטולין, פר ואתחנן]. • ועל זה אמר וקשרתם לאות על ירך והיו לטוטפות בין עיניך וכתבתם על מזוזות ביתך ובשערך, לפי שיש בני אדם שיעשו סימנים אל זכרון הדברים אשר ישתדלו בזכירתם ומהם ישימום ביד או באצבע, ומהם ישימום בראשם על בתי הראש ומהם ישימום בבתיהם ובשעריהם בעבור שכל שעה שיכנסו ויצאו ידאו אותם ויזכרו ענייניהם, ככה צוה השם יתברך שיקשרו המצוה הזאת לאות על ידיהם וישימו אותם לטוטפות בין עיניהם והם מצות תפילין של יד ושל ראש וכן מצות המזוזה בשערים. (פי ר"י אברבנאל, פרשת ואתחנן). • ענין התפילין הוא ארבע פרשיות הכתובות בתורה בסדר בא אל פרעה, ובסדר ואתחנן, ובסדר והיה עקב. ונצטוונו לכתוב ארבע פרשיות אלו בקלף ולהניחן על ראשנו בין עינינו, ועל זרוענו כנגד הלב. והעניין בארבע פרשיות אלו יותר מבשאר פרשיותיה של תורה, לפי שיש אלו קבלת עול מלכות שמים, ואחדות השם, ועניין יציאת מצרים שהוא מכריח אמונת חידוש העולם והשגחת הקל בתחתונים, ואלו הן יסודות דת יהודית, ולכן נצטוונו להניח יסודות אלו כל היום בין עינינו ועל לוח לבנו, כי שני אלה האברים, אמרו חכמי הטבע שהן משכן השכל, ובהניחונן עליהם דברים אלה לזכרון נתחזק בהם ונוסיף זכר בדרכי השם יתברך ונזכה לחיי עד. (ספר החינוך, מצוה תכב).

עדות לראש: כך דרשתי: פרשה זו בגלוית ישראל להוכיח של אחד ואחד חייב בתפילין ומזוזות, ועוד דרשתי להם כי משה מאות ושלש עשרה מצוה שנצטוו לישראל אין לך שום מצוה שתהא אות ועדות כי אם שלש מצות, והם מילה ושבת ותפילין שנכתב בשלשתן אות, והם שלשתן אות ועדות לישראל שהם עבדים להקב"ה, ועל פי שנים עדים יקום דבר. כל אחד מישראל אינו יהודי שלם אלא אם כן יש לו שני עדים שהוא יהודי, הלכך בשבת ויום טוב שנקרא שבת ושבת נקרא אות פטור אדם מלהניח תפילין, כי די שיש לו שני עדים שהוא יהודי, עדות שבת ועדות מילה. אבל בחול חייב כל אדם להניח תפילין כדי שיהא לו שני עדים, אות תפילין עם אות המילה וכל מי שאינו מניח תפילין אין לו כי אם עד אחד שהוא יהודי ולכך חשבו כמנודה לשמים בפרק ערבי פסחים (קג, ב). (סמ"ג, עשה ג').

לימוד שהשכינה דבקה בישראל: תניא, וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך, כלומר כי שייך עליך ויראו ממך, לפי שאות שייך רמז לשכינה וארבעה בתים לארבעה חיות המרכבה העומדים לארבעה רוחות העולם, ויתבאר לנו מהו כי השכינה משפעת חית לארבע חיות הקודש ולארבע רוחות העולם וכן מעלה ומטה, מפני זה הרצועות מקיפות את הראש ומתחברות למעלה ומשתלשלות ויורדות למטה, כי כן השכינה מקפת לכל ומנהגת את הכל מעלה ומטה, ואם כן מתוך מצות התפילין אנו למדים שהשכינה דבקה בישראל. (כד הקמח לרבינו בחיי, ערך תפילין).

חותם אהבה: וקשרתם לאות על ידיך והיו לטוטפות בין עיניך, וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך והם תפילה של יד ותפילה של ראש והמזוזה, וכוכלן גורמתו לזכור את הבורא ולהאבה בלב שלם, ולסכתף לו. וכמו שאמר הכתוב בחוקי זכרון אהבת הארונים שימני כחותם על לבך, כחותם על זרועך, כי עזה כמות אהבה, קשה כשאלו קנאה. ואמר הן על כפים חקותיך. (חובת הלבבות, בסוף הפתיחה לשער היחוד).

סימן אדנות: התפילין הם תפארת למי שמניחן הוא שכתוב ביחזקאל פארך חבשו עליך, סימן אדנות, הוא שכתוב ויראו ממך. ומזה אמרו רבותינו ז"ל שכל עבד שמניח תפילין בפני רבו שהוא יוצא לחרות, לפי שהתפילין סימן האדנות והמלכות, והכל יראים מן המלך, ולכך היתה הנחת תפילין בגבהו של ראש, מקום שגלכי ישראל נמשחים שם בשמן המשחה, ועל זה דרשו רבותינו ז"ל בכל עת יהיו בגדיך לבנים זו מצות ציצית ושמן על ראשך אל יחסר זו מצות תפילין. נתנו החכמים רמז לתפילין כשמן על הראש, והוא המקום בראש שגלכי ישראל נמשחים שם והוא מקום הנחת תפילין בראש, מקום שמוחו של תינוק רופס. (כד הקמח לרבינו בחיי, ערך תפילין).

סימן בני מלכים: וכעין זה איתא במדרש רבא פ' תבא, על פסוק בני אם תשמומו אמרי, למה הדבר דומה למלך שאמר לו בנו ישימני בתוך המדינה שאני בןך [והיינו שע"י זי תכבד לעיני הכל וישמר מכל צר ופגע מאחר שהוא בן המלך]. א"ל אביו מבקש אתה שידעו הכל שאתה בני, לבוש פורפירא שלי ותן עטרה שלי בראשך וידעו הכל שאתה בני, כך אמר הקב"ה לישראל מבקשים אתם שותהי מסומנים שאתם בני עסקו בתורה ובמצות והכל ואתם שאתם בני, והיינו שיכבדו אתכם כיאות לבניו של מלך"ה הקב"ה ויכניה התורה בשם עטרה שהיא כתר הקב"ה, והמצות בשם לבוש שהם לבוש הפש כדאיתא בספרים. וביותר נראה דמלבד כלל התורה והמצות כוון המדרש ביחוד על מצות ציצית ותפילין [שהם שקולים ככל המצוות], שבהם מסוימים וניכרים ישראל לעין הכל בעטרה שעטר להם המלך של עולם בראשיהם, ובלבוש מלכות שלובשים על גופם, והיינו פורפירא שלי הם הציצית, ותן עטרה שלי בראשך אלו התפילין, שבהם ניכרין שהם בניו של מקום. (נדחי

ישראל לבעל הח"ת, פרק ז').

סוד התפילין - השראת השכינה: קמו רב ד'ימי ור' ייסא ור' חייא, מצאו את ר' אלעזר ב"ר שמעון והיה מגלה סוד התפילין, נכנסו לפניו ושאלוהו במה מתעסק אדונינו אמר להם טעם התפילין אני אומר, כי אשרי האדם המניח תפילין וידע הטעם שלהן. אמרו אם טוב הוא לפני אדונינו יאמר לנו איזה דבר. אמרו שמענו מאבין שהקב"ה ברוב אהבתו שהיה לו לישראל אמר להם לעשות לו משכן כעין המרכבה העליונה של מעלה ויבאו לשכון עמהם, וזהו שכתוב ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. ושמענו מאבין שכאן, במקרא הזה, נסתם טעם התפילין. אמר להם בואו וראו, המקדש נעשה כעין העליון, בצורות מרכבותיו הקדושות, ואחרי כן השרה הקב"ה את שכינו עמהם. כענין הזה וכאופן הזה העירו החברים בעלי המשנה בטעם התפילין, שאותו האדם המניחם יהיה דוגמא למרכבות העליונות. למרכבה התחתונה ולמרכבה העליונה, כדי שתבוא המלכות שלו וישרה שכינותו עליו. (תרגום הזהר, פרשת חיי שרה). • סוד התפילין עמוק עמוק מי ימצאנו, אבל אכתוב מעט מזעיר ממה שכתבו חכמי האמת דע שצריך לנהוג בהן קדושה גדולה, לפי שיש בהן סוד המרכבה הקדושה, ואחר שנחרב בית המקדש, כתב הקדוש הרשב"י שעל התפילין נאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם שבסיבתם הקב"ה משרה שכינתו בישראל, לפי שהם סוד המרכבה הקדושה וסוד האבות, ולכן יש בהן שייך של שלושה ראשים מצד ימין ושייך של ארבעה ראשים מצד שמאל, השייך של שלושה ראשים כנגד אברהם, יצחק ויעקב, והשייך של ארבעה ראשים, כנגד ארבע חיות הנושאות אותה המרכבה הקדושה. (ספר מצות תפילין להשל"ה).

יותר גדול מן הציצית הרבה: עניין התפילין הוא יותר גדול מן הציצית הרבה. והוא, כי נתן הבורא יתברך לישראל שיהיו ממשיכים עליהם המשך ממש מקדושתו יתברך ויתעטרו בו, באופן שכל בחינותיהם הנפשיות והגופניות יתייחסו תחת האור הגדול הזה וייתקנו בו תיקון גדול. והוא מה שאמר הכתוב (דברים, כ ח) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך וכו', ותלה עניין זה במצוה זו בכל הלכותיה ופרטותיה. ואמנם שני אברים ראשיים נמצאים באדם, ובהם הנשמה מתגברת תגבורת גדולה, והם המוח והלב. וצויה הבורא יתברך שימשך האור הזה אל המוח תחילה, על ידי תפילה של ראש, ויתקן בו המוח והנשמה שבו ויתפשט אחר כך על הלב על ידי תפילה של יד שנכגדו ויתקן גם הוא בו, ועל ידי זה נמצא האדם כולו בכל בחינותיו נכלל תחת המשך הקדושה הזאת ומתעטר בה ומתקדש קדושה רבה וכו'. (דוך, להרמח"ל פ"ו, אות ז').

טוטפות - תכשית: ולכך נקראו התפילין "טוטפות" שהוא לשון פאר ותכשית, מלשון התכשום שאמרו ולא בטופטום, שהוא לשון פאר, פרק במה אשר יוצאה, כי הוא התכשית שהאשה מתקשטת ומתפארת בו. וזה להורות שאנו עם מקבלי התורה מתפארים בשכינה שבה תפארתנו, כענין שכתוב "כי תפארת עזמו אתה", והשכינה גם כן מתפארת בנו, כענין שכתוב "ישראל אשר בך אתפאר". (כד הקמח לרבינו בחיי, ערך תפילין). • והיו לטוטפות בין עיניכם ניתנים על המח להכניע המחשבה הרעה. ולמה לתפילין של ראש קוראן "טוטפות" ולא "אות" כתפילין של יד עד כי הטעם הוא לפי שמשמשים לשני עניינים. האחד הוא לתכשית לישראל, כעניין שנאמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. וטוטפת היינו תכשית כידוע מדברי רז"ל, ועוד משמשים לתקן המחשבה, וזהו הטעם שאותם השלמים כשהיו מזכירים אליהם בעת שמחה שלא יפרצו בקלות ראש, מיד היו משיבין אנא תפילי מנחנא, כלומר, אין לי פחד מזה, לפי שיש התפילין על ראשי שגורמין כובד ראש ותיקון המחשבה. (ביאור משנה תורה, לרבי משה דוד וואלי זצ"ל תלמיד הרמח"ל, פרשת עקב). • ויש אומרים שבא לרמוז על אהבת הקב"ה ויחודו והנסים והנפלאות שעשה עמנו, ואנו קושרים התפילין בזרוע תככשתי יקר שאדם קושרו בזרוע מפני החבה העזה שמחבבו. והם צריכים להיות כנגד הלב כדי ללמדנו, כשם שהלב שורש הגוף, כן הקב"ה שורש כל צבאות הקודש שבכל העולמות. וכן מניחים אנו התפילין בראש במקום המוח, לרמוז כשם שהמוח יופיף של האדם, כך הקב"ה עטרתנו ותפארת ראשנו. (ילקוט מעם לועז, פרשת עקב).

תפילין - משמעות הלשון: וזהו שכתב רבינו הטור תפילין הוא לשון פלילה, שהוא אות ועדות לכל רואינו שהשכינה שורה עלינו, דכתיב וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, כלומר דביוכו אות זה אנו מנציחים, שיחידו יתברך שאנו מייחדים אותו יתברך הוא אמת וישעל כן השכינה שורה עלינו, ועל ידי זה הם יראים מישראל. (ב"ח סימן כה). • תפילין כמו טפל, עניינו אדיקות ודיבוק בגוף. (העירוק השלם, ערך תפילין). • תפילין משרוש פלא, כי ידם נפליתו משאר העמים. (העירוק השלם, ערך טטפות בפירוש השני). • תפילין מלשון הבהלה ופרישה, כמו כי הפלה ה' חסיד לו שעל ידי התפילין נהיה מובדלים ופרושים ממחשבות רעות וממעשים מגונים. (הכתב והקבלה). • יש מפרשים שהוא מלשון "לא פללת"י שפירושו חשבתו, וירמוזו שצריך לחשוב בהם תמיד ולא יסיר דעתו מהם. (תפארת ישראל, מנחות פ"ד). • תפילין מלשון פלאות - על ידי התפילין נזכרו נסים ונפלאות שעשה ה' עמנו. (יפה ללב).

פרטי המצוה - טעמיהם ורמזיהם

הרבה הלכות ופרטי דינים נאמרו בתפילין, וכגון הכריכות שכורכים על האצבע, והשיניין בתפילין של ראש. והרצועות, ושחורותם, והדין להקדים של יד לשל ראש. ומצאנו בספרים שביארו טעמו וענינו של כל פרט ופרט.

טעם כנגד הלב ובמקום המוח: בתפילין שבראש, אדם משעבד לבורא יתברך את הנשמה שהיא במוח. ובתפילין שבזרוע אדם משעבד את גופו, ומפני כך צוה להשיח אותם כנגד הלב, שהלב הוא עיקר התאוות והמחשבות, ובזה יזכור את הבורא וימעית הנאותיו. (רבינו יונה, ברכות פרק ב'). • כמה מהחכמה החכימה התורה האלוקית בהנחת התפילין במקומות האלה, לפי שהתפילין של יד הם קרובים אל הלב וכו' ותפילין של ראש הנוחו ממוכים למוח, כדי שנשים לבבנו ומחשבותינו בפנינו הנשרשות בפרשיות תורה. (פי אברבנאל, פרשת שמואל). • הנחת תפילין בזרוע כנגד הלב ועל המוח, היא כדי לשלול להקב"ה מוחו ולבו, שהם האיברים הראשיים שבאדם שבהם תלויים החיים ובהם תלויות המחשבות (ראשית חכמה, שער הקדושה, פרק ששי). • אמרו בירושלמי ברכות (פרק א, הלכה ה), אי את יריב לבך לי, אנא ידע דאת כולה דילי. ואמרו במדרש רבה (קהלת, פרשה א) הלב חושב הלב מתאוה וכו', ולכן צויה יתברך להניח שם התפילין לקבל עול מלכות שמים בלב ונפש. (ביאור הגר"א, סי' כה, ס"ד ק). • תפילין של יד הם כנגד הלב, ושל ראש כנגד המוח, שהם שני האברים החשובים ביותר של האדם, שבהם תלויים חייו. ובאותם שני האברים חושב האדם כל מחשבותיו ודבק האדם בהש"י"ת. (שערי קדושה, למהר"ח וויטל, פרק ז').

טעם ההנחה בזרוע שמאל: נאמר וכתבתם ונאמר וקשרתם יד הכותבת היא יד הקושרת (מסכת תפילין, הלכה ג'). • טעם הנחת תפילה של יד בזרוע שמאל, לפי שהיא כנגד ימינו של הקב"ה, והוא עניין שלוש פסיעות שאחר תפילה, שנותן שלום לשמאלו, לפי שהוא ימינו של הקב"ה, ואחר כך לימינו שהוא כנגד שמאלו. (נאמר אמונה ובטחון להרמב"ם פ"ב). • וקשרתם לאות על ירך, עשה לך בהם סימנים שלא תשכח לקשרם על ירך, ובמקום אחר הוא אומר "על ידכה" בה"א, לומר שעל יד כהה תקשרם, לפי שהיד הימין מושיטין בכל מקום, והן עסקניות, אין ראוי לתת התפילין עליה. (פי רבי יוסף בכור שור פרשת ואתחנן, הובא בספר תפילין במדרשי חז"ל, פ"ב אות קכ"ח). • והנה הקשירה לפי הנהוג תעשה ביד הימנית, ולזה יחוייב גם כן שיהיו מקום הנחת תפילין של יד אצל היד השמאלית, כי לא יתכן שיקשור האדם ביד הימנית התפילין על היד הלאה בעצמה. (רלב"ג, פרשת ואתחנן).

טעם הקדמת של יד לשל ראש: הקדימה התורה תפילה של יד שהן כנגד הלב, ושל ראש הם כנגד המוח, והלב יותר נכבד מהמוח והתחלה לו. (פי ר"י אברבנאל, פרשת בא). • מה שמניחים תפילה של יד נגד הלב תחילה ומברכים להניח ושוב של ראש ומברכים על מצות מפני שהוא גמר המצוה. יש לומר על דרך משל בני מדינה שרצו להמליך עליהם מלך. אמר להם בתחילה איסרו באזיקים את פלוני המערער על המלכות ואחר כך תמליכונו עליכם. והכא נמי הרשעים ברשות לבם ההולכים בשרירות לבם הרע, והצדיקים

נחמן מברסלב

אליבא דהלכתא

שטיי ישיבת חבור אגבת עולם

תפילין, ואח"כ הביאו לו הטלית, שצריך לחלוץ התפילין תחלה ואח"כ ילבש הטלית, ואח"כ התפילין בלא ברכה, כדי שיבואו ב' מצוות טלית ותפילין כסדרן עפי"י האר"י ז"ל (ספר חשבון פרטי המצוות, מבעמח"ס מזכה הרבים [ירושלים תרס"ד] בפרק זהירות המצוות) • אמנם האדר"ת בהסכמתו לספר השיב על פסק זה וז', מה שהביא בהזירות המצוות בשם ספר רב פעלים לאחד מגאונים הספרדים שליט"א, שאם כבר הניח התפילין בטרם שבא לו הטלית, ואח"כ נדמנו לו טלית שצריך לחלוץ התפילין וללבוש הטלית מקודם, אין הספר תחת יד', ואם ע"ד הקבלה נקבל, אם לדין יש תשובה, והוא, מצוות תפילין אם שמצוות כל היום אבל גם בשעה מועטת הוא מקיימן א"כ אותו הזמן שחולץ התפילין, הרי הוא מבטל שתי מצוות ברגעים הללו, וכי נאמר שבשביל ההידור להיות הטלית מקודם, נדחה שתי מצוות בידים, ולמה לא נידון דיעבד זה כמו שאין לו טלית כלל שאינו מעכב את התפילין. (הערות האדר"ת, בהסכמתו לספר הג"ל, הערה ג.).

החסרון בהנחת תפילין שאולms: ואם איש עני הוא ואין ידו משגת לתפלין, עכ"פ מחויב לשאול מאחרים כדי שלא לבטל המ"ע, אבל מהנכון שיבקש עזר מקרוביו ואוהביו שיקנו לו תפילין, כי לסמוך תמיד על שאולין מאחרים קשה מאוד לצאת בזה ידי שמים, כי עפי"י הרוב הקשר של ראש של תפילין אחרים מכיון שאינו עשוי בשבילו אינו מצומצם במדתו, כי אם קטן במדתו, נמצא שהם רפויין על ראשו, ואם הם גדולים במדתו, נמצא שהם מונחין על מצחו, ואין יוצא בזה ידי מצות תפילין, וגם הוא מברך ברכה לבטלה. (נדחי ישראל לבעל הח"ת, פ"ז).

גדיל שערות אם היו חציצה: במ"ב (סי כ"ז, ס"ק ט"ו) כי בשם מחצית השקל דהמגדלים שערותיהם באים לידי איסור בהנחת תפילין, דכיון גדגדולים הרבה ליכא למימר בהו היינו רביתיהו וחוצצים. • אמנם בערוה"ש כ', יש רוצים להחמיר כשהשיער גדול מאוד, ואיני רואה בזה שום טעם דאזיה גודל תתן להשיער, ושיער הראש כעצם הראש דמי, ואולי אם יש לו בלורית שמסבב גם צדדי השיער של מקום אחר למקום הנחת תפילין בזה ודאי יש חציצה, אבל לא השיער הטבעי הגדל במקום זה, וכן המנהג פשוט ואין לפקוק ככלל בזה. (ערוך השולחן, סי' כ"ז, סעי' י"ז).

יסתכל בשיניו" כשמניח תפילין של ראש: ויסתכל בשעת הנחת תפילין של ראש אל שני השיני"ן הנקמטים בתפילין, שבאחת שלושה ראשים ובשני ארבעה, לכוונה שהוא מרמז תרי"ג מצוות, כיצד שתי שיניו"ן מספרם תר"ו, ושתיהם מלא אחת ש"ש הרי תר"י, ושבעה ראשים שלהם הם תרי"ג (ספר מצות תפילין להשל"ה, בשם אביו). • ראיתי כתוב שטוב להסתכל בשני השיני"ן קודם שלובש התפילה של ראש. והנה שני השיני"ן הם תיבת שש והוא לעורר לך שתהיה שש ושמח מאוד בעשיית המצוה. וטוב לחשוב זאת בעת ההסתכלות בשני השיני"ן. (עולת תמיד להגר"ש הומוני, פרק י"ב).

נישוק התפילין: מנהג החכמים לנשק התפילין בשעת הנחתן ובשעת חליצתן. (שו"ע סי' כ"ח, סעי' ג.) • מנהג חכמים וכו', מנהג יפה וטוב לכל איש ישראל לעשות כן, ששנינו לעולם יעשה אדם עצמו תלמיד חכם (אלהי רבה שם, ס"ק ה.).

קריאת הפרשיות: ראיתי מעשה רב ממורי החסיד מהר"ר ווייש ז"ל, שהיה קורא בכל יום בבוקר כשהיו תפילין בראשו פרשת קדש ופרשת ויהי כ' יביאך, ואמר כיון שארבע פרשיות כתובות בתפילין ראוי לקרות כל הארבע בכל יום בשעה שהתפילין בראשו וכו'. (ב"ח סי' ל"ח). • ראיתי בספר אור צדיקים שמצא כתוב בשם הרמב"ן ובשם מהרז"ו, שחייב אדם לומר ארבע פרשיות של תפילין כל יום בעודן עליו. והשתי פרשיות "שמע" "והיה אם שמוע" כבר אומרים בקריאת שמע. ושתי פרשיות "קדש" "והיה כי יביאך" צריך לומר קודם ברוך שאמר שהם קודמות לשמע והיה אם שמוע, עכ"ד. ונראה שאם יא אפשר לאמרם קודם ברוך שאמר לפחות יאמרם אחר עליון לשבח קודם שיסיר תפיליו. (מהזיק ברכה להחיד"א סי' ל"ד בקונטרס אחרון). • אמנם במג"א הביא מהספרי דא"צ לאומרים שכ' אבל בספרי פרשת ואתחנן [פסקא לד'] איתא שמע והיה אם שמעו בשינון ואין קדש והיה כי יביאך בשינון. והביאו הילקוט, פירושו שאין צריך לאומרם. ומכל מקום האומרם לא הפסיד, דהא בקשו לקבוע פרשת בלק בקריאת שמע ממוש אדית ביה יציאת מצרים, אלא שחששו לטרוח צבור, והני נמי בהו יציאת מצרים. (מג"א סי' כ"ה, ס"ק ו'). לדע כי מד' פרשיות אלו נצטווין לקרות רק שני פרשיות שמע והיה אם שמעו אבל קדש והיה כי יביאך א"צ לקרות, וכך דרשו בספרי על קרא דושננתם לבניך שמע והיה אם שמוע בשינון ולא קדש וכי יביאך בשינון, וזה שתמצא לגדולים שכתבו לומר גם פרשיות אלו [עמג"א סק"ן] אינו לא לחובה ולא למצוה אלא האבה יתירה כמדת הצדיקים, ולא באו אלא להורות דאין הכוונה שאסור לקרותם אלא שלא חייבו לקרותם, והרוצה יכול לקרותם ג"כ ואין מוחין ביזו. (ערוך השולחן סי' כ"ה סעי' ח.).

יזכור ששם ה' עליו, ויתנהג בהנכנע: ישתדל אדם בשעה שמניח תפילין לזכור ששם ה' יתברך עליו, וינהג באימה וביראה, ואם עושה כן הקב"ה אומר אתה הודעת יחוד שמי בעולם, אף אני אאמירך שתהיה יחיד בעולם, כמו שנאמר (דברי הימים א' יז, כא) "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ". רצונו לומר, אף על פי שברא הקב"ה שבעים אומות לא בחר אלא בישראל ויקראם גוי אחד, כך הקב"ה אחד ושמו אחד ועיטרים בכמה טעורות של מצוה, בתפילין בראשם ובזרועם, והשרה שכינתו על ישראל שנקראו גוי אחד. (ילקוט מעם לועז, פרשת עקב). • קדושת תפילין, קדושתן גדולה היא, שכל זמן שהתפילין בראשו של אדם ועל זרועו, הוא עניו וירא שמים ואינו נמשך בשחוק ובשיחה בטלה ואינו מהרהר מחשבות רעות, אלא מפנה לבו בדברי האמת והצדק. (רמב"ם, פ"ד מהל תפילין, הכה'). • ואחר שיניח תפילין, ישב במקומו מנוחך ומוכתר בכובד ראש והכנעה כאילו שכניה שרוי על ראשו. (סדר היום, כוונת ציצית ותפילין).

השמחה בהנחת תפילין: וראינו מקצת חכמים מחכמי התלמוד שהיו מתפארים בעצמם בהנחת תפילין, והוא שמצינו רב ששת שהיה מגדוליהם שהיה אומר תיתי לי דקימתי מצות תפילין וכן קצת מהם שהיו שמחים שמחה גדולה באותו יום שהיו מניחין בו תפילין, והוא שאמרו רבי ירמיה הוה יתיב קמיה דבי זיורא, חזיה דהוה קא בדח טובא, אמר ליה לא סבר לא מ' "בכל צער יהיה מותר" אמר ליה אנא תפילין מנתנא. (כד לקמיה לרבינו בחיי ערף תפילין, כי ש"ו לשמח כי השמיר ה' לנו שריד להלחיות נשמותינו, והלכותנו בעולם הבא, ואיש אשר מניח תפילין ולובש טלית של מצוה הלא ישמח כי זכה להיות בדיוקנא דמלכא קדישא, והלא הבו יקרא לדיוקנא דמלכא קדישא, ואיך לא ישמח איש בזה לעשות דבר כל כזה ולזכות בו לעולם הבא ולמצוא נחת וחון בעיני ה', וכתב האר"י ז"ל כי למש רוב הגלות בזה שאין עושים המצוה בשמחה כדכתיב תחת אשר לא עבדת את ה' אלוהיך באהבה ובטוב (ש"ח, דבש ח"ב, דרוש ח'). גדולה מצוות תפילין וכו', ועוד יוצא לנו מידיעה זו תועלת שישמח ישראל בעושיו שמחה רבה בקיומו מצוה זו על אשר זכה לעשות נחת רוח גדול ליצורו כאשר נראה מגדל שכרה וכי שם ה' נקרא עליו, וזה שאמרו בש"ס דרבא הוה קא בדח טובא ואמרו תפילין קא מנחנא. (חסד לאלפים סי' ל"ז).

החליצה ביד שמאל: שמעתי שאומרים ממורי מהר"ש ז"ל שכשהסיר התפילין בבוקר השכם היום מסיר של ראש ביד שמאל ולא ביד ימין, וכן נדע טעמו למה ועמו מתה חכמה, ואפשר שטעמו היה דימין היא יד חזקה ובכל הושיעה לו יד ימינו להסיר בהזירות ואם היה עושה כן נראה כאילו היתה עליו משא, על כן הסיר ביד השמאל, שאז יש שהייה בדבר ואינו נראה כמשא. ועוד, דהא מצוותן להיות עליו כל היום, רק מפני שצריכים גוף נקי שלא יפיח בהן וצריך שלא יסיח דעתו מרן בעודן עליו ואין כל אדם יכול להזהר בהן על כן נהגו שלא להניחם כל היום, כמו שכתב הטור בסמין לו, ומאחר שהוא לו שמצד הדין מחייבים אצטנו להניחם כל היום רק מצד פירוייתנו שאין אצטנו יכולים לשמור אותן בטהרה מסלקין אותן, על כן צריך להסיתן בהכנעה ובמורא ביד שמאל, יד כהה, יד שאינה שולטת כל כך, ומתוך כך יזכר חסרונו כי מיזו היתה לו זאת שמוכרח להסיר התפילין מפני שלא יכול לשמור בטהרה, ותשוח עליו נפשו. (של"ה, מסכת חולין).

זמן חליצת התפילין לדעת האר"י ז"ל: כתב הרב החסיד מר זקנינו מהר"א אזולאי זצ"ל [בעל חסד לאברהם], בהגהותיו כ"י, כפי דרך האר"י זלה"ה יש סוד נשגב בזה, ובחול אין לסלקם עד אחר עליון לשבח. וטעמו נסתר, ונגלה לבעליו. וכן ראוי לנהוג גם מי שאינו יודע הטעם, כי מצוות האלוקיות פועלות בסגולה ועושות רושם למעלה אף שנועשית בלתי הכוונה הפרטית, רק שצריך לכוון הכוונה הכללית שיכוון המניח והעושה המצוה שעושה המעשה הזה לקיים מצות אלוהיו. עכ"ל, ומכאן אזהרה לקדקד בכל מעשה המצוות שיהיו כסדרן וכמשפטן אף כי אין אתנו יודע רמזיהן וסודותיהן. (ברכי יוסף, סי' כ"ה).

חילול ה' כשחולץ וממרה לצאת: כמו צער בנפשי על איזה בחורים מתפסים התורה, דיש מהם דחולצין התפילין באמירת קוה אל ה' חזק וכו', ואינן עושין כאזהרת רבינו הקדוש

ולאו כל מוחא סביל דא, ואשרי הסופר שזוכה לזה, ובזה נכון שכל סופר יזהר שיהיה טהור מקרי, ולכתוב בהתבודדות והעיקר לשום אל לב שהוא כותב תפילין. ובעונותינו הרבים רבו הקלקולים בהסופרים, וכל איש ירא אלקים מחוייב לראות שתפיליו לא יכתבו לו הנערים, אלא איש הבא בשנים וירא אלקים. והידור גדול הוא אם ביכולתו להתבודד ולכתבו כל הפרשיות בלי הפסק ובמחשבה נכונה ורצויה לפני ה'. (ערוך השולחן, סי' ל"ב סעי' מ"ב מ"א). • ואעפ"י שחזקת סופרי תו"מ בקיאים הם, אבל הירא את דבר ה' במצותיו חפץ, למימש מיהא בעי, ולא יסמוך אחזקה, ויבורר לעצמו סופר בקי מלא רוח חכמה ויראת ה', שיעשה לו תפלין בכל תיקוני סופר אליבא דכ"ע, ואם ימצא סופר שיכוין בכתביבתו כוונת הידועות ליודע ח"ן בתכלית היופי האפשרי מה טוב ומה נעים, ומסתברא כי רב טוב המפורש בטור ב"י סי' ל"ז למניח תפילין ע"ש, אינן אלא למקיים המצוה בכל תיקוניה ודקדוקיה וכו', כי ודאי לפי שלימות המצוה כך שם ה' שורה עליו ומקדשן ואתו מלמעלה לקדשה עליונה, וכבר באוינו שמענו רבים ואנשי מעשה שנתנו עד מאה זהובים בעד זוג תפילין הכתובים לקדושים אשר בארץ אנשי השם, בודאי שהמה ראו התועלת הנמשך כי עצום הוא, ע"כ יאמרו בואו חשבון שכר מצוה וכו'. (חסד לאלפים, סי' ל"ב, סעי' ל"ב).

זהירות מסופרים פסולים: היה מעשה במצרים בשנת ה'ש"ה ליצירה, היה סופר שמו "בן גזל", והוא גזל את נפשו ואת הרבים בממון ונפש, כי גרם להם לברך כמה ברכות לבטלה. ויום אחד אמרו כי הוא יושב ומוכר יין והגויים שותים ומשתכרים בביתו והוא יושב וכותב תפילין. וקנאותי לה ואמרת'י אפשר שזה יצא מתחת ידו דבר מתוקן, וגזרתי שכל מי שקנה ממנו תפילין שיביא לבדוקן וכן עשו, והובאו לפני ג' מאות זוג, וכולם פסולים מעשה האיש, כי גזול הוא וגזול שמו וגזלה עמו. והי' הטוב יכפר בעד הציבור, כי שוגגין הם. (שרית הרדב"ז, ח"ח סי' ו'). יראה הרואה שפלות הדור שאנו בו, שהוא יתום, ואין דורש ואין מבקש על דברים כאלו שהם ברומו של עולם, וכל ריק ופוחז שיודע לכתוב איזה כתב שאשוי מקולקל, מתלבש בטלית שאינו שלו ומקבל סמיכה להיות סופר סת"ם, ועל ספר תורה תפילין ומזוזות מסופרים כאלו יסמכו קהל ועדה וישראל הקרובים והרחוקים. ויהיה לנו מן התימה שאנו צועקים ולא נענים, מה תמיה היא זאת וכו', לבי דוי ואין בידי שבט מושלים לתקן, רק להודיע צערי ברבים, אולי יתנן ה' ודורות הבאים המצא ימצא איזה תיקון ויוכשרו דברי. (משנת חסידים סי' רכ"ח, מובא בלשכת הסופר סי' א').

טעויות הסופרים שאינם הגונים: שתי טעויות יש לסופרים בימינו, האחת שמניחים נערים המתלמדים לכתוב תפילין כדי שירגילים בכתיב, ואם רואה שנתכבו כהלכתן איז מוכרן, והוא מחטיא את הרבים ומכשילן בתפילין ובמזוזות פסולים, כי הנער נער ואינו מכוון בכתביבתו אלא לחפות הכתב להתלמד ולהתרגל בו, ולא לשם קדושה וכוונת מצוה בעולם, וכל העושים כן בודאי עתידים ליתן את הדין ולקבל עונשם הרבה מאד. הטעות השניה לסופרים רבים, ואפשר דבורות גרמה להם כל זה, והוא שאינם מבינים פירוש מה שאמרו חז"ל שצריך לכתובן לשמן, וזה כשמה פעמיים שמעתי מפי הרבה סופרים שיאמרו ללוקחים מהם תפילין קנה לך תפילין ואכתוב לשמך, דמשמע מתוך לשונם זה שהם מבינים לשמן דגבי תפילין כמו לשמה דגבי גט, כלומר לכתוב לשם הבעל והאשה כך פירוש דלשמן דגבי תפילין לכתוב לשם הרוצה להניחן, ולא ידעו ולא יבינו שהכוונה לכתובן לשם קדושת תפילין. על כן ודאי מן הראוי למי שיש כח ביזו למנות כותבי תפילין מהגונים, אנשי אמת, שואני בצע, בעלי תורה, יראי אלוהים וחרדים על דברו, בכל עיר ועיר ובכל פלך ופלך, כמו שממנים שוחטים ובודקים, שלא יאימנו לכל הסופרים שאין כוונתם אלא להרויח ממון על ידי כתיבה. (לבוש, סי' ל"ב סעי' כ').

שלא להניח לכתוב למי שאין לו סמיכה: כל דיני כתיבת תפילין ותיקוניהם ודקדוקיהם צריך הסופר שיהא בקי בהם הדק היטב ולא יקרב לכתוב סת"ם עד שלימוד דיני הכתיבה והתיקון בספרי הפוסקים ראשונים ואחרונים דיש ויש כמה פרטי דינים שאם חסר פרט קטן מהם התפילין פסולין אליבא דכ"ע או לדעת גדולי הפוסקים. ונמצאו המניחים אותם מברכים בכל יום ברכה לבטלה וגם שרוי בכל יום בלא מצות תפלין ונמצא עונש הסופר מרובה, ולכן צריך להיות אומן בקי בדינים ומאד ירא שמים וחרד לדבר ה' המתעסק בכתיבת תפילין ותיקונם, ומה טוב ומה נעים מנהג ערי אשכנז שאין מניחין לכתוב ואין קונים סת"ם אלא מסופר שיש לו כתב סמיכה ביזו שבדק אותו הרב תחילה אם ראוי לסמוך עליו ע"ד שנוהגים בעניין שו"ב. (חסד לאלפים, סי' ל"ב, סעי' ל"ב).

תפילת הסופר: קודם שיתחיל לכתוב תפילת יואמרו יחי רצון מלפני ה' אלוהינו ואלוקי אבותינו, ששחרר שכינתך ממעשי יד, ותצליחני בכתיב זאת שאני כותב תפילין הללו לשם קדושת מצות תפילין שצינו ה' אלוהינו, ותצילנו מטעות הכתיבה ומטעות הכוונה, אמן כן יהי רצון. (שערי תשובה סי' ל"ב, ס"ק ד', בשם פרי פנץ חיים).

להגיה הפרשיות קודם ההנסות לבתים: אח"כ תניחו תפילין, והיא מצוה גדולה וקדושה מאד מאד, והזהרו שיהיו לכם תפילין כשרים ומהודרים מסופר מומחה לרבים, ויותר ראוי שאתם בעצמכם תגיהו או שתתנו לבעל מגיה שיגיה הפרשיות, מקודם שיניחם הסופר בבתים, שלא יהיה בהם שום פסול, ואפילו איזה גרר או מחק, כי הסופרים אינם לומדים ומגדירים לפעמים במקום שהגרר פוסל כאשר נודע לי כל זאת, וכלל הדבר להתנות עם הסופר לא תניף עליה ברזל, ר"ל לתקן איזה אות ע"י הסכין כי זה צריך שאלת חכם. והבתים יהיו מהודרים ומרובעים, ושל ראש לא יהיו ד' בתים מדובקים רק נפרדים. וחסדגאיו מאד שתהיה היתירותא מרובעת וגם התפירות יהיו מרובעות, וזהוה בזה כי הסופרים מכשילים רבים בעי"ה. (צוואת החיי אדם, אות ה').

כתיבה בפה או ברגל: ואני לא זזתי מחבב את המצוה המעולה הזאת עד שבדקתי וחפשתי בכל מקום שידי מגעת, ושמעתי, שיש במצרים אדם אחד שהוא גדם וכותב בפיו תפלין ומזוזות וס"ת ואין מוחה. ואני אומר בברור שהן פסולין, לא אמרו גזמת חולצת בשיניה אלא משום שאין חליצה צריכה ימין מן התורה וכו', ורבנן הוא דתקון והיכא דמעקרא חליצה דאורייתא לא תקון רבנן, אבל כתיבה בימין לדברים שבקדושה היא מן הדברים הפוסלים מן התורה כמ"ש בספר התרומה וכו', ואם כפירוש אמרו בפרק הבונה ק"ז ע"א אין דרך כתיבה בשמאל כל שכן שאין דרך כתיבה בפה. (שרית הרמ"ע מפאנו סי' ל"ח). • וביעב"ץ חלק על פסק זה וכו', וטעמא לא ידענא אם כתב כהוגן מאי שנא מגידמת שחולצת בשיניה, ומי כתב וכתבתם ביד, לכן נראה לי שעל כל פנים אם לא נמצאו תפילין אחרות ניחאן אפילו בברכה, ונפקא מינה דאם יכתוב ברגל הויא נמי כתיבה מעליתא, וכמו שנראה בימינו אחר גידם בתולדה שהשלים לו יעל הטבע עדיף חסרון ידיו על ידי הדברות רגליו שהיה עושה בהן כל מלאכתו, ותרפ, כותב, וחותך קולמס, ומפליא לעשות הכל מתוקן ומכוון, ונראה שכתביבתו כשרה בשעת הדחק, בפרט אם הוא בימין. (מור וקציעה, סי' ל"ב).

הנחת וחליצת התפילין

בסי' כ"ה כ' השו"ע סדר הנחת התפילין ופרטי הלכותיו, ובסי' כ"ז כ' דיני חליצת התפילין, ויש כמה פרטי דינים בזה שהובאו בפוסקים מהם שלא נדונו בשו"ע, כגון האם צריך לקרוא פרשיות קדש והיה כי יביאך אחר ההנחה, ומה הדין כשהניח התפילין קודם לבישת הטלית, ועוד כמה פרטי דינים.

מעלת המניח בביתו ויוצא מעוטר בטו"ת: בזוהר הקדוש הפליג מאוד בשבח המגיע ליוצא מביתו מעוטף הציצית ומוכתר בתפילין והולך לבית הכנסת כרוזא כריז קמיה הבו יקר לביתה דמלכא, הבו יקר לדיוקנא דמלכא וכהנה ברכות, כל קבל דנא מאן דעייל לבי כנישרא ליה תפילין ברישיה ובדרועיה ואומר אשתתוה אל היכל קדשך ביראתך, קב"ה אמר אן הוא מוראי הא סהדי סהדותא דשיקרא, ומי ראה זכאת ולא יחוש שלא לאבד טובה הרבה וראוי לכל אשר נגע יראת ה' בלבו להשתדל לצאת מן הבית מעוטף בציצית ומוכתר בתפילין אם אינו חושש ליהורא בפרט בימות החורף שיוכל לילך לביהכ"נ בטרם יצא איש את רעהו, ואיכא תוואנה שעושה כן מפני הצינה לא יעבור מעשות זאת לעשות נחת רוח ליצורנו ואם לא יוכל להתעטף בציצית מפני הרואים, ובפרט לא בליל רחוק מבה"כ ויש רחוב של גוים בתנאים, אם הוא הזיר בטלית קטן ולבשנו וניח תפילין בביתו וילך לבוש בציצית ומוכתר בתפילין לבהכ"נ, ושם יתעטף בטלית גדול בעזרת בית הכנסת, שהתפילין יכול לכסותן בנקל תחת הכובע, ואם אף גם זאת לא יוכל עשות, לפחות לא יעבור מלהניח טלית ותפילין בעזרת בהכ"נ ולא יכנס לבהכ"נ בלא ציצית ותפילין. (חסד לאלפים סי' כ"ה סעי' ב').

הניח תפילין קודם לבישת הטלית: ועי' ג"כ בשו"ת רב פעלים ח"ח"ה שאלה ד" מהרהר"ר י' יוסף חיים נר"י, שפסק שאם לא היה לו רק תפילין בלבד, והוכרח להניחם לקיים מצות

לבם ברשות שכלם וברשות נשמתם, על כן טרם שיניח תפילין עטרה על המוח להקדישו קודש קדשים, צריך תחילה לאסור באזיקים את המערער על המלוכה, היינו הלב, וצריך להניח תפילין כנגד לבו שיהיה קשור ואסור בזיקי קדושה, ואז אחר כך גומר המצוה ומניח של ראש על המות. (חת"ס עה"ת, ליקוטים בסוף דברים).

טעם דשל יד בית אחד ושל ראש ארבעה: בתפילין של ראש ארבע פרשיות כנגד ארבע הרגשות שבראש, ראייה, שמיעה, ריח ודיבור, אבל ביד אין בה כי אם בית אחד כנגד [חוש] המשמוש ולכן די בבית אחד. (פי' הרא"ש עה"ת, פרשת בא). • תפילה של יד בית אחד כנגד כנסת ישראל, שנאמר אחת היא יונת'י תמותי, ושל ראש ארבעה בתים כנגד ארבעה ראשי נהרות, שנאמר ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים. (מאמר אמונה ובטחון להרמב"ן, פרק כ"ב).

טעם תפילין שחורות: כתב גליון מגן אברהם, סוד שחור לרמז על יחודו יתברך, כמו שאין צבע שחור מקבל צבע אחר כמו שמקבלין שאר הצבעים, כן נאמר אצל הקב"ה "אני ה' לא שנית". (אלהי רבא, סי' ל"ב ס"ק ט"א).

רצועות - עבותות אהבה: משפט התפילין שיהיו בהן רצועות, על שם שנאמר בחבלי אדם מאשכם עבותות אהבה ושיהיו הרצועות שחורות תלויות מלמעלה למטה לפניו, משום שנאמר קוצותיו לתתלים שחורות כעורים, וקיבלו רבותינו ז"ל רצועות שחורות הלכה למשה מסיני. (כד הקמח לרבינו בחי', ערך תפילין).

הכריכות באצבע - טבעת קידושין: מבואר מתיקוני זוהר שהרצועה שאנו כורכים באצבע היא טבעת הקידושין שהזכר נותן לה, ומכאן היה אומר מורי ע"ה שאין ראוי לברוך הרצועה על האצבע עד שיניח תפלה של ראש. שהיא סוד הזכר, שאם עדיין לא בא הזכר, קידושין מהיכן, וכן מנהג רוב ישראל ואין ראוי לשנות המנהג. וכן היה אומר מורי ע"ה שכריכה זו שבאצבע צריך שתהיה מעומד שהזכר שמקדש האשה מקדש אותה מעומד. (של"ה מסכת חולין, שער האותיות). • תפילין של יד הוא קידושין, ג' כריכות באצבע כעין טבעת באצבע, ותפילין של ראש עטרה לחתן, ונגד ז' ברכות של החופה אנו כורכין שבע כריכות על הזרוע. (סידור הגר"א לר' נפתלי הערץ הלוי, בליקוטי הגר"א). • בעת שיכריך שלש כריכות באצבע צרדה לא יעשה זה כמצוות אנשים מלומדה, אלא יכוון שבזה עושה תיקון גדול בעולמות העליונים, וז"ל התיקונים וכו', רצועה כריכא באצבעא שמאלא דא קידושין דילה דאיהו טבעת כריכא באצבעא דילה, ובה איהו קשירא עמיה ואיהו עמא. עכ"ל. (יסוד ושורש העבודה, שער ב' פ"ט).

טעם שלשל כריכות: טעם שלשל כריכות באצבע על פי הפשט, אפשר כי אלו הכריכות רמז לטבעת קדושין, כמו שאמרו חז"ל, וכתבי וארשתין באמונה. וכנגד שלוש אלו כורכים שלוש כריכות על שם הקדושין בשלוש בחינות, לעולם, בצדק, ובאמונה, דכתיבי אצל וארשתין וכו'. ועוד טעם שלשל כריכות שכל דבר להחזיקו אומרים שלוש פעמים, כמו שאומרים שבת זו שבת זו וכו'. ועוד רמז שזכינו לזה בזכות שלוש אבות וכנגד שלוש אותיות קדש. וברעיא מהימנא פרשת פנחס שלוש כריכות לקבל שלוש קדושות ועוד שבע כריכות בדורו ושלוש באצבע הם עשרה ואין דבר שבקדושה פחות מעשרה. (מראית העין להחיד"א, ליקוטים סי' י"א).

שי"ן של תפילין: שם ה' נקרא" ראשי תיבות שי"ן, והוא שין של תפילין, כמו שאמרו ז"ל "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך" אלו תפילין שבראש. (דבש לפי, להחיד"א, מערכת לא).

טעם לשני שיניו"ן - של ג' ראשים ושל ד': הטעם ששמעתי על שני שיניו"ן מתלת רישי ומארבעה רישי, שהוא כנגד שתי כתיבות שיש לנו, כתב הלוחות וכתב ספר תורה. כתב הלוחות היתה כתיבה שוקעת, שנאמר "חרות על הלוחות", הרי שכל האותיות היו מן האויר, נמצא שיש לשי"ן ארבע דפנות לשלוש אוירות, היא שי"ן לארבעה ראשים של קמטים, ונעשה שי"ן משלוש אוירות, והשניה כתיבה בולטת, היא כתב ספר תורה שכתב משה ושהוא בולט על הכתב, והוא של שלוש ראשים. לפיכך שי"ן של ארבע ראשין כנגד שי"ן של קודש, היא ראשונה לבתים, כמו שכתב הלוחות קודם לכתב ספר תורה. ועוד בגין שהוא כתב הבורא על כן ראוי להיות ראשון. (הגהות הסמ"ג, בשם הנקדן האומן, הובא בב"י). • ג' ראשין מצד ימין נגד ג' אבות, ומצד שמאל של ד' ראשין נגד ד' אמהות וג' ימים בשבוע שקורין בתורה שניתנה בימין, וד' ימים בשבוע שאין קורין. (בכר שאמר הקדמון).

האותיות בתפילין כנגד האבות: השי"ן בתפילה של ראש כנגד יעקב, שהאות האחרונה של יעקב היא כנגד ש' בא"ת ב"ש, ויעקב נקרא ישראל ואנמר ישראל אשר כן תפתא, ופאר הם תפילין, וסוף השם יצחק הוא ק' שבא"ת ב"ש היא דל"ת, וזה רמז לקשר הדל"ת שמאחורי התפילין. והיו"ד בתפילה של יד כנגד זכות אברהם שהאות האחרונה בשמו מ"ם ובא"ת ב"ש היא יו"ד, לרמזו שהשם שד"י עליון בזכות אברהם יצחק ויעקב. (ילקוט מעם לועז, פרשת עקב).

מנין התפירות: קבלנו לעשות שתיים עשרה תפירות, שלוש תפירות בכל צד, והכתיבה בין התפירות כמו הכסא שעליו הכבוד וסביבו שנים עשר מלאכים, שלושה בכל צד, לכן סביב המשתכן שני עשר שבתים, ושלשה בכל צד. (בכר שאמר הקדמון, בשם הירוקה'). • שנים עשר תפירות, רמז לשנים עשר מזלות, כנגד שנים עשר גבולי אלכסון ושנים עשר שבטי ישראל. (מצות תפילין להשל"ה).

כיסוי התפילין במטלית ושער - רמז לתחיית המתים: ומה שמכסים התפילין במטלית ובשער ובגדיהן, יש בזה רמז וסימן לתחית המתים, שעתידיים מתי ישראל לחיות ולעמוד בלבושיהן, בשערן ובגדיהן ועור מלמעלה, כשם שהתפילין מחופין בעור. וכשם שיש לגוף בשר וגדיהן ועור ושער ומלבושו, ועתידי הקדוש ברוך הוא להקיםם בלבבשיהן, שנאמר וייתצבו כמו לבוש וכתיב והעלתי עליכם בשר וקרמתי עליכם עור כן התפילין יש להן דוגמא לזה כי גוף הפרשיות הכתובות בפנים הם כנגד גוף האדם, והקלף שהפרשיות כתובות בו הם כנגד הבשר, והגידים שהם תפורים בהם כנגד גידי האדם, והמטלית כנגד לבושי האדם. וזה רמז לכל מי שהוא ירא שמים ומניח תפילין, שהוא זוכה לתחית המתים. (כד הקמח לרבינו בחי', ערך תפילין).

קודם חליצת רגליו מה הוי"ה על התפילין, ולא שיניו"ן: בפרשת שמות התאכסן אצלי ידיד נפשי הרה"ג מורינו הרב ר' ישראל מאיר הכהן שליט"א בעל ספר חפץ חיים והרבה היה לנו שיחות בדברי תורה, ובהם אמר לי שתמוה בעיניו וכו', עוד אמר במה שכתוב בתורה [ועתה הורד] עדיך מעליך וכו', וזה שכתבו בתפילין רואו כל נעמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, היה זה ביותר בעת שההנהגה היתה ניסית לגמור, ועל כן היו מתייארים באמת לא הרואה אותם, מה שלא יצוירי כלל לפי ראות עיני בשר, אך לאחר שחטאו אין ההבטחה היתא מתקיימת. ולכן יש לומר שבעת קבלת התורה שאמללי שמרוה לא שלטה בהם אומה ולשון, והיו מתנהגים בדרך הנס היותר נפלא לעיני כל באי עולם, אז היה השם הקדוש שעל התפילין השם הוי"ה וכו', וזה שכתבו רואו כל עמי הארץ כי שם הוי"ה נקרא עליך, ועל כן היה כל ימות דור המדבר ניסים ונפלאים שלא היו מעולם, אבל אחר שחטאו בעגל ניטל מהם העדי הנפלא התכשית הגדול, התנהגות דרך הניסי, [ונשארין] רק על פי דרך הטבע, והיינו ע"י התנהגות השם הקדוש ש' ד', והוא כדרך הטבע כמעט, ומאז היו צריכים להיות שיניו"ן על התפילין, אבל מקודם לזה היה שם הוי"ה הקדוש על התפילין. וזהו שהתנצלו עדים מהר חורב. ואף שהוא הלכה למשה מסיני שי"ן של תפילין, זהו באמת על תנאי וכבעבודה זרה [ה, א], [שמע אליהו [עובר אורח] להאדר"ת, אות צ"ו, צ"ח].

כתיבת התפילין

בסי' ל"ב כ' השו"ע את כל הלכות ופרטי דיני כתיבת התפילין וצורת האותיות, ובסעי' כ' הזהיר שצריך לדקדק בחסרות ויתרות שאם חסר או יתר אות אחת פסולים, ונמצא המניח מברך ברכה לבטלה, ומסיים שם לכן צריך להיות מאוד ירא שמים, וחרד לדבר השם המתעסק בכתיבת תפילין ותיקון, ובמ"ב (ס"ק ק"א) הביא מספרים בגדול הזהירות לקרא סופר סת"ם הגון, כן מצאנו בפוסקים שכתבו להזהר מהקלקולים הנגרמים ע"י סופרים שאינם הגונים.

יבורר לעצמו סופר הגון ירא וחרד: לדעתי צריך להיות הסופר ירא וחרד לדבר ה' יותר משוחט, כי שם הוא לאו דנבלה, וכאן מבטלים שמונה עשין בכל יום, וגם הברכה לבטלה, והרי הוא קרקפתא דלא מנח תפילין, פועש ישראל בגופו. (מפ"י, אשל אברהם, סי' ל"ב ס"ק ט"ו). • יש בכתיבת השם סודות גדולים ונוראים, ומבואר בעטרת זקנים ובפרי עץ חיים,

הערות והארות

חליצת התפילין כשאומר יהי' שנשמור חוקיך

סימן כ"ה סעיף י"ג: בבי' תחילת הסימן נדפס כשדבר בענין זמן חליצת התפילין, כתב וז"ל, ושמעתי שנכון להסירם בשעה שאומר יהי'ר מלפניך שנשמור חוקיך ומצותיך וכו' משום שהיא דבני מערבא שהיו מברכין על חליצת התפילין אשר קדשנו ב"ו לשמור חוקיך, ואע"ג דסבירא לן שאין לברך וכו' שפיר' למיעבד רמז לסדרת בני מערבא, וכתב ע"ז הבי' ולי נראה דאין טעם וריח בדבר זה, דכיון דאידיחא לה סברת בני מערבא למה נעשה רמז לה, ונעשה רמז לה, נראה שסובר דלא אידיחא לגמרי, עכ"ל.

וא"א, דלעקמ בסיומן כ"ט מביא הבי' דביר' ר"ת דמה שהיו מברכין לשמור חוקיך הוא משום דסברו דלילה לאו זמן תפילין, וכשמסלקין התפילין סמוך לשקיעת החמה יש מצוה בסילוקן, ומשמע שם בדבאמצע היום לא שייך ברכה זו. והבי' בסוף סימן כ"ה מביא דעת המחש"ס בסוכה מ"ו ע"א שכתבו דרבנן דביר דבר אשי דהוּו מברכי' לא אימת דממשותבי בהו, דמסתברא דמברכים לשמור חוקיך, וכתב הבי' להקשות איך יברך על משמש תפילין לשמור חוקיך דלא כתיב בהו שמירת חוק יעיריש, ולמה כאן לא תמה כמו כן, ועוד צ"ב דכאן הבי' דוחה לגמרי שאפילו זכר לבני מערבא אין לעשות, ובסימן כ"ט שהטור מביא על ברכת לשמור חוקיך, וראיתי כתוב על שם רב לאה גאון, הרשות ביזו אם יצא יברך, ותמה שם הטור דכיון שאינו חייב לברך אם יברך היו ברכה לבטלה, ובבי' כתב כמה אופנים ליישב הא דרב האי, וגם כתב סו"ד, אי' דכיון דבני מערבא הוּו מברכין אע"ג דאנן לא ס"ל כותיהי, הבא לברך אין מחוץ ביזו כיון שיש לו אילן גדול להתלות בו עכ"ל, ואכ"ל למה דחה כ"כ את החולצין בשעת אמירת יהי' שנשמור חוקיך.

יצחק נטורי – סוּרֵק – רוממה

אי מהני תנאי מראש שיוכל לכתוב על דף דברי תורה ודברי חולין

במ"ב בסי' מ"ב ס"ק כ"ג כתב "מיהו אם התחיל לכתוב על הקפ"ס סת"ם או שאר כתבי הקודש אפילו על הגייר אסור לכתוב אח"כ עליו דברי חול לכ"ע שזה עשה מעשה של גוף הקדושה ואפילו תנאי לא מהני בזה". ונראה עצה למי שקשה לו להזהר בזה שיכול ליחדו לב' ענינים דל"ת ולחולין שאעפ"י שכתב המ"ב שלא מהני לה תנאי היינו שעתה ייחד את הדף דל"ת בתנאי שאם יצא יכתוב אח"כ דברי חולין לא מהני אבל לייחד מראש גם לחולין נראה דמהני, וראיה לזה מסי' ל"ד במ"ב ס"ק כ' שכתב דאסור להחליף הכיסים משל רש"י לר"ת או איפכא ואפילו אם התנה עליהם מעיקרא להחליפן כשיצאה לא מהני דמקדש לחול לא מהני תנאי, ושם בס"ק י"ח כתב שאם נעשה מתחילה להניח בו שנייה שרי, ויש לעיין אם יוכל לגלות דעתו מראש שכל פעם שכתוב ד"ת אין דעתו לייחד הדף רק דל"ת אלא גם לדברי חולין או שצריך לגלות דעתו לכל פעם, וזכור לי שראיתי לגבי דצקה שאם גומר בדעתו חיוב ליתן את הגבאי אחר, לא הספיק לומר כי מחוייב לחזר אחריו, שיש עצה שיתנה פעם אחת שאינו גומר בדעתו ליתן עד שנותן ממש אי"כ לכאורה כ"ה כאן, וי"ל ע"ה.

יוסף אהרן בניץ – נוה יעקב

אי לדעת הארי"ל בנודמן והוציא כיס של ר"ת תחילה יצטרך להניחו תחילה
במ"ב סימן ל"ד ס"ק כ' כתב ואם נודמן שהוציא כיס של ר"ת תחילה יעבידם כי לדידן שרי עיקר, ולא היה הוא מעבירין על המצוות, ואעפ"כ לכתחילה יזהר שלא יבוא לידן כך עכ"ל, ויש לדקדק דלדעת רבינו הארי"ל ששניהם אמת, לכאורה אם הוציא ר"ת יתכן ויצטרך להניחם דליכא למימר סברת המ"ב, אלא דיעויין בשו"ת רב פעלים חלק אור"ח ח"ב סימן ה' שע"פ הקבלה יש להניח קודם שרי ר"ת האומ"כ ר"ת, כמבואר למענין יש ממילא גם לדעת רבינו הארי"י יניח רש"י קודם בנידון דיין.

אם כהנים שרי להניח בכיס התפילין שאר דברים

בסימן סימן ס"ח דאיה מרן דסודר דאזמניה למציא ביה תפילין ותלשם וצר בשם תפילין דאז יצאנא אסור למציא ביה זוזי, ובמ"ב ס"ק ט' כתב ונעשה וצר דתשמיש אין בו קדושה כלל. ובזמנינו שמניחים התפילין עם בתים בתוך הכיס, מבואר בביאור הלכה בסיומן ל"ד ד"ה שתי הוצאות דשרי להניח בו שאר דברים דהוינן תשמיש דתשמיש, וז"ל שם אבל אם הוא בתוך תמיד הרי הכיס אין נעשה על ידו כי אם תשמיש דתשמיש לית בו קדושה, והוספין שבעינין שיכסה גם המעברתא והתיתורא דגם הם מכלילין גוף הקדושה יעיריש.

בענין החלפת חיתוליים וכדומה בהלך שיש בו פסלים

מרן בסיומן מ' ס"ב כתב בית שיש בו תפילין אסור לשמש בו ובמ"ב ס"ק ה' כתב או לעשות צרכיו, והנה יש לזון בדבר המצוי להחליף טיטולים בחדר שיש בו ספרי קודש אי משני לעשות צרכיו, וראיתי שכבר עמדו דור רבים דמפוסקים, ובישר מה"מ הלכות ח"ו סימן כ"ד ור"ת ור"י הניטול מלולבך ממזי וגרלים פשוט שמותר ובצוואה לכתחילה לא יחליף ועוד שיש להזהר מגילוי תעורה מול הספרים, ובשו"ת אבני ישפה ח"א סימן י"א (בסופו ג"כ הנלה החמיר, ובשו"ת תפלה למשה ח"א סימן ל' דאיה דאם הספרים יעבידו בספרים ונשברו פסלים ורחבה הרביעה פסלים יש להקל מחמת דחלק מקום רשות לעצמן עיי"ש באורן, ועיי"ש בספר שמירת כבוד הספרים עמי רמ"א שהרחיב בענין זה והביא מהחלוקות הנ"ל, והביא עצה בשם הפוס' שיש להסתייג עם גופו כעין מחיצה בין הטיטול לספרים. ובספר ענף עץ אבות עמי ר"ט על המשנה באבות כל המחלל את התורה גופו מחולל על הבית וז"ל וכן מי שאינו נוהר כראוי כדשות הספרים כגון שממשש מים ברותות אחד והספרים עם מבלי כקדושתם כראוי, או שנותן שם גרף של דעי לצורך הילדים הקטנים ויריח עד מגיע בכל החדר שהספרים שם ע"י נאמר גופו מחולל על הביתות וכ"ה המ"ב בביאור הלכה סימן סימן פ"ג על אדם שנהג כן וקרא עליו את הפסוק כי דבר ה' בזה וטקילה ומתרפסה י' בנו יצא לתרבות רעה ונתחלל גופו ג"כ על הביתות וכמאמר התנא כל המחלל את התורה גופו מחולל על הביתות עכ"ל, ישמע חכם ויוסף לקח.

מיכאל כהניאן – נוה יעקב

בדיון שהיוי מצוה לא משהינן

בשוע"י סימן כ"ה סעיף ו' כתב "אם פגע בשל ראש תחילה צריך להעביר על אותה מצוה ויניח של ר' תחילה ואח"כ של ראש". ובנשכ"ב סקכ"ב פסק דאיה הניח שרי תחילה לא יסירם אלא יניח מחר ש"י, ובביאור"ל שם ד"ה "פגע" הביא דעות חלוקות בזה והאריך להוכיח שלא יסירם, והביא ראיה מדיון הגמ' ביבמות דף ל"ט ע"א דאף שמצוה בגדול לייבם מ"מ אם הגדול נמצא במדינת הים צריך הקטן לייבם משום דשהויי מצוה לא משהינן, הרי ישא שראש"י ויכל לקיים מצוה מן המובחר מ"מ לא משהינן המצוה, והי' כאן שלא יסירם כדי לקיים מצוה מן המובחר, וכ"ש הוא כיון שכאן הרי ישא שראש"י ויכל לקיים מצוה מן המובחר יצטרך להסירם בקום ועשה. והבשרש של הביר לדחות ראיה זו מפסק הרמ"א בסיומן הב"י ו"ה שמשנה דהתרומוה דהשן דיתמינן מלקדש את הלבנה עד מוצאי שבת שאז הוא לבוש בגדים נאים, וכתב שם בתרומות הדשן דאף דאיתא ביבמות דשהויי מצוה לא משהינן הני מילי הויא דאפשר לבוא ליידי דיחוי, ואכ"כ כאן שאין שוב חלוי משהינן את המצוה, וכתב ע"ז בביאור"ל שם חדא שיש פוסקים החולקים על המראש"ה וכל הקצא ממנו עשהו בדיים נראה דכרע' מויד' בזה", והטעם בסבאר זו צריך תלמוד דכיון שהיוכימי התרומות הדשן שלא שייך שהיוי מצוה לא משהינן אלא במקום שיש לחוש שמא תתבטל המצוה, אי"כ מה טעם יש להלך בין שב ואל תעשה לקום ועשה, ואם נראה לו מסבאר דנפשיה שלא מבטלים מצוה בקום ועדי כלי קיימיה מן המובחר אי"כ לימא דהני, אך מסדר דבריו נראה שלא לקיים את ראייתו במיבמות, שגם לדברי התרומות הדשן במקום קום ועשה איבא דין שהיוי מצוה לא משהינן אף במקום שאין חשש שתתבטל המצוה, והדבר צריך ביאור.

עוד יש לעמוד בדברי הגמ"א בסיון ד"ה סקכ"ב שביאר דברי הרמ"א שאם יש לו תפילין מזומנים ואין לו ציצית שלא ימתין לציצית כדי להקדימה אלא יניח התפילין, וכתב הגמ"א וכן הוא ביבמות ל"ט כל שהיוי מצוה לא

משהינן אעפ"י ש"ל שיעשה אח"כ המצוה יותר מן המובחר", ולכאורה טעם זה סותר לתרומת הדשן שהרמ"א גופיה פסק כותיה שאין דין שהיוי מצוה לא משהינן אלא במקום שיש חשש שתתבטל המצוה אבל בלא"ה ימתין עליה כדי לעשותה אח"כ יותר מן המובחר, ואכ"ה היא. והנראה, דהנה לכאורה לתרומת הדשן אין זה כלל דין להקדים את עשיית המצוה ולא להשהותה, דהא במקום שאין חשש שתתבטל המצוה משהינן אותה, אלא זהו דין אחר, שבמקום חשש ביטול מצוה אין ממתנים אף שאפשר שאח"כ יעשנה מן המובחר, שמא תתבטל המצוה לגמרי. אך באמת לשון הגמ' לא משמע כן, שהרי הזכירה לשון של שהויי, משמע שהחסרון הוא מצב שהיית ועיכוב המצוה ולא בגלל חשש שמא תתבטל, גם לשון התרומת הדשן גופיה לא משמע כן כ"כ. לכן נראה לי דבאמת גם לתרומת הדשן ישוב הדין הוא מצד שאם יש מצוה המוטלת על האדם כעת אין לו להשהותה ולעכבה אף משום שיקיימה אח"כ מן המובחר, אלא דס"ל שכל מצוה שיש לה שהיוי זמן ואינו צריך לעשותה דזוקא עכשוי ולאחר זמן יוכל לקיימה באופן יותר מובחר, אי"כ מהאי טעמא חשיב כאילו אין המצוה מוטלת עליו כעת, כיון שאח"כ יוכל לקיימה יותר מובחר, ואין מטילים עליו לעשותה באופן שאינו מובחר אם יוכל אח"כ לעשותה מן המובחר, וזכאן באה הסברה שאמר התרומות הדשן שבמקום שיש חשש שתתבטל המצוה לא משהינן, והיינו שאין זה מצד עצם החשש שמא תתבטל המצוה לגמרי, אלא דבכח"י שוב אי"א לומר שאין המצוה מוטלת עליו עתה כיון שיוכל אח"כ לקיימה מן המובחר, כיון שיש צד שאח"כ לא יוכל לקיימה כלל, ולכן ע"כ מטילים עליו את המצוה עתה אף שאינה מן המובחר, וכיון שהמצוה מוטלת עליו עתה שוב הדרתין דשהויי מצוה לא משהינן שאסור לעכב את המצוה.

ולפי"ז אי"ש חלוקן של הביאור"ל, שבמקום שמונחים עליו תפילין שר"י ורצה להסירם כדי להקדים את שר"י איבא שהויי מצוה לא משהינן אף לשיטת התרומת הדשן כיון שהוא בקום ועשה, והיינו משום שבמקום שהוא כבר מקיים את המצוה דאי לא שייכת כל הסברא שהזכרנו שכיון שאח"כ יוכל לקיים את המצוה מן המובחר אין מטילים עליו את המצוה עתה, דהא עכשוי הוא מקיימה בפועל, ולכן דואי איבא דין שהיוי מצוה לא משהינן, וא"ש נמי המג"א, דשם מעלת הקדמת ציצית לתפילין אינה העצם מצוות ציצית או תפילין, אלא בסדר האדם העושה שיהא עולה בקודש, ואכ"כ במעלה כזו דואי אין סברא לומר שלא נטיל עליו את מצוות תפילין עתה כיון שיוכל אח"כ לקיימה מן המובחר, כיון שאין זו מעלה במצוות התפילין עצמה, ולכן שוב איבא דין דשהויי מצוה לא משהינן.

יונה מרדכי הכהן רוזנפלד – בית וגן
בדיון נפלה טיפת דיו על אות ה"א או ק"ף והתבחרו רגילים ותינוק קוראה כמות שהיא

שרוע"י ל"ב סכ"ה: אם רגל ה"ה"א או הק"ף נוגעין פסולין ולתקנם צריך למחוק כל הרגל ואם כתב אחר הפסול אין תקנה דהוי כשר, וז"מ לענין של כסדרן מה שתינוק קוראה ק"ף או ה"א כשהם בפסולן. ואב"מ ש' מהא דסעיף ט"ז בנפסק אחת מהאיותיות שאם אין התינוק קורא בצירוף מה שלטמה פסול ואין מהני תיקון ואם קורא בצירוף מה שלטמה מהני תיקון (עיי' ביואה"ל ד"ה ואם לאו) ואפילו בתפילה ומזוזות דבעי כסדרן והסברא כתב ביואה"ל דלא נתבטל ממנו שם אות לגמרי שהתינוק קוראה בצירוף, ואב"מ מאי שנא הא גם ה"ה"א והק"ף התינוק קוראה כמות שהיא וז"ל דלא נתבטל ממנה שם אות מחמת זה.

ונראה דיש חילק דאם שהתינוק קוראה מחמת מה שנכתב בפסול אין כאן אות כלל, ואין בין זה לאילו היה קורא על אות ריש"ה ה"א או ק"ף מחמת תרגום בשפה אחרת הכתוב בספרות האות ריש", וכ"ה כאן דרגל ה"א או ק"ף אינם חלק מהאות דכתובין בפסולות, רק כניקוד וצורה לכאורה המורה לתינוק לקרואה ה"א או ק"ף, משא"כ אות שנפסקה כגון תי"ו הרי שהגרין והוא"ו הם תי"ו שכה' צורת האות להיות בנויה משניהם יחד ואין כאן כתיבה בפסול כלל.

ולפי"ז אם האות ק"ף או ה"א רגלם נכתב בכשרות ואח"כ תפסל מחמת דיו ששיפך, התינוק יקראנה כהגון ודאי יחיי' תיקון שהרי קוראה כאות של ס"ת בלי עוד דבר חיצוני (דכל שהוא פסול היה כעיון חיצוני).

ומזמ דין זה הועלה אין פשוט כ"ה וצו"ש סימן כ"ה ובביאור"ל ד"ה רגלי הה"א, וסו"ד כתב ובמקום הדחק ואין תקנה במחיקת האות כגון שכתב שם דקדוש אח"ז, וידועו שנעשה נגיעה זו אח"ר שנגמגר אח"ר בהכשרי אפשר לכת"ב לה' לידת סמך"ל ודעת הסמך"ל להקל ע"ז הרי ונשאיר בצ"ע, ועכ"פ לכאורה סברותינו נסתרת מדבריו מדהוצרך להתיי רק בצירוף דעת הסמך"ל דממשירי בנפל טיפת דיו אף שהתינוק בחקיקה ומשמע שהניב שכאן הוי כחקיקה ממש אף שצורת האות קיימת וקוראה תינוק כהגון (דלדברינו הוי ככל דיבוק אות לאות דכשר בהתורה ולא הוי חק תוכנות כמש"פ שרע"י ס"י"ח והוא מהרא"ש) ואכ"י עדיין צ"ב מ"ש דין דסכ"ה מהא דסט"ז.

אם יש חילוק בין דבוקות כתב למעלה ובין דבוקות למטה

סי' ל"ב סכו", מ"ב ד"ה דבוקות כתב בין למעלה בין למטה כשר בנדבוקן בשעת כתיבה, ולכאורה צ"ע דלמטה ע"כ הוא אחרי הכתיבה ולכאורה פסול כה"ג, וראיתי להגה"ר ר"י עדס שליט"א שכתב לחלק דאיכא ב' גונוי אחרי הכתיבה א' ביש כשרות אות טרם סילק ידו, והב' בסילוק ידו, וכאן הכשיר למטה"ל חלקי האחר הכתיבה עד סילוק ידו לענין זו, ולכאורה צ"ל לענינן חק תוכנות לאי חק תוכנות האות דכשרות אפילו טרם סילק ידו אין בזה חילוק חק תוכנות אם דבק, כ"ה בבי' דף ל"ג ד"ה כתוב בסמך", ונראה דאין משלם חק המקירים דדיון דל"א חק תוכנות דנעשה בכשרות אפילו שנדבק טרם סילק ידו לכאורה הוא אותו ענין ממש דהתעב הסברא דל"ה חק תוכנות כיון שהיה כשר ולא היה חסרון בהקפת גויל אף שלא סילק ידו, ואכ"ה ה"נ בכותב שיש ונדבק למטה לא היה חסר בכשרות הקפת גויל, רק אח"כ נדבק אף שטרם סילק ידו אמרתי דאין ירעותא וחשיב מוקף גויל, לא תתי הב' בבי' דלא בעי מוקף גויל רק בעת הכתיבה וכאן הלא היה מוקף גויל אי"כ אסור להפרידו וצ"ע.

אברהם נסים שרנאני – נוה יעקב

בדיון ברכה על תפילין שנכתבו בסולן

בדעת קדושים [להגאון מבוטשאטש] סי' לג ס"ט כתב תפילין שנמצאו פסולין למצור כגון שחסר אות שאין תללות ששכנינו מקריב נעשה י"ל דשייך בכך מעין מה שאחז"ל בכהן העובד ונודע אח"כ שהיה חלל שאין חשש על עבודתו למצר מצד מה שנאמר ברך ה' חילו [בכדאיתא בקדושתו ס"ו ע"ב] ואין צריך לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד על הברכות שאמר קודם שנודע כי הם רצויות, עכנ"ד. וצ"ע דהרי הגמי שם אומרת גם דתנא רבי שמעון עבדתי עבודת פסולה אפילו בזה"ל מנזל בלמות תפילין פסולות לחלל ולא לבעל מום, ור' אליקים שטראובר שליט"א תירץ י"ל דבתפילין שחסר אות הוא ידע דחסר פסול אלא שלא ידע שבמציעאות חסר וכחלל שידע שחלל פסול אלא שיה' ידע שהוא חלל וכן אצ"ל לומר בשמל"מ משא"כ בבעל מום אדם שיש בו מום ידע שיש בו מום ובכשוג קרא דלא ידע דאסור לכתן בעל מום לעבד ובה' ל"ש לומר דעבודתו רצויה דמעיקרא ידע יד"ש בזה הפסול ובכל זאת עבד (ורק לא ידע דזה פסול), ויש לזון ולעיין בתי' זו, אלא שיעיקר דבדיו הדעת קדושים דמהיה מאד דהרי ברמב"ם מבואר בהלכות ביאת מקדש פ"ו ה"י דחלל גם לאחר שנתגלה פסולו אם עבר ועבד לא חילל ובתפילין פשיטא שאין הדין כן, וצ"ע.

באיסור להפחית כשהתפילין עלוי אי מהני לכתחילה להזיזם ממקומם

י"ל ע"ה שהתפילין עליו והזיזם ממקומם האם מותר לכתחילה להפחית. הנה במ"ב סי' ק"ג סק"ג כתב לגבי מי שנוצר להפחית באמצע שמרע, "ונראה לי דעל כל מנים יראה להזיז התפילין ולתקנון שלא היו מונחין על מקומן כי אסור להפחית בתפילין", והנה בספר משה הלכה ובעוד ספר על הלכות תפילין שרופים לומר דמשמע מהמ"ב דאם באמצע התפלה שלא יכול להזיז את התפילין [משום הפסק] יכול להזיז התפילין ממקומם ולהפחית אף בעלמא צריך לכתחילה להוריד את התפילין, ולענ"ד אני לא רואה כאן שום הכרח לומר כן ואדבריה נראה שלכתחילה מותר לו להפחית ע"י

שהזיזם ממקומם דכיון שהם לא במקומם לא מקיים בהם המצוה כעת והוי כמזוניים בכיסם, וה"ה שיהיה מותר לכתחילה להרדם עם התפילין באמצע שלומד באופן שהזיזם ממקומם, וכן מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א אמר לי דאם מזיזם מותר להרדם איתם, ואם כנים הדברים לכאורה גם לחולה מעיים שממתייש לבוא לבית כנסת ולהיות בין כולם בלי תפילין יהיה מותר לו להניח את התפילין שלא במקומם. אלא שראיתי דבשו"ת מנחת יצחק ח"ו ס"יג מביא המ"ב הנ"ל בסי' ק"ג ולומד ג"כ בפשטות דמש"כ המ"ב דזיזו התפילין היינו בגלל שאזוז בשמור"ך אף בעלמא צריך לחלוץ התפילין, ועפר אני תחת כפות רגליו של המנחת יצחק אך לא ראיתי הכרח שהפשט במ"ב שזה רק בדיעבד, והמנחת יצחק עצמו מביא בהמשך דברי הא"א (מבוטשאטש) שכתב בסי' כ"ח דאולי כשאין התפילין במקומם כהלכה גם למר שמותר לכתחילה דהרי לחלוץ התפילין באמצע שמרע' הוי רק הפסק, ובהפחית בתפילין דלעת השאגת אריה סי' מ' הוי איסור דאורייתא וחמיר הוא ואומר דרשני ורק המ"ב כתב כן וגם רק בסי' ק"ג, אלא שעדיין אני נוטה למר שמותר לכתחילה דהרי לחלוץ התפילין באמצע שמרע' הוי רק הפסק, ולהפחית בתפילין דלעת השאגת אריה סי' מ' הוי איסור דאורייתא וחמיר מנפל לו תפילין (ועי' בא"א דצריך להתענות בהפחית בתפילין) ואכ"ל למה שלא יחלוץ התפילין באמצע שמרע', ש"מ האזיז דלהזיז התפילין מהני לכתחילה, וגדול ענין זה. ומי שאכן ידע לא את התפילין מחמת הפחה לכאורה פשוט שצריך אח"כ לחזור לברך כשמוחזים למקומם, וכן באופן ששם חציצה מתחת תפילין שגו"כ מהני לכאורה להפחית כשמוציא החציצה יצטרך לברך, כן באופן שהריא את התפילין באויר שלא ינוחו על המשהינן ג"כ יצטרך לברך, ודלא כמו שראיתי בשו"ת באר משה ח"ו ס"ב שנוקט דבאופן שהזיזו התפילין להפחית ואח"כ מחזיר לא יברך, וכן באפיקי מגינים סי' כ"ה סקכ"ב חידש יותר דאפילו בחולץ להפחית לא יברך אח"כ. לכאורה מהמ"ב הנ"ל מוכיח שמכבר, והיי' שנבטשנו קצת ממקומם לא יברך אבל כאן הרי מזיז באופן שיוכל להפחית.

ומש"כ עוד בשו"ת באר משה שם דבר מיוחד עד למאוד דיש עצה למי שמתבייש להזיז התפילין, ששיים הטלית עם ידו על התפילין דבעה"ל שרי להפחית וציוין לב"י סי' מ"ד וכן משמע בשו"ת שרידי אש סי' ד, במ"ב מבואר שלא סבר כך דבסי' מ"ד כתב המ"ב דהטעם שיכולו לשוין באופן ששם הטלית על התפילין עם ידו דאז יסור לא יפחית מברך דלהפחית אסור.

יוסף חיים הלוי כהנינוב – קריית ספר

בענין הידוק היי"ד לקציצה ובריכת הרצועה עליו

כתב ב"י ס"ס כ"ה שמהר"ק נשאל על מי שבירך על ש"י ובתחילת ההידוק נפסק הקשר ועשה קשר אחר בלא שהסתיך דעתו בניתים, האם צריך לחזור ולברך, וכתב ע"ז ב"י וז"ל ותשובה לו נכתבה שם, ונראה שהיה נפסק אחר הידוק קציצה אפילו פרעם קצת על הדורות והקציצה לא הוה ביטעיה ליה ע"כ, דכיון שכבר חלה הבריכה על המצוה, אף שלא הסתיך דעתו, צריך לברך עיי"ש, אלא שצ"ב לשונו "על הדורות והקציצה" שהרי אם מודק על הדורות ממילא נקשרת הבריכה, והנה בבי' הלחן סי' כ"ז סעיף ב' הביא בשם הזוהר להקפיד לחבר היי"ד עם הקציצה וכ"פ בשו"ע שם, והנה מעצמם אין היי"ד והקציצה מתחברים, וצריך עצה לחברם, (אמנם עיין בשו"ת אבני נור מש"כ לכאר בזה), ונהגו הרבה שאחר שהמדיקס הרצועה סביב הדורות מלפס"פ אח"כ הקציצה סביב הקציצה, וז"ל לומר ע"ז הארי"ל לקציצה. והנה יש לחדש משלון הב"י, הני שכן היה המנהג, וכן נהג הוא ז"ל, ולכן כתב שם "נפסק וכו' אחר הידוק וקשירה וכו' על הדורות והקציצה" שכן עושין שוכרנין הרצועה הן על הדורות והן על הקציצה, וזה כדי לומר אל הקציצה את היי"ד.

אלא שעדיין יש לעיין בלשונו שכתב "הידוק וקשירה", מה כוונתו בכלפ לשון זה.

וראה בטור סי' כ"ה (סעיף י"א) מה שראה שאביו הראש"ש נהג שאחר שקשר ש"יה מניח שר"י קודם שעשה הכריכות סביב הדורות והו' כדי למעט ההפסק ובע"כ נשבער, גם מן העדד דהורה להשכנעו במילה שמוח ל"ש שקשולה כשכל הדיוני התורה שנעמד דוד שם ממנה, וראייתו האריז"ל אי"כ אינה אלא מגמי מנחות דלא דני ענין התורה כלל משמע דצערו לא היה משום זה, ועד"ז י"א דאליבא דההיא ראייתו שה"ה מה שדוד לא נשבער בשעת עשייתו, והיינו משום שעסק בתורה ולא משום הט"ק מ"מ אנו לדידן בדואי שכל מי שלא הגיע לדרגת הזו לאל פסיק פומיה מגירסא ממילא שוב חייב הוא בט"ק כדי שיהיה עליו תמיד איזה מצוה, ועפי"נ' נ"ל להיעיר על מנהג תלמידי החזו"א והקהילות יעקב שאינם שיינים בט"ק משום דהחזו"א והקהילות יעקב לא ישנו בהם וכבר בספר דינים והנהגות (פ"ב או ר"י) ובספר אורחות רבינו ח"א עמ"כ כ"ה ובלח"י יש לדחות דשאני אינהו דרב גוביריחי וזא פסקון פיהם מגירסא אחרת הורה תמיד משא"כ הדין שיש שלא הגיע לדרגת זו.

והנה מרן בשו"ע כאן כתב דמותר ליכנס בביה"ס ואין חשש משום שהיו מצוות ביויות עליו, ועליו הוסיף בעלי המפה דלפי"ז כ"ש דמותר לשכב בהן ומסיק דגם נהגו כן להקל לכתב ש"ה, ונר' לענ"ד להוסיף כן דאף אין מקום להחמיר כאותו מ"מ דס"ל דגם שוב לא לשכב בהן דבר דזה לא היה שייך אלא בזמנם שע"י שהיו שוכבים ערומים היה בזה בזיון וכדמפורט ב"י בשו"ה"א שכתב (במסכת חולין א' ח"ו וז"ל נר' דזהו דוקא שינת הלילה הדרך לחלוץ מלבושיו ואם אינו חולץ נר' כביוז אבל לא בשנית היום עכ"ל ואכ"כ בזה"י שאין ישינים אלא עם בגדים אף שאינם אותם בגדים שלושב ביום מנלן שיש בזה בזיון, אלא שעכ"פ שמועין מניה דעם אשתו יש להקפיד שיש יחלוץ החלוק מתחת הט"ק כדי שלא יתבהר הט"ק על בשרו, וי"ל בזה.

אלא דלי"ע טובא דכיון דלילה לאו זמן ציצית וליכא מצוה אי"כ איך יש ענין עפי"י הסוד ואיך יועיל לבטל החיצונים, ונבאר דבריו דבסי' י"ח ס"א הביא בשו"ע מרן רמב"ם ורא"ש אם כסות יום בלילה חייב בציצית או לא ובבי' כתב דלענין הלכה נקטינן כהרמב"ם דרב מובהק הוא וכ"ש דרש"י ס"ל כותיה, וזכ"ל בבניה"ח קסט"ו דלפי ק"ל אין בלילה זו חלק מצוה אף בבסות יום ועי"נ' צ"ל דהאריז"ל פליגי בזה, וס"ל כהרא"ש דכסות יום חייב גם בלילה וכן משמע בספר מנחת אהרן לר' יעקב פרדו (בסוה"ס) שכתב דאף שאמרו לילה לאו זמן ציצית אפילו הכי טה' אנו לך המקובלים עכ"ל ומהאיתנו מן דוד מוכח כשטת הראש"ש ואכ"י לדידן דקדו"ל כהאריז"ל נגד ד' השו"ע אי"כ מצי לברך אף בלילה על הציצית ולא שמענו כדאז.

ויש בלילה פטור ומ"מ כיון דאיתא כסות יום שייך עדיין קצת מנהגי לעשות התיקון אף בלילה, אמנם מלבד שזה דוחק גם נראה דלכאורה יש לחוש בזה משום כל תוסף דעד כאן לא אמרו דלא שייך כל תוסף אלא שמוכנין להוסיף דוקא אי לא לעיט מעשה מצוה והכא הלא עביד מעשה לבשה (עכ"פ באופן שהוצרך להפשיט עם בגדיו לחלוזו וללכשו) ואין לומר דאנו לובשו אלא להנאות שהרי זו טלית של מצוה וכל לבישתה אינה אלא לא יפרט להדיא שאינו עושה למצוה כיין יצא לא מפרש מסתמא למצוה הוא שרוצה שזכות המצוה תשטרנו, ואכ"י יצא לכאורה דעכ"פ מי שהוצרך לפשוט הט"ק בלילה אם חוור ללבוש חייב לפרש דעתו דאנו לשם מצוה והיי' הכיזי דלא יעבור אבל תוסף דאין לומר דמה שמעטקן בו היינו משום שחושש מספק לשיטת הראש"ש הסובר דכסות יום בלילה חייב דהא אף להרא"ש דאי שאין בו חיובא אברא ואכ"י ספי מתפרש מעשיו לשם מצוה ושוב ראיתי בסידור צלותא דאברהם ח"ב עמוד תתנ"ז שכתב דמהאי טעמא נהגו מקצת קהילות לימנע מלבישת הט"ק בלילה.

אברני ורבני הכוללים "אליבא דהלכתא"

"קדש" "זהיה כי יביאן" רק שבידך עם ק"ש קוראים כל ד' פרשיות וכן אחר הנחת תפילין של ר"ת יקרא כל ד' פרשיות עיי"ש. אולם ראה בשו"ע להלן סי' ל"ד ס"ב שכתב דבתפילין של ר"ת יקרא ב' פרשיות "שמע" "זהיה אם שמע" עיי"ש. והנה אפשר דלפי"ז אף בתפילין של רש"י ס"ל לשו"ע דסגי במה שקורא בק"ש פרשיות "שמע" "זהיה אם שמע" ואין צריך שיקרא גם קדש והיה כי יביאן. וכן נראה לכאורה, מדלא הזכיר בשו"ע דין קריאת ד' פרשיות כלל, וכשהזכיר בתפילין דד"ת קריאת הפרשיות, לא הזכיר אלא ב' הפרשיות.

אולם ראה במנחות ל"ב ע"ב שאמרו שתפילין נכתבות שלא מן הכתב "מ"ט מגרס גרסין, ופירש"י וז"ל הרוטום הם בפי' כל אדם ואין טועין בהם, הלכך אין צריך להעתיקם מספר אחר, ע"כ, והנה מה שהיו ד' פרשיות אלו שגורות בפי' כל, זה לכאורה בהכרח מפני שגוהנים היו לקרותם כל יום בזמן הנחתם, אי"כ המנהג שהזכירו האחרונים שהביא המ"ב הוא לכאורה מנהג קדום, ומה שהזכיר בשו"ע לקרוא ב' פרשיות בלבד, ראה בבי' שכתב זה בשם תשובה אשכנזית (תשובות מהרי"ל), ומבואר שם שזה כדי שלא יתא כמעיד עדות שקר, שלפי ר"ת קרא בתחילה ק"ש בלא תפילין עיי"ש, ואכ"ל להכי לא בעי שיקרא אלא ב' פרשיות דק"ש, שבה ניצול מעדות שקר אלא שהאחרונים כתבו דמ"מ יקרא כל חד' פרשיות כבתפילין של רש"י, אבל בהנחת תפילין של רש"י שהוא עיקר המצוה (ראה מ"ב סי' ל"ד ס"ק ד') פשיטא דיקרא כל חד' פרשיות וכדמוכח במנחות, שכבר אז נהגו כן, אלא עדדיין צ"ע דאכ"י אמאי השמיטו הפוסקים הראשונים והשו"ע ולא הזכירו דין זה כלל, ואף את"ל דאין זה דין אלא מנהג, מ"מ היה להם לכתוב דכן נהגו, וצ"ב.

יצחק מרסיאנו – בני ברק

אמנם המעיין בלשונו הטהור של האר"י החי בשער הכוונות יראה דכל הנ"ל לק"מ בדברוש א' דתפלת ערבית (דף ג'ב ע"ד) כתב המהרר"ח וז"ל דע כי לילה לאו זמן ציצית וכו' אין זה אלא בטלית גדול וכו' אבל בטלית קטן וכו' נוהג אפילו בלילה כי בחינתו הוא מבחינת הקטנות שאז הוא"א בבחינת העיבור וכו' ולכן נוהג אפילו בלילה לפי שבלילה הוא"א שכן בסוד העיבור וכו' ובחינה זו אינה מתבטלת אפילו בלילה וכו' עכ"ל.
אתה הראת לדעת דס"ל שפיר כהרמב"ם אלא שחידש לחלק בין ט"ג לט"ק וס"ל דבט"ק יש מצוה גמורה ממש (וצ"ע לענין ברכה) ואכ" שפיר אפשר לכון גם לשם מצוה ותול"מ.

ונסיים בד' המהר"ם פאפירש ז"ל בספר אור צדיקים (פכ"ז או י"א) וז"ל וכן ראוי לנהוג למי שרוצה לתקן שאר לילותיו שלא יתבעו ממנו כמה לילות שאיבד בשינה והיתול וכו'א יהיה שוכו כפול ומכופל עכ"ל.

אלהיו סאל – קריית ספר

בדן אין מעבירין בפגע בתפילין תהילה

סי כ"ז ס"א: צריכין ליהור שלא יניחו כיס התפילין וכו' לשי השו"ע ומ"ב אם אכן פגע בתפילין בלתי להניח קודם תפילין, ועי' בביאור"ל שהוא מדאורייתא (ויש חולקין) [וכי"מ ב"י שכלן עדיף להקדים תפילין אעפ"י שהביא אזוהרת הוזהר שלא לעשות כן, והביא ע"ז אסמכתא מ"מ עדיף לדחות אסמכתא זו מדין א"מ, ויש להחיות] אמנם יש האר"י שיעביר ויתעטף קודם משום אזוהרת הוזהר הנ"ל, ויל"ע דאי א"מ הוא דאורייתא היאך דחי זאת מה"ט, ואי"ן דס"ל דהוא דרבנן א"ש, אלא דאכ"א תלוי בכלל שבמח פוסקים ומקובלים יש שנטקו כהמקובלים, דהכא את מח אם זה דאורייתא או דרבנן, ואף הב"י הרי הביא את אזוהרת הוזהר וכב"י כתב לא להעביר, אמנם נראה שאף האר"י מודה דהוי דאורייתא, אלא כמשכ"ח בכה"ח דכיון דיש להם סדר למצוות אלו אין בזה א"מ, ונראה הביאור דכמו שאם אינו רוצה להניח כעת אין בזה א"מ א"כ שם שבקדימיה של מצוה כמו טלית לתפילין לשו"ע שיש עדיין מצוה להקדים הטלית מ"מ אי"א אלא מצד קדימת המצוה, ולא מצד סיבה חיצונית.
אין כאן שיש לו סיבה להקדים מצד מושג האר"י חשיב כאינו נראה להניח כ"ל דאין לו מצד המצוה גופא, ואז דכיון שיש קשר מסוים בטלית ואח"כ תפילין א"ל לענין זה חשיבי כמצוה א' שאם התחיל את חלקה השני שפיר י"ל דיעביר, ולכן כאן שיש סדר שמחאה את ב' המצוות אין בזה א"מ, ולפי"ז בשו"י ושו"ר שקי"ל שעמער לשי"א אין זה משום דקרא "דבין עיניך" עדיף מאי דאי"מ וכמשמעות ב"י, אלא דהכא אין כלל א"מ כיון שיש להם סדר, וכ"מ בכה"ח, ולפי"ז ב"י פליג בעיקר סברא זו, דס"ל דשו"י קודם משום קרי הבל ולא משום שיש סדר למצוות ולטיטות שפסק לא כאר"י.
אף שהביא אזוהרת הוזהר יל"ע אם חשיב כמח פוסקים ומקובלים, כיון שגם ב"י ס"ל להזהר ורק נחלקו בגדא א"מ,ודו"ק.

בדן מעלין בקודש לענין טלית ותפילין

שם ביאור"ל ז"ל מעלין לענין הקדמת טלית לתפילין משום מעלין בקודש, וכתב ע"י ביאור"ה, היינו מצד האדם וכו' וכוונת דבריו דהאי עיקר מעלין וכו' קאי לענין קדושת דבר להעלותו כמו במזוזה שעושה תפילין ולא הפוך וכדו אלא שהשאנ"א הק' דהא קי"ל בזהבים דמקודש מקדימים, (ורק תדיר ומקודש, הוא בספק) ולא מאחרים מדין מעלין בקודש, ועי"ז תי' הביאור"ל דכלפי האדם שמתקדש בכך שמתני תפילין אחרי טלית אי"כ שיד' להפך שמעלהו בקדושתו, וה"נ כאן אדם מתעלה בקדושה, ולא מצד שתפילין יותר קדושה ולכן מאחרים, ואוה"מ"מ דב' בדרים לפניו שלא מתייחסים לאדם כמו בזהבים אי"כ שפיר מקודש עדיף מאדם יש להניח שרביטב"א ברי"ה ט"ז ע"ב כתב לענין הקדמת התקיעות דתשר"ת, דהוא מדין מעלין בקודש, וכן בב"י סי' תקצ"א לענין הקדמת פסוקים דכתובים לפני פסוקים דנביאים כדן שיהא מעלין בקודש וכו' וצ"ע אם גם שם תפילין סברת ביאור"ה, דלכאז דקרא מה שמתני"ם לאדם שמתעטף ונתעטר בתפילין ובפרט שהביאור"ל ציין לדברי הגר"א שביאר עפי' הוזה"ק, והתם לכאורה ל"ש זאת ועדיין יש להעיר מגמג' במגילה כי ע"ב שעולה אחרון קורא ד' פסוקים משום מעלין בקודש, והתם הוא כממא בנ"א ול"ש סברת ביאור"ה ואפ"י מאחרין, אמנם שם לכאורה לא תקשי קושיית השאנ"א דאין כאן מקודש לפנינו אלא דאנו קוראים לאחרון ד', אך כל עוד שלא קרא אי"כ אין כאן דין מקודש בראשון להקדימו, ודו"ק פ"ב כ"א.

בדן עובר לעשייתו ולא עובר דעובר

סי כ"ה ס"ח, ומ"ב סקכ"ז: מבואר דיברך אחר ההנחה לפני הקשיה כדי שיהיה עובר לעשייתו, ולא לפנ"כ שלא יהיה עובר דעובר, וצריך לקרב הברכה לעשיית המצוה בכל מה דאפשר (ל' המ"ב) ומשמע דהענין בכך שלא יהיה עובר דעובר כדי שלא להפסיק בין המצוה לטית אי"כ שיד' להפך לקמן בה' לולב דמשום הפסק הוא, ויל"ע בגוונא דבתחילת הברכה עדיין היו עובר דעובר ובסוף הברכה היה עובר וכגון שבהנחה גופא מברך (אלא דבהכ"ז שי אי מצד אחר שמסתפק לעשות מלאכה בעודו מברך) דלהנחה הנ"ל אי"כ מותר דס"ס הברכה תסתיים עובר למצוה, אמנם מדברי התוס' בסוכה ל"ט ע"א ד"ה עובר מבואר לא כן עי"ש שהק' לגבי לולב היאך יברך אפ' לפניו שנטול"ו לידיה הרי הוא כמו קודם הנחת תפילין שאין מברכין שאי"ז מזומן לפניו ואחר שותפסו אי"כ יצא והאר"י התוס' ואחריו בפוסקים אין עשה, ואם כתבה הנ"ל אמאי היו עובר דעובר הא כיון דעם הברכה מיד יקח ויקיים המצוה אי"כ כאן שום הפסק, ומוכח מדבריהם דהגדר הוא באר"ה, והוא דבעי' שהברכה תחול על מצוה שהזמינה כבר לפניו, ומברך עליה משא"כ בעובר דעובר ל"ח שהמצוה מזומנת לפניו, והיינו דאי"ז

תשובות מהגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א

הל ציצית

שאלה א: כי המ"ב נהגו לעשות לטלית גדול עתה משמתי משי לסמן שאותן שלפניו יהיו לעולם לפניו, כמ"ש חז"ל קרש שבצפון לעולם בצפון.
צ"ב האם כל דין זה נאמר רק לענין שלא ילפניו הציציות שלפניו בציציות של אחוריו המונחים בסוף הטלית למטה, אבל אם נתחלף הציצית שלפני הימין במקום השמאל כגון שלשב את הארץ כשהעומד כלפי מנים [ומצוי הרבה בט"ק], האם בכה"א אין להקפיד או לא שנת.

תשובה: טוב ליהור.

שאלה ב: האם בט"ק גם יש ענין להקפיד שהציציות שלפניו יהיו מונחים לעולם לפניו, או שענין הקפידה הוא רק שלא להחליף למעלה בלמטה.
תשובה: טוב ליהור.

שאלה ג: האם במיתרי ציציות מונחים טלית אחרת גם צריך להקפיד שמה שהיה לפניו ישאר לפניו.

תשובה: לא ראינו מקפידין.

שאלה ד: כי המ"ב דהאר"י לא היה מקפיד ע"ז, יל"ע האם האר"י מיירי בעשה תנאי שפעם ילשב כך ופעם כך, או אף בלא עשיית תנאי מותר להחליף פעם כך ופעם כך.

תשובה: משמע כלל לא.

שאלה ה: כתב המ"ב בשם כוונות האר"י שהיה מכסה הטלית על התפילין של ראש, ולכאז לפי"ז יל"ע למא לא נימא שמקום הטלית שלפניו זהה בקדושה משום כיסוי התפילין, דלכאז מעלתו יותר גדולה, אינא נימא שיש ענין לשיטות כדאסא את התפילין שיר בט"ג, וסיעתא לקושייתו הם דברי הגהות, בשבת (ש"ח ע"ד) הניחא) שכן נדגיא להשיב הקדושים עד העב העומד המוך לקושייתו דאבי הקצר ודמי לזא דאמרי מעלין בקודש וכו', עכ"ל, וה"נ חלק הטלית העליון המכסה את התפילין גנאי הוא שיהיה למטה וצ"ב.

תשובה: לא מקפידין.

שאלה ו: כי המ"ב (סי י"ח ס"ק ו) יתעטף בטלית בליל יוה"כ להדמות למלאכים, ולכן לא יסירו בלילה עד אחר תפילת ערבית של מוצאי יוה"כ עכ"ל, ובשעה"צ ציין לב"ח, ובב"ח איירי על תפילת מעריב דליל יוה"כ ולא על מוצאי יוה"כ, ואם הטעם משום להדמות למלאכים הרי במוצאי יוה"כ כבר נתסלק בזה, והוא דבעי' דהא אומרים בשבטמ"ו בקול רם, אי"כ מה הטעם להקפיד ע"כ, נ"מ במי שפפש טליתו האם צריך לחזור ללבושו.

תשובה: בתר יו"כ גיריזא.

הלכות תפילין

שאלה ז: כי הרמ"א (סי כ"ה ס"ה) וטוב לומר תמיד אחר הברכה השניה בשבטמ"ו, וכי המ"ב יזהר מאד שלא לומר רק אחר שיהדק שו"ר כראוי דאל"כ יהיה הפסק בין הברכה להנחה והעולם נכשלים בזה.

מדין הפסק אלא הוא דין חיובי שהברכה תחול על המצב שהוא שבו הוא עומד לפני המצוה והיא לפניו ולא באופן שהמצוה רחוקה ממנו ומברך עליה, [ויתכן לפי"ז דדין עובר דעובר הוא נלמד מדין עובר גופא דבכלל מה שאחז"ל לברך עובר וכו' ולא אחרי אמרו גם אל לברך עובר דעובר וכו' דבעי בדין עובר תרתי חדא שלא יהיה אחרי המצוה וזהו שפ"ק דין עובר המבואר שם, אלא דכמו דבעי שהמצוה תהיה מזומנת לפניו ולא אחר שקיימה, ה"ה דבעי שתהיה מזומנת ולא הרבה לפני זה דאז ל"ח שפיר שמברך על המצוה והוא מאותו דין הנ"ל וכמו בתפילין שפיר יוכל לברך גם אח"כ והברכה תחול למפרע כמש"כ בשעה"צ סי קס"ז ס"ק מ"ה ובכ"ז ג"כ הדין כנ"ל לברך לפני, ולהני"ל א"ש), ובה יל"ע אכת"ו ולפי"ז אין דגם תחילת הברכה בעי שתהיה עובר ולא עובר דעובר, וכל שהלובב לפניו ולא אחאז אי"ז נחשב שיש מצוה מזומנת לפניו שמברך עליה, ולכן הוא עובר דעובר, ושפיר יל"פ כן גם בדברי מ"ב, ודו"ק.

בשי המ"ב לענין הכריכות סביב הדורע לפני תפילין ש"ר

סי כ"ה סקל"ח: פסק במ"ב בשם האר"י שיכירך הכריכות סביב הדורע קודם תפילין של ראש, ול"ה הפסק דס"ל דגם הם מצוה, ולא כשו"ע שקודם שיכירך יניח של ראש, והוסף במ"ב בשם שו"ר משכ"י שו"י הכריכות מתחוק הקשר, ובלעדי זה לא נחשב לקשיה, ולקמן במ"ב סקמ"ב כתב דבחמ' הפוסקים והמקובלים הלכה כהפוסקים, ואי"כ אין פסק פה כאר"י, ובלשונו משמע שפסק כאן כאר"י, וכל לא דברי המשכ"י, ויש לדחות אמנם נראה דלא קשה, דכיון שלפי השו"ע הא דלא יכירך משום דהוי הפסק בין ש"י לשו"ר אי"כ מאחר ולאר"י הוי מצוה אי"כ גם השו"ע והפוסקים מויד דאי"ו הפסק דגם כלפי הגולה לא גרע מ"גביל לתורא" דל"ה הפסק וכיון דס"ס הוא צורך התפילין, אי"כ גם השו"ע יודה בזה דמותר לכרוך כיון דהעושה כן עושה ע"פ האר"י אי"כ לדידיה הוי צורך תפילין, ותו ו"ה הפסק גם להשי"י שס"ל שאר"ז לכרוך משא"כ בגוונא בהמ"ב לקמן ל"ש זאת ושפיר פסקין כהפוסקים, ודו"ק.

הערות בדן איטר התפילין

סי כ"ז: א. מש"כ מ"ב סק"ו דבנקטע ימינו יניח בשמאל, ולכאורה הא ס"ס זי"ד ירה, וכמו שבנקטע שמאלו פטר הרמ"א בתשובה (הובא במג"א) מטעם זה, ואין לומר דכיון דנקטע שמאלו הוי כמו שהרגיל להיות איטר, ולכן מניח בשמאל אעפ"י שאין יד כהה, דהמ"ב הרי פסק דהרגיל דהוי כאיטר [לקמן ביאור"ל סי ז"ה ואיטר וכן ס"ל שם סקמ"ב דנקטע הוי בכדי שמים, ולא כהרגיל, עיי"ש) ואין לומר דהיכא דיש לו רק יד א' שוב אין מעכב דין יד כהה, אלא רק כשיש לו ב' ידיים א"כ נקטע בשמאל ידו ג"כ בימין ורמ"א פטר מה"ט (ועי' מג"א שהק' דהוא גמי דילפינן מקרא למעט) וצ"ל דכמו בשולט בשתי ידיו מניח בשמאל, ואף שאין לו יד כהה, מ"מ בכה"ג יצ"ב אזלינן בתר שאר בנ"א, אי"כ בנקטע נמי אזלינן בתר רוב בנ"א, ולפי"ז ניהא, ויל"ע.

ב. בביאור"ל סי"ו ד"ה ואיטר, פסק בנקטע ימינו עד המרפק דיניה שם כיון דנחשבי יד, והיא יד כהה, ולכאורה לפי הרמ"א לעיל ס"ס א' דס"ל דנקטע שמאלו בכה"ג לא חשיב יד ופוסט להניח אי"כ לפי"ז צריך להניח בעינינו בשמאל, דהא בנקטע ימין מניח בשמאל, ואי"כ לרמ"א חשיב הכא כנקטע ימין ויניח בשמאל, וצ"ל דהמ"ב פסק לא כרמ"א ולא רק לחומריא לענין לעיל להניח בנקטע, אלא גם לקולא בדאורייתא לא כרמ"א, ולכן כאן פסק להניח בימין ולא בשמאל, וקצ"ע.

ג. סי"ו בביאור"ל ד"ה והכי נהוג, פסק לענין כותב בד א' ושאר מלאכתו בשניה כשי השו"ע שהעיקר כיד שכותב בה, והביא ב' דעות שי הב"ח דאזיל ליעולם בתר שמאל, ושי גר"א שאזיל בתר רוב מעשיו, ושבו ביאר הביאור"ל דהלכה כשו"ע ומשום דלעולם כיון שס"ס שיכול לעשות מלאכתו בימין כותב בה, אעפ"י שנקל לו בשמאל חשיב כשולט בב' ידיו, ולכן שפיר יניח בשמאל, וצ"ע דלפי"ז תינח בכה"ג, אך בגוונא הפוך אי"כ יניח גם בשמאל דס"ס בשולט בב' ידיו מניח בשמאל, ולשו"ע בכה"ג יניח בימין דאזלינן בתר הכתיבה, ואי"כ סברת ביאור"ה אתי כשי הב"ח דלעולם בשמאל, ולא כשו"ע, וצ"ע לכאורה.

משעון בן גיגי – רוממה

במנחה העולם להתענות כשנופל תפילין

כתב באליה רבא (סי מ"ו מ"ז) בשם נהנ"ג ור"י ברונא דמי שנפלו לו התפילין בלא נרתיקן יתענה באותו יום, ואם בשבת ימתין עד למחר, ודוקא הציצצה אבל ברצועות אין קפיידא, ואם נפלו עם כיון יתן פרוטה לצדקה, עכ"ל. וצ"ע מה שייך שם תענית כשאל קיבלו ממער"י, ועוד שאם אבל או שתה קודם שנפלו לכאז אין ע"ז שם תענית, ולא מצינו תענית צוות אלא מתחילת היום עד צות המענין בשו"ת מהר"י ברונא (סי קכ"ז) יראה שכ' שאם עדיין לא טעם כלום יתענה באותו היום אע"פ שלא קיבל עליו התענית, אבל אם אבל יתענה למחר, [והובא בבהמ"ט סי תקע"א, וי"ה דעת הבא"ח וכה"ח] וצ"ב מה אהני שלא אבל הא סו"ס לא קיבל על"ה נהני התענית, ובאמת המ"ב (סי מ' סק"ג) א' בשם המ"א וז"ל, נהנינו העולם להתענות כשנופל תפילין מידו על הארץ בלא נרתיקו עכ"ל. עוד הביא את הא"ר דאם נפלו עם נרתיקו יתן פרוטה לצדקה, והמתבונן יראה שלא נקט לשון הא"ר שיתענה באותו יום אלא סתם דנוהגין להתענות היינו למחר שיקבל ע"ע התענית ככל תענית יחיד ודו"ק.

ומיהו אכתי צ"ב דעתם איך מועיל התענית בלא קבלה אלא טעמו הדנהפילה הוי סימן רע מן השמים ודמי להא דאשכחן בתענית חלום דמתענה גם בלא קבלה, וכך נפסק בשו"ע (סי רפ"ח ס"ד) דמותר להתענות בו תע"ח כדי שיקרע גזר דינו וכו' הרמ"א דמי שישן שינת צהרים וחלם חלום רע שמתענה מחצי היום עד חצי הלילה ויש מקילין עד הלילה (ולא יאמר ענינו במנחה) עיי"ש, ומעתה כמ"כ גבי תפילין שפיר י"ל דיש ענין להתענות באותו יום על מה שאירע ומיהו יש לדחות דשאני תע"ח שכ המ"ב בה"ל תענית (סי תקס"ב ס"ק כ"ו) דהטעם שאומר "וענינו" אפי' שלא קיבל התענית מאתמול, דכיון דמשמיא רמו עליה הוי במקום קבלה מעצמו עכ"ז, ואי"כ בשאר תעניות לא שייך טעם זה, ועי"כ צ"ל דס"ל דתפילין שנפלו דומה לתע"ח דכיון שכך המנהג להתענות ה"ז דומה בזה לתע"ח דמשמיא קא רמו עליה להתענות ותו א"צ קבלה, ושו"ר שכ"כ החי"א (כלל י"ד כ"ה) שיתענה בו ביום, וסבר כותיה דהוא מטעם סימן רע, אבל המג"א והמ"ב נקטו דהתענית הוא משום דלזול, ואולי מטעם כן מצינו להרבה מגדולי הדורות שהקילו בתענית זו לאנשים חלולים ולנערים (ועי' בשו"ת מהר"י ברונא בשם שהיקל לנערים, ובשו"ת חיים שאל חי"א סי י"ב היקל לצורבא מרבנן, וכן מובא מהקה"י) שיפדו אותו בצדקה, ונבד"ד שמועת' ממרן הגרא"ל שטינמן שליט"א דהעיקר כהמ"ב דאין נוהגין להתענות באותו יום וצריך קבלת תענית ככל תענית יחיד, ומצינו בהנתי"ח דמתענה באותו יום מהטעם דמשמיא נכח קא רמו עליה הוא טעם קשה והבו דלא להוסיף עליה, ומיהו אם כבר התענה באותו יום א"צ להתענות שוב (ועי"ע בשו"ת פאת שדך אור"ח סי י"ג).

עוד יש להסתפק בדברי הא"ר בכה"ג שנפלו התפילין מידיו אבל לא הגיעו עד הארץ וקודם שנפלו תפסו ברצועות האם צריך להתענות או לכהפ"ח ליתן פרוטה לצדקה.

והנה גם בזה לכאז יש לתלות מחלוקת בין הא"ר למ"ב, דבא"ר כ' מי שנופלין לו תפילין יתענה באותו יום ולא כ' שנפלו לארץ, אבל במ"ב שהעתיק דין זה כ' כשנופל תפילין מידו על הארץ, מפורש דרק נפילה על הארץ יש עליו שם נפילה אבל אם תפסו קודם שהספיק ליפול על הארץ אין ע"ז שם נפילה ואי"כ להתענות, ומסתברא דה"ה נפול על השולחן או על המיטה וכדו דג"כ אין ע"ז שם נפילה על הארץ, ומשמע דארץ דוקא משום שהוא מקום שדורכים והולכים עליו, ומיהו נראה פשוט שאם הניחם על הארץ, דג"כ אי"כ להתענות דבעי תרתי שיהיו דרך נפילה על הארץ דעיקר הביוון הוא כשנופלים על הארץ (ומיהו שמעתי לזון בנפלו פחות מג"ט לקרקע האם שייך כאן סברת לבד דחשיב כמי שהונוהו על הארץ דלא היה כאן שם נפילה וצ"ב, ובנב"ד שמועתי בשם הגר"ח קנייבסקי שליט"א שהורה על ס"ת שנפל ונחשף להטען על גרלי האדם, שאר"ז לצום לפי שלא נחשב שהס"ת נפל על הארץ.

אמירת בשבטמ"ו לדעת הרמ"א

כ' השו"ע (סי כ"ה ס"ה) יניח של יד תחתל ויברך תפילין ואח"כ ש"ר ולא יברך כ"א ברכה אחת ולשתיהם, הגה, וי"ה לנהיג על ש"ר עד מצות תפילין אפי' לא הפסיק ביניהם, וטוב לומר תמיד אחר ברכה השניה ברוך שם כבוד מלכותו, עכ"ל.

וכי המ"ב (ס"ק כ"א) דטוב לומר משום חשש ספק ברכה לבטלה, ולא שהוא ספק גמור דאכ"י איך יברך מספק ברכה לבטלה ויסמוך על שיאימר בשבטמ"ו, אלא דאנן ס"ל דעת ר"ת, רק לרואה דמילתא נהוגין לומר ברוך שם, וצ"ב ה"ך תרתי, חדא מה טעם לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד אחר שלא היה ברוך ברכה לבטלה, דלכאז ברכה לבטלה שייך כשנמברך פעמיים על תפילין ש"י או שמברך שאר ברכות, אבל כשנמברך על ש"ר על מצות תפילין הוי בירך על המצוה ועומדת לפניו, ולכנה"כ יחשב בברכה שאניה צריכה כיון שנופטר בברכת להניח גם על ש"ר, ועל"כ צ"ב הלא אם חוששין לר"ת דצריך ב' ברכות א"כ בודאי הברכה דעל תפש"ר הוי הפסק לברכת להניח ואי"כ תו א"צ לומר ברוך שם דהברכה היתה מעיקר הדין, והנה בשו"ע (סי ר"ו ס"ו) כ' נטל פרי לאכולו ויברך עליו ונפל מידו ונאבד צריך לחזור ולברך, וצריך לומר בשבטמ"ו על שהוציא שם שמים לבטלה, עכ"ז, ומבואר דכיון שברכה ראשונה לא עלתה לו ה"ה בברכה לבטלה, אבל כשברך ברכה שאר"ז לכאז לא היתה כאן הזכרת ש"ש לבטלה דסו"ס מברך ומודה לו.

ואמנם בירושלמי (פ"ב ה"א) איתא דהמברך ברכה שאר"ז אומר ברוך שם, ובחזו"א (סי קל"ז) סק"ו הביאו ונתנה עליו וז"ל ויש לעי' בשלמא מזכיר שם שמים לבטלה ודאי מתקן במה שמענו ברוך שם, אבל מברך ברכה שאניה צריכה נהי דאין כאן חיוב מ"מ שפיר שי בה הוראה, שהרי מברך ומודה לד' על הלחם שברא בעולם וכיו"ב, ומה תיקן באמירתו ברוך שם יותר מזה שאמר ברוך שמו בתחלתו, ועי"כ צ"ל דכיון דמדרבנן אסור ברכה שאניה צריכה, תקנו בזה להראות שזה אלא להחשיבו כמצויה שם שמים לבטלה וכו'.

והא אסמכור רבנן איסור ברכה שאר"ז על ל"ת, אפשר דכל שם לבטלה יש בו גם משום ל"ת מדרבנן ואפשר דאיסור ברכה שאר"ז אינו משום ובהפליה השם אלא משום חסרון יראה שאין האדם ראוי לגשת אל הקדש תמיד אלא כפי מה שקבעו חכמים, והלכך לא סמכו חכמים איסורו על מקרא ליהרא ד' דמניי ילפינן שם לבטלה, דהכא אפי' מברך כבנוי אסור וכמשה' הגרע"א בתשובה (סי כ"ה, מירו אין לו תשובה עכ"ל [וסבירא ענין זה היתה באר"ה בנ"ח"ס על דברי הגמג' בשבת (דף ק"ת) הקורא הלל בכל יום ה"ז מחרץ ומגדף ועיי"ש ברש"י] ומעתה עפ"ד החזו"א מיישב קושיא אחת בחבורתה דהטעם לאמירת ברוך שם הוא כדי לקבוע היראה בליבן, וכיון ד"אי דסמי בברכה

אחת נראה כביכול כברכה שאר"ז ולכן בשביל זה צ"ל בשבטמ"ו.

עוד יל"ד האם צריך לומר ברוך שם כבוד מלכותו בתכיפות לברכה שיהיה תוכ"ז אר"ז אין ענין, ונהג מהשו"ע (שם) גבי פרי שנפל משמע שאצ"ל תוכ"ז דמשמע דדק אחר שבירך פעם שניה ואכל אימר בשבטמ"ו, ויש לדחות דלעולם חסרד שיאימר מיד בשבטמ"ו ואח"כ ברוך וכן מסתבר, ומיהו לסברת החזו"א נראה דאף אחר תוכ"ז יש טעם לאמירת בשבטמ"ו, ומיהו יש לחלק בין ברכה לבטלה לברכה שאר"ז, דגבי ברכה לבטלה ראוי שיאימר תיכף בשבטמ"ו ובפרט לטעם הרמב"ם דעי"י אמירת ברוך שם מתקן הברכה (כמבואר בחזו"א שם), ובשם מרן הגרא"ל שטינמן שליט"א שמעתי דודאי מסתברא דראוי לומר תיכף דלא מצינו בראשונים ובפי שצריך לאומרו תוכ"ז.

מעלין בקודש בתפילין

יש לעיין להלכה ברצועות תפילין ש"י, דהדרך הוא דכשמהדקים הדק היטב מתקמטת הרצועה והתקופות הימים כחור שיעור הרצועה, וכי הרמ"ב (סי כ"ז ס"א) רותב הרצועות ש"י ושו"ר כאחר שיעור לפחות, וכי המ"ב (סי מ"ב) היינו בקליפתה בלא העוקץ שלה [ולדעת החזו"א שיעורה י"א ס"מ], וכי האחרונים דצריך ליהור מאד במקום כפל ההידוק שרגיל שהרצועה נתקמטה שם או שנפסקת עד שלא נשאר בה כשיעור עכ"ז, ונהג העיצה לתקן דהבר אחר שנפחת משיעורו כשיש רצועה ארוכה חותך מעט מהחלק הסמוך לבית וקושרו מחדש ושוב יש לו רצועה חדשה כשיעור, והשאלה אם אריך למעבד הכי, וצדדי השאלה דהנה כ' השו"ע (שם ס"ח) אורך הרצועה ש"י כדי שתקוף את הדורע ויקושר ממנה הקשר והמתח על אצבע המצעית ויכרוך ממנה על אצבעו ג' כריכות ויקושר ונהוג העולם לכרוך על הדורע ששה או שבעה כריכות עכ"ל, מבואר דעיקר הדין הנחת תפילין ש"י הוא במה שמדקדק הבית לזרוע ומותח ממנו הרצועה לאצבע המצעית ושם כורך ג' כריכות, אבל ד' כריכות הוא מנהג בעלמא, והשתא ע"י שיחתוך מן הרצועה סמוך לבית, נמצא שאותו חלק הרצועה שהיה כורכו ע"ג האצבע יעלה קצת למעלה אל מקום הכריכות ומעלין בקודש ולו אורך מורידין [ובפרט צ"ב לדעת הגר"ח' המושכנ"י דהיה מניח ש"ר רק אחר שהיה כורכו הרצועה על האצבע ומובא במנהגי הגר"ח"ס סוף תשובות ונהגות ח"ד], ובעיקר דין זה באנו למחלוקת הפו'.

כתב הא"ר (סי מ"ב ס"א) וז"ל שמועתי בשם זקני (מהר"ש) וצ"ל דמותר להדק דעבר של תפילין וליתן הקצה שלמטה למעלה בביתם, והביא ראה מפירש"י (פרשת ויצא), זאת אומרת על יניח צדיק את ראשו עשאו הקב"ה אבן אחת, ויהי עדין הקטנה צליחה צד ימיו האבן אלא שאין קפיידא בזה, ועיין לעיל סי' סקיד"מ בשם המושכנ"י דהיה מניח ש"ר רק אחר שהיה כורכו הרצועה מבואר דסברת מהר"ש דמותר להפוך חלק הרצועה שהיה למטה להניח למעלה סמוך לבית של יד, כיון שכולה רצועה אחת, והא ראה מאבנים שהניח יעקב אבינו דאחר שכולן נעשו אבן אחת שוב לא היתה קפיידא היכן הניח ראשו.

אך תמה ע"ז קצת הא"ר דמשכ"י לעיל (שם) לענין עטרה שעושים בראש הטלית בשם הלחם חמודות דהטעם שעושים כן כדי שיהא היכר למקום המונח על הראש שלא להורידו מפני אחרת דמעלין בקודש ולא מורידין וכי ע"ז הא"ר ולפי"ז אין להקל ברצועה של תפילין ולהיפך מה שלמעלה לצד הבתים למטה, וסוים דאפשר לחלק ולא ביאר פשר החילוק ושטמ' כונתו לחלק בין טלית לתפילין דתפילין חמור טפי, ואמנם אם הטעם משום דכולו חשיב כחדא מילתא ועי"כ אין קפיידא כמו שמצינו באבנים אי"כ אין סברא לחלק ביניהם, ועוד ששהר"ש דיבר על תפילין וכי"ש בטלית שלא יהיה בו משום מעלין בקודש (וכבר הובא במ"ב דהאר"י לא היה מקפיד ע"ז לכל) אך סיים הא"ר דהמג"א חולק וז"ל המג"א אם נפסק הרצועה ש"י סמוך להקשר צ"ע אם מותר להפוך ראש האחר למעלה ולעשות בו קשר של יד והתחיקה שהיה בו הקשר יקושר למטה או נימא דמורידו מקדושתו כיון שהיה בו הקשר והיו"ד ועתה יעשה בו כריכת האצבעות (ועיי"ש שדחה הראיה משמכ"ס הב"י דבנפסקת הרצועה ש"ר יתפרס וינתנו בתוך המעברתא עיי"ש) והוכיח כן המג"א מהתוס' בשבת (צ"ח) דגנאי הוא להשיש צד העב הראש סמוך לקשר צ"ע אצל צד הקצר שהיה למעלה דממי למעלין בקודש כ"ש כאן דאסור, ודוקמ"א דאם אין הרצועה ארוכה כ"ל אזי לא יקשה כ"כ כריכות סביב היד עכ"ז, ובבאה"ט (שם) כ' בשם הלכות קטנות (ח"ב סי י"א) שהעלה להחיר ובשע"ת עורר ע"ז.

וגם על שטענה להניח ובשע"ת עורר ע"ז, ונראה שכל מה שמצינו במקום אינו ראה כ"כ כיון דמעשה ניסים היה ושמה לא היו בדרך דבקות זה בזה כי נעשה גוש אחד בלול מכולם, ועוד דבלא"ה אין ראה מדברי האגדאנא ואסמכתא בעלמא הוא, (ועוד דיש ממפרשי התורה שפי' שעשה יעקב אבינו כמין מרוב של אבנים להנין עליו אר"ה בשבטמ"ו אין חילוק בין המקומות וצ"ב) ואחר שנפלה הראיה אין שום מקור להחיר.

ועתה נבוא לענינו דנהג בשע"ת וביד אפרים ובבה"ל (שם) האריכו בעינן זה ומ"מ עולה מדבריהם דכל הקפיידא הוא רק בענין הקשר שלא לשות מקומו ולהורידו מקדושתו דעיקר חלות שם תפילין ש"י הוא במקום הקשר אבל לא מצינו קפיידא על כך שחלק הרצועה שכורך בו על האצבע ישתנה למקום הכריכות דסו"ס כל זה אינו מעיקר דין קשירה מה"ת, הילכך שרי להדין לחדר כך הניח בזה הלא זלזול לחות חתיכה, וכך שמעתי מאחד המוצ"צ שליט"א וכן נוהגים למעשה.

אברהם שקלאר – מודיעין עילית

שאלה: בענין לבישת טלית קטן של צמר בקיץ, שמעתי אומרים דהיות ואין הנאת לבישה בצמר בקיץ אין ללבוש אז ט"כ של צמר ואין מקיימים אז מצות ציצית בכה"ג, ואמרו שמטעם זה לא לבש החזו"א ט"כ של צמר, האם נכונה

בענין הנותן מטתו בין צפון לדרום אשר האריך בזה רה"י הגרי"מ הלל שליט"א בגליון מס' 16, יש להעיר מדברי ה"כתר ראש" בסופו (מאמרים ט"ו), וכע"ז "בהורות והנהגות מהגר"ח מוואליזין" (נדפס בסוף הספר מעשה רב השלם) אות ס"ז, אשר משם מתבאר להדיא שהגר"ח מוואלזין העיד בשם הגר"א שהפי' בזה"ק אינו שהראש למזרח אלא כפי שפירש רש"י את הגמרא שהראש לצפון או דרום, דמבואר שם שהגר"א שואהר רב הגמי אינם חולקים בשום פעם, ושאל הגר"ח דהלא חולקים בענין הנותן מטתו בין צפון לדרום, והשיב שאינם מחולקים רק שהפירוש בזה"ק הוא בענין אחר וכנראה שהם נקטו שהפטטות בגמי הוא כמו שפירש"י ואם לא שהיה מבאר את הזוהר אחרת מהאריז"ל היה סתירה, אלא שפירש באופן שייתאים עם הגמי. וזה מוכיח שהרב בגין של שמחה הבין לנכון את כוונת דודו הגר"ח בשם הגר"א, וכפי שהביא המ"ב, שדעת הגר"א היה שאין הפירוש בזה"ק כדעת האריז"ל והרמ"ע מפאנו שהראש למזרח או מערב אלא לצפון או דרום.

יעקב רודמן - קריית ספר
[תגובת המערכת: ראה תגובתנו להערה כע"ז בגליון מס' 17 ומשם בארה להבין הכל על נכון].

ברצוני להפנות ב' שאלות קמי הדד"ג הגה"צ החה"ש מו"ר הגר"י הלל שליט"א ראש ישיבת אהבת שלום למען ישיב לי.
א. הא דאיתא בספר"ק, אפשרות למי שלא שמע ואמר ברכו בשחרית, אימרו לא אומר אני במקום ברכו דשחרית, ואח"כ אומר פסוקים ומדרשים מסויימים, ועולה לו במקום הברכו, וכן לענין קדושה, וקדיש, רצוננו לידע האם יש לזה מקור מוסמך, ומה גדרי השלמה זזו. והאם יש השלמה לקדושה דמוסף בשבת?

ב. הא דילפינן הלכה למעשה, מכתבי האריז"ל, ויש גדולי הפוסקים זיע"א שכתבו כי על פי האריז"ל שהיה קדוש אלוהי, היו עדיף מהנפסק בשלחן ערוך, ולכאורה הלא נפסק דהתורה לא בשמים, וא"א לפסוק ע"פ לימוד מפי אלהיו הנביא זכור לטוב וא"כ היאך אפשר לפסוק ע"פ מה שלמדו מפי אלהיו הנביא, או נראה במראות פשוט – אופקים מרדכי קליגמן פרוש – אופקים

[תגובת המערכת: א. המקור לזה הם מדברי רבותינו הראשונים ז"ל לומר ברייתו מאמרי הגדה שנוכח בהם קדיש ברכו וקדושה למי שלא שמעם ביציור. ולענין השלמה לקדושה מקורו בשבת. הנוו להעתיק לשון הגאון אדיר"ת בספר תפלת דוד [הוצאת מכון אהבת שלום עמי פ"ה]: ז"ל: הנה לקדושת מוסף של שבת ויז"ל לא הובא מאמר במקומו. ומצאתי להגאון האדיר ר' דוד לוריא זצ"ל בבאורו לפתק: רבי אליעזר סוף פ"א אות ס' כתוב שם כדברים האלה: "וכשישבתי במבצר ש"ב שנת תקצ"ח, הייתי נוהג לומר מאמר זה במקום קדושת מוסף שבת ויז"ט, כשם שתקנו הראשונים ברייתות במקום קדושה וקדיש וברכו, כמובא בריקם י"ח ש"ב. ומה שאת תקנו לקדושת מוסף שבת ויז"ט כו, שכל העם מצויים בבית הכנסת, גם י"ל והאיל ואיכא מ"ד דאין תפלת המוספין אלא בתבר עיר, לא חשו לתקן ליתיד שלא שמע קדושת מוסף, עכ"ד.
דבריו האחרונים נכונים, דלתי האי עדיין צריכים לחולה שאי אפשר לו לילך לבית הכנסת, או לוישב בפתח פתחו אף להם עשרה להתפלה והואיל ויצא מפי אותו צדיק, העתקתי פה אותו המאמר: וכשהוא ממחר דואה על כנפי חור [שנאמר וירכב על כרוב ויעף וידע על כנפי חור], והחיות עומדות אצל כסא כבודו ואין ידעותו מקום כבודו, והחיות עומדות בריאה ובאימה ברדת זבועי, ומזיעת פניהם מהם של שמי מושך ויוצא לפניו שנאמר נהר דיו נוגד ונפיק מן קדמוהי, שנים שרפים עומדים אחד מימינו של הקב"ה ואחד משמאלו, שש כנפים שש כנפים לכל אחד ואחד, בשתים יכסה פניו שלא יביטו פני השכינה, ושתיים מכסות גרליהם שלא ראו פני השכינה דא' לשבח עמידתו רגל עגל, ובשתיים מעופפים, ומעריצים ומקדישים את שמו הגדול, זה עונה וזה קורא, ואומרים קדוש קדוש קדוש ד' צבאות מלא כל הארץ כבודו, והחיות עומדות אצל כבודו ואינן ידעותו מקום כבודו עונות ואומרות בכל מקום שכבודו שם ברוך הוה כבוד ה' ממקומו, וישראל שנים ואומרות שמו תמיד בכל יום עונים ואומרים שמע ישראל ד' אלהיו ד' אחד – והוא משיב לעמו ישראל אני ד' אלהיכם המציל אתכם מכל צרות עכ"ל.

ב. בשאלה זו האריך מו"ר רה"י שליט"א בכמה מקומות, וברפת בשו"ת וישב הים (ח"ב סי' י"ד) עיי"ש ותרו"ץ].

בגליון מס' 14 שאל הרב שליט"א, במדור תגובות והערות, על מש"כ הרב אברהם חיים שציגל שליט"א, במדור שי"ח הלכה גליון 13, שיש פוסקים שסוברים שצריך לעמוד בתפלת הדרך, ושאל מי מה הפוסקים האלו ?? ומכיון שעסקתי קצת בענינים אלו, ומצאתי רשימה של פוסקים שסוברים שצריך לעמוד בתפלת הדרך, אמרתי שאפרסם שםם לתועלת הרבים ויהיה את תשובה שאלתו. וזה החלי בס"ד, ברוחק [סי' טד"ח] כתב שצריך לעמוד בתפלת הדרך, והובא בדרינ, באר"ן [סי' י], ובחיי אדם [כלל ס"ד ס"ב], ובכף החיים [סי"ק מ"ג], וכן משמע במ"ב [סי"ק כ"ב] שכתב שאם מוטריד יכול לישב, ומבואר שלכתחילה עימוד [מקורו מה"א הר"ל], וכ"כ בעיור השולחן [סי"א], ומחלוקי העיור השולחן שאפילו שהרכבת נוסעת, מ"מ עימוד, כל אלו מקורות נאמנים לדין עמידה בתפלת הדרך.

באת על החתום ! אייזנשטיין – מודיעין עילית
מה שהעיר הרב אברהם יצחק הופמן שליט"א במדור מכתבים ותגובות גליון מס' 16, על מש"כ בגליון מס' 15 במדור שי"ח הלכה בשם מרן הגר"ח אלישיב שליט"א שחולניום בזה"ז אין להם דין תינוקות שנשבו, וכתב הרב הג"ל, שכ"כ בעיור גמור אצל בן מרן שליט"א, ואמר לו שדעת אביו מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א שכן נחשבים לתינוקות שנשבו, האמת אומר שמש"כ שם לא היה מתוך בירור מוסמך רק כתבתי ע"פ המפורסם שנים רבות, מפי השמועה בעולם התורה, וגם ראינו בכמה פנים שכתבו כן בשם מרן הגר"ש אלישיב שליט"א, ואם טעיתי, חוזרני ב. אברהם חיים שציגל - מודיעין עילית

לענין תפילין

א. האם חייב להוריד הקופסא מתפילין של יד לפני אמירת הברכה? הגר"ח קנייבסקי שליט"א השיב לי אם יש לו חור מותר, והגר"ח בנבצל שליט"א השיב לי כן נהג אדמו"ר זללה"ה ואינו מבין למה.

ב. האם מותר לבדוק תפילין של ראש ע"י חלון שהוא כמו מראה? הגר"ח קנייבסקי שליט"א השיב לי אולי.

ג. האם מותר להסיר תפילין מתחת הטלית לפני ארון הקודש בשעת הדחק?

הגר"ח קנייבסקי שליט"א השיב לי אולי.

יעקב יור - קריית ספר
בענין נתינת המיטות לצפון ודרום אם באורך או ברוחב
לכבוד מערכת הגליון "אליבא דהלכתא", המלא וגדוש ד"ת בהלכה מידי חודש בחדשו, בכמות מפליאה ובאיכות מיוחדת (ובכללם מאמרי מו"ר הגרי"ז שוב שליט"א), אשמח אם תפרסמו במדור "מכתבים ותגובות" את מכתבי הבא. אשר יעתיב בו קשה, ונו"ב בדברי רה"י שליט"א במאמרו

בגליון האחרון (46, טבת תשס"ח) בענין נתינת המיטות לצפון ודרום אם הוא באורך או ברוחב [ועיד"ז יבון שלכה"פ האשכנזים ודאי יש להם על מה לסמוך שלא לשנות ממנהגם] ושכמ"ה.
ראיתי מאמרו המקיף של רה"י הגר"מ הלל שליט"א, שכתב להוכיח בראיות דרוב הפוסקים וכן המקובלים (ובכללם הגר"א זללה"ה) סוברים דמה שאמרו בגמי לסדר המיטות לצפון ודרום ברוחב המיטות איירי ולא באורכן, (וראש המיטה יהיה למזרח), וסתר בתו"ד דברי המשנה ברורה מרן הח"ח אשר כל בית ישראל נשען עליו שכתב דאחרי דהבנין של שמחה כתב בשם הגר"א דגם הזוהר פירשוהו כהגמי לכן צריך לנהוג לתת צפון ודרום באורך המיטות, והכריע כן להלכה, ואחר שאנן מבני אשכנז נהגינו בזה דבריהם המ"ב, ולכאורה לפ"ד רה"י שליט"א שלא כדין עבדינן, וכפי אריכות דבריו שם [ומש"כ שם בענין מנהגי האשכנזים והספרדים בהעדפת ההלכה או הקבלה לכאורה לא שייך פה, שאחר שהוכיח שכאן זו ג"כ ההלכה, ושד הזוה"ק הם ביאור ד הגמי, א"כ אף לן יש למעיקב כן לאורן], לזאת אמרתי אף שלא הורגלתי בכותבי מאמרים בגליונות, עם כ"ז למען הצדק מנהגינו ולתרוך ד המ"ב אעמוד על עומק הענין, והעירתי בו כאשר מצאה ידי, והקב"ה יכונינו לאמת כי זו מגמתני, אך כדרכה של תורה זה בונה וזה סותר עד שיאיר לנו הדרך בעזה"י, וזה החלי.

ותחילה אקדים שאינן מן הידועים בקבלה, ועכ"פ סידרתי הערות מרישא בענין ההלכת' ואח"כ מה שיש לדון בענין דעת הזוה"ק בנדון דידן.
א. הנה דברי הגמי ברכות (ה ע"ב) תניא אבא בגימין אומר על ב' דברים הייתי מצטער כל ימי וכו ועל מיטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום, ומבואר דהגמי נתמה ולא פירשה היא צפון ודרום אחי קאי, ארוחב המיטות או אורכן, ורה"י שליט"א הביא בתו"ד לשו"ת שאלת יעבץ (סי' מ"ז) שכתב דד הזוה"ק שפירש דצפון ודרום היינו לרוחב המיטה מסכימין לפשוטה של גמי, ואעיר בזה כמה א[מאחר שהגמי לא פירשה כוונתה, וזו גמי לענין מעשה ולא אגדתה (כפרק הספינה וכו'), קשה לומר שכיונה הגמי להשאיר ההלכה סתומה לכל מי שאינו יודע ד' הזוה"ק, ומשמעות ד הגמי בפשטונן לכאורה מובן לכל מעיין שהכוונה לצפון ודרום באורך המיטה, וזה לא מפני דנאמין אף שדרך הנחת מקום הוא באורך הדבר ולא ברוחבו שאינו עיקר, ועכ"פ גמיה נופת שהגמי סתמה כן וא"א שתשאיר הדבר לקבלה מוכח שההבנה הפשטית שכיונה הגמי להועילנו בה היא מצפון לדרום באורך. ב.] ויהוה ע"ז רש"י ותוס' שלא הורקקו לפרש ד הגמי אורך או ארוחב, ואך מדבריהם שכ' דגנאי הוא תשמתי לרוחות שהשכינה מצויה בתו' (וכ"א כלשונן) מוכחא דתמיהו שכן הוא, הרי דהיה פשוט להם הבנה נכונה [ג] וכן מהא גופא דעכ"פ חזינן בריש"י (על הגמי) ותוס' שפירש ד' הגמי אורך המיטה, א"כ מצינן שכן שיטתם בפירוש ד הגמי [וביתור רש"י מוכיח לן פשוט ד' הגמי שכן חזי דרכו לפרש לשונות אל כוונת אומרן כדברי התשב"ץ הנודעים עליו ז"ל], ועל כן מש"כ שהשאלת יעבץ דד' הזוה"ק יותר נוחין ומקובלין וסובלין לשון התלמוד ע"פ פשוטו ומשמעותו צלע"ק, ויתכן דגם השאל"י גופיה לא כיוון שכן היה לומד פשט השם בלתי הוזה"ק, אלא דדברי הוזה"ק בכאן אינם חדשים, כי אף דברים שאפשר לפרשנן בלשון הגמי, אבל לעולם פטטות דברי הגמי (לכאורה) ודאי הן דצפון ודרום לאורך איירי וכו"ל, אה חמד.

ב. מה שהביא רה"י שליט"א כמה אחרונים שציינו לדברי רש"י בליקוטיו בשני בלעשן שגמי בעל הוזה"ק, והוכיחו מזה שריש"י חזר בו, יש לדון בזה כמה א[מג"ל דרש"י בליקוטיו חזר בו מפירושו ולא איפכא, ונימא שפירושו הוא העיקר, וברפת שהוא ממוחק בידניו טפי. ב.] לכאורה אי"ז סתירה לדברי רש"י שבש"ס, ש"יל שישכב מצפון לדרום ויבס, פניו לכיוון מזרח בשעת קיום המוצא, ואפשר שמה שכתב בכך מצד סד ממזרח אביא זרעך (ולא ס"ל להא דאיתא בקבלה שצ' פניו שירות מצד פא"פ וכו'), ודאדרכה פטטות הל' פניו לא קאי אראשו אלא אפניו בלבד (ויש לדון בזה), וא"כ נקיים דברי רש"י בשים עם דבריו בליקוטיו, וייצא על דעכ"פ צפון ודרום באורך המיטה וכדבריו דרים [מהו שיש להעיר כי ביאור זה הוא דמ"ס לא איירי רש"י לפי"ז בענין צפון ודרום כלל, שהלא זה הוא דינא דגמי והיה לו להביא זאת, אבל אין להוכיח מידי המערה זו לכאורה, אך ראית דבריו בפנים (ועלה הובא לנו אחק חלק מדבריו שם).] ועל כולם יעיוון לקרן שאומהם בעזה"ה דדקין אהנהגה הנוהג בגולה כהנהגת הנוהג בקבלה, ויתכן אפילו הפכיתו בהנהגותיהם, ובהו יתבאר ו דרש"י הטיב אף בלא התירוצים הג"ל, ועי' לקמן.

ג. בדברי הרמב"ם שהביא רה"י שליט"א כמה אחרונים שפירשו בדבריו דס"ל דצפון ודרום לרוחב המיטות, ומשבתיהם ע"פ האר"י, לא אבין דבריהם כלל, וכדלהלן, א[הלא הר"מ הזכיר ישנים עם דין נפנים, ועיקר ענינו שם בנפנה רק שבתיהב אחת הוסיף ענין השינה, כדיער"ש, והלא בנפנה לא מצינו (ועכ"פ אני לא מצאתי) לאחד שפירש דחבשו של פננה מן הדרום לצפון, וא"כ למה נפרט דבר זה? כי בשים ארוחבה של מטה, אחר שכללם יחד, וזה פליאה ותימה רבתא אצ"ל. ב.] והר"מ גופיה שלא פירש דבריו אם דרש"י אף רוחב הישן קאי, טעמא מלאכה שנהג כדרך הגמרא שסתמה ד"ז, והוא מפני שדבר זה פשוט וכלל מבנינם שהנחת מקום לחפץ היה בארזו שהוא זכור, וכז"ל, אלא א"כ בבין שהיה פשוט להר"מ שכל אחד יבין דכוונתו וכוונת הגמי ארוחב המיטות, וזה אינו נראה שדוים אופן (לכאורה) [ג] ב"ה חזינו דלא הזכיר כלל ענין תשמתי לצפון ודרום, אלא רק דין השכיב, ומניה למד באר"י בסו"מ ג' דאשילו אין אשתו עמו יישן לצפון ודרום, וא"כ זה חידוש גדול לומר דכיוון הר"מ לרוחב המיטות כדעת הזוה"ק אחר שלא איירי כלל בדין תשמתי המיטה באופן פרטית אלא רק בתוך דין שינה כללו [וטעמא מעשה הר"מ כן, דס"ל דאבא בגימין אכל שריש אדם קאי, ודברי רב חייא אינם אלא צירוף ראיא, דמדמהזכיר ברכה זו אצפון ש"מ שההלכה לשכב לצפון, דהלא הדרך לשמש כדרך השכיבה, וזו ראית הגמי (וא באופ"א), וראיתי אח"ז שרה"י שליט"א ג"כ כתב כע"ז (ובדעת אחר) כבואו לבאר דברי הב"י בתחילי"ד (אך שגוה בביאור בלתי נכון) ולא נתבאר לי [כתע"ז] ד' והא פשיטא דהר"מ לא כיוון לד' הזוה"ק גופיה, שנעלם בשני ידידה כמדו, וכמדומה עד דהר"י שליט"א גופיה כתב בזה במקום אחר, אלא כוונתו שביאר כן מדנפשיה, וצ"ע מה יביאו לזה. עכ"פ מכל הלין דלעיל נראה לכאורה דהר"מ ג"כ ס"ל דצפון ודרום לאורך המיטה, כדן פננה, ומשאר הטעמים שזכרתי, א"כ הא תלת (פטטות הגמי, ורש"י לא חזר בו [וס"ל כהתוס'], והר"מ ג"כ שכ"ז בדעתו לכאורה), [ובמג"א איני יודע אם חשבי שהכרח כהזוה"ק, אחר שהביא ב' הדעות, וצ"י בעלי הכללים בזה].

ד. ועתה אבוא לדון בדעת הגר"א בביאור דברי הזוה"ק, שהאריך בזה רה"י נר"ו טובא וראשית אומר שהנה באמת אחר שהביא דברי הר"א חבר שכתב להדיא בדעת הגר"א זללה"ה שצ' לנהוג כהזוה"ק, א"כ לכל היותר יש כאן ספק בין דברי הרב בגין של שמחה לדברי הר"יא חבר, וזו ראיא גדולה, ואין היה להקדימה בראשית המור"מ בזה, ובכ"ז יש כאן כמה דברים לדון בהם, ודברי יסובו להלן בעיקר על ב' דרכים, א' ליישב את המ"ב שסמך עצמו ע"ד הבנין של שמחה (להלן: הרב הבש"ש), ב' לדון למעשה בסברא חדשה שלא הוזכרה בדברי המ"ב, ואפשר ליישב בה כמה דברים, ואסדר דין ראשון ראשון.

ה. הנה שמועה זו ששמע הרב בש"ש מדדור ר' חיים וולאדינר זללה"ה שהיה התלמיד היותר קרוב לאדונוני הגר"א לכאורה שמועה בסיסמת ומה שהייתה על פא"ז מוריד מערכה, דהלא כל המסורה בידינו רוב שני עולם היתה תושבע"נ כפשוטו, ולא שהעיר רה"י שליט"א דמש"כ הרב הבש"ש לפרש כוונת הגר"א זהו מדיליה, וסתר רה"י שליט"א דבריו מפי יהל אור להגר"א על הזוה"ק דמבואר שלא כדבריו, ולכך פי דברי

מכתבים ותגובות

הגר"א בשמועתו באופן אחר, וניתי ונחזי. א[הרב הבש"ש גופיה לכאורה י"ל ששמועתו הייתה סדורה אצלו, והיה ברור לו דכוונת הגר"א דנהגינן כרש"י ותוס', ומה עוד שמסתבר כן שהלא כן פטטות הגמרא [ויתכן מאד ג"כ שהייתה לו הוראה למעשה מדדור ר"ח וולאדינר זללה"ה אאיזה צורה כיוון הגר"א, אבל בזה יש לדון]. ומה שבא לפרש סברא מדנפשיה לקיים הדברים בדרכי הסברה נ' שאז"ל דבר אשר לא יעשה, מאחר ובא להטעים הדברים, ולא להכריע ע"פ סברות מה כיוון הגר"א, וא"כ אפילו נימא כד' רה"י שליט"א בביאור"ד הזוה"ק ובסתירת הסבר הבנין של שמחה, שבזה לא אוכל חוות יעד (וגם יכירן דברי אמת דהר"י שליט"א), מ"מ אי"ז סתירה לגוף השמועה, ומה שהביא מד' הגר"א ביהל אור, הלא הגר"א לא פירש בכל הדברים כן האר"י [והוא"ז שלא למעשה], אלא בחלקם, ויתכן שהיה להגר"א שיינו קטן בהסבר ד הזוה"ק מהידוע לכת"ר רה"י שליט"א, באופן שעי"ז משתנית כל ההבנה והתוצאה למעשה הפוכה מהבנת האר"י כד' רה"י שליט"א, שכידוע הדברים דקין ומשתנים בקל, וכמו שהביא רה"י גופיה גופיה מהרש"ש זללה"ה בזה, וא"כ למה לא נסמוך על השמועה אם חזינן דהרב הבש"ש (פה שני להגר"א) היה בריא ליה שכן שמע מדדור ר' חיים וולאדינר זיע"א. ב.] והח"ח גופיה במ"ב דהביא לד' הבש"ש אפשר דג"כ כיוון להוכיח מעיקר השמועה שאמרו הגר"א דאין הביאור המקובל כד' רה"י, ולא מהסבירו דהרב הבש"ש למד כן בלשון הגר"א (ועוד דהח"ח גופיה היה מקובל גדול, אבל אכמ"ל,ב, שאפילו שכמדור כ"ה מ"מ זו ראיא צדדית, ולא לעיקר הנידון]. ג.] מש"כ רה"י שליט"א לכאר דכוונת הגר"א "מקובלים" היתה לגורי האר"י שהובאו בספר מקור חיים (לבעל החוות יאיר) הנדפס עתה, זה חזקת קצת (מסברא), וגם שהספר חדש), א"כ ודאי היה לרבינו מאיר עיני ישראל הח"ח בעל המ"ב זללה"ה זיע"א על מה לסמוך, בהביאו שמועת הבנין של שמחה בשם הגר"א [ומה עוד שהביא הדעת כסמך לפסק ההלכה בזה]. ואין הערות רה"י שליט"א בפירושו הרב בעל בש"ש סותרות גוף השמועה, וזה מבואר כמדו בס"ד.

ו. ואכן כ"ז היה לבאר דברי המשנה ברורה, אבל לידן אחר שהביא רה"י שליט"א לדעת הר"א חרב ואגדות הגר"א, שמבואר כדבריו א"כ אפשר שננסוך עליהן יותר (אף דיש לדון בזה גופא, דהלא אפשר שהגר"א חזר בו, והח"ח היה תלמיד דהר"א יותר מר"א חרב, מ"מ לכאורה מידי ספק לא יצאנו דשמה ד' הר"א חרב עיקר, שהרי ד האר"י מסיעינו לו כפי דברי רה"י שליט"א), ודא צריכא עיונא, אכן אף בזה יש להעיר, וכדלהלן, דהלא הגר"א בח"א ברכות לא פירש הרוחות להדיא, רק כתב שסודו כנרמז בספר משאלו תחת לראשן, שכן שהר"ח חרב פירש להדיא דהכוונה אצפון ודרום לרוחב המיטה, וגם דביאור"ד האר"י כפי כל אריכות רה"י שליט"א מריון לכאורה דזאין כן ביאור דברי הזוה"ק, מ"מ יש לנו לומר לכאורס יסוד גדול, ופשוט מסברא (לכאורה) בזה ענינא, כפי שיבואר. דאפשר שנאמר כן, דיש בביאור הגמי נכאן (וכן אפשר בעוד דוחכת) ב' כוונות, א' פשטית וא' סודית, ואין הא' דוחה את חברתה, ואף הדאמת כנודע לבעלי חפ"ן היא כהסוד, מ"מ לא נסתרה הכוונה הפשטית שבגמי, ורוב המון העם שאל הגוי' לעיל (קבלה) להסיר הלוק בן גנפ"ד לדינן האשכנזים]. וביאור הדברים, דודאי דברי הגמי צפון ודרום שלפי הפשט הלא היה הגוי' לח"ן שאלו נהגו כפי פטטות דהר"א ובהו יכיונו לשון צפון, דהא דא בריא דסוד צפון עדיפא מסוד מזרח דממזרח אביא זרעך, שהרי לא הוזכר ענין המזרח בגמי כלל (ומש"ה הא טעה רבינו הרמ"ע כדאחרך דר"י שליט"א, ופירש לפ"ד הזוה"ק שראשו למערב), וכוונת הגמי היתה כדיון לאי דיעי למיכוון סוד צפון ודרום הרמזם בפסוק הני"ל (בסוד החיבוק), עכ"פ יניחו מיסתן באורך לצפון ודרום, ובהו יכונו ענין צפון ויכונו לברכה זו דממזרח אביא זרעך. ולפי"ז אה"נ דסוף כוונתו של הגר"א בח"א לברכות היתה לצפון ודרום ברוחב המיטה, וכמש"כ תלמידיו הגדול בעיקמם דר"ח אר"י זללה"ה, דהרי שדבריה רה"י גופיה שכן עולה דעת האר"י הח"י זללה"ה זיע"א, מ"מ שפיר סתם ולא פירש הרוחות למעשה [אף שהיה ראי' לו לעשות כן, בזה נוגע למעשה], כיון דכוונתו היתה בעיקרה לבאר דברי הגמי מהיכן באו ומאי ענין פירש דאזכיא בהו, אבל בלמעשה לא הזכיר שאומהם ומסתברתיה (דבריו), ומה שפירש בהנהגה בזאת חלוקה, שרוב המון העם ינהגו כפטש הגמי וכשי' רש"י ותוס' שפירשהו כן [וכפי ד' הר"מ, כש"ן] דצפון ודרום לאורך המיטות, וזו הלא כוונת הגמי לרוב עמלדין אותה כפי פשט אמריה וכפי הנחוץ וחובה לעשות בראשונה לכל בר שיש לו חבל, אלא שההוכיח לסוד ויכלין למיכוון אינהו יעבדו כפי עומק ד' הזוה"ק וסודותיו, שזה העומק האמיתי שבדברי הגמי קדושה, ובה הכל יבוא על מקומו בשלום. באופן שנמצא בשעת קצירה דאין דכוונת הגמי היתה לסוד המבואר בד' הזוה"ק ותופשר ע"י האר"י, (וכמו שהביא מד' הגר"א זללה"ה, ויכין בתחילת הדר"י, מ"מ לענין הנהגה תרי הנהגות איכא, והפשטי ג"כ לפי דרך הקבלה הולך, אלא שבלמעשה תאה הנהגות שונה מבעל הקבלה, ואין בזה סתירה. כ"נ לכאורה מחזור בבאור הענין המעידה הזה, בס"ד.

ז. ונמצא לפי המבואר בארוכה כך, דאחר דרש"י ותוס' והר"מ פסקו דצפון ודרום באורך המיטה קאי וכז"ל, ואחר שבגוף דברי הגר"א יש לדון ג"כ וכז"ל, ואחר שיש לומר אר"י לפ"ד הגר"א בח"א ברכות כן ההלכה לנהוגין בגולה כפטש הגמי דצפון ודרום באורך המיטה, ואחר שכן פסק השו"ע ורבינו בעל המ"ב [אשר משמאי סייעו על ידיה לכוון דבריו להלכה, וכמבואר לעיל בס"ד], לכן י"ל דדאי' שפיר נהגי: עמא דידן [האשכנזים עכ"פ] לסוד מיטותיהון מצפון לדרום באורך, ואלו ואלו דברי אלוקים חיים, וכן ועתה אבוא אומר מפי אר"י כל המעשים ב"ה.

ובהדמנות זו הנני מודה לרה"י שליט"א אשר חסדו נוטה עליו לזכותינו באריכות דבריו הנעימים, כן יזהרו השם עוד רבות בשנים, להגדיל תורה ולהאדירה, ובא לציון גואל במהרה.

יהודה אהרן הלוי ברייזר - מודיעין עילית

בענין כריעה בברכים

ראה ראיתי בגליון החשוב מס' 13, תשרי תשס"ח למאי דקשאי ליה להרב איתן עזר הי"ו מוה המקור לאלו הנוהגים אחר הקבלה שלא עושים כריעה בברכים, הרי בזוהר הק' מפורש להדיא שצריך כריעה בברכים. וכ"ז החרידים והשלמי ציבה, ע"כ, והנה פתבנמא דנא הארכתי טובא בתשובה להוכיח בראיות ברורות וחלטות, דע"פ הקבלה אין לכרוע בברכי כלל, ושכן הוא בזוהר בריעיא מהימנא, וכדאפשרא לן בספיון של צדיקים גמורים, והיא לו נדפסא בדפוס"א מחיים כל הכתוב לחיים, וכאן אכתוב בקצירת האומיר, דבמקום דאמרו לקצץ אין אתה רשאי להאריך, והיה הקצצ אמיץ.

הנה אייתי בזוהר הק' (רעיא מהימנא ר"פ עקב) וז"ל ועל דא בצלותא בר נש כורע בברוך, דאיהו עלמא כפוף לגבי עילא וכו', ברוך דצלותא בר נש כורע ביה בברכי וגחין רישא באתה בגין דאתה אקירי ראש, ובגין כך כריעה בברוך, וגחנינו ברישא באתה עכ"ל, מבואר דטעמא דצריך לכרוע במילת דבר משום דבריו הוי עולם כפוף, וכיון דאיהו עלמא כפוף לכריעה דבר נש כורע ביה הוי נמי בכפוף דהא ברוך מקרי כפוף, ולא שייכא כלל לכריעה בברכים דהא אינו כפוף, ומש"כ כורע ביה בברכי, היינו דע"י כריעת הגוף ברכי נמי כרועים וככופים מעט מכה הכריעה שרעו בגופו, וכאשר החוש יעיד ע"ז, ולעולם כריעה היינו כריעת הגוף דוקא ולא שייכא כלל לקיפול הברכים, וע"ע בסמוך.

ואתה תחזה דהכי ידקא לשונותם בארשותם דרובן בתרא, דעיון למרן

החיד"א בספר מחבר"ר (סי' ק"יג אות ב) וז"ל בשו"ת בית יעקב סי' קכ"ז פירש דזכרע גופו בברוך וראשו באתה, וגורי האר"י כתבו כמ"ש הרב בית יעקב והוא "לשון" רעיא מהימנא ר"פ עקב עכ"ל. וכ"כ בספרו קשר גדול (סי' י"ג אות ב) וז"ל יכרע גופו כשאומר ברוך וכשיאמר אתה יסחה ראשו, זוהר רעיא מהימנא ריש עקב ע"ש, וכ"ה בספר שלמי ציבור הל תפלה (דיני ברכה ראשונה אות ג) ע"ש, הרי דהעידו בנו דלשון הזוהר "יכרע גופו", ומוכח דכרוע ביה בברכי דכתב הזוהר היינו כריעה ש"ה וממילא ברכי כרועים, ולא בעי לכרוע ולקפל את ברכי כלל, מדלא מיייתו לן כלישנא דהזוהר בברכי, ודו"ק.

ואם אחרת יקח לו הוא ניהו הגאון ר' אברהם הכהן מסאלוניקי דכתב בספרו ברייתא יוקח נא (סי' ק"יג אות ט) וז"ל כשיאמר ברוך יכרע בברכי כשיאמר אתה יסחה עד שיתפקקו החוליות, מ"א משם הזוה"ק ושל"ה, וכו', אמנם נלע"ד דגם המ"א היה דעתו לומר דהא דקאמר בברוך כרע בברכי היינו גופו, ובאתה יסחה ראשו עד שיתפקקו החוליות וכ"נ מדברי הא"ר וכו', וכ"מ בדברי הפמ"ל ב"א"א שהבין כן בדעת הגר"א, גם הרב מחבר"ר הביא משם תשובת בית יעקב דפי' דזכרע גופו בברוך וראשו באתה, ושכ"כ גורי האריז"ל והוא לשון רעיא מהימנא ר"פ עקב, עכ"ד ע"ש. אתה הראת לדעת דאף בדעת המ"א דכתב בשם הזוהר דזכרע בברכי, היינו דזכרע בגופו דקא, והוא נפלא דר"ק והבן.

ועל ארבעה לו אשיבנו הוא ניהו הארי שבחבורה אספקלריא המאירה (כלשון הגר"ח פלאגי) מוהר"ר חיים פונטרמיולי בספרו פתח הדביר ח"א (סי' ק"יג אות ג) דמייית להזוהר בר"מ דאמר התם ברוך דצלותא בר נש כורע ביה בברכי וגחין רישא באתה, וכתב וז"ל בעודו כרוע הגוף והראש יגיביה גופו והראש קצת ועי' הגבהה זו ידקפו הברכים כמריעתן שרעו בברוך באופן שישארו הגוף והראש כפופים מעט וכו', הרי דזקיפה ראשונה היה זקופת הברכים כדאמרו, עכ"ל, הנה שפתינו ברור מללו דכורע בברכי שרעו בברוך היינו כפיפת הגוף, דע"ז ממילא גם הברכים כפופים מעט בהדיא דכפיפת הגוף, ולהכי כאשר מגביה את גופו מעט ממילא ע"י הגבהה זו ידקפו גם הברכים, אבל אי נימא דכורע את ברכי ממש הרי כאשר כורע הגוף והראש כבר נדקפו ברכי תכף ומיד עם כריעת הגוף והראש, והאין ש"ה למימר דבעידו כרוע יגיביה גופו וידקפו הברכים, הרי הם כבר זקופים ועומדים כאשר כרע גופו, אלא ודאי כדאמרו.

ותמישיתו יוסף עילוי ה"ה האדמו"ר מצאנז קלויזנבורג דצוק"ל בתשובותיו ויסיף רציב ח"א א"ח" (סי' ס"ג אות ו' ואילך) דהאריך בהאי מילתא דלכאורה דברי הזוה"ק והאריז"ל לא עולים בקנה אחד, דבזוהר כתוב בברכי, ובכוונותו כתוב יכרע גופו, ושוב הוכיח דברך נקרא כל החלק העליון של הרגל עד המותניים למעלה, והאריז"ל וכתב ואכ" מנש"כ הזוה"ק כורע ביה בברכי, היינו במותניו שהוא החלק העליון של הברך, שהוא סמוך לגוף, והוא הנוטה אחת עם כריעת הגוף, ואינו כורע כריעה בפ"ע גם בברכים, וכ"ה דעת המ"א והחיד"א, וכו', והעיקר הוא שצריך לכרוע גופו במנתינו כדאמרו, וכ"ה כריעה בברכי וכו', וכמ"ש בספר בית יעקב שהיה בדורו של הטי"ז והש"ך, דהעיקר לכרוע בגופו וא"צ לכרוע בברכי, וזה ברור, עכ"ז. מבואר דהא דכתב בזוה"ק ובמ"א דכורע בברכי, היינו דכופף גופו בלבד וממילא גם ברכי כפופים, וכסברת החיד"א ודעימיה, וכלל דבריו המאירים לעיל בהבנת דברי הפוסקים, תלח"ה.

המעלה השישית הוא הגאון האדיר שר בית הזוהר ר' עובדיה הדאיה בשו"ת ישכיל עבדי ח"א (סי' ו') דנשאל אי הכריעה דעושה שלום אחר העמידה היא בראשו דוקא או גם בגופו, וכ' ותת"ד יש לכתוב האי מדברי הזוה"ק פ' פנחס (דרכ"ס ע"א) שכתב וז' לו כריעות פשוט אי

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אות ג' שיש מחמירים גם באשה וכן הביא הילקו"י אבלות עמי תשס"ז בשם כמה מהפוסקים לחמיר.

מיכאל כהניאן – נוה יעקב

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

אברהם אבינו

ושעה א"כ כמאי סבירא להו אתמאה, וכאשר הוכחתי מפעם לפעם המקילין בזה השיבו לי תשובה השגורה פניהם "רבותינו הספרדים לא נהגו כן", ע"כ הנמלה ציציתיו הרי הוא כמוציא לעז על הראשונים, ועו"א אשיב ואומר דאדרבה תשובות ראש ה"שניה שליט"א ומאמרו המקיץ "מקיים דברי הראשונים ומציא לעז על האחרונים", חדא, איך שייך להמציא תירוץ כזה ולומר שרבותינו לא נהגו כן, הלא כל תינוק בבית הספר מעדות המזרח שהראו לו רבותיו תמונותיהם ותיאורם של רבותינו ותכמינו הלא ידע וגם ראה שכולם ללא יוצא מן הכלל [עד לזור האחרון שנשנתם בטענים] היו לבושים גלימות, ואותו מעיל עליון הנקרא "גזובא" היה מכסה בגד הציצית, והוא עצמו לרוב היה פתוח מכפתורים באופן שכשאותם חכמים היו הולכים או יושבים היו ציציתיהם נגלים כדבעי, ונער הייתי וגם זקנתי וזכיתי לראות הרבה מן החכמים הללו, כגון רבי יעקב מצאנץ, רבי יהושע שרביאני, הבבא סאלי, חכם אפרים הכהן, רבי יצחק כדורי ועוד זצוק"ל ובעיני ראיתי בעת ישיבתם שרבו הפעמים היו מתגלין מציציותיהם לבחוף, ובודאי בקל מצו לקיים מצות וריאתם אותו, א"כ מה שייך תשובה זו לומר "רבותינו לא נהגו כן", וכי רבותינו הלכו במכנסיים ושאר בגדים שהולכים בג"א כיום?

והשנית, והיא תוכחה מגולה, וכי כל אותם "מהדרים" החוששים לחילה וחס להוציא לעז על הראשונים חששו לחשש זה בשאר הלכות ומנהגים. וכי מקפידים הם בכל בוקר ללבוש ב' זוגי תפילין רש"י ור"ת ייחזיו שעליהם כתב האר"י החי ששניהם אמת וייחזיו יהיו לא יפרדו, או לפחות מקפידים הם ללבוש רק תפילין דרש"י כאשר נהגו בעלי בתים הגונים בדורות הקודמים. וכי מקפידים הם על נשותיהן בכל ערב שבת שידליקו הנרות ורק לאחמ"כ יכרכו, כפסג הבא"ח (שנה ב' פרשת נח ה"ח), ווכי מקפידים הם כנ"ל שיכרכו שהחיינו בעת הדלקת הנרות בימים טובים, כדפסק מרן הבא"ח בכמה דוכתי. ווכי מקפידים הם על נשותיהן שיכרכו על מצוות עשה שהזמן כ"ל ההכמים וגדולי הפוסקים הספרדים, ולא אלו היו הלכה פסוקה? ועוד הרבה הנמאות לכלי סוף, והלא מנהגים היתה קהילה בישראל שלא נהגו כן הנשים להדליק ואח"כ לברך, ושלא נהגו לברך על מצוות עשה שהזמן"א, כאשר שאלנו מפי כל החכמים והגאונים, הלא המה הגאון רבי יצרא עטיה זצוק"ל ראש ישיבת פורת יוסף, ויהאוננו כי "יהודי צדיק וחו' בן ציון אבא שואל זצוק"ל ושאר חכמים ונבונים. ולא היה חכם ספרדי אחד בעל תלמוד שלא הפקיד להניח ב' זוגות תפילין, והיכן הלכה טענתם "שלא להוציא לעז על הראשונים", וכי לכל דברים אלו וכיוצא בהם לא חשו לקמחייהו ולהוצאת לעז על הראשונים.

ע"כ אומר לכל בן תורה "קבלו האמת ממי שאמרו" ובדקו ההלכות והמנהגים לעומקם, שלכל מנהג מקור בהלכה ורבותינו הראשונים לא הוה קטלי קניא חלילה, ובפרט לענין זה של מצות וריאתם אותו שהוא תכשיט של מלך מלכי המלכים הקב"ה, ודאי שעליו להתגאות בו ולהראותו ולהבליטו, וחלילה לבזותו.

ונהני בברכה שתמשיכיו בעשיית חילים לתורה, ובודאי שכל גדולי חכמינו שומרים וששים בשמים ממעל בתורות אמת שבפיהם, והנעמדת הדת והמנהג על תלה, ולא תסור תורה זו מפנינו ומפי זרעינו עד עולם אמן.
החותם בברכה פכולה ומכופלת
משה כהן, פעיה"ק ירושלים

בגליון מס' 17 במדור ביני עמודי הרה"ח חיים כהן שליט"א בענין מי שיכיר על הטלית וקודם העטיפה בא השמש ולקחו ונתן לו אתר, ע"ש גי"ש בזה.

ובהיות שבדי' נמצא ספר נדיר אשר בשמו יקרא "אקיס את יצחק" אשר חיברו אחד המיוחד מחז"ר בבל הגאון רבי יצחק אברהם שלמה זלה"ה, אשר דן בשאלה זו, ורציתי לזכות הרבים ולהעתיק השאלה והתשובה בזה, ש"ע א"ח סי' ח'. כתב הרב עמר השלחן אות ב' וז"ל כתבו האחרונים על מי שנתנו לו טלית וביקר ומיד קודם שיתנו לו השמש ולקחו ונתן לו אתר א"צ לברך שנית כיוון דחובה הוא דעתו על טלית שילבש. ול"ד לפרי דסי' רכ"ו שבמכר שנית לפי שאין חובה לאכולו ואין דעתו אלא על מה שהיה ביזו בשעת ברכה ע"ש. ולי אין נראה לחלק דהא קי"ל גבי קידוש דהוי כר שבוהבו שאם נשפך הכוס קודם שיטעום מביא אתר ומברך כמ"ש סי' רע"א וכו' עכ"ד.

ולי נראה דהחילוק שחילקו יין דבר שבוהבו ובין דבר אכילה שאינו חובה הוא חילוק אמת: ומה שהביא ראה הרב ער"ש מן הקידוש, דאדרבה משא ראה מיעתה לדבריהם הנהי קידוש של שבת יש בו ברכת אכילה בפה"א וברכת חובה קידוש היום וכתב ש"ע סי' רע"א סט"ו וז"ל קידש וקודם שטעם הפסיק בדבור חזור ומברך פה"א ואינו חזור ומברך לקידוש. וכן לא נשפך הכוס קודם שיטעום ממנו יביא כוס אתר ומברך עליו פה"א וא"כ נשפך וילקדש עכ"ד.
הראת לדעת אם נשפך הכוס אתר חזור ומקדש שהוא דבר שבוהבו אבל פה"א שהוא צורך אכילה חזור ומברך.
ותימא על הערה"ה שלא עיין היטב בש"ע ודו"ק, עכ"ל.

ישר כח על הגליון המלא ברכת ה' בהלכה ומנהג ובאתי להעיר על מש"כ יד' א. ת. שציגל שליט"א להקשות בגליון מס' 13 במדור שיה הלכה, שבמקור א' מבואר בחז"ל שאדם צריך לברך לברך ראה כאברהם אבינו, ומאיזך אמרו שיכרכו בשב"ח כאפרים ומנשה, והנה ראשית תמוה שכתב שזה מבואר בחז"ל והלא זה פסוקים ערוכים בפ' לך לך, ונברכו בך כל משפחות האדמה ופירש"י אדם אומר לבנו תהא כאברהם, ואולי כיון שיש בפסוק פירוש נוסף עיי"ש ברש"י א"כ אי"ז פסוק מפורש, אבל באפרים ומנשה הוא פסוק ערוך פכ"ר ויחי בך יברך ישראל לאמור ושימך אלוקים כאפרים וכמנשה.

אמנם השאלה תמוהה שעל אפרים ומנשה כתיב בך יברך ישראל ועל אברהם כתיב ונברכו בך כל משפחות האדמה היינו שאומתם העולם יתברכו באברהם ולא כתיב על ישראל.
ואפילו נאמר דקאי על ישראל אין כאן תימה, אם ראובן אומר לשמעון בך את בךן שיהא ת"ח וצדיק כמו הפחץ חיים, ואח"כ אומר לו בךך את כן שיהא עשיר ותרשטייל, וכי יש כאן סתירה הלא פשוט שאין כאן שום סתירה, שיש כאן שני ענינים, הצלחה ורחינות והצלחה גשמיית ונ"א נאמר שבהצלחה גשמית יברכו כאברהם שזה כל הברכות שבפ"ר לך לך על הבנים והמומן והשם, אבל כאפרים ומנשה הוא במעלות ורחינות. [וכנ"ר זה עומק תשובות מרן הגר"ח שליט"א שיכול לומר שניהם].

ר. מ. פלדמן – רמת שלמה

בגליון מס' 17 הבאתי דברי המ"ב בסיומן כ"ד ס"ק ה' בדין לועז לרש דבקבר אשה אין דין את לגבי קבר קטן אלא לועז לרש אע"פ שפסזור ממצוות דשמן נשמת אדם גדול הוא.
וכתבתי דין לרדקדק מדוע לא ניהוש ג"כ דשמת נשמת אדם גדול הוא. ומדברי המ"ב נראה דאין לחוש וצ"ע ונהי הראינה ק"ר משה יש שליט"א בדפסר "מגיד משרים" למרן הקדוש רבינו יוסף קארו וצ"ל בפרשטת לך לך שגילה המגיד למרן על חשיבות אשתו וז"ל [גו"י] [הגהות הראשונות והדעות] כי סוד הגלגול של אשתך ועכשיו באתי להדריךך סוד אשתך הנוכחית מי היא וכך תדע רחמינו וחסדיו שעשה עמך שתייה לך אשה זכאית כל שיהי הודעתך כי במגולת הקודם היה ת"ח כשר אבל נאמרת תדע מי היה בגלגול תתנהל ותנהג בה הרבה כבוד ותתבייש וכי עכ"ל, ויעויע"י שם בפרשת וישב שגילה לו המגיד למרן על אשתו הלבשית מה היה ושלם הקודם ואמר לו שהיה ת"ח כשר אלא שהיה קמצן בממונו ולא היה עושה צדקות וגם היה כילי בחכמותו ולא היה רוצה ללמד לאחרים ועל כן נענש להתגלגל בנקבה יעויע"י באורך שביאור לו שמחמת דהיא נשמת זכר לכן לא נבנהה ממך עד היום כי זכר מזכר אי אפשר להוליד יעויע"י.
מכל זה חזינו דאיכא נשמות ונשמות בנקבות בגלגולים קודמים, ולפי"ז יש להעיר דכפי חששתי משה"כ לגבי קבר קטן שמת נשמת אדם גדול ולכן איכא לועז לרש.
דה"ה יהיה לגבי אשה, ויעויע"י כבה"ח

להרגיש הכיפה כדי שיביא ליראת שמים.

ד. שם שאלה 52 האם מותר לפטפט במקוה, תשובה מותר כי אין זה מרחץ שבהז"ל, ל"ב. הנה שיחת חולין מפורש בשו"ע סי' פ"ד ס"א דמותר אפילו בחדר הפנימי, וא"כ למאי הוצרך לטעם דא"ז מרחץ, אלא צ"ל דהגר"ח הבין דהניגון לגבי דברי תורה, וכתב המש"ב ב' סק"ד דתלוי בהבל, וע"ז ענה דמקוה שאני, ושאלתי לגר"ח על תשובתו בספר דולה ומשקע ה"ל אמאי אינו כמרחץ דחז"ל, והשיב במכתב דמרחץ הבל רב, ומשמע דר"ל דאבל מקוה אין שם הבל רב, ולכאורה תליא במציאות.
ה. בגליון 45 שאלה י"ט כתב מהגר"ח דלס"ד בתוס' הדר באר"י יפטר מכל המצוות מדין עוסק במצוה פסור מהמצוה, - ל"ב, יל"ע א"כ לתי' התוס' דלא מייפטר משום דאפשר לקיים שניהם, א"כ א' שיש לו מצוה שייך לעשותה רב בחז"ל יפטר לטוע עיון דעוסק במצות יישוב אר"י, וצ"ע [ע"י אות י"ד].

ו. בגליון 44 שאלה ל"ח כתב מהגר"ח דיש מקום להקל לשבת אחר שגמר שמו"ע קודם שסמך הג' פסיות, ועצ"ז כתב בגליון 41 שאלה ח' דמדינא מותר לשבת - ל"ב, נפק"מ בעומד אחר שמו"ע מאחוריו ורוצה לשבת לצורך תחנון. ומשמע דבאמצע שמו"ע אסור לשבת אפילו אי מפסיק מדיבור התפילה, ולפי"ז צ"ע מנהג החזנים בימים נוראים שיושבים בפיוטים דחזרת הש"ץ.

ז. בגליון 43 שאלה כ"א כ' מהגר"ח דהלומד בביתו, ג"כ אימר תפלת ר' נחניא, ואחי שני' ה' הערוך השולחן דניתקן רק להנכנס לבית המדרש, ל"ב, יל"ע לשיטת ערוך השולחן א' שהולך ללמוד בבית המדרש ובדרך אומר תפילת ר' נחניא ולומד אח"כ בע"פ עד שמגיע לבית מדרש, האם שפ"י עבד.

שו"ת בהלכה

השחרת רצועות לשמה בדיבור

נדרשתי ממי שאירע אצלו שברצועות התפילין שלו היה מקום שנשחק השחרות, ולכן הלך והשחירו בסתמא, אם להכשירו או לא.
הנה בבה"ל (סימן ל"ג ס"ד ד"ה אפילו בדיעבד) כתב דלא מהני כשמשחיר בסתמא, ולא אמרינן דכיון שכבר נעבד לשמה, סתמא לשמה קאי, והוכיח כן מהא דבתליית ציצית בבגד מבואר בסימן י"ד (ס"ב) שאם לא כיון לשמה לא מועיל, ומבואר דאף שנטוו לשמה לא אמרינן דמהני בסתמא, ולומר שסתמא לשמה קאי.

(ועיין בבה"ל שם סי' י"ד דמחלק בין הטיל בסתמא דפסול לברכה (עי"ש ד"ה הטיל ישראל), לבין חשב במחשבתו לשמה דאז כשר לברכה (עי"ש ד"ה בלי כוונה), ולא ידעתי איך שייך לחלק בזה, דהרי כשהטיל בסתמא אף שלא הררה לשמה ודאי תלייתו הוא מפני שצריך לציצית (של"ש שאדם יתלה סתם), וא"כ יש כאן מחשבה, (ואולי ס"ל דהוי מחשבה לשמה רק כשהירהר בפירוש שתולהו לשם ציצית, והיינו שלא די בזה שסיבת עשייתו מפני מצות ציצית, אלא צריך שיחשוב במחשבתו כמו שהוא מדבר ואז כשר לברכה)).

מיהו נראה דמהוכחת הבה"ל מהא דבעינן תליה לשמה ולא אמרינן דמועיל הטויה לשמה להויה מטויה ואילך סתמא לשמה, לא מוכח אלא שגם עיבוד לשמה לא יועיל לענין שמעיבוד ואילך יהא סתמא לשמה, רק עדיין בעינן השחרה לשמה, אבל כאן בנידון דידן שאת ההשחרה גופא עשה לשמה, הרי עומד סתמא לכך להשחיר לשמה וא"צ לחזור ולהשחירו לשמה.

אמנם י"ל שבהשחרת תפילין מחמירנן טפי ולכו"ע צריך דיבור דוקא, דכיון שבזה חל קדושת תפילין, הרי בקודש צריך דיבור דוקא כמו בפיגול שצריך דיבור דוקא (כדאיתא בשיטמ"ק ב"מ מ"ג ע"ב), ואפי' אם מהרהר להדיא לשם קדושת תפילין לא מועיל [וי"ל דאפי' לשי' הנצי"ב דחולק על הבה"ל וס"ל דאמרינן בתליית ציצית דסתמא לשמה וסובר דאפי' בסתמא לשמה קאי, מ"מ צריך מחשבה לשמה (ודלא כדעת הבה"ל דהיכא דאמרינן דסתמא לשמה א"צ מחשבה), ורק דהיכא דסתמא לשמה א"צ דיבור (ומש"כ השו"ע דתלה בלא כוונה פסול היינו באופן שאפילו לא חשב לשמה) מ"מ בהשחרת רצועות אף אי נימא דסתמא לשמה קאי מודה דצריך דיבור וכמ"ש, דכיון שבזה חל קדושת תפילין צריך דיבור דוקא].

מיהו נראה שזהו רק בהשחרת רצועות תפילין בפעם הראשונה, שקדושתן חלה רק עם שחרות, דבזה צריך דיבור דוקא כדי שתחול עלה קדושה והוא לעיכובא ולא מועיל במחשבה, אבל אם כבר הושחרו וחל עלה קדושת תפילין, אין הקדושה פוקעת, והן אמת שצריך לתקן שוב עד שיהיה הכל שחור וזהו לעיכובא, אבל זהו רק מצוה שיש לתקן עכשיו ברצועות, ולא שחסר בקדושה, ובזה שפיר שייך לומר שסתמא לשמה ומספיק במחשבה (ובכל סתמא יש מחשבה, שהרי כל מי שמשחיר רצועות ודאי שסיבת עשייתו היא בשביל תפילין (של"ש שאדם ישחיר ללא שום סיבה)) וגם הבה"ל מודה דאמרינן בזה סתמא לשמה וכמ"ש, ואין צריך דיבור, שאינו אלא השלמת קדושה, ולזה סתמא מספיק אף שאינו מהרהר בפירוש שעושה לשם תפילין.

מיהו למעשה ראוי להחמיר שלא לסמוך על סברה דידן שבהשחרה פעם שניה מועיל במחשבה.

והנה האחרונים נחלקו בהשחיר שלא לשמה, אם מועיל לחזור ולהשחירו לשמה, שדעת המג"א דמועיל, ושאר האחרונים חלקו עליו, ונשארו בדין זה בצ"ע. ועיין בבה"ל (סי' ל"ג ד"ה פסול) שמצדד להתיר כשהשחירו בסתמא

שיכול לחזור ולצבוע עכשיו לשמה, ויועיל מכוח ס"ס, שאולי בסתמא נמי מועיל, ואפי' אם לא מועיל בסתמא אולי מועיל לחזור ולהשחיר לשמה וכדעת המג"א, וא"כ בניד"ד נמי יחזור וישחיר בדיבור לשמה ויכול לסמוך שכשר.

ואף שהבה"ל כתב ד"ז רק בדרך אפשר ע"ש, אבל נראה שבנידו"ד שכבר השחיר הרצועות ונתקדשו ואח"כ חוזר וצובע בסתמא, ושפיר י"ל דבכה"ג מועיל כשהשחיר במחשבה לשמה וכמ"ש, בזה שפיר נימא שיכול לצרף לסמוך שמועיל לחזור ולהשחירו בדיבור לשמה.

מיהו למעשה דעתי דראוי להחמיר אפי' כשחוזר ומשחיר בדיבור לשמה, שקשה לצרף דעת המג"א שהוא דעת יחיד (ואף שבשו"ע הרב מצדד ליישב דעת המג"א, מ"מ לא מובן סברתו, ובעצמו לא ברירא ליה ע"ש). ואף דיש כאן ס"ס (אולי מועיל השחרה פעם שניה סתמא, ואפי' לא מועיל סתמא אולי מועיל לחזור ולהשחיר), נראה שאין לקיים מ"ע בס"ס, וכ"ש בתפילין שהוא מצוה יום יום אין כדאי לסמוך על ס"ס, ועדיף שיקלוף השחרות, ואם אינו יכול לקלוף, אם יכול בנקל להחליף הרצועה כדאי להחמיר ויקיים מצות תפילין בלי שום פקפוק. (ואפי' אם כשהשחיר הרהר להדיא לשם קדושת תפילין, אם יכול בנקל להחליף הרצועה כדאי להחמיר), ואם קשה לו להחמיר יחזור וישחיר בדיבור לשמה, ויכול לסמוך שאם כבר השחיר פעם ראשונה לשמה מועיל פעם שניה בסתמא ובצירוף דעת המג"א שמועיל לחזור ולהשחיר לשמה. [ויש גם לסמוך על הנצי"ב שחולק על המ"ב שסובר שצריך תליה בדיבור לשמה, ולדבריו בתליית ציצית ססתמא עומד רק כדי לתלות למצות ציצית אמרינן דדי במחשבה ולא צריך דיבור לשמה, ולשיטתו י"ל דה"נ לגבי רצועות סתמא לשמה קאי (וכמו דהבה"ל מדמה השחרת רצועות לתליית ציצית), וא"כ היכא שאין הצביעה לקדושה (שכבר הושחרו פעם אחת ונתקדשו), לא צריך דיבור לשמה. וגם יש לצרף דעת המשכנות יעקב דפוסק דבתליית ציצית מועיל בסתמא דאמרינן דסתמא לשמה קאי, וכן הבה"ל (סי' י"ד בד"ה לא לברך עליו) כתב להצדיק המנהג דתולים חוטי הציצית בסתמא, דאפשר דכשאדם תולה ציצית בבגדו כו"ע מודו דסתמא לשמה, ולשיטתם י"ל דה"ה גבי רצועות], אבל אם כשהשחיר פעם ראשונה לא אמר לשמה שלא נתקדש עדיין דהעיקר לדינא דלא מועיל, בזה דעתי דאין לסמוך להתיר כבה"ל שיועיל לחזור ולהשחירן לשמה. (ואף הבה"ל גופא כתב רק בדרך אפשר).

היוצא מדברינו למעשה, שאם לא אמר להדיא לשמה כשהשחיר פעם שניה לתקן הרצועה שנפסל, מספיק בדיעבד, אבל לכתחילה ראוי לקלוף מה שהשחיר, או ליקח חדשים, ורבים נכשלין ולא נזהרין כשמשחירין מעט לומר להדיא לשמה, וראוי להזהיר ע"ז!

הידורים בעשיית רצועות בזמנינו

רבים מדקדקין בהידורים רבים בעשיית הבתים והפרשיות ומפזרים ע"ז ממון רב, אבל נכשלין ומבטלין המ"ע ע"י שאין מדקדקין במכשולים מרובים המצויים ברצועות.

הנה רבים מהדרין לעשות את הרצועות בעבודת יד ולא במכונה, אך הלא דרך צביעת הרצועות היא שצובעים וחוזרים וצובעים את הרצועות כחמש פעמים, ולפי המקובל היום אצל רבים מקפידים לצבוע בעבודת יד רק בפעם ראשונה, ואח"כ משחירים במאשין (מכונה), ולדעתם מספיק בפעם

הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א

ראב"ד "העדה החרדית" ירושלים

הראשונה שעושה לשמה, ולא צריך יותר עבודת יד ולשמה, דקיי"ל כתב ע"ג כתב לא הוי כתב, אבל מפורש בקונטרס אחרון בשו"ע הגר"ז (או"ח סי' ל"ג ס"ה) דאפילו אם בכתב ע"ג כתב לא הוי כתב, אבל בצבע ע"ג צבע הוי צבע, שבצבע הולכים אחר הנראה, ואם העליון שלא לשמה פסול, ואם כן אפילו המהדרין האלו מכשילים את הקונים, כיון שדינו שאינו לשמה משום דאזלינן בתר העליון, וכ"ש רוב הרצועות בשוק שאינם מהודרים שאינם עבודת יד רק במכונה.

ועיקר הדין אם עשייה במכונה כשרה במקום שצריך לשמה, כבר דנו האחרונים לענין מצה שמצית, ועיין בדברינו בח"ג (סי' כ"א), וכאן לענין עיבוד לתפילין, הרי הדין של לשמה הוא לא רק בעשייה, אלא הוא נצרך כדי להחיל בזה חלות קדושת תפילין, ואם כן צריך שהלשמה יהיה אלים ולא מועיל כשנעשה בכח שני, כיון שאינו מעשיו של האדם רק הוי כנעשה מאליו, וחסר בעשיית בר חיובא לשמה שבזה יכולים להחיל קדושת תפילין. וכע"ז כתב הגרי"ז מבריסק זצ"ל לענין כל העושה על דעת ראשונה עושה, שאי"ז מועיל לכתובה לשמה שנצרך לקדושת ס"ת, ורק באזכרות שכבר נתקדשו בקדושת ס"ת, ואז הגדר בלשמה אינו להחיל קדושה אלא עיקר הדין הוא רק שידע שכותב השם, ע"ז מועיל על דעת ראשונה הוא עושה. ועיין בענין זה בחי' רבינו חיים הלוי הל' תפילין (פ"א הט"ו).

ושוב הדרך לדברינו, שרוב הרצועות בשוק אינם מהודרים שהם מעשה מכונה, ואפילו כאשר הם מהודרים ובהכשר ובעבודת יד, בהרבה מקומות אין מקפידים על זה רק בפעם ראשונה אבל אח"כ עושים במכונה, ויש לצדד שלא מועיל, מפני שצריך אך ורק ביד, וכיום יש ב"ה להשיג רצועות עבודת יד בהכשר ע"י ועד הסת"ם של הביד"ץ דעדתינו שמקפידין כמ"ש שהכל נעשה ביד בלבד.

אמנם לדעתי יש להעיר עוד, שאפילו העושים הכל לשמה בדיבור כדין, עדיין נהגו שהניקוי שמקנה מחלב ולכלוך וכדומה נעשה במכונה, ולדעתי כשם שבמצה נהגו להקפיד אפילו על ניפוי לשמה לכתחילה, כ"ש כאן שאינו ראוי לשימוש אלא בניקוי, שראוי עכ"פ שיהיה לכתחילה לשמה, ומיהו נראה להקל בזה במכונה כשישראל מעמידה ואומר לשמה. וכ"ז בניקוי, אבל בחיתוך העור לעשות רצועות נראה שצריך עשייה ביד לשמה דוקא, שבחיתוך נעשה רצועה וצריך לעיכובא לשמה, ולא כולם מקפידים בזה, וצריך ליזהר בזה וכמ"ש.

[ודע שהגאון דבריסק הגריז"ס זצ"ל כתב במכתב למעבד עורות שלא אמרינן כל העושה על דעת ראשונה הוא עושה אלא לאותו האדם, אבל כשרבים מתעסקים, והאחד אמר לשמה, לא אמרינן שמועיל לאחר, אלא צריך כל אחד ואחד לומר לשמה, אבל שמעתי שהגה"ק הגר"ל דיסקין זצ"ל סבר שאם בעל העורות אומר לשמה, בכחו לייחד שכל מעשה שנעשה בה הוא לשמה וצ"ב].

וראוי גם להקפיד להכניס את העור למים עם חומרי עיבוד, שבזה מיד מתחיל שרייה, ושאר הפעולות רק ממהרות את גמר העיבוד, ולא להניח העורות במים לבד ורק אח"כ לשים את החומרים, כיון שאין במעשה ההכנסה למים אפילו התחלת העיבוד, וממילא כשמניח במים את החומרים צריך לומר לשמה לפני ההנחה דוקא. (ועיין עוד בזה בח"ג סי' כ"א).

נערך ונמסר ע"י נכדו הרב י.ש.

מלומדי כולל "אליבא דהלכתא" רמת בית שמש

ישמח לב מבקשי ה'

לקראת ימי השובבי"ם הק'

יצא לאור מהדורה חדשה של הספר

תקנת השבים

מאמרים בגדרי התשובה

ובפרט בענין ימי השובבי"ם הקדושים

לאור כתביהם של

האר"י ז"ל והרש"ש ז"ל

כולל סדר התפילות והלימודים

לימי השובבים

מאת

הגאון רבי יעקב משה הלל שליט"א

ראש ישיבת "חברת אהבת שלום"

להשיג את הספר:

הוצאת "אהבת שלום"

טל': 02-5370970 פקס: 02-5370088

ספרים חדשים בהוצאתינו

ספר

קורא הדורות

סדר ומנין גדולי הדורות, חיבוריהם, וקורות ימיהם

לרבינו **דוד קונפורטי** זלה"ה

[שע"ז-תל"ז]

עם הגהות ג"ע החיד"א ז"ל

מהדורה מושלמות ומפוארת

מפתחות מפורטים, ומבוא מקיף

ספר

יששכר וזבולון

במועלת לומדי התורה ותומכיה

ושבחי רבינו האר"י והרש"ש ז"ל

להגאון החסיד

רבי אהרן עילי הכהן טוויל זלה"ה

מוחז"ר אר"ץ, ובסוף ימיו בעה"ק ירושלים ת"ו

ובראשו מאמר פתיחה בענין יששכר וזבולון

מאת **הגרי"מ הלל שליט"א**

ראש ישיבת "חברת אהבת שלום"

ספר

עיני בנימין

חידושי מסכת ברכות

נלקט מתוך כתבי הג"ר **בנימין רבינוביץ** זצ"ל

ע"י בנו הגאון האדר"ת זצ"ל, עם הוספות מכמו

קושט אמרי אמת

ביאור מאמרי 'היינו דאמרי אינשי' שבכל הש"ס

הוצאת "אהבת שלום" טל': 02-5370970 פקס: 02-5370088

הגיליון הבא יעסוק בהלכות נשיאת כפים, סימנים קב"ה - ק"ל

כתובת המערכת: רח' אבן יהושע 24 ירושלים.

כתובת למשלוח הערות והארות: ת"ד 50526 ירושלים.

פקס: 02-5370088

רשת נולכי ערב
אליבא דהלכתא
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

רמת בית שמש - בבית המנסת "משכן רפאל" רח' נחל שורק 20

בת גון - בבית המנסת "מנן אברכים" רח' חיד"א 21

רמת שלמה - בבית המנסת "אהל יוסף" רח' הרב זיליט 8

ברכפלד - בבית המדרש חזון איש רח' רשב"י 21

אלעד - בבית המנסת "בית אליהו" רח' הלל 24

חומה - בבית המדרש הגדול "משכן יצחק" רח' ראש פינה 6

בית עילית - בבית המנסת "דרכי תבונה" רח' פחד יצחק 12

רמת - בבית המנסת "מן אבות" רח' שירת חים 5

תל ציון - בבית המנסת "בני תורה" רח' אהבת אמת 17

נה ענק - בבית המנסת "הכל ניסים" חנוכי הישיבות רח' זווין

נאולה - בבית המדרש "עץ החיים" רח' בני ברית 18

ארוי הבריה - בבית המדרש "שער מרדכי" שכ' ארוי הבריה 47

בני ברק - בבית המדרש חנוכי הישיבות רח' עזרא 60

רכסים - בבית המדרש קטורת תמיד רח' הדקל 36

קריית ספר - בבית המדרש מאור חיים רח' נתיבות המשפט 2

גבעת שאול - בבית המדרש משכן באב"ד רח' בעל השאילתות 20